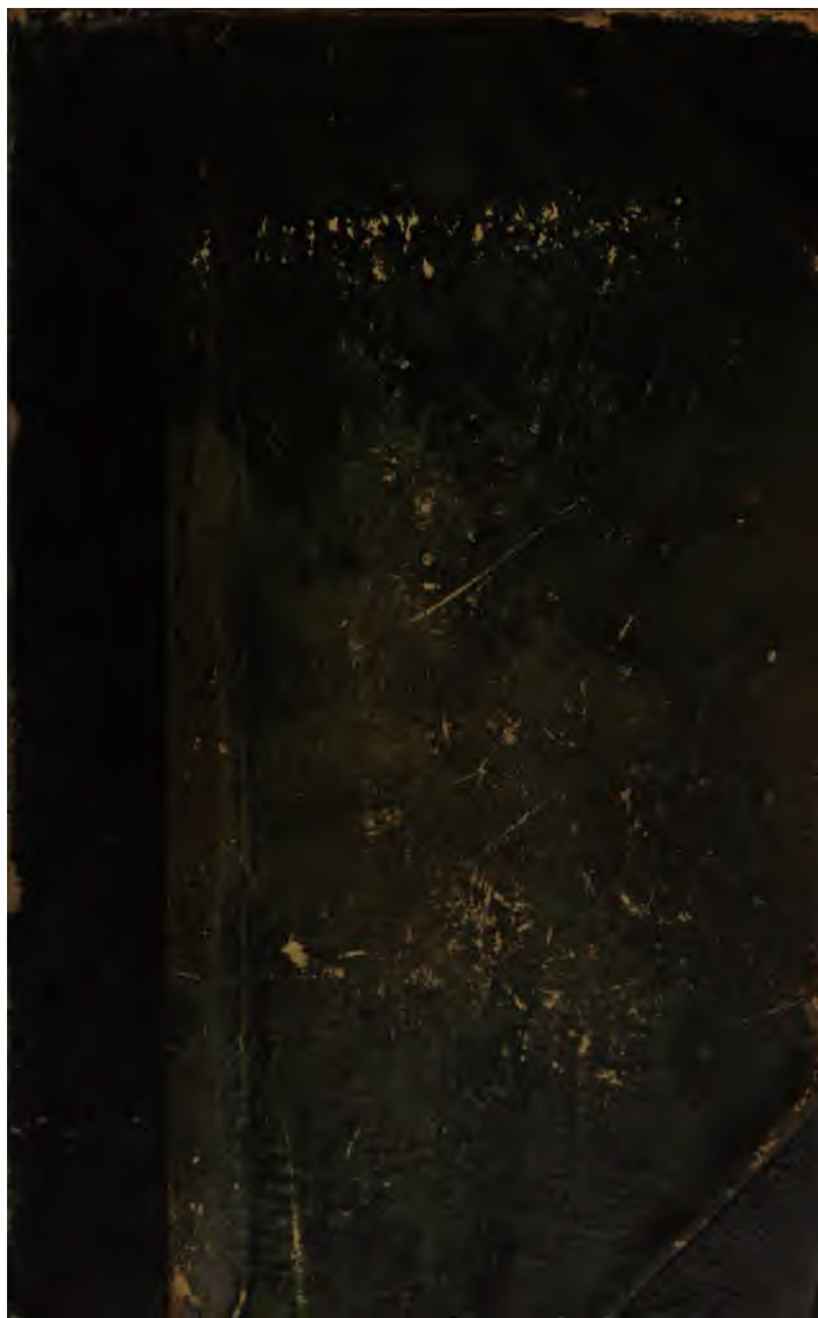

Čís. 309 **Knihovna Plz. Sokola,** Cena $1.25

Chicago, Ills.

PRAVIDLA KNIHOVNY.

1. Knihy půjčuji se každémn zdarma.

2. Každý, kdo chce si vypůjčovati knihy a není členem sboru Plz. Sokola, musí podati nihovníku písemní zaručení, podepsané od některého majitele pozemku, který ručí zaň pro ípad, že by knihu neodvedl neb poškodil a náhradu neučinil.

3. Každá vypůjčená kniha musí býti odevzdána knihovníku během 14ti dnů, leda že by ypůjčovatel v době té oznámil knihovníku, že si knihu tuto přeje ještě na dalších 14 dnů.

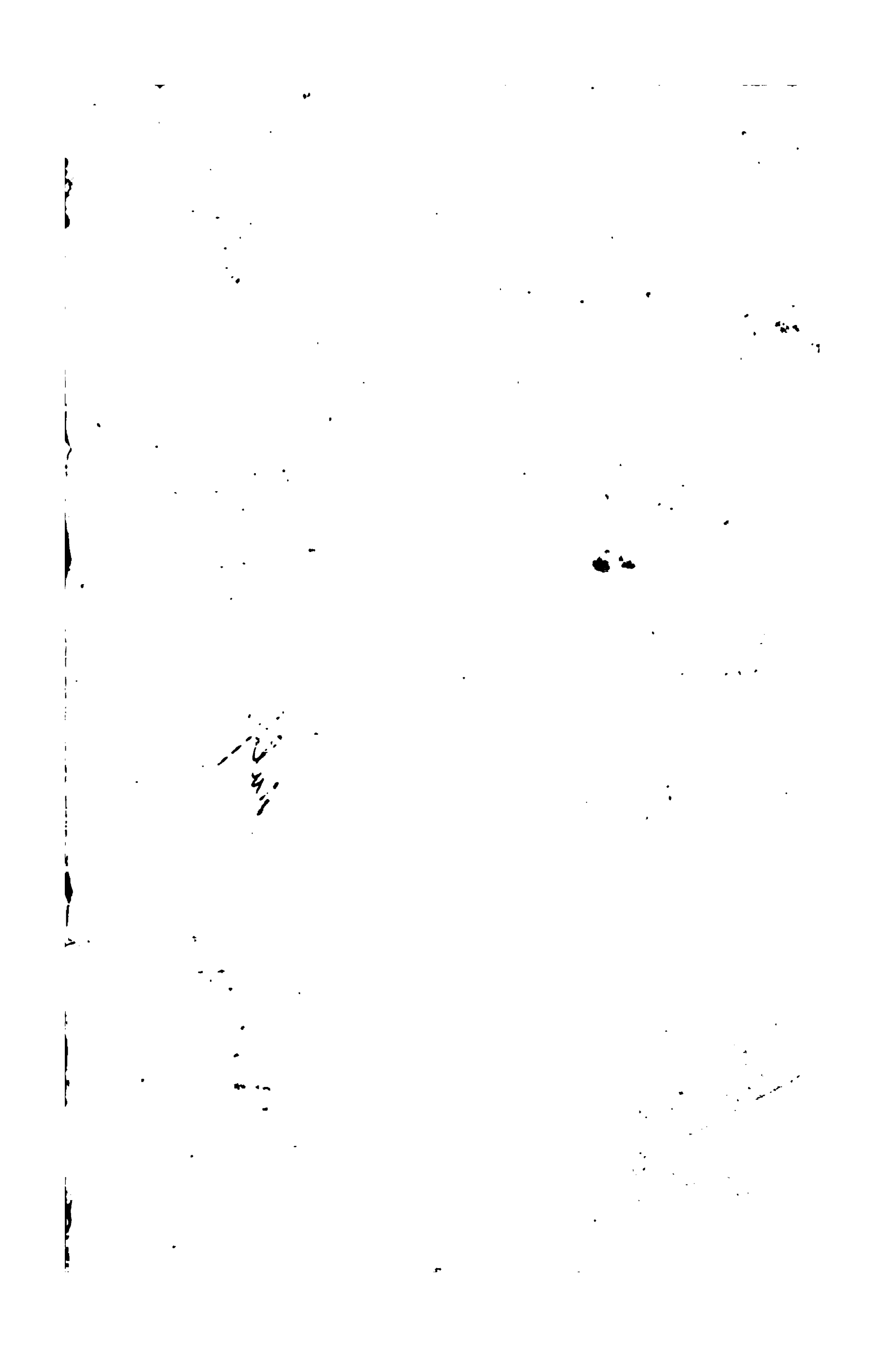
4. Kdo by bez povolení knihovníka podržel knihu u sebe déle nežli v čl. 3. ustanoveno, ť úd neb neúd, platí za každý den přebývající 1 cent pokuty, kterouž musí zaplatiti, nežli nou knihu dostane, jinak bude to vymaháno na jeho ručiteli.

5. Poškodil-li někdo knihu vypůjčenou, jest povinnen škodu nahraditi, ať úd neb neúd.

6. Nikdo nesmí půjčenou mu knihu půjčovati jiné osobě.

Daroval F. Mal

Pravidla tato byla přijata ve schůzi Plz. Sokola dne 13 března, 1882.

Václav Beneš Třebízský.

Napsal

K. V. Rais.

Matice lidu ročníku XIX. číslo 4.

(Běžné číslo 112.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1885.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1885.

VĚNUJI

SLAVNÉ PAMÁTCE

VZORNÉHO KNĚZE,

vzácného Čecha, velkého člověka, nejnárodnějšího spisovatele, přítele zlatého srdce, drahého

P. VÁCLAVA BENEŠE TŘEBÍZSKÉHO.

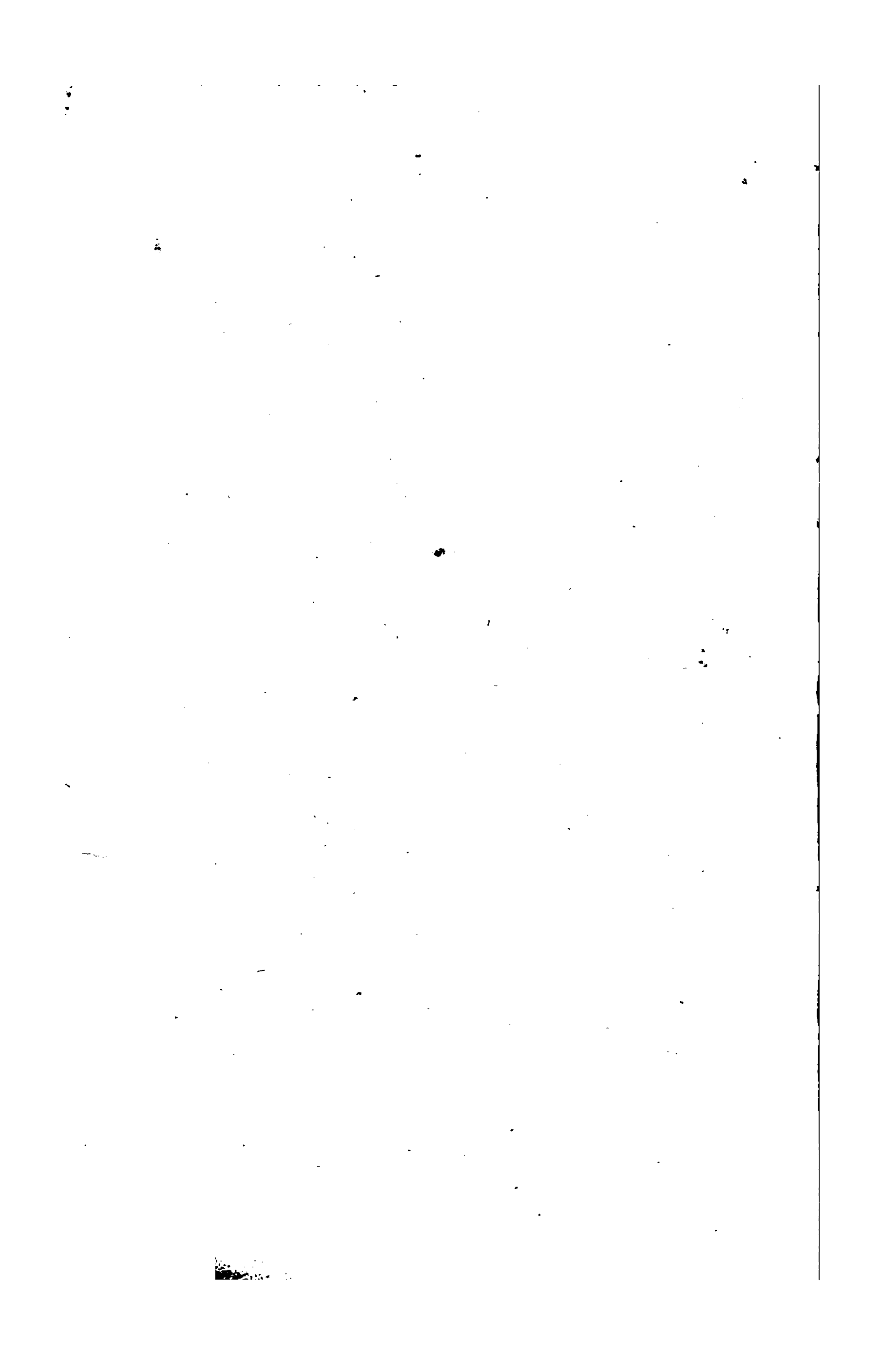
K. V. R.

Kniha tato vyrostla z lásky a obdivu.

Posýlaje ji do světa, mám za svou povinnosť připomenouti, že velký podíl má na ní bratr můj Jindřich, druhdy učitel na Klecanech, a denní host drahého Beneše Třebízského.

Bratr můj, měv příležitosť drahou tu duši blíže poznati, sdělil se mnou všecky své krásné vzpomínky! Děkuji mu za ně bratrsky upřímně!

Ve Hlinsku, v měsíci únoru, 1885 r.

Václavu Beneši Třebízskému.

Báseň

od J. V. Sládka.

Ta sláva, kterou lidstvo věnčí krále,
ten vavřín, který z krve vypučí
tisíců padlých v muce neskonalé,
ten jásot davů, jenž se rozhučí,
když v triumfu si vezou modlu svoji
za skutek dobrý nebo za zločin: —
ta sláva mělká, ta nebyla Tvojí,
Ty, který žil jsi — svého lidu syn
a pohřbens — v lidu svého náručí.

Sám dítě z lidu stál jsi v jedno s nimi
v jich práci, boji, slz i slastí proudu,
s tím srdcem, které kruhy železnými
jak přikováno bylo v každou hroudu,
kde česká síla zanechala sled
záplavou slávy, nebo mořem běd —
s tou duší čistou, velikou a vřelou,
nic neždající, než, by vlastí celou
zakmitlo slunce ještě jedenkrát,
jak Tys je viděl v dobách slávy plát. —

Jen ve svých snech! — a život Tvůj byl snem,
v němž na sebe jsi zapomínal zcela;
Ty's jenom děl: „Matičko osiřelá,
kdy tebe zase z prachu pozvednem?
Matičko, matko, domovino sirá,
což už ta noc nebude nikdy dnem? —
viz, matko má, jak mi to srdce svírá —
jsem chud a sláb — leč, co ti mohu dát,
je všechno tvé: můj život, moje snění,
má práce, moje každé pomyšlení;
vše, matko moje, vezmi nastokrát!“

Jak nocí táhne hejno labutí
v slunečný jih a jejich teskné pění
a šumot běloskvoucích perutí

poutníka vzbudí, který z unavení
kdes klesnul podél cesty, bez naděje
a zaslechnuv je dí: „To labuť spěje
tak vysoko a do úmoru v dál —“
a stane pak a jejich kráčí směrem: —
tak ten tvůj hlas se ozval neci šerem
a doslechlo jej srdcí na tisíc,
svůj celý stesk a celý v něm svůj žal
a pravili: „Hle také jeden z nás
a nezoufá! — jen slyšte jeho hlas,
jak vítězně teď letí v nebesa,
trpí co my, však v boji neklesá,
nuž, pojďme za ním — lepší době vstříc!“

Byls v světě sám, jak opuštěný kmen,
s nějž vítr urval lupen po lupeni,
a když jsi kles', — sám bouří vyvrácen,
to mohl Tobě záviděti král,
jak tisícové s Tebou ku temeni
tam šli těch svatých Vyšehradských skal! —
Neměls tu matky, bratra, sestry žádné,
však z cizího-li oka slza padne,
ta váží tolik, co ty krve svazky.
Tvůj lid Tě miloval a hrob Tvůj svlažen
byl tisícerou krůpějí té lásky —
Tvůj lid to cítil, kdo mu bouří sražen!

A ze rtů chudiny, těch lidí práce,
to znělo za Tebou: „Nuž, tak jdi s Bohem!“
a ze rtů dětí znělo to: „Spi sladce!“
a ze rtů soudruhů: „Po boji mnohém
jdi, příteli, a odpočiň tam sobě!“ — —

A přejdou léta — a tam na Tvém hrobě
snad růže svadnou, — ale zastaví
se poutník tam, to z těch, kdo věřit budou,
jak věřils Ty za ranní záplavy,
že nad tou českou, zrytou půdou
zasvitne slunko přec, — přes všechny mraky!
A půjde dál se zvlhčenými zraky,
byť u Tvých nohou postál jenom mžik,
a řekne: „*Tobě tady pod tou hrudou
za vše, za vše, lidu Tvého dík!*“

(Přednesena na Klecanech.) (Otištěna v „Lumíru“, 1884.)

(S dovolením básníkovým.)

Rukou chvějící se beru do ruky péro, abych upřímným duším českým vyprávěl o zlaté zakopané hlavě, která českou vlasť a lid její měla převroucně ráda, která lidu českému v oběť přinášela požehnané své žití, plné práce horečné!

Nedivte se srdci, které duši tu poznalo, že při každé vzpomínce na ni v prsou žalobně zastěná, nedivte se ruce, že píšíc o něm, se chvěje.

Duchem zalétám na černé skály povltavské, ku klecanskému kostelíku, ku starobylé faře s prohýbanou střechou, do útulné klenuté světničky, jejíž jedním oknem otvírá se pohled na děsnou pláň bělohorskou, jejíž oknem druhým vane tajemný ševel půlstaletého ořechu, na jehož větve časem usedal černý pták havran Karlštejnský, starým zobem pročesával svoje lesklé peří a díval se do světničky na kněze předčasně ustaraného, který tam nad stolkem do dlaní skláněl bílou svoji hlavu a modrým okem díval se na divného hostě. Ten přinášel vzkazy nejdivnější, plné stenů a slz českého lidu dávno zakopaného, aby je bílá ruka knězova brkem napsala a poslala po českých luzích, do každého města, do každé chaloupky.

Vzpomínám na tu světničku den co den, ve spánku k ní zalétám a usedám vedle drahého muže, slyším milý jeho hlas, vidím blankytné oči.

Stále se domnívám, že ještě žije, že na klecanské kaplance je všecko tak, jak bývalo — — a přece nedávno stál jsem na vyšehradském hřbitově u hrobu zcela udupaného, v jehož hlíně tkvělo několik suchých kytic a žerď s nápisem: „*Dokonáno jest!*“

Doma ve Třebízi.

Měl jsem v ruce knížku, starou již, téměř zčernalou . . . Byla to jakási školní kniha mluvnická. Otevřev desku, četl jsem na prvém shnědlém listě tato slova: „Kdo tu knížku najde, ať ji vrátí Václavu Benešovi ze Třebíze, žáku druhé třídy školy v Kvílicích.“ Slova ta psána byla latinkou, rukou dětskou.

V duchu viděl jsem malého tmavovlasého hošíka, bleděmodrých očí; vydrovka seděla mu na temeni, přes kazajku, z dobrého tmavého sukna, které přece něco vydrželo, visela mu školácká taška, shotovená rukou tatíčkovou, lámasové nohavice zastrčeny byly do holinek. Klusal vesele od Třebíze do farní školy kvílické. — — Pospíchal, protože bylo slyšeti „Pětipejska“, volajícího na mši svatou.

Byl to Václav, syn krejčovského mistra Beneše ze Třebíze, vísky as dvě hodiny od Slaného vzdálené. Václav Beneš Třebízský narodil se v úterý, dne 27. m. února, roku 1849. ve Třebízi.“ Třebíz je nevelká dědina; nad ostatní vesničky vyniká tím, že má svou poštu. Náves je čtverhranná, rovná, tak že by se za ni styděti nemusilo ledakteré město. S předu je obvyklá nádržka, v zadní části poutá pozornost příchozího malá kaplička — „ten náš útulný kostelíček Tře-

bízský“. Uprostřed pravé strany od kostelíka vystupuje malé stavení, chalupa. Zdálí zdá se nám, že je to jednotlivá budova, však přihlédneme-li blíže, seznáme, že se skládá ze tří čísel. A prostřední číslo je rodný domek Benešův. Nepatrný domeček s přístavkem, jehož střecha teprv nedávno taškami byla pokryta, kdežto ostatní část chaloupky je kryta ještě slaměnými snopky.

A v levo jest okénko do jizbičky, v níž Beneš se narodil. Jsou na něm ještě nyní dvě taštičky, pod které se schovával za mládí Benešova klíč ode dveří. Na zvyk tento Beneš nezapomněl a když jednoho času z Klecan do Třebíze přišel a našel dvéře zavřené, sáhl ihned pod jednu z tabulek, kde skutečně klíč nalezl.“*)

Jak maličkým jest ten rodný domek miláčka našeho, pozná čtenář, připomenu-li, že lonského roku odhadnut byl za 90 zlatých.**)

Slyšme, jak Beneš Třebízský na světničku rodnou vzpomíná:

„Vidím ji do dneska tak živě, tu milounkou světničku se začernalým dřevěným stropem, přes příč se třemi těžkými opěracími trámy, v levo as dva kroky ode dveří staré hodiny v pouzdře někdy jasně modře natřeném, vedle hodin krb s třínožkou, v průčelí celou délkou řada obrazů . . .“ ***)

Mistr Beneš, dobrák veselé, opravdu staročeské povahy, oženil se teprvé ve svém čtyřicátém roce s Marií Šarochovou, dobračkou ryzího srdce. Ze všech dítek zůstal jim jediný Václav, jemuž věnovali všecku lásku svoji.

---

*) „Zlatá Praha,“ 1884, č. 36.
**) „Ruch“, 1884.
***) „V podvečer pětilisté růže“.

V rodné chalupě se střechou doškovou, v nízké světničce při okně sedával na starém „verštátku“, který doposud uložen v domku tom na půdě, mistr Beneš, muž rázný, pořádku a starých zvyků veliký milovník, mistr krejčovského cechu městečka „Vraného“, vůdce processí poutnických na Tuřánka, pod Ročov a na Svatou Horu. Hotovil oděv pro staré i mladistvé obyvatele třebízských i okolních statků a chalup, při čemž mu věrná žena pomahávala.

Od božího rána do noci chaloupka chvěla se zpěvem; dopoledne zpívali písně nábožné, odpoledne nějakou tu světáckou zanotovali. Ku dvouhlasu přibyl pomalu hlásek třetí, hlásek malého Veníka, ze kterého brzy byl zpěvák dokonalý.

Nežli vedl ho tatíček do kvílické školy, znal Václav písní několik mandel, krásných modliteb mnoho, leccos také již seslabikoval, napsal a spočítal. —

A nyní poslyšme úryvky z „lístečků z dětských let“, kterými Třebízský zlatou dobu mládí svého, pouti do školy a pobyt v ní tak roztomile líčí: *)

„Je po páté hodině ranní. Ze svatomartinského kostelíčka rozléhá se stichlou naší dědinkou klekání. Venku všecko bílo. Ještě prý se poprašuje. Ale na roráty půjdeme přece. Půjdeme, i kdyby šídla padala.“

„Vstávej — slyšíš — jářku!“

Jak bych neslyšel! Vždyť jsem se probouzel každou chvilku a naslouchal pozorně, zda-li už nezvoní. Ale dosud všude ticho a ještě nekokrhají ani kohouti. Bylo tu starostí, abych nezaspal. — A potom bych neslyšel! Však mi do

*) „Roráty“. Lísteček z dětských let.

dneška zní v uších drahý, nezapomenutelný hlas, ač několik let tomu, co umlkl na věky.

Šipkou jsem byl dole s lůžka a oblečen okamžiknutím. Taška s řemenem na přasku byla již připravena, dva krajíce chleba v ní také velice starostlivou rukou uloženy a někdy i po jablíčku naděleno; návsí kmitají se již svítilny jako bludičky, sníh pod nohama skřípá, ozývá se veselý hovor, slyšeti i hvizdnutí, už jde Skůra, Šaloun, ve protějších statcích dvířka také vrzají, poštěkují psi — Voříška poznám mezi všemi, vybíhá si i na náves. —

„Dej Pánbůh dobrýtro!"

„Vítám vás na slovo Boží!"

„Taky vás!"

Otcové si podávají ruce, povídají o mrazu, že čekali podle včerejška větší a že to ještě ujde. A my si ohrnovali na pangrotkách kožešiny přes uši. Našim tatíkům pak tenhle mráz ještě ucházel. Nám bělelo se nad očima řasoví a tatíci čekali ještě tužší zimu. A hned byly zase ruce v rukavicích s jedním palcem, jež jsme měli přehozené ramenoma na šňůrkách.

Najednou ozve se mi zrovna do uší: „Haf — haf!" Na očích ucítil jsem dvě ruce a zaslechl jsem tlumený smích. Byl to přítel Honzík, asi o dvě léta starší než já, ale nepoměrně vyšší; já mu tak dosahoval po bradu... Však dobrá duše; jediné, že nás trochu někdy škádlíval. Ale nepozastavovali jsme se nad tím, protože byl veliký, uměl dobře otloukati píšťaly, uměl zahvizdnouti na dva prsty položené do úst, nejdále dohodil, nejvýše dosáhl, každému okamžitě ruku sevřenou v pěsť sebe pevněji rozevřel, znal všecky ptáky, věděl, kde jaký hnízdí, rozeznal je po vajíčkách, bouchačka jeho nejdále donášela, vydržel

státi na jedné noze, jak kdo dlouho chtěl . . . A ani jsme nevěděli, jak jsme se již octli na „Květnici". Odtud dolů do Kvílic jediný skok. V kostele plno světel, všemi stezkami po stráních kmitají se svítilny, odevšad se ozývá hovor . . .

Oudolinou rozléhá se již ze chrámu zpěv. Už tam i Plchovský Hyk; má před sebou rozevřenou knihu, v níž řádky na noty jako brázdy, písmeny jako kolečka u hodin . . . My urychlili krok a touže chvílí se rozezvučely staré, začernalé zvonice „Pětipejsek" se „Sousedským" . . . A tihle dva si uměli zanotovati nejlépe. Pětipejsek — „dyškant" a „Sousedský" — alto. Starý Vocásek říkával, že pozná na hodinu zcela dobře, jest-li se rozhoupaly před svatbou anebo před pohřbem.

V kostele jsme si potom tak nejupřímněji zazpívali. Všecky písně jsme uměli zpaměti a už podle předehry jsme zcela dobře poznali, jakou milý náš pan kantor spustil. — Potom jsme se nahrnuli do školy. Kvílická škola byla už tenkrát jako klícka, hezounká, na vršku bez došku — ale pod taškami.

Ve škole kamna milounce vyhřívala. Kolem vinulo se zábradlí, aby se snad doskočnější všetečka nepopálil. Sesedli jsme si v kruh jako kuřátka. Bylo ještě šero . . . Plaménky z kamen vykouzlovaly na stropě rozkošné obrázky a my se těm obrázkům z nejplnějších plic smávali.

Já vypravoval pohádky, dlouhé — tuze dlouhé pohádky a skoro vždycky s veselým koncem. A nikdo ani nedýchal a Zábělka si netroufal ani nakousnutý krajíc dokousnouti.

„Tu o tom skleněném vrchu!"

„Tu o tom Vemprincovi!"

„Radši o Tyrůlkovi!"

Jeden přes druhého na mne doráželi a slibovali hrušky, jablka, ořechy. A skláněl přede mnou hlavu nyní i přítel Honzík. Pohádky nedovedl ani jediné. Začal, začal, — zachechtal se, začervenal a dále nemohl. A vypravoval jsem nejednou celou hodinu. Ani jsem si někdy nevšiml, že už tu pan kantor... Ale nerušil mne. Kam jste se poděly, vy časy pohádkové!! Člověku se tak někdy zdá, že snad tohle všecko ani skutečností nebylo. A přece čirá pravda. Není přimyšleno ani slovíčka. Já uměl tenkrát již i o Bruncviku, jak šel do světa, aby dobýval českému jménu čest... A tu poslouchával přítel Honzík nejradši. Běda, kdyby se byl někdo hnul. Ani noha nesměla zašramotiti. Sedl si ke mně, vzal mne za rameno a sám jedva dýchal. A ten den byl by se mnou srdce rozdělil.

„Ajmolanc“ sice potom dobře nešel. Honzík nevěděl do opravdy, kolik jest dvakrát dvě. Ale pan kantor rázně pomohl a už nám cifry jen lítaly... Ruka jedva postačila na tabuli psáti. I z paměti jsme dovedli nejzamotanější příklad. Já sice veliké lásky k počtům neměl nikdy a říkali mi, že mne jednou ošidí, kdo a jak bude chtíti. Ale na štěstí umím tolik přece, abych se nedal. A to mám k poděkování panu kantoru...

Potom býval Honzík vždycky zamlklý. Neusmál se, neposkočil si, nezahvizdl, nezahoukl...

„Podruhé ti nepovím ničeho. — Leda o vlčíčku a lištičce!“

Tahle pohádka byla k popukání. Holkám se očka zalévala slzami a růžovými líčky kanuly jim celé proudy a to všecko ze smíchu nad hloupým vlčíčkem a chytrou lištičkou. A potom si Honzík položil oba prsty mezi zuby, tváře se mu nadmuly a my si až uši zakrývali, jak pronikavý

hvizdot vyrazil jeho rty. Za to jsem druhý den chtěj nechtěj musel opakovati tu o českém pánu, jak se vydal do cizích zemí a přivedl s sebou domů živoucího lva.

„Kde se to v tom kloučeti béře! — Ten náš neumí ani promluviti!“ pravil jednou soused jeden, o němž říkali, že prý může tolary měřiti na věrtele a podíval se na mne tak úkosem... Co všecko v tomhle pohledu spočívalo! Tenkráte se mi ponejprv tak něco zdálo o nepřízni. Ale na štěstí dovedla mysl dětská tento dojem brzýčko zapuditi. Dotčené poznámky jsem však nezapomněl do dneška.

A říci: „Zítra zůstaneš doma; na roráty nepůjdeš!“ bylo by bývalo trestem, místo něhož bychom se byli raději nevím čemu podvolili.

A snad by se v té škole bylo bez nás i tomu starému kantoru zastesklo. Nadarmo kamínka tak milounce nevyhřívala. I bývalo ptaní, nepřišel-li který, proč a jak? Už jsme si také nějak téhle chvíli na úsvitě v advent uvykli...“

O svých prvých učitelích Václav Beneš takto vypravuje:*)

„Vysoký, asi čtyři a dvacetiletý muž s dlouhými, do zadu učesanými vlasy, s prořídlými, plavými vousy, s jasně modrýma očima, jež si nás prohlížívaly od hlavy do paty pomocí ocelových brejlí, s krejcarovou bílou tužkou za uchem v krátkém kabátku ze tmavé látky, v šedivých kalhotách, — — to byl pan „plecektor“, k němuž jsem chodil dvě léta do školy. V jiném kabátě a v jiných kalhotách jsem ho nikdy neviděl.

Velmi často zatane mi na mysli jiný, ještě jednou tak starý muž postavy prostřední s hně-

*) „Řehoři“. Lísteček z dětských let.

dými, krátce přistřiženými vlasy, s pravou tváří vždy odpoledne pročervenávající, v modrém kabátci se sametovým límcem a černých kalhotách, — — to byl pan kantor, který nás učil zpívati: „Toč se, toč, můj kolovrátku,“ „My jsme hoši české země“ a potom vždy šest neděl před svátky „Kyrie“. Při tomto vyučování bývala ustavičnou taktovkou rákoska.

Tohoto poslednějšího jsme se více báli, ne tak proto, že byl „panem kantorem“, ale spíše, že ten večer před třemi svatými králi chodíval od stavení k stavení, uměl dovedně frakturou C † M † B a potom také, že se ho otec zeptal: „Jak pak ten náš?“ — Já při téhle otázce nikdy ani nedýchával. — Pak si z nás vybíral „Řehoře“, ustanovoval „oficíra“, „kaprála“, praporečníka, bubeníka, pokladníka, rozdával říkání delší či kratší, zcela dle schopnosti a paměti. Potom nás pustil na půdu, abychom si vybrali pušky, arciť že pouze dřevěné, dovolil nám vytáhnouti do pole k vůli cviku, i šermovati . . . Zkrátka: pan kantor měl větší moc.“ —

„Dobré šlechetné srdce! My se ho sice báli, protože nerozuměl žertům, ale ruku jsme mu líbali, i když jsme odrůstali. A byli jsme už studenti. Kde pak toho učiní dnes!“ —

Ty dřevěné pušky byly „historické“ a my s nimi také opatrně zacházeli. Asi před osmnácti lety je dal shotoviti tehdejší pan páter Kvílický Vojtěch Hlinka, slovutný František Pravda, na něhož se u nás pamatovala všecka živá duše a jehož „čtení“ šlo od prahu ke prahu, z ruky do ruky a vnikalo hluboko do srdcí — i nám dětem i dospělým.“

Kvílický starý pan učitel jmenoval se Václav Kytka; učitelem náboženství byl na škole kví-

lické kaplan František Srdínko, nyní kanovník ve Staré Boleslavi.

Školák Václav dobře vyznal se v české dobropísemnosti, z dějepisu a zeměpisu leccos uměl dokonale pověděti, učilť se tomu z knížek od K. V. Zapa; ještě v posledních dobách svého života uměl celé stati zeměpisu z paměti. Také písně, které tenkráte z dlouhých, stářím černých lavic školy kvílické zaznívaly, pamatoval si a rád mnohou z nich si zanotoval.

V „seznamu dítek“ školy kvílické při jméně Benešově připsáno rukou pana učitele: „Malé tělo, veliký však duch v něm vězí“.*)

Ve škole zůstával „na poledne“; oběd mu doma uložili, do toho pustil se, když odpoledne z Kvílic se vrátil.

Vrátiv se ze školy, sedl u kamen, a najed se, vypravoval, čemu se dnes učili. Ovšem že dříve před jídlem i po něm nahlas se pomodlil.

Tatík poslouchal, tu a tam něco přidal, jinde hlavou nad novotou, dosud nepoznanou, zavrtěl; byla to duše sečtělá, světa zkušená.

Potom jako na zavolanou přicházeli staří známí: Starý Skůra, kamarád jeho Kokeš a šedivec Martin, jenž kdysi vystoupiv ze semináře, stal se finančním strážníkem až někde v Dalmácii.

V povídce „Bludné duše“ Třebízský starocha Skůru, zahaleného obyčejně do dlouhého bílého pláště, krásně vykreslil:

„Snopkář Skůra měl zvyk vždycky přidati soli. Byl jeden z nejbedlivějších křesťanů na osadě. Ale pan farář se ho bál, protože si pamatoval, co se za třicet let a snad ještě déle kázávalo.

---

*) Kolda Malínský v „Ruchu“, 1884.

Skůra byl osmdesátník a ještě jako mladík; se svou starou měl několik dětí, ale ty se k němu tuze nehlásily a on k nim také ne. Měl tvrdou hlavu a lidé si s ním neradi začínali. Skůra slov nevybíral a zdvořilost byla u něho jen na kvintlíky. Za mladých let býval pověstný práč; báli se ho i husaři, kteří ve zdejším okolí tenkrát byli rozloženi. Později se mu však bujná krev usadila, když musel živiti několik krků.

Z jara a na podzim pošíval střechy, chodili pro něho z daleka, neuměl to tak nikdo urovnat a tak ušlapat a učesat jako Skůra. Na sto kroků bylo znát, kterou střechu on měl pod svýma rukama. A když tak seděl na latích, bylo ho slyšet na čtvrt hodiny, jak si vyzpěvoval. V letě chodil za vodu do Němec na žně a když se vracel, říkával, jak se ti Němci o něho rvali, protože pod jeho hrabicí zůstávalo strniště, jako by ho umetl. A vrátil se pokaždé s hezkým penízem.

A kdykoliv dokázal, podíval se po posluchačích, jakoby chtěl říci: „A že to neumím? Nahlas prohodil: „Škoda věčná, že se neznám v knihách; pak byste nepotřebovali chodit do kostela.“

První školu odbyl si Skůra u Pozdenského slouhy, ostatní někde prý ve dvoře na Tuhani.“

Skůra s Kokšem hašteřívali se čtveráckу, při čemž říkal Kokeš Skůrovi „furiant“, kdežto Skůra Kokšovi přezdíval „starý šíbal“.

Byli to chlapíci, kteří mnoho prošli, leccos viděli a pěkně uměli vyprávěti; Václavovi, jenž mezi nimi sedával, zbožně naslouchaje, vryly se řeči jejich hluboko do paměti.

V rodném domku třebízském, ve světničce u dveří dosud jest veliký kámen, na kterém malý bystrý hošík poslouchával, co staroši vyprávěli.

Jindy Václav četl. Ze školní knihovny nej-

pilněji si vypůjčoval knížky, jež doma nahlas přečítal; mimo to měl tatík v truhlici, na půdě uložené, ukryto hojně starých knih, spisy Krameriovy do jednoho, historie a kroniky přerozmanité. Starý sám pečlivě vybíral, všecko se synkovi do rukou nedostalo! I po chalupách knihy půjčovali a nové historie sháněli nejpilněji. Václav věděl, že v truhlici ukryta jest nějaká znamenitá, velmi stará kniha, ale do té nikdy nenahlédl a když po letech po ní pátral, zmizela kniha, Bůh sám ví — kam!

„Tenkráte prohlíželi si lidé knížku tak bedlivě, jako dnes obracejí v ruce desítky, nejsou-li padělané, a potom ji uložili do poličky v almaře, jako dnes ukládají spořitelní knížky.“ *)

Tak čítávali a vypravovali dlouho do noci. Staroši v chaloupce Benešově znali každou pověsť v okolí, o každém zámku a hradu zbořeném napovídali toho, že hlava šla kolem. Někdy sedával s nimi dědeček Šaroch a ten s mistrem Benešem měli kroniku a bibli v oplesnivělých hlavách jako „Otčenáš!“ Mezi nejvážnějším hovorem zasršel leckdy vtip žhavý jako rozpálené železo, vtip, jakého schopna jenom česká bystrá hlava z lidu, vtip, který kůru ledovou proráží. Staroši v chaloupce Benešově byli hlavy, jaké leckde po vlasti naší žily ještě do nedávna a snad mnohá z nich, sněhově sbělená, ještě v chaloupce vesnické vzpomíná na zašlé muže, plné poctivosti, upřímnosti, lásky, která v této zemi bývala domovem! Byly to duše prosáklé nejčistší zbožností staročeskou, ale při té zbožnosti dobří znatelé nejslavnějších dob národa našeho. Byli to ti naši písmáci, kteří vlastně probudili národ ze spánku

*) „Bludné duše.“

staletého. Byli to dědicové oněch našich slavných, nešťastných rodin, kterým do chladné ciziny bylo zanésti všecken znamenitý um, byli to potomci oněch rolníků, o kterých praví nám kronika, že za ruchadlem deklamovali básníky staroklassické. Mezi takovými lidmi prožil Václav Beneš nejčarovnější dýchánky zlatého svého mládí. „Ještě si často vzpomínám na ty chvíle, kterak se otci leskly oči slzami, když vypravoval, jak někdy v těch milých našich Čechách bývalo, když vyprávěl o těch zlatých dobách, o těch ryzích poctivcích, po nichž už prý jen jména zbyla a když porovnával s těmi dávno zapadlými dobami dny současné“ — tak psal o mnoho let později. V čítánce Václava poutával článek o králi Ladislavovi a Jiskrovi z Brandýsa; ve článku tom vypravuje se, jak mladistvý král Ladislav starého válečníka českého Jana Jiskru, jenž pro krále svého bezpočtukráte krvácel, odměnil několika měděnými penízky. Té nepatrné vděčnosti mysl nadšená nechápala.

Z knížek, které Václav četl, nejhlouběji vryla se mu v duši povídka „Sirotkové neapolští,“ přeložená od Houšky. Děj její padá do těžkých dob, které v Italii nastaly po vyhynutí rodu Štaufovců. Vypravuje se tam, jak těžce Karel Andegavský sirotky hraběte Asmondiho, kterého odpraviti dal, pronásledoval. Při vypravování o útrapách ubohých dětí Václav hlasitě plakával a upokojiti ho nemohli. V pozdních létech, kdykoliv na obsah povídky té si vzpomínal, kalily se mu krásné modré oči. Vždyť na gymnasiu, ve třídě třetí, při přednášce o Karlu z Anjou povědomá látka tak vrtala mu hlavou, že nelenil a šel se optat professora, je-li to jedno: Karel z Anjou a Karel Andegavský.

Někdy uprostřed nejkrásnějšího čtení rychle

otevřely se dvéře a jimi vešel ošumělec dlouhé, vyhublé postavy, tváři jakoby ojíněné, vlasů bělavých; nepozdraviv, svlékl mlčky halenu a velitelsky podal ji počestnému mistrovi, jakoby řekl: „Tu máš a sprav!“ A když krejčí Beneš spravoval a ostatní rázem umlkli, nepromluvil také ošumělec slovíčka, stál jen u „verštátku“, hlavu maje skloněnu a čekal, až správka byla hotova. Potom obléknuv se, odešel opět, nepozdraviv; někdy na „verštátku“ nechal několik tištěných knížek. —

Byl to Refunda, člověk srdce nejměkčího, minulosti neznámé; starci vyprávěli o něm najisto, že to hrabě Kolovrat.

Beneš vypravuje o něm následovně:*) „Byl to muž s nesmírně vyzáblou tváří a s šedivým dlouhým vlasem. Ruce jeho byly pouhá kosť a pouhá kůže. Oděn byl v šerkovou halenu, spodky měl uzounké, zvířetinky a nohy mu vězely v sešlých střevících, na nichž se mu leskly mosazné sponky. Čepici, černavou pangrotku s bílým beránkem položil na stůl.

Tvář jeho vypadala jako zkamenělá, jako by vrásky před očima, kolem rtů a na čele byly nepohnutelné; vypadala tak, jakoby patřila nebožtíku, kterého vytáhli v lomech z vápenitých vrstev.

Oči jeho pod bílým hustým řasovím byly přimhouřeny, jakoby nemohly snésti světla a jakoby podřimovaly.

Refunda šel návsí, jako ve Mšecím chodívá kníže Švarcenberk, jinde zas o té jeho chůzi říkali: „Jde jako kníže Kinský“, a jinde zas: „Vy-

*) „Bludné duše.“

kračuje si jako Lobkovic". Refunda měl opravdu v té chůzi své cosi neobyčejného. Šel s hlavou vzpřímenou, s očima upřenýma v před a šerková halena slušela mu jako knížeti kabátec se zlatými portami a z nejdražšího sukna..."

Václav v neděli chodíval s tatíčkem do Kvílic na ranní a na kázání, po obědě na požehnání; starý mistr zahalen vždy do velikého modrého pláště, celou cestou Václava poučoval a zkoumal mladý jeho rozum. Byla-li mše svatá v kostelíčku třebízském sloužena, Václav ministroval.

Někdy za jasného nedělního odpoledne vycházel Václav s otcem do blízkých skalisk, odkud po krajině jest výhled přerozkošný. Prostá, nedovedná ruka vytesala do skalin jednoduché sochy Matky Boží bolestné a sv. Jana Nepomuckého, při kterýchžto soškách „vůdce" Beneš s poutníčky svými konával někdy vroucí „modlení".

Ticho jest tu posvátné, hluboké, jen travina větříkem rozčechraná chvílemi slabě zaševeli a skřivánek zapěje v poli dojemnou svoji hymnu.

Václav usedl vedle tatíčka, hlavu do klína mu přiklonil a zahleděl se po kraji na milounké vesničky, porostlá pole, na vzdálené kužele vrchů a šedivé zříceniny...

Tatíček vypravoval; prostinkým slovem vykládal synkovi svému, čeho od starých lidí o krajince vůkolní slýchával a čeho v kronikách se dočetl. Vypravoval o těch slzách selských, o krvi, z mozolů kapající do temných hrud polních... Vypravoval o tom, jak na Bílé Hoře český obrovský lev zařval, raněn jsa přehluboce... Vypravoval o tom, jak tady někdy stávala tvrz Jana Abatyše ze Třebíze a jak tu půda duněla pod těžkými vozy vojů slepého vůdce i jeho následníka... Vypravoval i o tom bílém kostelíčku tam daleko

na obzoru, který do dnes značí místo, na němž praotec Čech prvou oběť přinesl bohům spásám . . .

Synek poslouchal sotva dýchaje, líčko plálo mu růžově a oči svítily; všecko až ke dni srdce svého si ukládal!

K večeru se sousedy sedávali pod lipou u kapličky v hovorech přerozmanitých, vypravujíce si o boží úrodě neb o velikém Napoleonu a slavných jeho bitvách, o tom, co děje se v Praze neb o kvílických „Pětipejscích", o Hazmburském zajíci neb o Radobylu, o smečenských dracích či o selských rebelliích. Václav vždy poslouchal nejnapnutěji.

Potom si spolu zazpívali nějakou třeba světáckou, ale s písní „Svatý Václave, vévodo české země!" se rozcházeli.

Tu ve všem vizme ducha vychování národního, který později v pracích Václavových tak skvěle zazářil! —

A tohle všecko prolétlo mi hlavou, když nedávno četl jsem ve staré Vlasákově mluvnici řádky: „Kdo tu knížku najde, ať ji vrátí Václavu Benešovi ze Třebíze, žáku druhé třídy školy v Kvílicích" . . .

Velká slza padla na zrezavělé písmeny.

Na studiích.

(1861—1866. 1866—1870.)

Domečku rodný! Již toho tvého temnovlasého synka s beranicí na temeně odvádějí! Lidský život, domečku rodný, bídný život; hošík rád zůstal by pod omšenou střechou, při drahoučké matičce a milém, třebaže přísném tatíčkovi, ale nejde to, dítě musí, musí . . .

Po chalupách třebízských se škodolibě smáli, že Beneš krejčíř chce ze synka svého míti pána; má prý hoch hlavu výbornou, bylo by jí škoda pro řemeslo tatíkovo, pro lopotu v chudém domku od božího rána do pozdního večera . . .

Jenom dva Třebízané se nesmáli.

Ach, neplačte jenom, staří braši, ani vám to neluší, naříkáte-li jako ten chlapec! Ale, jdižiž, Skůro, i ty, Kokši, takoví staří ostřílení braši a pláčí! Vždyť to dítě nejde na smrt!

Vyprovázeli tatíka se synkem na pořádný kus cesty a slíbili, že s večerem přijdou jim naproti; staré oči pod řasami sivoučkými byly stále zality velkými slzami! Přijde ten hoch každým večerem, bude vyprávěti samé novoty, věci neslýchané — kdež pak z takové městské školy! — a přece plakali, vždyť to dítě odchází z domů . . .

Starý Beneš odváděl Václava do čtvrté hlavní ve Slaném, aby se přiučil němčině — což byl by si, chuděrka tenkráte na studiích počal bez němčiny?!

Matička dlouho do noci se modlila, s prvým kuropěním z lůžka vyskočila a Václavovi snídaní chystala; svadlé rty stále šepotaly modlitbičky, aby nebeský Pán Bůh dítěti jejímu jedinkému dal ve světě štěstí, dar ducha svatého na školách a aby ráčil mu vzbuditi dobrých lidí!

Cesta do Slaného uběhla hovorem o tom, jaké to as bude v nové škole a vážnými slovy moudrého, starostlivého tatíčka.

Pátera Aegyda Hüwla, třídního čtvrté třídy, potkali ve škole na chodbě; vyslechnuv přání starého Beneše, aby Václav byl do čtvrté třídy zapsán, pohlédl velkým, tmavým okem na synka, který bázlivě k tatíkovi se tulil a vydrovku v ruce mačkal, a šňupcem notným nos obdařiv, strčil Václava dveřmi do třídy, přijímaje ho jediným

slovem: „Marš!“ Ostatní s tatíčkem venku dojednával. Jak bylo asi starému chuďasovi? Co by tomu byli řekli Skůra s Kokšem?

Celá třída zabouřila nejprudším rykem; stateční posluchači čtvrté třídy vyskočili na lavice a se smíchem vítali hoška z vesnice, oděného v kazajku i kalhoty z dobrého sukna po venkovsku střiženého. Nejostřejší vtipy sršely na ubohého hošká, který úzkostně hlavu klonil, ke kamnům se krčil a plakal; s chutí byl by se rozběhl ven na chodbu k tatíčkovi a s ním prchal by domů do milé chaloupky a k panu učiteli Kytkovi, ku rozmilým kamarádům ve škole kvílické.

Ale již přišel páter Aegyd a důkladnou rákoskou nabušil hřbetům uličnických svých žáků! Páter Aegyd vyplácel hotovými nejraději, důkladná rákoska byla mu nejmilejší methodou.

Potom vykázal „pan professor“ Václavovi místo a žactvo šlo do kostela.

Taková byla cesta Václava Beneše Třebízského na — studia!

Byla to divná studia pro hlavu nezkušenou, prostou...

Slovíčkářství!

Václav hmoždil se, jak mohl, sotva s večerem domů přiklusal, pustil se do práce a učil se dlouho do noci, až starý se mračil, obávaje se, že mu samými slovíčky německými synka umučí.

Klíčila dojista v mladé hlavě tenkráte již myšlénka zoufalá, nářek, který dosud v prsou našich pálí, ston srdcelomný národa českého, který Beneš později pérem hrozným výkřikem vyjádřil: „Proč nám naše matky, když jsme se narodili, jazyky nevytrhaly, abychom byli němoty, pročpak nás raději neutopily, jako ten faraon židovská novorozeňátka? Jářku, proč do nás pán bůh

hromem nebije, když se k němu tím naším jazykem modlíme?" —*)

Na půdě rodného domku, u vikýře pod střechou sedával nebohý hošík a učil se pilně, jak jen uměl. Ale všecka práce, dření bylo málo, professor Hüwl se mračil vždy hrozivěji, nespokojeněji.

Konečně se Václav dovtípil...

Po prosbách synka svého vydal se tatíček znova do Slaného a nejuctivěji pana professora prosil, aby hocha vzal dobrotivě na privat; při tom podával mu dva čistě bílé dvacetníky.

Jemnostpán vstrčil dvacetníky umolouzenou sutánou do kapsy a Václav zapsán byl na privat. Od té doby šlo všecko pěkně, Václav stal se professorovým miláčkem a koncem roku doporučil ho Hüwl řediteli gymnasia Slánského páteru Sigismundu Koutníkovi, rektorovi koleje a senioru řádu piaristického. Václav byl studentem z nejpřednějších, v řečtině a latině byl pravým kosem — hůře bylo v matematice.

V dějepise byl výtečníkem, vždyť prý již tenkráte znal dějiny Palackého z paměti. Při přednáškách dějepisných professora častokráte vyptával se po věcech ne zcela jasných, přiváděje mnohdy učeného pána do přetrapných rozpaků; pro tu znalosť dějepisu se naň v pozdějších letech páni mračívali jako na mudrlanta, který ve starých kronikách zbytečně se hrabe a blouznivou svou hlavu obtěžuje věcmi, po kterých mu pranic není a které věděti není takové mladé duši právě ku prospěchu.

Ó, kdyby mnozí z nich byli věděli, co ten malý studentík ze Třebíze ukrývá na dně srdce svého, jaké myšlénky probíhávají mu hlavou!

---

*) „Bludné duše.“

Ale i kdyby byli věděli!

„Kdo pak by také mohl předělati mladou, jarou českou krev! Je potřeba jen upřímného slova a už všecko vzhůru. Je třeba jen vlídného pokynu, a mladé, věrné srdce porozumí okamžitě. A dokud paměť v mladých hlavách, dokud čest prvním v duši hlasem, nepředělá jí nikdo. A takovéto práci věnovalo se už hezkých podkopníků!“ *)

Že veškeré to vyučování bylo bědně mrazivo, netřeba ani vyličovati, pravidélkování, učení se na paměť, dření a dření — o jakémsi vznětu ideálnějším nikde ani potuchy. Jediného učitele svého z doby tehdejší do smrti vděčně vzpomínal, jest to professor Antonín Jelínek (nyní na gymnasii jičínském), jenž tenkráte býval ve Slaném suplentem. Ten jediný studentstvo povzbuzoval, lásku k vlasti budě v něm českými úlohami, jichž látku brával z dějin; Beneš vždy radostně vypravoval, jak nadšeně pracoval tenkráte českou úlohu „Bitva na Kosově poli“.

Václav denně po odpoledním učení chvátal ku Třebízi, knihy svoje nesa v uzlíčku; v poledne obědval jako kdysi ve škole kvílické, ovšem že krajíce byly již notnější, protože studentovi po práci chutnalo znamenitě; dostávali sice chudobní obědy v klášteře, ale bylo k tomu třeba protekce a kdež pak ta a Benešův chudý student!

Byly to tenkráte těžké pouti k domovu! Což bylo-li to za pěkných dní letních, kdy sluníčko chýlilo se již k západu a po krajině, obklopené vlažným vonným vzduchem, stíny se dloužily, tu bylo veselo: skřivánci zpívali, mezi poli kmitaly se pestré šátky a bílé košile pracujících, formani po silnici biči popraskávali a Václav nějak i si

*) „Stezkami našich dějin“: „Student Červenka“.

notoval, nebo odříkával pravidélkovou motaninu, až spatřil rodnou vesnici a k chaloupce dochvátal!

Ani za jasných dní zimních, kdy vzduch byl ostrý, studený, kdy sníh pod řádnými, dobře kovanými botami vrzal jako skřivani, a obloha byla jako nejkrásnější pomněnky, ani tenkráte nebylo zle, třebaže studentovy tváři zmrazeny byly do fialova — ale zle bylo za fičících větrů a chumelic, kdy šlehalo to do tváří, že sotva bylo možno vydechnouti. Málo tu pomáhala vydrovka s „ušima" kožešinou dobře podšitýma a kabát vatou tlustě podložený!

Mladému studentovi bylo každodenně ujíti čtyři hodiny cesty!

Již tenkráte divoké sloty bouřných časů připravily nás o drahou tu hlavu...

Za takových dní otec Václava vyprovázel a přicházíval opět na dobrý kus cesty naproti, aby se mu nepřihodilo neštěstí; někdy také přiklusala matička, zahalená v loktušku, že syn sotva uviděl ty dobré její oči.

Ale to všecko nebylo by ho ještě trápilo, kdyby nebylo věcí horších!

Samé učení bylo příčinou, že večerních táček ve světničce, lampičkou osvětlené, málo mohl se súčastňovati, a konečně staří známí Skůra, Kokeš a Martin ani tak často nepřicházeli, aby studenta z těch lejster nevytrhovali, aby nemusil pak seděti dlouho do noci!

I tatíček býval mrzut vida synka se hmoždícího a nemoha si s ním ani kloudně popovídati, jehla nekmitala se tak rychle, vázla jaksi mezi prsty. Tomu bylo potřeba učiniti konec, těchto radostí si Václav přece jenom odepříti nemohl a proto po ranním učení, které často jen do desíti hodin trvalo, potom v prázdni polední

chlebem svým se posilniv, sedal ve třídě, ani na čerstvý vzduch nevyšel, stále jen hmoždil se nad knihou a pracoval úlohy, aby alespoň trochu měl doma pokoje. Ty řady výtečných známek, zanesené v seznamech gymnasia slánského na věky vyprávěti budou o veliké, neoblomné píli třebízského studenta Václava Beneše! Což stála mu ta lopota školní za to, jak blažen potom doma nad kronikou oddychoval, jak bystře těm starým duším vypravoval všelicos, o čem jindy neslýchaly, jak líčil jim život ve škamnách gymnasijních!

Jak vesele rozesmál se, když „furiant" a „starý šíbal" se dobírali — pak byl zase tím šťastným dítětem, které klusávalo před lety do školy kvílické.

Čtyři léta uběhla.

Václav odbyl nižší gymnasium ve Slaném; na vyšší gymnasium bylo mu jíti do Prahy . . . Prázdniny ubíhaly v milých zábavách v rodné vísce a toulkami po nivách vůkolních — —

Dlouho stál a zorem mladistvým vpíjel krásu a velebu té naší veliké, šedé matičky, dlouho se díval na ty tmavé vztýčené věže, žalující němě, ale tak, že poctivým srdcem českým to zachvěje z hluboka . . .

Viděl Prahu poprvé; tatíček, horlivý poutník svatojanský, všecko studentu Václavovi vykládal:

„To svatý Vít, tohle je Vltava s mostem Karlovým, tamto je Vyšehrad, tam ty dvě černé věže to Týn a tuhle staroměstský rathous!"

Staroměstský rathous! Hrudí mladého studenta projela zima jako v horečce. S hlavou rozpálenou, s očima pláčem zrudlýma bloudil po místech našich nejsvětějších. Ve chrámu našem

svatovítském dlouho stál nad hrobkami starých králů.

Co dělo se v těchto chvílích v mladé nadšené hlavě? Klíčily tam ony myšlénky, které za několik let potom vytryskly z horoucích ňader, proniknutých starou slávou národa Libušina?

„Věřím vám rád, vy staré české hlavy, že nepokojně spíte pod tou černou prstí, že ty vrstvy hlíny jsou příliš těžké nad vámi, protože je cizí, vraží noha v skálu udupala! — — Ale jen buďte bez starostí, jen se upokojte, vy duše milé, vy duše drahé; vždyť jsme tu ještě do dneška: jedna s vámi krev, jedna mysl, jedno srdce — —“ *)

„Vstaň, Karle, vstaň, hrom si vypůjč od toho Pánaboha svého, k němuž celé noci jsi se modlíval, k vůli němuž celé týdny jsi se postíval, a rozbij ten svůj Týn. Vstaň jen, ty otče vlasti, a podívej se tou zemí svou a zdivíš se. Kde uvidíš ty české pány, tu šlechtu českou od moře k moři rozhlášenou? Na poli slávy uvykl jsi ji vídati a když jsi umřel, zahýbala se celá země prudkým proudem, pohltila voje cizáků — křížáků statisíce. A dnes zvolna ta česká sláva umírá, umírá na bezvodí, na bezchlebí, na vavřínech předků svých. Čeští páni přátelí se s dobrodruhy a vetřelci, jež zlato naše přilákalo k nám a vyhlídka skvělá na kořistění. Za hnízdo kacířské, jedem napuštěné vyhlásili českou zemi a přec jako slepí a hluší hrnou se do ní ti, jejichž bratří křižují se při slově „Čech“ s pokryteckou pobožností. Tak to došlo, Karle, daleko, a dojde ještě dále. Nedej ty, Bože, abych se toho dočekal — —“ **)

*) „Dokonáno jest.“
**) „Masopust na Karlštejně.“

Zde, ve zlaté Praze, mezi kamennými památníky starých dob bude Václav žíti po všecka zbývající léta svých studií, o čem dosud jen čítal, mezi tím bude blouditi a až se domů vrátí, pak teprvé budou staroši poslouchati zdiveni.

Rektor konviktu, P. Srdínko, někdy kaplan kvílický, laskavě Beneše přijal do konviktu, ale tím již bylo mu vstoupiti na gymnasium piaristické na Novém Městě — německé! Ubohá mladá hlava! Jakoby osud zlý byl se na ni spiknul a vodil ji po školách německých. Po odchodu Benešově ze Slaného změněno tamní gymnasium na české...

Ředitel gymnasia zle na starého Beneše po německu spustil, ale kdež pak starý Beneš a němčina! Václavovi také do německého hovoru jaksi se nechtělo, třeba že slovíčka hučela mu v hlavě. Stáli mlčky notnou chvíli, ředitel potom teprvé po česku ptal se, proč že přišli.

„Poníženě bych prosil, aby Václav můj přijat byl na vyšší gymnasium."

„Mám již plno, nemohu přijati nikoho!"

Všecky prosby byly marny, již odcházeli sklamáni. V tom tu Václav u dveří nesměle promluvil: „Prosím, já jsem z konviktu!"

„A to jste nemohl říci dříve? Pojďte!"

Tak přijat byl na gymnasii novoměstském.

Když poprvé do kvinty vstoupil, z poslední lavice vítali ho někteří studenti z okolí Třebíze, volajíce, aby k nim do zadu přisedl. Ó jak ochotně tak učinil, aby byl mezi známými.

Když katecheta D. přišel do třídy, rozhlédl se po ní a nejdéle zrakem utkvěl na lavici poslední. Chuďas Václav netušil, že v té chvíli připočtěn byl mezi „zadáky", „darebáky". V poslední lavici sedali repetenti!

Byla to opět přetěžká léta. Útrapy, ve slánské čtvrté třídě a v gymnasiu zažité, nastaly tu opět v míře daleko větší. Václav z německých knih řádku za řádkou celé noci dřel a ještě málo bývalo to platno. Jmenovitě katecheta D. hrozně nevlídně k němu se choval; nepomáhalo, že Václav celé stránky „náboženství“ jako po šňůrce vždy mu odříkal!

Co se naplakával a navzpomínal na milou ťédinku rodnou! Ještě že laskavý rektor Srdínko vždy ho upokojil, aby jen nezoufal, důvěřoval v sebe a v píli svou, která na jisto že zvítězí!

Přenešťastné počty ještě tak těžce šly mu do hlavy. Professor mathematiky žáka za žákem k tabuli vyvolával; nadiktovav „příklad“, kázal jim pracovati. Hluboké ticho přerušováno jen klepotem křídy a občas slůvkem: „Setzen!“ Teprv ku konci hodiny hněvivě řekl, že nikdo úkolu daného správně nevypočítal, že mají po dvojce...

Jinak byl Václav ještě tím hochem z vesnice, ještě nosil důkladnou vydrovku. Až na ty útrapy byl ducha čilého, veselého, někdy učiněný smíšek — čistá duše nevinná!

Jednou katecheta D. zkoušel; celou řadu žáků najednou si vyvolával: „Beneš, Kančík . . .“ tu Václav v hlasitý vybuchl smích, páter D. se byl přeřekl v první hlásce druhého příjmení.

„Tuhle tohle, můj milej, odkud pak jste?“

„Ze Třebíze!“

„Tak si tuhle tohle, můj milej, pamatujte, že máte dvojku!“ A bylo odbyto.

Téhož dne po škole na večer klusal z Prahy na sever student s vydrovkou na hlavě; plakal celou cestu...

Václav Beneš utíkal domů, všech strastí bylo již vrchovatě, déle to tam vydržeti nemohl. Byla

noc, když upachtěn, unaven k smrti na okénko zaklepal. Tatíček přišel otevřít. Jak se všickni polekali, matička celou nou proplakala.

Ráno starý Beneš se synem znova vydali se ku Praze k rektoru Srdínkovi; ten upřímně je těšil, Václavovi vše vymlouval, aby k srdci si toho nepřipouštěl. Znali katechetu D. příliš dobře!

Ovšem že znamenitá hlava Václavova nade všemi překážkami konečně slavně zvítězila...

Obdivuhodnou vytrvalosť spatřujeme při jeho hloubání v knihách dějepisných. Václav každé prázdné chvilky užíval ke studiu dějepisců, jeho znalosť dějin byla vzácna.

Ale poslyšme opět jeho drahé slovo vypisující tyto doby: *)

„Za let 68tých a 69tých odbývaly se v Praze slavnosti, jimž rovno nebylo a snad nebude, účastníkům z paměti nevyšly a snad nevyjdou, ale druhý den po slavnosti bylo vždycky zle! Kolik v třídě Čechů, tolik skoro vždycky dvojek, někomu se za hodinu dostaly dvě i tři. „Wart, ihr Čechen, ich werde euch schon zu Paaren treiben," říkal rozzuřený professor a ve svém slovu stál.

Jednou jsem vyvstal. Pan professor **) dotkl se potupnými slovy krále Přemysla Otakara II., Karla IV. a Táborských vítězství. Opět ohlušující smích. Pan professor špoulil ústa jako labužník, když se oko jeho pase na nejzamilovanějším pamlsku. A lámal slavná bohatýrská jména česká, jako někdy lámali delikventy na kole. A mohl je vysloviti zcela dobře, vždyť nejsou tak nevyslovitelná. Co všecko ještě ku každému přidával...

*) „Ruch", 1884.
**) Němec Polleter. Pozn. spis.

„Pane professore, my jsme Češi, my ty své předky známe, tak tomu není!“

Ve světnici zavládlo zas ticho. Ani jsem věru nevěděl, jak se mi tahle slova octla na jazyku, ale to vím, že mi tváře hořely jako nejžhavější železo.

Ruce se mi chvěly, zraky všech upíraly se na mne jako jehly.

Kolem opuchlých jeho rtů zase ten posměch, ale rozpačitost zakrýti nedovedl. Přistoupil těsně až ke mně. Cítil jsem jeho horký dech a tváře se mu měnily všemi barvami.

„Víte-li to lépe, tedy povídejte!“

A já povídal. Ve škole vše ticho, já přišel do proudu... Že tu a tam kladu nedobrý přízvuk, nebo že někde členu špatně užívám, nikdo si nevšíml, pan professor také ne.“

Od té chvíle měl však od něho pokoj. —

Jiná, vřelá vzpomínka na doby studentské r. 1884. vyšla v listě, věnovaném „Památce Karla Sladkovského“. Podávám z ní tuto úryvek:

„Měl jsem čapku ze tmavočerveného sametu s bělavým beránkem a sokolím pérem. Četli jsme tenkráte ještě ve škole Vergilia s Herodotem, učili se zoologii, poslouchali středověk, zkroucený až Bůh bránil, posmívali se nám, že jsme měli někteří nedobrý přízvuk, vyvolávali nás s jizlivým úsměškem, professorská tužka se ve dvou tlustých prstech nad katalogem tetelila pomstychtivě a načervenalými rty prodralo se chvílemi polosrozumitelné slůvko, tak jakoby řekl někdo česky: „dál...“

Ale velikolepého průvodu dne 16. května 1868 súčastnili jsme se přece a sice dosti značným počtem s těmi tmavočervenými čapkami na hlavách a ve mladých duších s nadšením, jež přetěžko vylíčiti. Potom nám ty přemyslovky trhali

s hlav, škubali s nich péra a přišel mandát, kterýmž přísně zakázáno nositi čepice, na nichž pod sokolím pérem ve knize rozevřené byla čitelná slova: „Vědě a vlasti...“

Na svatojanskou pouť přicházívají od pradávna do Prahy za studenty rodičové, bratří, sestry...

Za mnou chodíval jedním rokem otec, druhým matka; když jsem se vracel ze školy, čekávali na mne vždycky před seminářem. Seděli na kamenné dlažbě před salvatorským kostelem; vedle uzlík s pletencem či houskou a v kapse několik dobrých dvacetníků...

Otec mne v té čepici se sokolím pérem nemohl téměř ani poznati. Byl po desítihodinné cestě všecek unaven a starými, vráskovatělými tvářemi řinuly se mu krůpěje potu, jako nejbohatší hrách.

„Tenkráte měli skoro také takové... Vypadlo to však pro ně zle... velmi zle... Však víš... A nevím, co bych si počal, kdyby mne připravili o tebe!... Buď opatrný!“

„Buďte, tatíčku, beze starosti!“

„Inu, — inu! Tenkráte začali také jen s čepicemi a kolik jich skončilo v cizí zemi, že když umírali, nebylo ruky přátelské, jež by jim byla poslední službu z lásky prokázala...“

Starý otec můj se odmlčel a nevím, byla-li to slza, jež mu nyní skanula opálenou tváří, či zas bohatá krůpěj horkého potu. „Jen buď, chlapče, opatrný... Věnoval jsem na tebe poslední groš a byl bych nerad, aby se mi potom dobří přátelé konec ke konci vysmáli, jaký jsem byl blouď...“

Za těchto starostlivých slov bylo mi opravdu nějak úzko kolem srdce...

Hlava otcova, bělounká, jakoby samými stříbrnými nitkami poseta, naklonila se níže ke hrudi a ruce začaly rozvazovati uzlík, do něhož vložily, co mohly dvě jiné, neméně pečlivé ruce, na nichž k vůli mně nejeden mozol v kámen utvrdl. —

A druhý den jsme táhli Prahou.

I Vltava šuměla velebněji a velebněji jásotem, jímž se nade městem stověžatým chvěl všecek vzduch . . .

Bylo po jedné hodině, když jsem se opět sešel s otcem na kamenném dláždění před salvatorským kostelem . . .

„Až mi z toho všeho jde hlava kolem! . . . Škoda jen, že jsem dobře neslyšel . . . Stál jsem trochu daleko . . . Za to budeš to věděti lépe ty!"

A já potom vypravoval otci celou řeč Karla Sladkovského téměř do slova. Viděl jsem ho tenkráte podruhé a slyšel ponejprv. Poprvé jsem ho spatřil, když vezli z Vídně svatováclavskou korunu a když se skorem také tak, jako dnes, chvěl nade Prahou všecken vzduch provoláváním slávy staletému nezadatelnému právu českému. —

Současně dostavila se i doba táborů, kdy mužné slovo české letělo sterou ozvěnou od kraje ke kraji, od hrdých zámků se sice odrážejíc zvukem nejstudenějším, ale za to pode střechami doškovými padajíc do nejzkypřelejší půdy a nejslibněji se ujímajíc." — Potud „Vzpomínka".

Prázdniny, ach, studentské prázdniny! Dobo jarní nálady mladých, nadšených duší, kdož by rád u tebe neprodlel v nejvroucnějších vzpomínkách!

Jak rád Beneš k tobě duchem zalétal, jak rád vzpomínal všech ušlechtilých snah studentstva, všech těch povzbuzujících besed, divadel, přednášek! Jak rád tímto směrem tenkráte pracoval,

lid povzbuzoval, lásku k nejdražší zemi a jejímu jazyku rozněcoval!

Starý otec, matička, Skůra, Kokeš i Martin milým Václavem omládali znovu. Stal se z něho hezký, statečný student, nevelký sice, ale pěkného kulatého obličeje, velkých modrých očí; již nenosil vydrovky, ale na hlavě seděla mu poděbradka s bělavým beránkem a velkým pérem sokolím; selský kabát také za čamaru vyměnil.

Jednou dokonce přijel na prázdniny a pod nosem vinuly se mu hezounké knírky. Tatík hned je zahlédl.

„Ty, Václave, pojď sem! Co pak to tuhle máš? Posaď se trošinku na židli — tak!“ Puritansky smýšlející otec takových věcí — jako knírků — nesnesl, zmizely pod břitvou navždy...

Kapitolu tuto jeho slovy končím:

„Studenti vzpomínali na své předky, kterým ve školních světnicích professoři nemohli přijíti ani na jmeno, o kterých jejich učitelové nic nevykládali posluchačům, než že všude všecko bořili, dobrý řád ve světě a v téhle zemi zvláště kazili, — a bojovali silou lví.“*)

„Kde student, jehož hlava na pravém místě, všude živo bylo, všude jej měli rádi, protože dovedl přivésti ve svěží proudění i stydnoucí krev; a tenhle rys v povaze českého lidu nevyhynul do dneška, ačkoliv zlaté časy dávno — předávno vybledly.“ **)

---

*) „Stezkami našich dějin“: „Akademická legie.“ I.
*) „Stezkami našich dějin“: „Zlaté časy.“

V rouše kněžském.

Václav Beneš, úmysly nejvroucnějšími veden, vstoupil do semináře pražského; chtěl býti otcem, rádcem, bratrem toho dobrého lidu českého, o jehož utrpení, pevném čele, zlatém srdci, víře nezlomné v historii se dočetl; na českém venkově chtěl povzbuzovati a těšiti, buditi horoucí lásku k rodné zemi; z lidu vyšel a pro ten lid chtěl žíti a umříti.

„Kraj světa jdi a pohledej takový lid. Není v něm lsti, jsou to duše dobré, poctivé, věrné, kteréž by zasloužily lepších časů.“ *)

„Tak dobrý, tak křišťálových povah byl tento lid, a přece musil tolik a tolik trpěti. Žil tak tichým a spokojeným životem, až mu ruce dravčí všecko zkazily . . . tak zcela všecko. A když se potom nalezne hlava, jež umí potěšit, když se nalezne srdce, jež alespoň upřímně myslí s ním, jaký div, že k němu přilne s celou tou duší sirou a že je hotov za jeho pokynem kraj světa jíti!“ **)

A Václav Beneš chtěl býti takovým poctivým českým těšitelem, láskou svojí těšiti chtěl srdce žalobně tlukoucí, slovem svým sušiti slzy a sklesiou dlaň zvédati k činům novým! U představených svých byl oblíben, druhové milujíce jej jako svého bratra, nazývali ho „Husitou“ . . .

Již v posledních třídách gymnasijních psával a práce své uveřejňoval ve psaném domácím časopisku „Zora“, jehož později byl redaktorem a přispívatelem nejpilnějším.

U takové mladé, nadšené duše samo sebou se rozumí, že mezi prvými pracemi bylo hojně

---

*) „Bludné duše.“
**) „Pro bílou labuť švamberskou.“

veršů, kterých však širší obecenstvo nespatřilo a již sotva spatří — zmizely, snad na vždy! Prvé své pohádky, ty milé kvítky z večerních táček v domku třebízském, vydal u knihkupce Neuberta ve Slaném; skromný mladík prvotin svých nepodepsal...

Za šera večerního stával mladý bohoslovec u okna na chodbě, teskným okem dlouho pohlížel na šerou směsici věží a domů pražských a duší jeho proudila širá vlna české minulosti, tu slzy v oko mu vlévala, tu pěsť zatínala a jindy ret nutila k zajásání.

V duchu svém viděl ten velký zástup národa mezi Šumavou a Tatrami, viděl hlavy svěšené, ruce chabé, srdce bez velkého zápalu...

Což to bylo všecko proti lidu, který o sobě říkal: „Jsme bratří, jediná veliká rodina pod černou korouhví s červeným kalichem, a v dědinkách jsme také bratří a sestry všickni, sdružení svazkem slova božího, za něž umřel mistr Jan s Jeronymem a za něž bil se bratr Žižka a dobýval mu po Čechách svobodu?“ *)

V těchto svatých chvílích umiňoval si Václav Beneš, že bude tomu lidu prorokem jako někdy Daniel lidu israelskému, že bude lidu svému vyprávěti, jak v téhle zemi české kdysi žili, jak se milovali, jak trpěli a jak se bránili.

Umiňoval si, že tímto lidem zahýbe z kořene, že potěší tu skráň vrásčitou, že zabuší na uzamčená srdce pánů v palácích a připomene jim skutky jejich i svatou povinnost, že lidu českému oči otevře, aby jasně prohlédal, aby již jednou poznal své přátele, kteří to s ním vždy myslívali upřímně.

Druhové jeho dávno na lůžka sklonili hlavy

*) „Z posledních dnů Tábora.“

mdlé a Václav ještě seděl při lampě pohřížen do kroniky, nebo spisuje povídky, které když po Čechách se rozletěly, způsobily obdiv, mluvíce k nám Čechům tak, jak k nám v dobách těch nikdo nemluvil, tak vřele, tak upřímně, tak bolestně, tak — nevyličitelně...

Nezapomenu nikdy dojmů, které způsobily ve mně ty prvé v „Lumíru" a „Světozoru" otištěné povídky!

Ruce se chvěly, srdce bušilo, hlava pálila! Duch rozechvěn byl po dlouhou dobu!

Byly ty povídky jako výkřik matky vlasti, zoufající nad vlastními dětmi!

Byly ty povídky jako slova z hrobů, ve kterých dřímou naši staří králové!

Byly ty povídky jako ševel, přinášející pozdrav z dáli, se všech světa koutů, od pohrobených dítek rozplašeného stáda...

Ten mladý bledý bohoslovec snad ani netušil, jak se po Čechách povídky jeho hltají, jak čteme je opět a opět, jak nad nimi pláčeme i plesáme!

Byla to slova prorocká, jako z oblaků k nám promluvená, byltě pisatel jejich osobou ještě neznámou.

Prvé tyto povídky podepisovány byly jmény: V. Beneš, B. Václavovič a Periklid.

Mladý, snaživý muž chtěl také choditi na universitu do přednášek filosofických, ale nebylo mu toho dovoleno, poněvadž alumnové toho často zneužívali.

Tatíček a matička ve Třebízi byli blaženi, vidouce jedináčka svého v černém rouchu kněžském, s kollárem kolem krku; a což teprvé, když do rodné chaloupky poslal časem novou povídku, pak oba staroušková i ti staří besedáři byli plni radosti a čtoucí tatík stále byl přerušován vý-

křiky radosti: „Ten to zná!“ „To je vidět, že je náš člověk!“ „Nezměnil se ani pod klerikou!“ „Ten to přivede vysoko!“

Když pak o božích svátcích zavítal opět mezi ně, když spatřili ho v bílé rochetě, hedvábnou pentlí ozdobené, u oltáře, šeptali si radostně, jak mu to sluší a báli se mu skoro ruku stisknouti!

Ve druhém roce semináře byl Václav Beneš zachvácen těžkým neštěstím:

O svátcích vánočních byl jako vždy doma ve Třebízi; jda na „půlnoční“, sklouznul na hladkém kameni, padl a noze si ublížil. Bolesti si však příliš nevšímal a po svátcích odejel do Prahy. Ale brzy bylo pozdě....

Nadarmo věnoval tatíček groš těžce ukládaný a poslal syna do Teplic! (I ředitelství semináře přispělo.)

Vrátiv se s nohou nemocnou a k tomu ještě hostcem trápen ve světničce rodné napsal historické obrazy „Pod skalami“. Za práci tu dostal 170 zl. honoráře, jejž dal svým drahým rodičům.

Od této nemoci Beneš kulhal, na levou nohu se klonil.

V téže době v časopise vyšla zábavná vzpomínka na Teplice, jménem V. Beneš podepsaná; pro obsah její, trochu světácký, zakusil Beneš lecjakých nepříjemností, ač nebyl si viny vědom, poněvadž článku toho nepsal. Od té doby ku jménu svému přidával přijaté jméno Třebízský, kterým malou rodnou vísku slavně zvěčnil!

Od nemoci této také již v prsou jeho nadšených, plných vřelosti, zvolna počal pracovati chladný osten hrozné, bledé — smrti...

Tatíček prvého jeho požehnání kněžského se nedočkal, zemřel před synovým vysvěcením; ale na šedivou hlavu zlaté matičky složil Václav

chladné dlaně své při prvém požehnání; místo slov kanuly na čelo její veliké žhavé slzy synovy...

Abych malý podal důkaz, jak Václav Beneš svou matičku miloval, jak byl by pro ni učinil vše, vypravuji ještě následující: Ke konci studií bohosloveckých nabízeny mu redakce některých listů. Bylo potřeba návrhů těch bedlivě uvážiti. Václav chtěl býti knězem upřímným a tělo jeho bylo tak chorobno! Neměly-li v duchu jeho vznikati obavy, že nebude moci plniti povinností tak, jak by si byl přál?

K matičce své do Třebíze spěchal na radu, věděl dobře, že to srdce věrné poradí nejlépe... Ale čím blíže přicházel k dědince rodné, tím větší tíha valila se mu do prsou — Václav tušil bolesť, jakou způsobil by matičce, která věnovati chtěla dítě své Bohu.

Před křížem u Třebíze spatřil klečící staroušku — ano, ona to byla, matička jeho nejdražší, modlící se za dítě milované! Ó jak upřímně zulíbal staré vrásčité tváři, ruku mozolnatou! Ani slůvkem již o nabídkách se nezmínil, a s myslí pevnou vrátil se do semináře, aby byl knězem českým až do hrobu! —

„Bylo z rána dne 19. července, r. 1875. V hlavním chrámu Matky Boží před Týnem sloužil první mši sv. novokněz Václav Beneš ze Třebíze. A primice jeho byla nehlučná, ba chudá. Mladého kněze provázelo k oltáři několik známých kněží a bohoslovců, před oltářem klečela a slzela stará, chudá ovdovělá matka, přišlo též několik bývalých kolegů ze studií gymnasialních a nemnoho lidu a to bylo vše. Lidem, kteří kněze toho dnes poprvé viděli, bylo divno u srdce, když slzící mateři své kladl ruce na hlavu ku žehnání, divno jim bylo, když zahleděli se do bledé, významné tváři

i velkých modrých očí jeho, neboť mladý kněz ten byl těla útlého jako dítě a napadal po přestálé chorobě na jednu nohu.“ *) Tak píše očitý svědek dojemné té chvíle.

Prvým působištěm Benešovým byla Liteň, kdež farářem jeho byl známý spisovatel vychovatelský, P. Jan Karel Řezáč. Ale na faře liteňské zažil útrap přehořkých. P. Řezáč nebyl mu milujícím bratrem, nebyl mu ani laskavým představeným... Mimo to bránil mu, aby psal tím duchem, jaký z prací Benešových vane, duchem opravdu českým!

Když pak ke všemu přidala se ještě zlá choroba prsní, odešel mladý kaplan raději k matičce své, do rodného domečku ve Třebízi... V kapličce, ve které druhdy ministrovával, sloužil nyní mši svatou, modle se vroucně za všecky své drahé...

Ozdravěv, na jaře r. 1876. ustanoven byl kaplanem na Klecanech.

V povídce své nejkrásnější, „Bludné duše“, v postavě mladého kaplana vykreslil Beneš sám sebe. Tam vypravuje následovně:

„Už mohlo být k jedenácté, když ho pan farář uvedl do pokojíku, pro dnešek zatím nejpotřebnějšími věcmi opatřeného.

Pan páter neměl však na spánek ani pomyšlení. Usedl si na staromodní židlici ku čtverhrannému, dubovému stolku, na němž hořela voskovice v mosazném, čistě vyleštěném svícnu.

Oko jeho zadívalo se v neurčito; bílá ruka se hnula a přejela čelo ještě bělejší.

Chvílemi vstal, přeměřil dvakrát třikrát pokojík a opět usedl.

---

*) „Pravdou k životu“, IV.

Byl postavy prostřední, útlé; černý soukenný kabát až po krk upjatý, těsně přiléhající k tělu splýval mu přes kolena.

Po chvílí vytáhl jakousi knihu, byla vázaná v černé kůži se zlatou ořízkou.

Četl v ní as půl hodiny a pak ji odloživ, opřel mladou hlavu o ruce a přemýšlel. V neděli měl míti kázání, měl osadníkům říci, že je ustanoven zdejším kaplanem, měl je ubezpečiti o své upřímné snaze, měl jim pověděti, že všechněm přichází vstříc s láskou a měl jich poprosit, aby mu tu jeho lásku a to jeho přátelství opětovali; ale na to pan páter nemyslil, působilo mu to starostí nejméně; byl dobrý kazatel. Pod lebkou proudily mu asi jiné myšlenky, bezpochyby je chtěl již dříve tou knihou zapuditi a snad se mu to nepodařilo. Vzpomínal si na rodiče, z nichž jeden už odpočívá pod zelenou travou, a napadlo mu, zdaliž ví, že jeho jedináček je dnes na faře a zdaliž viděl, jak srdečně a upřímně byl uvítán. V oku se mu zakmitla slza a svitem voskovice proměnila se v perlu.

Rodiče měl chudičké, vyživili ho svými mozoly, vychovali ho pánu bohu.

Starý otec posýlal synovi do Prahy poslední tolar, matička upekla mu vždycky pletence z výražky a sami chudáci v chaloupce s doškovou střechou jedli suchý, okoralý chléb. Tak vychovávají do dneška ne jedni rodičové své syny pánu bohu... A když tak ti lidé v rodné vsi viděli, jak otec pracuje, jak si nepřeje, jak matka se lopotí, smáli se, že jsou to staří blázni a ledajakýs všetečka to řekl otci i do očí. Starý muž zakýval hlavou a takových řečí si nevšímal. Jen jednou se rozhněval, vyšel si před chaloupku a toto pověděl: „A kdybych z téhle chaloupky strhl

i poslední snopek a dal ho synovi, kdybych z těchle dveří i futro vytrhl a dal je synovi, kdybych tuhle chaloupku celou rozbořil, kámen z ní prodal a utržený peníz dal synovi, nikomu není nic do toho a k žádnému, co je vás tu, o kus chleba nepřijdu!"

A nepřišel nikdy. Nikoho ničím neobtěžoval, živil se poctivě a umřel s úsměvem spokojenosti na starých rtech. V poslední chvíli se mu oči zarosily a dívaly se na syna, kteréhož měli za několik neděl světiti na kněze a vyschlé rty zašeptaly: „Škoda, že tě, chlapče, neuvidím, až půjdeš po prvé k oltáři. Můj bože!"

A potom bylo v té chudé jizbičce se začernalým, dřevěným stropem ticho, až k zalknutí dusno, k staré hlavě nachýlila se mladá tvář a svěžími rty vyproudila se slova: „Ale potěšte se, tatíčku, tím, že vaše starost nebyla nadarmo."

Starý otec ještě jednou otevřel oči, upřel je v tu stranu, odkud zaslechl hlas a usmál se. Ten úsměv byl jeho poslední. A nad doškovou střechou letěla vysoko k zimnímu nebi duše dobrá, duše spravedlivá...

A já píšu poznovu: Odříkáním se a mozoly vychovávají do dneška rodičové své děti pánu bohu."

Na Klecanech.

Chvěl jsem se nedočkavostí, když poprvé kráčel jsem od Roztok ovocnými sady ku klecanskému přívozu. Přede mnou na pravém břehu vltavském vypínaly se černé rozryté skály, na jichž temeni sem tam vztýčeny vysoké holé kříže.

Klecanský kostelíček bílou stěnou a červenou střechou kýval mi z daleka. Na lesklé hladi vltavské při záři sluneční bělela se pěna stříbrně. Zde tedy ve hloubi za švédských vojen (jak povídka Třebízského vypráví) pochovali českou korunu drahocennou, aby neschvátil jí dravčí spár . . .*)

Od Klecánek blížila se loďka, jejíž zaď táhla za sebou třpytivou cestu hladinou.

Usedl jsem, veslo přívozníkovo pohroužilo se do hlubiny a loďka ubíhala proudem.

Od přívozu v Klecánkách chvátal jsem úzkou chladnou úžlabinou vzhůru ku Klecanům, jejichž rudá věž nyní byla schována. Milý chlad vanul do rozpálených tváří.

Přede mnou staroch jakýs vzhůru se loudal.

„Daleko ještě, pantáto, do Klecan?“

„I sotva čtvrt hodinky! — To jdete jistě k pánu páteru Benešovi?“

„Uhodl jste; máte ho tu rádi?“

„Máme-li ho tu rádi? Tu hlavu andělskou máme-li rádi? Drahý pane, takový kněz jest jen jedinký na světě!“

Se starcem došli jsme až k samým domkům klecanským, kdež bělovlasý občan se mnou se rozloučil.

Pěkná vesnice, někdy městečko Klecany, rozložena jest na výšině, kostel, zámek, škola a fara nejvýše jsou položeny. Po schodech vyšel jsem ke kostelíku, jejž vroubí roztomilá zahrádka, plna květinové vůně, se zdi dívá se na mne kamenná postava Daniela Adama z Nečtin a na Přemyšlení.

Hlavou táhnou mi myšlénky z úvodu povídky „Pan Zikmund z Boršic“, kterou zde Třebízský

---

*) „Nevěsta za českou korunu.“

r. 1880. napsal: „Jsou mi tak ty staré, mramorové náhrobky vždycky jakoby věštci zahynulé naší slávy, nad níž také tolik drnu a také tolik půdy, jako nad nebožtíky. A ani se mi od nich nechtívá, proto že každý má svou historií — každinký; pocházejít na mnoze z té doby, kdy se říkalo: „co Čech, to hetman!“ A někdy je ta historie tak podivná, až neuvěřitelná, zvláště těch, kteří šli na vojnu s Turkem; jindy zase jednoduchá, ale při tom mrazivá, že se člověku zdá, jakoby se ten rytíř začal hýbati, jakoby oživoval a sahal po helmici, po širokém těžkém meči, jakoby to jeho brnění chřestilo. — — — K té historii přimyslili si ve vsích ještě pověsti, někde až příšerné. Lidé se kolem jen kmitají a ti rytíři přece tak tiše se na náš svět dívají, protože mu nerozumějí; prach z nich bůh sám ví už kde, o jejich hrobech nikde ani památky. — — — Někde také na ně zcela zapomněli, ač udělali z vesniček městečka s dobytčími trhy, ač jim vymohli majestáty a rozličná privilegia.

Vídávám takové dva staré náhrobky den co den a kdykoliv jdu kolem, vždy na nich utkvívá oko mé a pokaždé se mi zdá, jakoby se hluboko zapadlé, zatlačené zraky rytířovy probouzely a těsně sevřené jeho rty se otvíraly, aby mi pověděly, jak někdy bývalo, když lidé nosili na sobě tolik železa a tolik ocele, když si všicknі od žebráka až ku králi „tykali“ a kdy v Čechách panovaly „zlaté časy“.

Zadívav se na zámek, očekával jsem každé chvíle, že z brány jeho vyjede pan Zikmund z Boršic, nebo některá z těch chmurných postav pobělohorských katanů.

Vše tu tak známo . . . Tam v dáli k jihu jako velký tmavý prst vztýčené páže ční věž svato-

vítská, dole pod skalami leskne se modrý pás Vltavin.

„Klecanský zámek měnil se postupem času jako jeho majitelé a jako lidé kolem něho v dole pod ním v údolině. Tehdáž jej chránily se všech čtyř stran hluboké příkopy, do vnitra nemohlo se jinudy leč zdvihacím mostem, byly při něm i bašty a zdobily jej věže; hlásní na Klecanech a svatovítském kostele dívali se jeden na druhého a v noci dávali si na vzájem znamení.

Ve vůkolí bylo za těch časů rytířských sídel, vladyckých dvorů jako hub po dešti. Dolní i Horní Drásty, Hoštice, Zdiby, Větrušice, Máslovice, Veltěže, Břežany, ale pan Zikmund z Boršic byl nejbohatší a nejváženější.

Už se tenkrát hodnost a čest vážily podle čtvrtcí či věrtelů se stříbrňáky. — — —

Na klecanském zámku měli prý podivnou pokladnu: tmavou, klenutou komoru, klenutí i zdi z černých vltavských skal, dvéře železem pobité, klíčů patero. — — — Dole ve vsi k tomu ledacos přidali; ale nebylo to pravda a proto toho opomenu. — Pan Zikmund z Boršic už dávno hnije a proto bylo by hříchem ledakous myšlenkou památku jeho zneśvařiti. Na polích, na kolikerých honech zdejších, jež rozestírají se do dneška za dvorem tak na vlas jako tenkrát, rodila se pšenice jako zlato a také opravdu se v zlato měnila. Klecanská půda prý snese i sucha i vlhka! Zkušení hospodáři říkají tak alespoň do dneška. Stěžují-li si jinde, že neskáplo u nich ode čtyř neděl, v Klecanech si mnou ruce, protože zdejší půdy nevysuší sebe palčivější slunce; naříkají-li na příklad u Slaného, že už je všecko lijáky pře-

pito, v Klecanech si pochvalují, protože zdejší pole ssají do sebe vodu jakoby neměla dna. —“ *)

Malé plavovlasé děvčátko ukázalo mi k faře. Kaštanovou alejí, jež táhne se návsí od kostela k faře, šel jsem zvolna, krok za krokem; srdce bušilo mi hlasitě, neboť v malé chvilce měl jsem poznati toho, po němž tak dlouho jsem toužil.

Obraz jeho, jak vídal jsem ho v časopisech, tanul mi před očima: Viděl jsem v duchu štíhlou postavu mladistvého, tmavovlasého kněze, toho, o kterém četl jsem v „Bludných duších...“

Fara klecanská jest nevelký dům s prolomenou střechou, čtyřmi jasnými okny, před nimiž jest zahrádka. V rohu zahrádky jest stolek, mezi zelení odkvetlé růže. Všecko tu tak, jak popisováno v povídkách Třebízského, jen po kaštanu karlštejnského havrana marně jsem pátral.

Beneš nebydlel právě ve své kaplance, byltě se den před mým příchodem vrátil z cesty po Alpách a v pokojíku jeho uklízeli.

Chvějící se rukou jsem zaklepal — již uslyšel jsem jeho hlas — již jsem jej spatřil.

Poznal jsem ho mžikem — ale nebyla to štíhlounká postava, plná jarého života, téměř nebylo pokryto tmavými vlasy; hlava Benešova byla běličká skoro sněhově, postava prostřední, mužná, prsa široká, obličej kulatý, tváři přičervenalé, oči velké, modré. Obličej dosti mladistvý podivně vyjímal se pod těmi šedinami. Ano, byla to táž podoba, jako na obrázku, jen kdyby bylo možná šediny nakresliti, též zvláštní trpký úsměv při pravé straně úst na obrázcích schází... (Ze všech podobizen Benešových, které dosud vyšly tiskem, nejzdařilejší jest ona, jež vyšla ve „Zlaté

*) „Pan Zikmund z Boršic.“

Praze", 1884. Zcela věrná jest fotografie, shotovená pražským fotografem p. Mulačem s jara 1884. na Klecanech.) —

Mluvili jsme spolu dlouho, o všem; Beneš slíbil, že mi, až podruhé přijdu, v bytu svém všecko ukáže, že ukáže mi známý kaštan, že vyjdeme si do stromořadí stoletých míšeňáků, že ukáže mi Hradec Levý, Bílou Horu, Řivnáč i Říp.

Asi za dva měsíce byl jsem tam opět; to bylo v listopadu právě o sv. Martině. S bratrem, učitelem klecanským, šli jsme ráno do kostelíka — Beneš byl již na kazatelně. Nedýchal jsem . . .

Bylo mi do pláče — *tak* kázati neslyšel jsem nikdy . . . Drahá, milá postava dávno již neobjevuje se na kazatelně klecanské, ale v myšlénkách vidím ji dosud a slyším dojemný hlas jako tenkráte.

Třebízský život světce Martina vylíčiv, převáděl vše na život lidu našeho; když líčil, jak syn od matičky na vojnu odchází, jak prvou noc v kasárnách propláče a se promodlí, jak pak často zvolna zapomíná na chaloupku rodnou, sirou matku, na Boha, skláněly se hlavy níže a oči vlhly.

Nikdo nedýchal, když líčil rekovnosť vojsk českých v dobách minulých, rekovnosť, vyrůstající z pravé důvěry v pomoc nebeskou, rekovnosť pro tu drahou zem, jazyk a víru posvátnou . . .

Když do Klecan se dostal a měl prvé takové kázání, duchem vlasteneckým provanuté, vrtěli sousedé hlavami: „Proč nám tohle povídá, beztoho není to pravda!" — ale teď bylo jinak, teď byl Beneš Klecanským osobou posvátnou a nejmocnější vyhrůžkou zastrašující bylo: „Kdyby tě tak slyšel Beneš!"

I jeho mše svatá byla velmi dojemna; jak on

ku konci modlil se „otče náš“, tak modlitby té ještě nikdy jsem neslyšel!

Před modlitbou řekl: „Pomodleme se za všecky naše milé v Pánu zesnulé *a za nás za všecky!*“ Tam poznal jsem pravý význam slova modlitba.

Po službách božích čekali jsme na něho u sakristie; nevycházel dlouho, zbožní občané dávno byli z kostela než vyšel on. Měl na sobě velký, staročeský modrý plášť a čepici z kožešiny. Zase spatřil jsem ten drahý úsměv . . .

„Ten plášť zdědil jsem po tatínkovi, není sice již pěkný, ale poslouží!“ pravil a tiskl mi ruku. Zavedl nás do svého klenutého pokojíka; již v předsíňce měl stojany s knihami a kaplanka byla samá „kniha“. Teď viděl jsem oknem do dvorka ořech karlštejnského havrana. Poznal jsem kaplanku, vylíčenou v „Bludných duších“; bylo v ní tak útulno, posvátno. Nad pohovkou visely obrazy: Brožíkovy „Pod lešením staroměstským“, „Průvod českých poslů ke dvoru francouzskému“ a „Svatební hra v šachy“; pak ještě některé malé obrázky a nejvýše krásný obraz, dar Alešův: „Karlštejnský havran“.

Nad postelí měl Rafaelovu Matku Boží.

Před pohovkou stál stolek, vedle stůl pro psaní stoje, u zdi v rohu obyčejný stůl psací, na něm plno knih, „pejsek“ na klobouk a housle. Ve třetím rohu stála postel, ve výklenku knihovna.

Beneš psal obyčejně stoje, na psacím stole ležel rozpracovaný feuilleton pro „Národní listy“, na druhém stole kázaní, které jsem prvé poslouchal.

Pravil jsem mu: „Po Čechách strachujeme se o Vaše drahé zdraví a Vy ráčíte býti tak zdráv a silen!“

Odpověděl mi: „Příteli, takto vypadám zdravě,

ale tuhle to přece není v pořádku (a ukázal na prsa), hnedle jsem udýchán; málo proto chodím dô Prahy, musím pak zpátky do kopce. A člověk tu v Klecanech dostane málo, vždyť i chci-li se dát ostříhat, musím do Prahy. Mne ku příkladu holí hrobník — není-li v tom tak něco hamletovského?“ rozesmál se čtverácky.

Potom ukazoval mi vyhlídku svou na Bílou Horu, špičku Hvězdy, chrám Panny Marie Vítězné . . . Ukázal mi, jak rozloženo bylo vojsko v tom hrozném boji.

„Před třemi dny jsem se tam díval — —“

Já byl na Klecanech dne jedenáctého listopadu.

Ale slyšme opět vroucí jeho slovo:*)

„Po šest let vídám ji každičký den, ať si vyjdu kamkoliv. Ať utkví oko mé přes řeku na protějších stranách, at zabočím obvyklou, také již kolikaletou procházkou do nedalekých, již valně hynoucích alejí, pokaždé chtěj nechtěj v tu stranu se zadívám. A po nějaké chvilce se mi vždycky zdá, že dobře nevidím a že oči plné podivných mlh. A zřím příšernou vysočinu bělohorskou oknem ve své světničce. Na jižním obzoru, poněkud více k západu, tmavý pruh, jenž značí oboru a opodál zasmušilá budova se zahrotělou střechou, jež se podvečer velmi často zardívá nepopsatelnou červení, nade tmavým pruhem postřehne bystré oko vrcholky jakoby věží kostelních ... A z této strany přilétá ve zdejší kraj černých ptáků s pronikavým krákoráním nejvíce. Ale kdož dovede tento skřehot ptačí pochopiti! Vždyť si lidé nerozumí navzájem a jsou přece jednoho jazyka, jedné krve a téhož původu . . . .

A když ve výroční den nešťastné bitvy bije

*) „Stezkami našich dějin“: „Zjevení.“

hodina dvanáctá, kdy bílý, dvojchvostý náš lev vyrazil ze sebe poslední řev, vždycky železem svírá se mi hruď, dech těžší a těžší, hlava bezděky sklání se níž a níže . . .

Můj Bože! Za hodinu prohráno království ve světě nejkrásnější . . . A pokaždé zatane mi na mysli otázka: Zdali pak věděli tenkráte ve vůkolí, co znamenají ony dělové výstřely, jimiž se okna otřásala, a čeho začátkem prchající zástupy vojska jízdného i pěšího říšskou silnicí ku bráně strahovské!

Musili s těchhle výšin všecko na vlas viděti, i to, kterak vojevůdcové hradby přelézali, kterak silnicí povstala hrozná tlačenice, jež zdaleka podobala se tak zcela ke smršti, jež všecko poráží ku zemi, co se jí v cestu namane.

A člověku se zdá, jakoby mu potom celý den něco scházelo. Rty sevřeny a hlava o ruce opřena přemýšlí — přemýšlí. Už večer; všude kolem šero, opadalými větvemi čtyřicetiletého ořechu šlehá vítr prudčeji a prudčeji od Bílé Hory, opírá se o střechu neodbytněji a neodbytněji.“ —

Beneš dovolil mi, abych prohlídl si knihovnu, plnou mnohých velkých děl historických; ukazoval, jak mnoho bylo mu studovati, než napsal „Dagmar“.

Připadal mi jako ten starý archivář Václav Březan z Březí, o němž píše v románu „V podvečer pětilisté růže“; ten se srdcem rozechvěným zapisoval krůtím pérem paměti věkům budoucím, nad listy svými často noci proseděl, produmal i proplakal. —

Beneš rád kreslil, v malé chvilce měl na papíře vojína Husitu, rytíře na koni, hrad nebo chalupu; na zdi u stolku v zahradě nakreslil si Žižku . . . Jednoho takového rytíře chovám jako předrahou památku.

Též rád hrával na housle národní písně, jichž znal množství úžasné. Přával si, aby hojně učilo se jim na školách.

Ani netušil, jak ten čtenář český ho miluje, že on byl spisovatelem v Čechách nejznámějším, po němž čtenáři toužili a od něhož nemohli se odtrhnouti; když jsem se mu o tom zmínil, oči se mu zalily.

Před třemi lety zemřela mu matička.

„Jsem jako opuštěný strom; dokud maminka žila, potřeboval-li jsem čeho, ona vše mi opatřila, měl jsem se u koho potěšiti. Těšívali jsme se, že si ji vezmu k sobě — nedočkali jsme se toho.“ Nebylo v celém roce dne jediného, aby si na matku svou nebyl vzpomněl.

Povídku svou „Numismatik“ o faráři Leskovci končí: „A nevím, proč že tak živě zatanula mi na mysli stařičká jeho rodička, jak pečliva o syna svého a jak upřímně radí: *„Ještě se usmějou . . . řeknou žes byl bláhovec . . . času nepředěláš!“* —

Snad proto, že byla tak zcela podobna jiné starušce, jež odpočívá prvním jarem na půlnoční straně kvílického hřbitova, jejíž jasně modré oko přečasto jako by dosud na mně utkvívalo, a jejíž milá, nezapomenutelná tvář každičkou vráskou, hlasem plným opravdu mateřské starosti hovoří: „Jak se ti asi povede, synu můj, až mne tu nebude?“

Otce a těch dobrých lidí ze Třebíze, mezi nimiž prožil mládí, dob studií rád vzpomínal a vesele o těch časech vypravoval.

„Již dřímáte, tatíčku drahý, na tichém hřbitově kvílickém sen věků třetí rok! Dlímeť od sebe arciť daleko, nezměrně daleko; ale často a často se mi zdá, že duše Vaše z těch říší záhvězdných přilétá ke mně jako poselkyně míru, že usedá na

skráně mé, že stírá s čela mého chmury života a že mi našeptává: „Na shledanou!“ Tak r. 1877. v předvečer sv. Václava psal na Klecanech.

Když po blahých chvílích z Klecan jsem odcházel, ještě jednou utkvělo oko mé na domě farním, na stěně, za níž dlel miláček celého národa a hlavou projela mi slova jeho: „Mladý kněz porovnával v duchu faru s tou chaloupkou, nad níž šedala se došková střecha sem tam prozelenalá mechovím, pod níž světnice se zčernalým dřevěným stropem a v té světnici na průčelní stěně řada starých obrázků, svěsil hlavu a něco mu pravilo: „Jsi přec jen v cizině.“ *)

O nikoliv, zašeptal jsem si, domov tvůj je — v srdcích našich!

Mezi lidem.

Byl synem vesnické chaloupky, vychovancem ryzích, staročeských hlav, mozolných rukou; srdce jeho prosáklé bylo zvěstmi z dávna, písněmi lidu, duch opojen jeho tužbami, radostmi a boly denními. Znal ten český lid důkladně, jeho pevnou nezlomnou víru v Boha, že přece jednou musí býti lépe, jeho lásku k drahému zašlapanému jazyku, lásku ku práci, jeho nedůvěru k pánům, jeho čistou dětinnou mysl, která slovem lichotným tak snadno dá se oklamati. V tom drahém českém lidu viděl naši zakopanou slávu, ale v očích jeho spatřil také zářiti paprsky, které jednou spojí se k veliké záplavě slávy nejohnivějšího lesku. V tom českém lidu ctil dvě duše nejdražší, dvě hlavy, které odpočívají ve hrudách kvílického

*) „Bludné duše“.

hřbitůvku, miluje český lid, miloval v něm tatíčka svého a matičku i ty ostatní dobré duše z mládí svého ve Třebízi, u kterých tak rád prodléval svými vzpomínkami.

Mysl českého lidu, jmenovitě těch starých našich hlav, tu mysl zádumčivou i s tou ukrytou žilkou národního čtveráctví znal dopodrobna. Znal hloubku myšlének, jaká častokráte mezi lidem naším objevuje se při hlavách prostoučkých...

Povahu vesnického člověka poznal za kratičko, jediný hovor stačil úplně. Miloval český lid celou duší, k tomu lidu neslo se veškeré jeho cítění; pracoval a modlil se jedině za tím účelem, aby tomu lidu bylo lépe, aby také všemi silami svými ku blahu jeho pomohl. Byl nejlepším pastýřem svěřeného stádce; znal tu svoji osadu dokonale, přicházeli k němu staří mladí jako k příteli svému, jako k těšiteli nejlepšímu, jako ke knězi, který neváhal pomoci, pokud síly jeho stačily. Radil a pomáhal v potřebách, utiskovaní měli v něm zastance vytrvalého, nezištného; ale hlavně k tomu radami svými působil, aby v lidu jiskru vědomí národního roznítil, hrdosť vlasteneckou povzbudil...

Věděl, že to všecko v těch českých hlavách jest, že to však dřímá, že třeba vřelého slova, aby to vzplálo čarovným leskem. Vlastenecké šarlatánství z duše se mu protivilo, každá planosť, polovičatosť, vlažnosť v citu se mu příčila, učil lid svůj dobře ryzí kov rozeznati od pozlátka, které omámí. „Své“ čtenáře novin učil noviny čísti a novinám rozuměti! Říkával: „U nás stačí trocha vlasteneckých řečí, které ne vždycky jdou z čisté duše a člověk může se státi populárním... Lid snadno dá se chytiti, vřelému slovu lehce uvěří, pravých, tichých pracovníků často dlouho

si nevšímá, ale to trvá jenom dobu, po čase národ přece své pravé syny poznává, odkaz jejich v srdcích nosí. Měly-li ty dobré duše, pro národ pracující, přítomnost těžkou, budoucnost jest jen jejich, jejich jméno jedině se zapíše ve skálu dějin . . .“

Proto Beneš na to všelijaké oslavování nevěřil, proto po slávě hřmící netoužil. Jak milo bývalo v té jeho kaplance v létě téměř každodenně, v zimě zvláště v neděli, když scházeli se tam osadníci jeho i lidé čeští z daleka, „aby se podívali na velebného pána“ . . . Přišli chudí dělníci, celou neděli cesté do Klecan věnovali, aby spatřili milou tvář toho, jenž tak spisy svými je rozněcoval.

Tu hovořil s nimi o jejich zájmech, při tom oko jen jiskřilo, ústa se usmívala a ze srdce plynuly rady nejlepší. Přicházeli si pro noviny, časopisy, kterých odebíral celou řadu a pro knihy, které jim půjčoval, nebo daroval; knihovna jeho byla zdrojem nevyčerpatelným, i knihy ve vazbě nejskvostnější putovaly do nejmenších chaloupek se střechami doškovými. Často stalo se, že občan zdráhal se odnésti knihu tak skvostnou, boje se, aby se v chudé domácnosti nezkazila, ale Beneš říkával, usmívaje se: „I jen si ji vezměte, vždyť je pro vás!“

Pročítám slova, která kdysi ta jeho drahá ruka napsala: „Bývaly na těch českých farách dřevěné příhrádky, v těch příhradkách vedle knih velikých malé a menší, zevnějškem rok od roku neúhlednější. Bílá hlava se nad nimi skláněla, ruka je tiskla k srdci, slza horká s oka na ně skanula, a lidé přicházeli, dlužili si je a doma čítávali, až jim oči zčervenaly.“ *)

---

*) „Josef Ehrenberger“. („Osvěta“, 1882.)

Tak bývalo na kaplance v Klecanech, tam vítán byl každý, Beneš neštítil se pohovořiti se starým žebrákem a jistě ku konci hovoru ho obdaroval. Radostně svítily mu oči, když v době vánoční přicházeli mu drotaři zpívat koled; poslouchal usmívaje se, chvilkami s nimi notoval, hlavou si pokyvoval a pochváliv odměnil je několika stříbrňáky.

Byl jsem jednou přítomen hovoru Benešovu se starým vesničanem, který přišel velebného pána prosit „o nějaké ty noviny"; staré, pečlivě do šátku zabalené, vytahoval při tom z náprsní kapsy svého šosatého kabátu.

Bylo to na podzim, v čase, kdy žloutne listí na stromech a v českých vesničkách v pecích žloutnou posvícenské koláče.

„Nu, přece se u nás posadíte?"

„I, velebný pane, skoro dnes pospíchám!"

„Aj, snad ne dokonce na posvícení?"

„Bůh zachraň, ale tak z kostela domů, aby žena dlouho nečekala!"

„Počká chvilku, řekněte, že jste se zdržel na faře. Či pospícháte někam?"

„I ne, ale tentoc — —"

Kmotránek zvolna se usadil; Beneš zatím hovořil se mnou, občánka zdánlivě si nevšímaje, při tom však šelmovsky na mne pokyvoval.

Soused seděl chvíli trpělivě, potom nohama přešlapoval, konečně se ozval:

„Tak bych prosil, velebníčku, jestli nějaké ty noviny . . ."

„Ale vy dnes ode mne pospícháte, mně se zdá, že vás přece jenom láká posvícenská muzika, že vám nohy pokoje nedají!"

„Ne, ne, nikam nepůjdu, ale žena se chce — tentoc — podívat k přátelům na — posvícení."

„Aj, čtveráku! Jděte, jděte, ženu pustíte sa-

motnu, máte-li pak rozum, do cizí vesnice — co vás tohle jenom napadlo? I jen seďte ještě trochu, víte, že vás rád vidím!“

Kmotránek opět ztichl, ale tvářil se nad míru kysele; po chvíli znova se hlásil:

„Prosil bych, velebný pane, o nějaké ty noviny, já tentoc — chci jít se ženou!“

Chuďas starý byl v nesmírných rozpacích, Beneš smál se hlasitě: „I vy šelmo povedená, podívejme se, jak mi zalhával! Tu máte noviny a utíkejte, ale v neděli zase přijďte, rozumíte?“

A občánek upaloval vesele.

Kněz Václav Beneš byl stále mezi lidem, doma i na procházkách; s každým se zastavil, u pracujících chvíli postál, vyptával se, potěšil.

Hlavním však působištěm jeho na lid osady byl mu kostel, ten malý čisťounký kostelík a v něm úhledná kazatelna. O bože, takové vlastenecké jeho kázání v každém kostele českém alespoň jednou do roka!

Beneš byl člověkem nejpřímějším, mluvil vždy jak myslil, k tomu lidu svému hovořil z čistého svého srdce prostě, upřímně. Slova jeho byla rosou, která oblaží, jarním deštíkem, po kterém všecko bují do zelena. V kázáních svých toužil, aby po českém luhu rozhostila se všeobecná vzájemná láska, aby v tom našem kraji bylo to přece jako mezi bratřími rodnými, aby pravá, čistá víra všude pevně své kořeny zapustila, aby bývalo tu jako jedenkráte za dávna, kdy byla skoro všecka srdce česká jako sníh čista. Beneš byl kněz víry nejčistší, a přece nezašlapával ty rudé květy naší české historie, které vytryskly právě tenkráte, když v Čechách žila víra nadšená...

V „Bludných duších“ píše o prvém kázání mladého kaplana následovně:

„Lidé v kostele byli jedno oko a jedno ucho. Když jim pověděl: „Narodil jsem se pod střechou doškovou, jako jsou ty vaše zdejší, vyrostl jsem mezi lidem, kterýž myslí a cítí jako vy, přicházím mezi vás, abych žil s vámi, abych vám ukazoval cestu, kterak se slouží bohu a kterak se slouží zemi, v kteréž jste se narodili vy, v kteréž odpočívají vaši otcové a v kteréž si odpočinete jednou i vy, abych učil vás milovati boha a milovati řeč, kterouž se k tomu bohu mému i vašemu modlíváte," — tu rozplakalo se všecko v kostele.

Takhle nekázali nikde a byli to také dobří kazatelové. Když kázal zdejší pan farář, málo kdo v celém kostele poslouchal; v zákristii povídali si sedláci o robotě, panímámy v lavicích podřimovaly, děvčata myslila na odpoledne a hoši prohlíželi parádu. Pan farář kázával vždycky stejně, z dnešního evangelia na příklad nevzal nikdy jiný text než: „Dávejte, co jest císařovo, císaři, co jest božího, bohu;" byl už farářem přes třicet let a o tom výroku kázati třicetkrát jest již umění...

A občané jdoucí z kázání takto vyprávěli:

„Nestydí se za nás; slyšeli jste, jak řekl, že jeho kolébka stála zrovna pod takovou střechou, jako jsou ty zdejší."

„Ale co jen s tím chtěl, že máme milovati tu svou řeč, v které se k pánu bohu modlíváme? Kdo pak a kde pak nyní mluví po česku? Na ouřadě se za to stydí ten nejposlednější muškétýr, v panské službě si zaněmčí rád každý skoták a sejdou-li se z kraje dva sedláci a umějí-li dohromady tucet cizích slov, dívají se na nás jako páv z kalence."

Pan farář uslyšev o kázání pana pátera povídal si: „Nevím, co jim to nyní v těch hlavách vězí. Takhle bychom spolu, milý brachu, dlouho

dobře nebyli. My musíme držet s pány. Stavět vedle boha vlasť a národ! Kde pak máte, vy mladí blázni, ten národ? Jsou-li tím národem voláci, baráčníci, chalupníci, dej vám bůh dobrou noc!"

Kázání Václava Beneše Třebízského jsou skvosty umění kazatelského, provanuté čistou, velkou vírou, nezkalenou nábožností a vroucím vlastenectvím.

Poslyšme, jak Beneš mluvil k ovečkám svým; ovšem, k pravému pojetí bylo by třeba viděti toho kazatele mladého, s hlavou šedivou a slyšeti prostinký, dojemný jeho hlas, dosti sice zvučný, ale bez velké, hřímavé deklamace. Beneš nechtěl uchvátiti pouze přednesem, ale pravdou a hloubkou obsahu.

O sv. Václavě pravil:*) „Jeden pověstný státník napsal ve svých zápiskách tato slova:

„Chce-li kdo umrtviti a vyhladiti národ způsobem nejjistějším, nechť mu jen vyrve z hlavy paměť; to ostatní podá se již samo sebou!" Tato ošemetná rada přinesla již v mnohé a v mnohé zemi hrozného ovoce. V našich československých vlastech byly také chvíle, černé jako noc, dusné jako hrob a trpčí nad pelyněk. Náš lid, zdálo se, že již také ztrácel paměť; ony doby slavné, kdy Praha stověžatá byla opravdu Prahou zlatou, střediskem lesku a bohatství, počaly se před očima jeho jako v mlhách kmitati, nad obzorem milé naší otčiny pohasínala hvězda za hvězdou; a ten lid náš byl živ a nebyl živ, jakoby umíral znenáhla; ale pode věrnou hrudí svou a v srdci ryzém a ve hlavě usoužené alespoň jiskru paměti si zachoval. A na koho?

Na koho jiného, než na sv. patrona, dědice

*) „Pravdou k životu."

i strážce rodné země své, sv. Václava, o němž našeptával mu dobrý jeho duch: „Nebojte se; nezahynete, dokud ve svých hlavách budete chovati památku svatého vojvody!“ —

„Jednou z nejkrásnějších pověstí českých jest zajisté ona o rytířích Blanických. Kdo pak z nás tuto shromážděných byl by alespoň jednou v životě neslyšel pověst velekrásnou, kterou předkové naši tak významně spojili se jménem sv. Václava, jehož památku slaví dnes všechen lid český.

Rytíři, dřímající v lůně památné hory, pozdvihují prý často hlavy své a táží se vespolek: „Zda-li už čas?“ A potom je ukládají opět ke spánku. A až prý bude v Čechách nejhůře, vyřítí se na skráních s helmicemi, na prsou se zlatoskvoucím brněním na bujných ořích s vůdcem svým svatým Václavem pod bílou korouhví s černou orlicí i pod červeným praporcem se lvem stříbrným a českému lidu vrátí bývalou slávu, českému jménu někdejší čest a české koruně někdejší lesk.

Tato pověst, drazí v Kristu, jest smyšlénkou, již si utvořila obrazivost předků našich; ale v dějinách našeho utrpení a protivenství za dnů minulých jest významu dalekosáhlého a ne darmo uvádím vám ji dnes o svátek sv. Václava na paměť, hodlaje promluviti o tom, kterak světec tento býval v dobách zlých, nejhorších svízelích a nejnesnesitelnějších útrapách národu našemu mocným těšitelem a přečasto jediným útočištěm.

Když na příklad otevřeme starodávné kancionály, setkává se v nich oko naše s písněmi k sv. Václavu v nejrozmanitějších potřebách. V čas moru, hladu i války pěli k němu staří Čechové, jak mohli z ryzích duší svých nejvrouc-

něji. Ve mnohých a mnohých spisech starodávných, ve knihách pamětných na listě nejednom rukou se třesoucí tato slova psána: „Svatý Václave, oroduj za nás v bídách našich, v ouzkostech našich a našem neštěstí. Svatý Václave, vytrhni z rukou nepřátel své věrné Čechy!“ —

Následující řádky jsou vyňatkem z kázání „Na den posvěcení chrámu Páně:“

„Když tak vstoupíme do chrámu svato-Vítského, jak celá ta naše minulosť na člověka neodolatelnou mocí působí! Zde české slávy hrob a minulosti naší nejskvělejší památník. Navštěvovatel zbožný jde od výklenku k výklenku, u každého se zastaví a všude věků dávných jej obletuje zvěsť. České vojvodství, české království i doby, kdy čeští králové nosili koruny císařství římského, i doby, kdy tu vládl rod Jagellonců s Habsburky, i ty chvíle našeho nejhlubšího ponížení, kdy ruka cizácká, kteráž neměla smyslu ani pro nejdrahocennější naše památky, rozbíjela a ničila všecko v zuřivé zběsilosti — to všecko jako bychom viděli před svýma očima.

A i ten Čech, kterýž nezná své minulosti, s úctou a vážností dívá se na ty sochy kamenné, kteréž tak nejlépe znázorňují naší staré slávy hluboký sen.

Zde učiti se dějinám své rodné země příležitosť nejbližší, odpočívá tam Oldřich s Jaromírem, Břetislavové oba, Vladislavové, oba Otakarové, Vácslavové, odpočívá tam Karel IV., Václav IV., Ladislav Pohrobek, Jiří Poděbradský, Ferdinand s Rudolfem. Odpočívají tam Arnošt z Pardubic, Očko z Vlašimi, Dražičtí. Neřekl-liž jsem zprvu tedy důsledně, zde že naší slávy hrob a minulosti slavné nejskvělejší památník?“ —

Na den všech svatých takto kázal:

„Ve starých hradech či zámcích, kteréž uchovaly se přes všecky bouře časové až na naše dny, v palácích královských, v pamětihodných budovách slavných svou minulostí jsou v sálech vyvěšeny po stěnách obrazy zasloužilých mužů v životní velikosti. V dotčených hradech lze spatřiti celou řadu předků toho či onoho rodu, kteříž proslavili se buď na poli válečném, či uměním aneb ctnostmi občanskými. Kdykoliv utkví oko naše na králi Otakaru, zdaliž nezatane nám tu na mysli tento král, kterak všecky země slovanské od moře půlnočního až k adriatickému chtěl spojiti v jednu velikou a mocnou říši slovanskou? Kdykoliv utkví zrak náš na postavě Jiřího z Poděbrad, zdaž nezatane nám tu na mysli doba, kdy před vojsky bílého lva třásl se všecken svět? A když poutník cizinec navštíví hrady a zámky ty, průvodčí s ochotou zvláštní provádí jej chodbami a síněmi a o každém z těchto obrazů umí vypravovati mnohé a mnohé příběhy. A když tak spočine oko naše na obličeji muže, jehož jméno jest Jungmann, zdaliž pak nevzpomene tak živě této tiché duše, kterak s pilností obrovskou přemáhá všecky překážky a milou mateřskou nám řeč brousí a čistí i zušlechťuje jak rytec drahé kameny? Před obrazy předků přicházívá stísněn potomek a hledává aspoň u stínů slavných otců svých útěchy, odvahy a posily.“ —

A kdybychom měli snad sochu velikého rodáka Borovského, tenť by taktéž každému tím otevřeným výrazem tváře své pověděl: „Zachovejte vždy a všude, proti každému, ať to kdokoliv, svou českou čest a budete ctěni i váženi od svých nepřátel!“

O hodě božím velikonočním pravil:

„Drazí v Kristu, v těchto chvílích, kdy shromážđili jsme se, abychom do jednoho vzdali česť

a chválu i úctu Spasiteli, v těchto chvílích vzpomínka divná vynořuje se z minulosti před zrakoma mýma. Ve století minulém zdálo se, že tento český kmen setlí, že se už vícekráte nezmůže a v popel rozpadne. Jazyk náš byl vypuzen z úřadu, vyhnán ze škol, byl vymýtěn z paláců, byl vyhlazen z našich měst: každý, kdo měl jen poněkud lepší kabát, styděl se mluviti tou řečí, kterou ssál do sebe s mlékem mateřským. I milovníci téhož jazyka a svého národa jinak věrní synové, nekladli již řeči české života dlouhého. Byly to doby nejhlubšího ponížení. A dnes? Že tu jsme, že tímhle jazykem svým mluvíme, že se k bohu modlíme tou řečí, jako dávní předkové naši, že stojíme v řadách sice menších národů, ale plných života a síly, že naše české písemnictví rovná se směle předním světovým národům, je opravdu jakoby zázrakem. A já pravím: není-liž to také vzkříšení slavné a radostné, kteréž nám *pokaždé* má vstoupiti na mysl v těch chvílích, kdy po chrámech křesťanských hlaholí nadšené Alleluja!“

Na hod boží vánoční mluvě o Kristu jako Spasiteli, kterého utlačovaní židé čekali, praví: „Nebylo-liž někdy tak na vlas i v našich zemích, kdy cizáctví jako upír sedělo předkům našim na prsou a ssálo z nich poslední krůpěj české cti, českého sebevědomí, že v časích těch šla potají z ruky do ruky knížka, až bude nejhůře, svatý Václav pomůže a že vyjdou bohatýři v lůně hory památné ukrytí, a že učiní opět slavnou a velikou korunu zemí svatováclavských?“

Líče chudičké narození Ježíšovo praví: „A přece totéž, mohu-li učiniti jakého ovšem jen přibližného porovnání, pozorujeme i v životě našeho národa. Kde pak narodili se ti mužové,

kteří v minulém a na počátku tohoto století národu našemu, jenž podobal se tenkrát skorem mrtvole tuhnoucí, nad níž krkavci v divých hejnech poletovali, dali život nový, kteří jej probudili slovem mocným a pérem bystrým z těžkých smrtelných dřímot? Narodili se snad v palácích, či v komnatách nádherných? Kolébky jejich stály skorem vesměs ve vesských světnicích pod střechami doškovými."

V jiném kázání praví: „Láska k vlasti má prochvívati všecky vrstvy národa, jest jí zavázán každý, stavu jakéhokoliv. Kdyby napořád tato láska k rodné zemi naší žila v srdcích všech, jež česká matka porodila, pak by se život náš podobal mohutnému proudu, jenž povstav z pramének tisícerých valí vlny své širokým řečištěm drtě vše, co se mu v cestu postaví a vzbuzuje silou svou obdiv všestranný.

A odkud pak prýští se tato láska k rodné zemi pramenem křišťálovým? Ze znalosti dějin našich, z důkladné znalosti slavné a bohatyrské minulosti naší.

Tázal-li jsem se jindy, kdo vyzná se v písmě svatém a v evangeliu, táži se dnes:

„Kdož pak se obírá dějinami svého národa, kteréž tak mnoho poučlivého i pro naše i příští dny v sobě chovají? Česká kniha, česká kronika bývala předkům našim drahocenným pokladem, tuto knihu by byl nedal předek náš za nevím co; raději by ji byl zakopal neb zazdil, aby ji oko slídičovo nezhlídlo. Za knihu českou dal předek náš mnohý těžce ustřádaný peníz. A jaké pak byly tehdejší knihy? Zevnějškem svým učiněné popelky; vždyť jich nikdo z tak zvaných vzdělaných vrstev nečetl, leda ti rolníci, ti řemeslníci pod střechami doškovými. Ze znalosti dějin, opětuji poznovu, prýští se přítulnost k otčině nej-

přirozeněji. Či mohlo by býti Čecha, který by nebyl povznesen myšlénkou, že se někdy říše česká od moře k moři rozkládala, že vojska česká ku pomoci do ciziny volávána, proslavila se udatenstvím po světě veškerém? — A protož dím: Poznejte národ svůj a budete jej milovati, poznejte předky své a vy si z toho čest činiti budete, že se jich jménem zovete!“ —

Jindy řekl: „Když se syn národa stydí za svůj jazyk, když na otázku „Jsi Čech?“ zaklíná se tím nejmožnějším způsobem, ač jazyk již na sto kroků oznamuje neohebnosť ve slovech cizích, *takovým mužem my opovrhujeme!*“

„Byly v Čechách časy, kdy takořka rudá záplava požárová na nebi nočním ani nevybledala, kdy země celá se chvěla rykem válečným, kdy proti Čechu jednomu stálo v šiku válečném sto cizinců vyzbrojených od paty až k hlavě ocelí, a přece zábavou nejmilejší bývalo jim písmo svaté.“

Konec kázání o sv. Jiří jest: „A kdož z nás neznal by tu starobylou kapličku svatojirskou, kteráž pamatuje slavné doby bohatýrských našich vévodů z rodu Přemyslova a s temene posvátného Řipu na mnoho a mnoho mil na všecky strany se rozhlíží v úrodnou českou vlasť, tak jakoby volala v šíry kraj náš: Jako ten svatý Jiří probodl kopím ještěra, *i vy jednou zvítězíte nad svými nepřátely, jen věrni a stáli buďte mezi sebou a vytrvejte. Nechť tedy obnoví se starodávná věrnosť mezi vámi všemi a s věrností tou i vytrvalosť u víře, kterou ssáli jsme do sebe již s mlékem mateřským.*“

Beneš kázával ve všech kostelích okolních i v samé Praze; všude se na jeho kázání těšili, z daleka k nim putovali, takže nával býval veliký!

V nejtužších zimách do okolních osad do-

jížděl na cvičení, tam s lidem nejlépe si pohovořil, poradil, co s dětmi, jež ze školy vystupovaly, by počíti měli; radil, aby do Němec jich nedávali, aby raději náklad ten na lepší vzdělání dítek svých věnovali. Cvičení odbývala se často v místnosti malé a Beneš uřícen na otevřeném voze domů odjížděl . . .

Lid dobře pozoroval, že tento kněz myslí to s ním nejlépe, že nemluví na plano, že každé slovo sám dobře rozvážil, že rady jeho jsou opravdu bratrské; lid ten dobře viděl, že kněz jeho se za žádného z nich nestydí, že váží si poctivce, třeba se zrodil a žil v chaloupce nejbídnější, že dobře pochopiti dovede i prosté názory venkovanův. K tomu ke všemu viděl lid při Benešovi život nejvzornější, viděl, že k čemu nabádá, toho že sám vtěleným jest příkladem — proto mu důvěřoval celou duší, celým srdcem . . .

Nebylo jediného širšího účelu dobročinného, kterého byl by Beneš peněžitě nebo prací svojí nepodporoval, pro „Ústřední Matici" pilným byl sběratelem*); spolkům okolním pracemi i penězi přispíval. Nesouhlasil s mnohými menšími podniky národními, kterými často zatemňuje se podnik celého národa, ku př. „Matice." Velmi horlil proti tomu, že nad každým dárkem šlechtickým jásáme, říkával: „Napíši-li já k účelu dobročinnému sebe menší článek, dá-li chuďas sebe menší dárek, více jsme učinili, než-li šlechtic, který věnoval několik pětek!"

Občanstvo vřele nabádal, aby děti své *v duchu národním* vychovávalo!

„Jen nebažte tak stále po té cizotě, to je

---

*) Ve prospěch „Matice" u B. Stýbla vydal povídku „Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic."

naše největší chyba!“ — jsou jeho často opětovaná slova, která u občanů působila!

Na stolku jeho stály malé popelničky, z pohanského pohřebiště českého, ty příchozím ukazoval, vysvětloval jim, jak drahou památkou jsou tyto prosté nádoby proto, že v nich schován byl popel drahých těch předků dávno zesnulých, aby všickni památek takových si vážili a ctili je jako nejdražší odkazy svých milých.

Každičké příležitosti užil, aby lidu lásku svou projevil, aby lásku k vlasti povzbudil...

Po smrti spisovatele Josefa Ehrenbergra napsal Třebízský článek, který jasným je vyznáním vznešených jeho snah:

„České *kněžstvo* bývalo prvním sloupem českého písemnictví a prvním sloupem české národnosti: Jména těch drahých, stříbrovlasých hlav zapsána na věčnou památku v každé knížce, jednající třeba jen povrchně o našem probuzení. A kolik jest těch, o kterých nevíme a jichž jmen ani neznáme? —

Bývali kněži, kteříž s uzlíčkem pod pláštěm pečlivě ukrytým putovali od vesničky k vesničce, tu nechali knížku, tam knížku a všude jim vděčná ústa blahořečila. Vždyť stály jejich kolébky také pod střechami doškovými, bylitť sami krev krve toho lidu, kosť kostí jeho a zasvětili svůj život jeho probuzení, jeho vzdělání... Časy se valně změnily. Oko se kalí, ruka se chvěje a k čelu přilétá myšlénka: „Což tak opět býti nemá, nemusí?“ Zajisté! Jen vůli pevnou a lásku čistou! Kde kdo jsi, přilož ruku k pilné práci! Kde který český kněz, nechť pracuje za příkladem těch starých vlastenců na roli, kterouž mu odkázali, s tím věrným, českým svědomím, jakéž se i v hrudi jejich ozývalo. Jestiť dosud mnohé pole úhorem,

dosud na něm cizí bejlí se sveřepcem, dosud kopce koukole, kteréhož nasel nepřítel, když nad vlastí naší za temné, nepřečkatelné noci ani jediná hvězdice nesvítila. A pracujíce na této drahé, zděděné roli, každý co mu stačí síly, za tím čistým, vznešeným účelem pod korouhví, před níž druhdy rtové lživí oněměli, před níž jak by v zem se nepřátelé propadali a havět jedovatá do všech úhlů světa rozmetena, splácíme jen povinný dluh. Komu? Těm, kteříž tu půdu milou slzami svými kypřili a zkypřenou v dědictví nám se svatou povinností odkázali. Slibmež jim nad jejich hroby, že v řady zřídlé kde který z nás se dostavíme. Nestačí jen hlavy milé oplakati, k myšlénkám, jimiž celý život jich byl prodchnut, hlavou přikývnouti, však ruce skládati v klín: nechť opět kněžstvo české na roli národní má jeden z nejpřednějších dílů!" —*)

Já čím více o něm přemýšlím, čím více naň vzpomínám, tím zářněji vystupuje přede mnou jasná postava českého kněze vzorného, tím větší můj stesk po té vzácné duši . . .

Mezi dětmi.

Rád bych také pověděl, jak rád měl dětskou drobotinu.

Nevím skutečně, dovedu-li toho, ačkoliv duch můj ho vidí, jak s těmi švitorkami žertuje, jak je poučuje, nabádá — ale ruka váhá, víť, že krásy obrázků těch nevystihne, že chabě je vylíčí!

Když v zimě trošku z těžkého chrlení krve se zotavoval, říkával: „Již se mi stýská po škole,

*) „Osvěta", 1882, č. 4.

obveselím se tam!“ Sotva že trošinku mohl, spěchal mezi tu drubež švatlavou, aby mezi ní se potěšil, okřál, aby vřelým slovem otcovským vychovával mladé duše pro životní pouť!

Pérem svým celý národ vychovával, ale i práce s dětmi vesnické školy nebyla mu malichernou, vždyť v tom malém hloučku dětském viděl malou část budoucího národa!

Vstoupiv do třídy, usmíval se milým svým úsměvem, poděkoval za pozdrav a již vyvolal si některého žáčka. Hošík vesele k němu pospíšil, ale Beneš stavěl se, jakoby ho neviděl, brejle k očím přidržoval, hlavou točil, jakoby žáka v lavicích hledal — až se mu školáček přihlásil.

„A — ty jsi tady, vidíš, jsi tak velikým, že jsem tě ani nespatřil. Zazpíváš mi nějakou koledu, ale pěkně, rozumíš?“ vlídně potom hoška oslovil.

Hošík postavil se hezky zpříma a spustil plným hlasem, věděl, jak velebný pán pěkně zazpívanou koledu rád poslouchá.

„Nu, umíš to dobře, synku, tuhle máš na papír!“ a do dětské ručky vklouzlo několik měďáčků.

Děti uměly koled celé řady, doma matky své prosily, aby je koledám naučily, že velebnému pánu způsobí tím radost velikou.

Velebný pán rád s dětmi zažertoval, toho pohladil, jiného pochválil; byl pravým učitelem, vždycky vlídným a laskavým, ale při tom také přísným; přísná slova jeho byla však otcovská, dopadala až k srdcím.

Nejnepatrnější trest a odměna působily velice, žáci chlubili se ku př. po hodině náboženské, který

dnes velebnému pánu četl z dějepravy. To bylo jim již znamenitým vyznamenáním.

Děti po velebném pánu toužily náramně, hodiny jeho byly jim radostí a výsledek vyučování býval pokaždé skutečný, dobrý. V páté třídě školy klecanské jednou o visitaci řekl mu pan vikář: „Ty děti by opravdu samy mohly sloužit mši svatou!"

Při svém učení náboženství měl účel jediný: Šlechtiti srdce žáků svých!

Toho domáhal se netoliko vlastním náboženstvím, ale také — hlavně ve vyšších třídách — užším náboženstvím národním, dějinami vlasteneckými. Velebný pán rád se žáky o minulosti české hovoříval, slova jeho přikouzlila ruměnec na tvář i slzy do očí. Příběhy biblické srovnával s příklady dějin národních, upozorňoval, jak cnosti národů přikouzlily blaho jejich, hříchy národní že příčinou byly mnohých těžkých neštěstí.

Skvělá doba historie naší, doba husitská, nebyla mu nijak pro mládež choulostivou a rozčilující, říkával jen, aby se kladl důraz na tehdejší skvělé uvědomění lidu českého, na jeho národní statečnost a hrdost, na zápas jeho za svobodu národní, spor náboženský aby zůstal u dětí, pokud možno, stranou.

Jednou pravil: „Kdybych byl učitelem světským, o Husovi též bych učil; vylíčil bych nejčistší jeho život, činy za blaho českého lidu, činnost písemnickou a dodal bych, že někteří zlí lidé neměli ho rádi, proto že ho vylákali z Čech do cizí země a tam ho upálili!"

Beneš žáky své upozorňoval na blízká stará pohřebiště, učil je, jak po starých památkách mají pátrati, jak mají si jich vážiti jako drahých odkazů dávno mrtvých předků.

O Benešovi psalo se, že neznal falše lidské, tomu však není tak, znal špatné stránky v povahách lidských až příliš dobře, znal lidi lichotné a ješitné, prospěcháře a ramenáře, povahy lživé; ó Václav Beneš tak hned každému nevěřil, trvalo to dlouhó, nežli srdce otevřel. Opatrnosti této naučil se od poctivého, zkušeného otce svého a matičky v pravdě staročeské, kteří znali lidi důkladně.

Sám taktéž nejednou děti na lidi falešné upozorňoval, nabádal jich, aby v životě byly opatrnými. Jak sám byl povahou čistou, nezkalenou ani nejslabším stínem, takové přál si míti lidi všecky — že však nejsou takovými, zkusil sám nejednou...

Také o tom dovedl bych vypravovati!

Beneš ze žáčků svých hleděl vychovati pilné čtenáře, proto nabádal jich, aby z knihovny školní pilně si vypůjčovali; i ve své knihovně měl oddělení spisů pro mládež, kteréž s největší radostí dětem půjčoval, na přečtené se vyptával, obsah knih s dějepisným podkladem vlastním slovem doplňoval, aby většího ještě nadšení roznítil.

Pilné žáky pěknými knihami odměňoval.

Chtěl žákům prakticky vštípiti, jakých knih měli by si v životě kupovati, věděl, že pouhá slova tu nestačí, k tomu že třeba čisté, nadšené mysli, která přípravným čtením vzdělána jest tak, že nikdy již na prázdnotu lecjakou, třeba rozčilující se nechytí.

Ke konci školního roku všecky děti dárky podělil, chudé modlitbami, zámožnější, které modlitby koupiti si mohly, obrázky obdaroval.

Než do Marianských Lázní odejel, ve všech třídách takto děti podělil — ovšem že ani on

ani ta ubožata netušila, že dostávají tu poslední drahocennou památku...

Když děti na dobro ze školy odcházely, vždy též velebnému pánu přišly vroucně za všecku lásku poděkovat. Každému ještě něco pěkného pověděl, dal mu poslední napomenutí, bedlivě mu klada do duše, aby jen se, kdykoliv by rady, pomoci potřeboval, přihlásil. Hoši s pláčem nejhořčím velebného pána ujišťovali, že do smrti naň nezapomenou, že budou se zaň modliti, aby také on na ně nezapomínal.

Ó, spíše žáci zapomněli, nežli zapomněl on! Proto však přece množství mládeže, vystoupivší ze školy přicházelo si k němu pró knihy, nebo jen na pouhou návštěvu kratičkou, ale upřímnou. Přicházeli si pro několik drahých jeho slov.

Studenti, kdykoliv na prázdniny přiklusali, vždy nejprvé k velebnému pánu doskočili, ukázat vysvědčení, vypravovat, jak na studiích se stále měli, jak na klecanskou faru vzpomínali.

Chudým hochům jak mohl, sám pomohl, nebo podpor vymáhal, dobrodinců vzbuzoval. Z vlastního mládí věděl, jak málo dobrých lidí děti najdou v dáli od střechy otcovské, znal ten stesk a pláč v chudých lůžkách studentských.

Vzpomínal často, jak sám se naplakával a — konečně jako kněz, když hrudy kvílického hřbitova matičku mu zasypaly, stál ve světě sám a sám — — Za péči svou nežádal nic jen opravdovou upřímnosť a trošek dětinné lásky.

Jednou ku svátku svému dostal od žáka list, který takto končil: „Nikdy, ani před celým světem, nezapře Vás Váš vděčný bývalý žák . . ." Slova tato způsobila mu velikou radosť, schoval si je k památkám svým nejdražším a přátelům svým, slzy maje v očích, je ukazoval.

Týž chlapec, ještě když doma do školy chodil, ustavičně četl. Rodiče obávali se, aby přílišným čtením zdraví svému neuškodil, proto radostí těchto mu omezovali, zakazujíce mu v noci čísti. Chlapec skutečně ulehl, ale jakmile se domníval, že všickni ostatní usnuli, vstal, rozsvítil svíčku a teprvé pustil se do čtení. —

Velebný pán, kdekoliv na procházce potkal dítě, vždy pustil se s ním do hovoru a tu bývala radost je poslechnouti. Na všecko možné se děcka vyptával, v té chvíli byl sám dítětem veselým, dováditým... Žert šlehal za žertem, čtveračivé otázky se střídaly, dítě sotva odpovídati stačilo.

„Pověz mi, kolik je pětkrát sedm!"

Klučík mlčí, hlavu kloní v rozpacích.

„I ty jeden, neví on, kolik je pětkrát sedm! A víš-li, kdo dal tamhle ten kostelíček vystavěti?"

„Kníže Bořivoj!" hošík ostýchavě zašeptal.

„A který je tamto kopec?"

„Říp."

„Co dělá vaše maminka? Posloucháš, nezlobíš? Nepereš se s Pepíkem? Nu, teď jdi a proskoč se!"

Klučík obyčejně zmizel jako vítr, ale v malé chvíli běžel opět starým stromořadím a velebnému pánu přinášel kytku nejhezčích polních květů.

Když na podjaří sedával na zahrádce nebo v blízkém lesíku, přibíhaly k němu celé dětské hloučky a tu potom bylo švitoru, smíchu a zpěvu!

Lidé se zalíbením zastavovali se a blaženě se dívali na rozmilý obrázek: Na lavičce mezi zelení dobrý kněz běloučké hlavy, krásného modrého oka, usměvavých lící a kolem něho žvatlavá družina z vesnice... V zeleném koši starého stromu švitořili s nimi veselý sedmihlásek s pěnkavkou.

Pérem svým, které bylo radostí všem věrným českým hlavám, hleděl Třebízský dětem ještě zvláště připravovati čistých radostí a buditi v mladých srdéčkách lásku k rodné zemi a drahému lidu. Vmysliv se do dětských let svých, vzpomínaje na to, co slýchal od tatíčka a dědouše svého, hleděl písmem dětem českým přítomných i budoucích věků zvěstovati lepé obrazy z minulosti milé vlasti, jak sám je slýchával.

Není mnoho povídek těch, které vzácná ruka jeho mládeži naší napsala, ale všecky jsou zlatem nejryzejším! Takový obraz *musí* mladé srdce dětské uchvátiti!

„Šli jsme s dědečkem do hájků. — Bývala to jeho každodenní vycházka. Hájky leží asi čtvrt hodiny od Třebíze. Nejraději tam chodíval dědeček a musilo již být, nešel-li já s ním. V hajkách jsme si sedli a celé to boží odpoledne poseděli a teprvé, když slunce stálo nad sříceninou týneckou, vraceli jsme se k domovu. Dědeček byl na výminku a proto mohl choditi do hájku a proto také chodil, že si ten borový lesík vysázel a že pod těmi štíhlými sosnami nejlépe se mu to odpočívalo. V hájku vanul tak čerstvý, vonný vzduch a to jehličí temně zelené šumělo tak ukolébavě — — —

„Dnes půjdeme trochu dál. Je hezky. Z lesů věje chladivý větříček. Byl jsi již u „královky“?“ řekl dědeček.

„Nebyl, dědečku.“

„Vyjdem si tam tedy. Není to daleko. Půjdeme „Ladami“. Povím ti zase, chlapče, kus naší historie, je to smutný kus. Při tomhle mi vždycky slzy vstoupí do očí.“

Tak počíná rozmilou pověsť svou „Královka“, vypravující o nešťastné, těžce pronásledované krá-

lové Elišce. Ó jak povídka tato v čítance školní rozechvívá mladé dušičky české! V „Jarém věku“ uveřejnil Třebízký tyto stati pro děti:

1. Zlatá kvočna Levohradecká. 2. Povídky starého zbrojnoše (Výprava do Hnězdna. Domažlické vítězství. O sani devítihlavé. Za českou slávu. Pro výstrahu. V Alpách. Před Římem.) 3. Pergaménový proužek. 4. Vymodlenec.*)

Šlechetné srdce dojista toužilo vřelým, zábavným způsobem dětem českým vštípiti celé dějiny národní! Ale ten bledý démon, který vytrhl zlaté pero z ruky milované, zadupal všecko — všecko...

Alespoň trošku pokochejme se v prostomilém vypravování Benešově pro děti, vždyť při tom teplém tónu, znícím z dětských jeho povídek, srdce veseleji se rozbuší!

Starého zbrojnoše, který své zkušenosti vypravuje, Třebízský takto vykreslil:

„Jako bych jej dnes viděl: přívětivá, snědá tvář, jizvy její toliko bystřejším pohledem rozeznatelné, z dáli z úplna podobné byly rýhám, jež pluh času v obličeji a na čele vyorává; zrak jasný, jenž postřehl krahulíka, když se nad holubníkem v čistém modru jako pouhá tečka černával; nad horním rtem bílé, dlouhé kníry, brada oholena, hlava kratičce přistřižena, postava tak prostřední, na plecích kožené krzno; přihlédl-li kdo blíže, zdálo se, že v něm červotočina; ale byly to stopy střel, jedna vedle druhé, kolem boků jednoduchý řemen, hodně prohnědlý, a na řemeni meč, s nímž by za našich časů dva měli hezkou práci; spodky také kožené, těsně k nohám

*) Souborně vydány jsou Frant. Šimáčkem ve sbírce: „Vlasť a svět“ pod názvem „*Obrázky z našich dějin.*“

přiléhající, od kolenou dolů obtočené řeménky... Tak na vlas vypadal *starý zbrojnoš Těchobud.*

Leží již v černé zemi několik set let. Ale když býval živ, nebylo mu hned tak roveň. A nejraději míval kolem sebe děti; dovolil jim, že si směly sáhnouti na meč, ohmatati řemen, rozepjati přasku; někdy ocel i vytáhl; ale tu se vždycky dětská očka mhouřila, jak se meč zasvítil. A dětem — těm, jimž bylo tak ke třinácti či čtrnácti, zdálo se, že Těchobud mládne, že náhle roste, až by z něho hnedle byl obr. A což když mečem ve vzduchu několikrát za sebou zašvihl, děti si uši zakrývaly, protože se jim zdálo, jakoby tu někdo hvízdal pořád pronikavěji a pronikavěji.

Zbrojnoš Těchobud prošel dozajista půl světa. Zeptal-li se ho kdo po čem, o všem dovedl vypráběti. Když začal počítati na prstech, ve které zemi byl a kolik velkých měst viděl, nikdy nemohl přijíti ke konci... A když přišel na Jerusalém, vždycky po několik okamžiků poustal a rozhlédl se po svých posluchačích. Jméno tohoto města opakoval třikrát i čtyřikrát a hned za Jerusalémem sledoval Řím. Ani kostel sv. Jakuba Kompostellského ve Španělsku nebyl mu neznámým.

Zbrojnoše Těchobuda viděli rádi všude, kam přišel. Staří i mladí nemohli se ho ani dočkati. Přinesl pokaždé aspoň desatero pozdravení. Odnikud ho nechtěli pustiti. Ale jak by to potom všecko schodil! Znali ho široko daleko: na Oharce po všech hradech a na všech tvrzích, na Berounce po všech dvorech, na Sázavě i v slovanském klášteře; a opat Vít vždycky se podíval dolů, aby Těchobuda přivítal a s ním si porozprávěl.

Kosmas tenkráte začal psáti své letopisy, a Těchobud mu nejednu příhodu, jíž byl očitým

svědkem, diktoval do péra. Ale již jsem pověděl, že měl nejraději děti. A děti by na jeho slovo do ohně byly šly. Tak je dovedl povídkami svými připoutati. Byly by kolem něho vydržely seděti od šera do kuropění. A neklížilo se ani jediné očko a neskláněla se ani jedinká hlavinka. A když odcházel, sesypaly se kolem něho a jedno přes druhé dorážela na něho, kdy zase přijde, aby to bylo brzo — brzičko.

Jak jsem již pravil: Těchobuda nebolí už hlava mnoho set let; ale povídky jeho šly od úst k ústům, od otce na syna, od děda na vnuky, a tak až na nás. Kdyby na papíře byly zaznamenány, už by po nich dávno nebylo památky.

Trochu se arciť lišily. Nemůže za takový čas ani jinak býti. Ale jádrem byly a jsou tytéž.

Mně je vypravoval můj tatíček. Už ho také nebolí hlava osm let. Vyšli jsme si za nedělního odpoledne na stráň, odkudž lze viděti český ráj na mnoho a mnoho mil v šíř i dál, usedli si na zelený trávník, já se přitulil blíže, aby mi neušlo ani slovíčko a poslouchal jsem s dechem tajeným. To byly mé první dějepisné hodiny a nevím, věru nevím, zdali všecky pozdější vyrovnaly se těmto ze zlatých, věčně věkův drahých dětských let.“ —

K pláči jest dojemná scéna v „Pergamenovém proužku“, ve které vypravuje se, jak stařeček český, ryzí, stará mužná povaha, a vnoučata jeho přivítali mladého kralevice Karla (IV.), jenž po dlouhých a dlouhých letech vracel se z cizí země do milované vlasti . . .

„Dědoušek sešel dolů, vzal si jinou řízu, přehladil si kníry, na hlavu posadil si čapku s bělounkým lemem a sokolím pérem a přecházel kolem dvorce silnicí, neustále k západu pohlížeje.

Za nějakou půl hodiny přijížděla z té strany tlupa jezdců.

Stařík se vzpřímil, jak mohl nejrovněji.

Hošíci s děvčátkem vyhlíželi oknem ve veliké světnici.

Jezdci dojeli až k samému dvoru.

Stařík obnažil hlavu a zahovořil zvučným, pevným hlasem:

„Vítám tě, vítám, jasný pane, do tvého dědictví…“ Nyní se dědoušek hluboce uklonil.

První dva jezdci neměli mnoho chuti se zastaviti. Stařík si jich také mnoho nevšímal. Zraky jeho spočinuly na tom, jenž jel více o samotě a jevil ze všech nejmladší tvář. Byl oděn ve tmavozelený šat, zcela jednoduchý, lišící se úplně od kroje ostatních, seděl na bujném bělouši, postavy byl tak prostřední, skorem útlé, neustále se usmíval, hnědé vlasy vinuly se mu bohatými pletenci na šíji, temněmodré oko jeho prozrazovalo prvním pohledem šlechetnou, upřímnou duši, levicí svíral ořovy otěže a pravicí kynul dědouškovi nejvlídněji. Tak se zdálo, že by něco rád promluvil, ale že mu nepřipadá na jazyk vhodný výraz…

Ohlížel se také kolem po svých průvodčích, tázal se jich po čemsi cizí řečí; z družiny mu jeden potichu odpovídá, panic se zase usmívá a promlouvá zvolna sice, ale srozumitelně: „Děkuji, starče, — děkuji!“ Jen přízvuk, jímž tato slova pronesena, poněkud cizí, českému uchu nezvyklý.

Stařík si nyní protírá oči, rozhlíží se rozpačitě po bohatýrské družině, potom upírá zrak na panice a táže se: „Přijíždí-li do Čech Václav, syn Elišky Přemyslovny poslední?“

Panic kývá hlavou a nejstarší z družiny starci odpovídá: „Do Čech přijíždí Karel kralevic!“

„Karel králevic? — Karla neznám žádného. Jméno takové u nás neslýcháno. Syna Karla neměla nezapomenutelná královna žádného."

Stařík kýval bílou hlavou povážlivěji a povážlivěji, a zraky jeho se kalily temněji a temněji.

„Den ode dne čekám, kdy se vrátí do vlasti paní mé jediný syn. Den ode dne vycházím tuhle na pahorek a dívám se do dálky, zda-li ho neuvidím. Dočkati se nemohu té chvíle, kdy ho přivítám, kdy mu od matičky pozdravení vyřídím...." Starý muž dále pro slzy nemohl.

Panic se dívá po průvodčích svých udiveněji a udiveněji. Zdá se, jakoby nerozuměl, co tenhle stařec od něho chce a co mu povídá.

„A místo Václava přichází Karel! — A se synem paní mé se nemohu smluviti. Nerozumím mu a on mně také ne. — A ty budeš, jasný pane, v Čechách vládnouti? — My tě v téhle zemi čekáme jako vykupitele, který nám přinese zlatý čas. Kolik takových nedočkavců chodí na pahorky nad svými dědinkami a kolik jich zírá do dálky, kdy tě uvidí, aby svolali všecky své a zaradovali se jako druhdy betlemští pastýři z příští tvého. Kolik duší na tebe den co den vzpomíná, kolik rukou se za tebe k modlitbám spínává, kolik srdcí pro tebe bije, . . . a ty naší řeči nerozumíš! Místo Václava přichází Karel. Ó cizino zlá, olupuješ nás o všecko, zhola o všecko!"

Mezi jezdci ticho, i koně klopí hlavy své k zemi, páni neodvažují se ani jeden druhému pohlédnouti do očí, panic se zardívá studem, svěží rty jeho slova staříkova opětují mimoděk, a zraky utkvívají na něm nevypravitelným pohledem . . . I ten bělouš jako by hlavu po svém pánu obracel.

„Navštiv mne, stařečku, na Hradčanech!"

Zase ten cizí, českému uchu nezvyklý pří-

zvuk! Potom kyne panic staříkovi opět tak vlídně pravicí a za malou chvílenku mizí již jezdcové směrem ku Praze za blízounkými stráněmi.

„Na Hradčanech? — Proč jsi neřekl ve Zbraslavi? — Tam spíše by se to hodilo. — Ale kde pak na Hradčanech!"

Stařík sepjal ruce a se rty těsně sevřenými pohlížel v tu stranu, kudy jezdci odjeli.

„A to že byl, dědoušku, náš mladý král? To že byl syn té paní, o níž jsi nám toho tolik vypravoval? — To ten, kterého jsi na rukou chovával? — A on tě nezná? — My bychom na tebe po všecken život svůj ani *nedovedli* zapomenouti."

A děti jedno za druhým dědouška za řízu, kterou u něho jen zřídka vídaly, potahovaly, protože jim bylo nevýslovně líto stařečka, jemuž bystrýma očkama všecku tu bolest věrné duše české vyčetly.

„Tvář dobrá, upřímná. — — Tahy matčiny v ní zcela dobře rozeznatelné. — I oko tak přívětivo! — Jen ta řeč! — Ó ty cizino hadí, kolik drahých životů uštkla jsi nám na věky! Kolik srdcí nenahraditelných jsi nám dechem svým otrávila!... Cizí bolest arci nikdy nebolí!"

A hošíci s děvuškou nevím co by byli té cizotě učinili! Představovali si ji jako ženu ošklivou a zlou, s odporným úšklebkem kolem svadlých rtův a rukama studenýma jako led — — —"

Tento dojemný zvuk vane všemi povídkami! Ta slova prostičká vzbuzují v prsou zvláštní city, dech zatajují a oči zalívají...

Povídka „Pergamenový proužek" končí napomenutím:

A já také píši: „Miluj, drahá mládeži naše, ty světlo očí našich, oporo stáří našeho, naděje potomků našich, zemi českou jako máti svou i všechen národ jako samu sebe!"

Při práci literární.

Ta klecanská kaplanka malá a útulná jest pro spisovatele povídek z naší minulosti jakoby stvořena a v celé té vesničce s bílým kostelíčkem na vršku, s něhož výhled nejrozkošnější, musí ti do duše padnouti těžká vzpomínka na doby jasné jako ta hladina vltavská i černé jako vzdálené lesy. A vyjdeš-li si z vesničky ku straně kterékoliv, všude trčí před očima tvýma starověké památníky historie této naší čarovné vlasti. . .

Nezapomenutelný apoštol českého lidu v zimě, v létě, za každého počasí chodíval procházkou „známou alejí stoletých míšeňáků, jež se vinou dobrou čtvrť hodiny od zdejší dědiny k severu,“ *) od Klecan ke Drastům.

Nedaleko odtud dumá Žalov, sní černé skály mořáňské, Řivnáč, kazatelna sedláka Krákory, v dáli vypíná se Milešovka, Říp s bílou kapličkou svatojirskou, Bezděze . . . a tam k jihu věž svatovítská, v jejíž klíně dumá Praha matička, dále věž sv. Markéty — Bílá Hora . . .

Beneš na procházku nosíval dalekohled, tím dlouho se díval na omžené ty staleté obry, kteří jakoby mu dávali pozdrav a nejsrdečnější povzbuzení. Tam ku straně, kde leží rodná dědinka Třebíz, zahleděl se každodenně . . . K Bílé Hoře díval se vždy nejdéle.

Vidím jej: Na hlavě má starý širák hluboko vtisknutý, na těle tmavý svrchník, opírá se o hůl; kulhaje, kráčí pomalu, chvilkami se ohlíží, zadívá se v dál, tu zastaví se u pracujících, pohovoří a opět zvolna odchází; sleduje drůbež školní z přespolních vesnic, která cestami na

*) „Dokonáno jest.“

všecky strany vesele cupe k domovu a vzpomíná na vesničku Kvílice, od které také před lety klusával ku Třebízi.

Často zadívav se v dál, pravil z nenadání, že napadla mu myšlénka; hned v přebohaté paměti své shledával určitou osnovu a outek v knihách historických. Netrvalo to dlouho a nová povídka se tiskla.

Prudké chrlení krve, které nebohého kněze v zimě r. 1884. překvapilo, učinilo konec milým těm procházkám, poutajíc trpitele ku kaplance dobře vytopené. Ale sotvaže trochu se zotavil, sotvaže poprvé s lůžka směl povstati, opět pouštěl se do práce, ačkoliv lékař zle zbraňoval.

Když teploučké jarní slunce po kraji zadýchlo, když vybujely trávníky plné pestrého kvítí a keře zazelenaly se čerstvým listím, chodíval do blízkého háje na tak zvanou „vyhlídku“, jež nyní jmenuje se „Benešovka“.

Tam sedával na lavičce ve stínu čerstvého zeleného doubí, které líbalo mu čelo a šediny, nebo ulehl na pažitě, kde sluníčko nejvíce pražilo, klobouk hodil s hlavy a díval se do dáli na třpytivou hladinu vltavskou a v údolíčko mezi rozrytými skalami. Chumáč listí dubového, který vždy dotýkal se jeho čela, chovám jako vzácnou památku!

V tom milém lesíčku zrodily se mnohé z prací, jež péro jeho napsalo posledním jarem.

„U nás je přede vším třeba uvědomělého lidu, v něm jest naše síla!“ jsou Benešova slova, která zároveň jasně vyjadřují, k čemu nesly se všecky jeho snahy literární. Proto pro lid náš největší váhu kladl na povídku historickou, vřele psanou, ve které tedy nesmí býti suchá historie.

„Někdy se člověk zamyslí, v myšlénky po-

noří a ký div, že zapomene na skutečnosť, a že si vykouzlí obrazy, jakých by si v životě našem z nejvroucnější duše přál! Což bylo by za radosť, aby z českých končin vypleta byla ospalosť, rozehřáta lhostejnosť, sobectví změnilo se v obětovnosť, rozervanosť ve svornou práci, zabednělosť v probuzení a prodejnosti aby hlava jako zmiji byla rozšlápnuta.

A tu zase píšu: „Dříve než cizinu, vždy znejmež otčinu!“

Druhdy na místa někdejší naší slávy přišel poutník, obnažil hlavu, do trávy se zadíval, a co všecko táhlo tu kolem očí jeho? — Celá řada bohatýrů, celá řada českých žen, celý zástup českých dcer, z nichž kolik bylo těch, jež se podobaly Sofonisbám? —

Krajané naši navštěvují cizinu rok co rok dosti značným počtem. V Porýní znají každé hnízdo, kde druhdy kýs násilník pěstní právo provozoval, vypravují o Wartburgu, diví se Řeznu, Augsburgu, velebí Drážďany, vzpomínají na Mnichov i tu Vídeň dobře znají; ale navštíviti staré památky domácí a uprostřed nich osvěžiti zkornatělou mysl? — Škoda času, škoda peněz. Starořímské matrony vodívali dítky své na hroby proslulých bohatýrů, starokřesťanské matky přiváděly své syny a dcery na hroby mučenníků a *matky české?* . . .“ *)

Beneš chtěl pracemi svými historickými tomu lidu českému odhaliti doby zašlé, tu starou zkamenělou slávu, činy bohatýrské, mužné hrdé postavy tvrdých žulových hlav — — i dobu let morových, dobu, kdy země česká byla plna upírů, kteří národu jejímu ssáli krev přímo ze srdcí,

*) „Stezkami našich dějin“: „Levohradecké pomněnky.“

dobu, kdy česká máť utrápená zoufale rukama lomila nad dětmi nešťastnými...

Pracemi svými chtěl po celé vlasti probuditi ryzí české vědomí, toužil, aby ta pravá, čistá českosť vrostla nám všem do krve i kostí, abychom zbavili se cizácké můry, abychom byli svými, jen svými...

Třebízský mluvil a psal, jak myslil, v lásce k vlasti a národu byl *vášnivcem nedůtklivým*, jemu nestačilo vlastenčení, které jest tak nejasno, že potřebuje výkladu, on chtěl míti lásku vlasteneckou zářivou, *skutky* její aby *jasně*, *hlasitě* mluvily.

Hněval se, vida oslavy malých velikánů, oslavy činů nepříliš vlasteneckých. Říkával: „Promluví-li k nám nějaký vyšší pán, který třeba pomocí národa stal se tím, čím je, česky, snesli bychom mu nebe, myslíme, Bůh ví, jakou milosť nám činí, křičíme „Sláva“! až se okna třesou často za pouhé — prospěchářství! Řekne-li několik frásí o posvátném Řipu, o červáncích svobody, jsme radostí celí bez sebe!

Myslíme, že děje se nám veliká milosť, zazpívá-li nám cizí umělec, cizím jazykem — za veliké peníze! A což teprvé, řekne-li několik zkomolených slov českých!

Podobně děje se též s herci a pěvci českými: Mnozí z nich domnívají se, že činí nám hrozná dobrodiní, že bez nich žíti bychom nemohli, a neděje-li se jim vše po vůli, odcházejí do ciziny — ne snad za účelem uměleckého zdokonalení se, z pouhého jen prospěchu!

A my, bloudi, velebíme jich, když ztrávivše nejlepší léta svá v cizině, vracejí se k nám!“

Beneš trpce stěžoval si na malé požadavky o znalosti dějin vlasteneckých a literatury národní na školách; o učitelstvu, jemuž vždy byl předobrým

přítelem, říkával, že mělo by se mu dostati vzdělání universitního! Ovšem že pro bídnost platů vychovatelů národa neměl dosti nejtrpčích slov! —

Třebízský rád by byl tomu lidu do srdce vepsal, aby nikomu na světě mimo sám sobě nevěřil, aby nedíval se vždy předem na cizinu, ale na vlast svou, aby sám s sebou byl spokojen, neboť: „K parádě cizinec napřed, Čechové vzadu, v bitvě Čechové v popředí, cizinci v pozadí. Že prý si toho vyžádali!" *)

Když tak tu šedivou hlavu sklonil nad knihu a zadíval se v listy, u nichž rohy upáleny a v níž pevnou frakturou krátce vypsáno neštěstí, viděl před sebou celý děj; nedal se však vésti jen citem, ale dbal historické pravdy a to pravdy přesné v míře největší.

Než počal psáti, velmi pracně všecka díla historická prohledával, až když vše důkladně a podrobně zjistil, pak teprvé počal psáti, ale pak také mohl psáti rychle. Nerozděloval si látky předem na jednotlivá oddělení, procítil ji celou nejvřeleji, v duchu vše viděl se rozvíjeti a pak psal přímo na čisto.

Bedlivě střežil se, aby neužil něčeho, co jednou již napsal, chtěl v každé práci své míti myšlénky i postavy nové a zdařily-li se mu, měl z nich radost dětinnou.

Co u něho stejné ve všech pracích, jest ten zvláštní ryzí způsob, jakým ku čtenáři svému dovedl mluviti, ta jeho zvláštní řeč ryze národní, která tak uchvátila a která se jiným jazykem tak pověděti nedá!

Co napsal, bylo výsledkem jeho myšlení a citu, bylo jeho přesvědčením a toho také za žá-

*) „Stezkami našich dějin": „Akademická legie." I.

dnou cenu nezměnil; raději byl by práce své nedal tisknouti, než by ji byl k vůli nějakým ohledům opravil.

Obyčejně pracoval od desáté do jedenácté, někdy také odpůldne do čtyř; večer nepsával. Pravidelně denně napsal půlarch drobného písma. Dopsal-li odstavec, zadíval se na smutnou pláň bělohorskou, při čemž levou rukou zakrucoval si vlasy nad čelem. Často naříkal si, že při psaní tvoří se mu mžitky v levém oku.

Děl svých nepřeceňoval, spíše podceňoval, znal, jak říkával, vady prací svých dobře, ale básníkovi jest v díle jeho často nejmilejším to, co posuzovateli nejvíce se příčí. Kritik si příliš nevšímal, říkával: „Je mi to k smíchu, čtu-li zde chválu, jinde o téže práci hanu. Kritika opravdová musila by býti vědou; především bylo by založiti důkladný *jen* kritický list a kritik musil by býti muž, znalý literatury všech vzdělaných národů a prost všelikých vad, jako závisti a pýchy. Mám za to však, k tomu že nikdy nedojde, spíše se domnívám, že kritika úplně přestane!“

Nedoučenost a přílišná pánovitost některých mladých spisovatelů byla mu velmi proti mysli; zvláště horlíval na ty, kteří bez příčiny zanechali studií, myslíce, že po prvém vystoupení každý se jim bude klaněti. Hněval se na ty, kteří sotvaže péro vzali do ruky, kritisují nejpřednější mistry naše, zapomínajíce, že měli by se dříve pilně učiti.

„Jak jinaké prvé vystoupení měli jsme my“ — pravil — „na nás hledělo se se všech stran, vytkla se nám i nejmenší chyba jako hrubý poklések!“

Každé poctivé práce jakéhokoliv směru vážil si upřímně, ačkoliv nepřestával toužiti, *že by spisovatelstvo naše více mělo si všímati lidu.*

„O povinnostech národa ke spisovatelstvu mnoho mluvíme a píšeme, ale sami často zapomínáme *svých* povinností k národu!“

„Přespříliśnou hojností časopisů vzniká snad větší čilost, ale práce je povrchnější a rozkouskovanější!“ Také si naříkával, že ho ty přečetné redakce požadavky svými seslabují, že pro malé práce nemůže napsati velkých.

„Nejraději psal bych do jednoho, nejvýše do dvou časopisů!“ pravil, ale ničeho nedovedl odepříti!

Velmi stěžoval si na nesvornost mezi spisovatelstvem a časopisy, poněvadž jest to na velkou škodu literatuře. „Milý příteli, nahlédnete-li za opony, mizí všecky idealy a člověk vidí skoro samou závist, škodolibost a chlebíčkářství!“

Hnusila se mu *protekce literarní*, bez níž často i nadaný člověk s těžkým bojem dostává se v před, při tom doložil: „Já obešel jsem se bez ní a ani jedné práce nepsal jsem nadarmo. Při mladém spisovateli mají se sice vytknouti všecky chyby, ale také uznati přednosti, třeba dosti malé!“

Na dramatičnosti v pracích svých velmi si zakládal, pro ní dopustil se i větoslovných chyb, zkracoval věty, nejmenoval osob mluvících a p., čtenáře tím však uchvátil. Napsav kapitolu, četl, neb dal si čísti nahlas a mnoho ještě opravoval. Také ve zvláštních význačných titulech si liboval, nápis často několikráte změnil, až zněl mu dosti přítulně.

Častokráte pracoval o několika povídkách v jedné době, posledním jarem příkladně současně psal povídky: „Paní Anna Radecká z Radče a na Přemyšlení,“ „Tomáš Dentulín“, „Povídky starého zbrojnoše“ a „Ušlapán“ — tuto dokončil

již v Lázních Marianských — to jest práce jeho *poslední!*

Říkával, že velmi potřebujeme velkého románu z dějin husitských, jenž líčil by nejpravdivěji tu dobu nadšení a slávy! Chystal se také napsati román, ve kterém chtěl vylíčiti, jak nás poněmčovali, přetvořovali! Vzpomeneme-li, že práce Benešovy, líčící dobu husitskou a dobu poroby naší, jsou z prací jeho nejskvělejšími, zatoužíme po ztrátě tak ohromné!

Českým dívkám psal modlitby, *opravdu české* jako úvod k nim chtěl napsati vlasteneckou kapitolu k českým ženám a dívkám; každodenně napsal jednu modlitbu, ale nenapsal jich již tolik, jak si přál — —*) Také nějaké vlastenecké modlitby polské chystal se překládati, ale — ta smrt! Co ta rozbořila snů, co to zadupala květů ještě nerozvitých, co ta vzala nám krásy!

Při úžasné své pilnosti spisovatelské Třebízský stále se vzdělával, znal několik jazyků, jimž sám se přiučil, znal literatury a umění národů cizích a všeho života veřejneho pečlivě si všímal. Byl spisovatelem českým ve smyslu tak vznešeném, že nelze si mysliti vznešenějšího!

Třebízský, líče hrozné doby ve vlasti naší, praví:

„Tehdáž v těch smutných Čechách andělé býti ani nemohli. Tenkráte na tu ubohou českou zemi prý i v samém nebi zapomněli, řekl kdys jeden muž.

Ale já pravím, že mezi těmi našimi předky musili býti andělé, musili mezi nimi žíti, musili je chrániti a těšiti.

---

*) Kniha ta uveřejněna s názvem „Pomněnky ve vínek božský.“ Jiná kniha modlitební měla míti nadpis „Odkaz svaté Lidmily.“

Kdo pak by byl dovedl jinak setříti s těch zbrázděných čel krvavý pot, než ruka anděla? Kdo pak by byl dovedl s těch starých svráskovatělých tváří zažehnati zármutek, než ruka anděla? Kdo pak by byl dovedl ta srdce, jež bušívala tak prudkým tlukotem, umírniti, než ruka anděla? Kdo pak by byl vštěpoval doufání těm našim předkům, těm starým českým robotníkům, té zotročené ubohé krvi české, než rety andělské? Kdo pak by byl dovedl učiti trpělivosti ten lid, kterémuž sehnuli hlavu až do prachu a jehož bedra *svými* hříchy obtížili, než-li rty andělské? Jděte a ptejte se, zdali pravdu dím.“ *)

Ó věříme ti, drahý knězi, vždyť těžké době naší byl jsi andělem ty, anděli náš křídel sněhobílých!

A nyní, milý čtenáři, doprovoď mne mezi lepé záhony květnice spisů Třebízského, mezi plné rozkvetlé růže a lilije i mezi dumavé myrty a pomněnky.

Václav Beneš Třebízský souborné vydání *povídek svých* takto přál si míti rozděleno:

I. Pod doškovými střechami. II. V červáncích kalicha. III. V záři kalicha. IV. Pobělohorské elegie.

Mezi menšími pracemi jsou však i velké povídky a romány, jichž děj sahá do všech téměř dob dějin národních. Román „Martin Puškar“ zavádí čtenáře do dějin Kozáků maloruských, „Příšery“, povídka vzniklá ze zkazek šedivce Martina v chaloupce Třebízské, jedná též u národa pobratimského na strmých březích dalmatských;

*) „Bludné duše.“

z luhů slovanských je též „Mára Bočarovna.“ Jsou tedy veškeré práce Třebízského formou i látkou *zcela naše*, české, slovanské!

„*Pod skalami*“ jsou historické obrazy z prvých dob křesťanství ve vlasti naší. Třebízský vypravuje v nich, jak svaté víře Kristově bylo zápasiti s pohanstvím, jak prví milovníci víry pravé rádi za víru svou v boji proti věrným ctitelům bohů věkožízných umírali, jak náboženství Spasitelovo vítězilo. Vypravuje se o knězi Hostivítovi, o Bořivojovi a Lidmile, o Spytihněvu, Vratislavu, Drahomíře a Václavu svatém.

„Tisíc let spočívá zase na oné skále, na níž stálo slavné sídlo Tetky Krokovny, — v rum rozpadl se tichý útulek Ludmilin, sám, či ruka vraží zapálila jej? To nikdo neví. Bujná tráva vyrůstá na starém hradišti, skála sama se drobí již, rozpadává; ale na hoře dosud ční nad kostelíkem, pamětníkem těch starých, zlatých dob, o nichž sníváme již jen, — kříž a ještě výše na oblacích se rdí, ale nejenom nad skalou tetínskou, nýbrž nad celou vlastí Václavovou“ — jsou slova knihu zakončující.

Řeč této prvé větší knihy Třebízského jest nadšena, ale není ještě tak milounka, tak srdečna jako v pracích pozdějších.

Román „*Z letopisů sázavských*“ jest prvé práce pokračováním; uváděje nás do památného slovanského chrámu Prokopova na Sázavě, líčí v něm život za doby slavného opata Božetěcha, tohoto největšího následníka světce Prokopa a prvého umělce výtvarného ve vlasti naší.

Celá práce ta jest dojemným žalmem nad bohoslužbou slovanskou.

Druhé vydání v „Laciné knihovně národní“

jest prvého, jež vyšlo ve „Světozoru",*) propracovanější.

„*Anežka Přemyslovna*", psaná v době svatořečení české světice, líčí války křížové a slavný dvůr krále Václava I.

„*Královna Dagmar*", největší práce Třebízského, jest nejskvělejším pomníkem oné luzné ratolesti na lípě slovanské, jejíž dech blažil tisíce a tisíce obyvatelů dánských, jejíž milosť hojila rány nešťastných našich bratří pobaltických.

Třebízský provádí tu čtenáře po zemi české za doby nešťastných svárů v rodě Přemyslově, po zemi dánské a po vlasti Slovanů pobaltických, ubohých těch srdcí, jimž náboženství křesťanské hlásáno meči a ohněm vojsk německých.

Život zakopaných bratří líčen tu krví spisovatelovou — — —

Nejžhavější oheň sálá ze sbírky povídek „*V červáncích kalicha*" a „*V záři kalicha*". Červánky husitství za zlatého věku otce vlasti Karla IV. a syna jeho Václava, krále lidu oddaného, záře a lesk kalicha, vztýčeného mistrem Janem, hájeného slepým Trocnovanem a Prokopem, našly v Třebízském básníka, jenž na zlaté struně opěval tu dobu nadšení a slávy české největší.

Český kněz Třebízský mohútné ty postavy zářných dob postavil národu svému v lesku nejjasnějším, vylíčiv je tak, jak kmitaly se ve hlavách dobrých Staročechů.

Srdce chvěje se při velkých těch popisech božích bojovníků bratří táborských v povídkách „*Jan Abatyše ze Třebíze*", „*Z posledních dnů Tábora*", „*Chvatěrubský kvas*", *Závěť Štěpána z Palče*".

„Lid svatými sliby vázal se, všickni že pů-

*) „Mniši vyhnanci."

jdou, až zavolá ten druhý Jan, jenž nedá spálit se jím, ale potírat bude vrahy jména českého, jako Josua Kananejské potíral; a ti všickni, co strojili se na něj, horší byli Kananejských.“ *)

„Věru, ti téhdejší Čechové neměli už bíti do koho, protože jich z cizáků nedočkal leda málokdo a který se odvážil proti kacířům, dojista nepověděl nikomu, jak těžké jsou ještě otlučené palcáty husitské. A pánům začínalo být kolem srdce úzko před tím lidem, co tak slavně uměl vítězit a tak bezohledně drtit pouta, jež mu ponenáhlu kolem těla obtáčeli takořka nevědomky, aby je zadrhli najednou a zadrhnuvše osedlali si veský lid jako se osedlává splašený oř.“ **)

„Ohnivé zraky starých válečníků svítily se jako pochodně, osmahlé tváře jevily takořka pekelnou odhodlanosť, dlouhé vlasy, neholené brady jejich jakéhos příšerného rázu jim dodávaly a pak ty rozedřené kožené kazajky, ty cepy se sudlicemi a palcáty, na nichž ozařovaly červánky usedlou začernalou krev, strašný dojem činily na toho, kdo neviděl husitské pluky posledních let. Byli namnoze bez obrví a každý několikrát na tváři poznamenán. Jako na mramoru byly vepsány všecky bitvy od Vyšehradu až k té u Lipan v zahnědlých jejich obličejích.

U Lipan musili na každého vystřelit několik ran, na každého se rozehnat mečem širokým zvlášť, protože střela od kůže se odrazila a meč teprvé po druhé ráně zajel hluboko! Proto tak dlouho trvala pánům práce s bratry a proto se jich také báli, když je zjímali, a aby se do nich nepustili

---

*) „Jan Abatyše ze Třebíze.“
**) „Z posledních dnů Tábora.“

s holýma rukama a nepomstili zrádu a zhoubu Tábora, přemluvili je, zavřeli do stodol a upálili.***)

Starý válečník husitský ku bratřím před Plzní takto hovoří:

„Tak, bratři, jářku, Žižkovi nedáme ani v hrobě pokoje a až vstane, víte, koho bude nejdříve bít a čí lebka to odnese nejdříve? Však víte!

A nám řekne: vzhůru bratři, podívá se na nás těma svýma očima, jářku, myslíte, že neviděl? — Všecko viděl lépe než já a já předce vidím, když ti krtkové nabíjejí a kam si zamířili. A potom to zase půjde po Čechách, jako když byl živ. Páni budou zalézat do doupat, krčit se pod kalich.

Hoj, bratři, zase se budeme rvát a zas to bude českou zemí hučet jako k poslednímu soudu: „Kdož jste boží bojovníci — hr, na ně hr!“ *)

A což ta „stará, zjizvělá vojna“ rybák Panocha ve „Chvatěrubském kvasu“!

„Umívalť vyprávěti, o čem kdo chtěl a věděl všecko, jakmile jeň kdo promluvil. Nejraději arciť hovořil o starém Táboru, o českých slavných jízdách až k moři, o bohatýrských hejtmanech, o těch divných vozových hradbách, jak začaly, jak pod nimi země se třásla, jak s nich v širý kraj uměli zpívati, jak s nich houfnice uměly houkati ... Panocha vždycky ústa přišpulil a rukama rozhodil, jak prý ta koule zahvizdla a jak prudce letěla.

„Starého Panochy na každém bojišti ode dvacátých let po kuse! Pod Vyšehradem malík od téhle ruky, na Žižkově palec pravé nohy, u Brodu

*) „Z posledních dnů Tábora.“
**) Tamtéž.

půl lýtka mi utrhli... Na každém bojišti: u Domažlic, Ústí, Žatce... A přece jsem celý, celičký."

Panocha si prstem pravé ruky ukázal vždycky na vysoké, zrýhované čelo.

„Bude to míti Pánbůh s námi práce, až jednou budeme vstávati! Rád se podívám, jak to vypadne, až mi ty palce budou sbírati a ty výseky zas do mého těla rovnati; věru rád! — S vámi hotov bude okamžitě; ale hůř, tisíckrát hůř se starým Táborem... Kde z nás všude kusy leží! — Až u moře! — U moře ruka, v Uhřích noha, v Rakousích rameno a zbytek u Lipan!"

Starý Panocha potom vždycky svěsil hlavu a umlkl. Jen někdy přidal: „Tak se ta táborská sláva rozletěla! —.Už jí nevzbudí nikdo — nikdo! — Ale až my Táboři zas budeme vzkříšeni v poslední den a státi na soudě obecném, nevím — nevím; jen ať nám nedají do rukou cepy a sudlice!" —

Proradce Štěpán z Palče, jenž ze závisti nejbídnější zradil věrného druha svého Jana z Husince v povídce „Závěť Štěpána z Pálče" vylíčen barvami hrůznými:

„Byla to tvář s bradou zarostlou, žlutavé barvy, jakouž se zatahuje obličej, když závist ďábelská i ledví proniká, se zrakem zapadlým, kterémuž táže dcera pekla nejhoroucnějšího ani spánku nepřeje, se rty promodrávajícími, jimiž neustále zaškubává vnitřní nepokoj, hlava zakryta biretem mistrovským, šatem skvostná černá říza s vytlačenými lesknoucími se květy téže barvy, v rukou rozevřená kniha, do níž ob čas zrak nahlédá, chvílemi lze pozorovati v obličeji jízlivosť, která nezná mezí, rty se ob čas pootevírají tak, jakoby se jimi dralo hrozné, těžké slovo...

„Vidíš na čele mém to děsné znamení? — Jen si mne dobře prohlédni. — Pozoruješ již?

— Jesti to znamení Jidášovo. — My byli druzi nejupřímnější, my jeden za druhého život bychom byli dali, my jeden s druhým své spasení bychom byli rozdělili, my byli srdce jedno — jediné, on šel potom výš a výše, lid jej velebil, vavřínovými věnci ho obsypával, byl by jej nosil na rukou, a mne — si nevšímal nikdo — leda těch několik žáků v koleji, — on se hřál na výsluní přízně krále i královny — kde začal mluviti, nepostačila žádná prostora — když kázal pod šírým nebem, lidu nebyla kolikamílová cesta dosti dalekou, až si podešvy u obuvi rozedřeli — a já já se zavírával ve své jizbičce, zapíral jsem se před ním, já studoval celé noci, za kuropění jsem nade knihou ještě sedával, já mu začal jeho slávu záviděti ... V srdci mém klíčil strašný úmysl, strašnější než ten, jenž Jidášovi vnukl na jazyk slova: „co mi dáte, a já vám ho zradím“ ... A když se najednou začali ozývati proti němu hlasové, já vzal škrabošku na tuhle svou tvář nejpřátelštější, já si zašel k němu, abych ho v záměrech jeho utvrdil, abych ho podrážďil, abych mu našeptal slova lži, že za ním všichni, co nás při vysokém učení jazyka českého, půjdeme jako jeden muž, já v něm pochybnosti rozdmýchal v nejprudší žár, já ho navštěvoval potají den co den — a potom — potom — jsem k jeho hranici přiložil poleno největší, kteréž vyšlehlo do jeho tváře prvním plamenem. — —

A žár ten mne pálí do dneška, a už tomu přece přes půl druhého sta let. —

Nemám klidu, nemám nikde pokoje, nejčastěji zacházím sem, kde někdy stála má kolébka a zde proklínám hodinu svého početí, zatracuji den svého zrození — — kdo mne osvobodí — kdo mi dá, může dáti pokoje ...“

Ponořujíce mysli své do povídek, jichž podkladem doba husitská, uchváceni jsme tím skvělým básnickým líčením reků ducha a těla a obdivujeme se lásce i nadšení, kterými dobrý ten český kněz přilnul k době v dějinách národa českého nejslavnější. On — český kněz — nelekal se mohútných těch velikánů, on hlavu skláněl před nimi jako před obry lidu našeho největšími!

Román „*Stadický král*“ jest posledním dozvukem slavné doby Táborské, posledním výkřikem lidu krutě hněteného po bitvě lipanské. Nešťastní sedláci věřili, že u lísky oráče Přemysla našli nového svého vysvoboditele, jenž rádlo opět na místo meče povýší. Jak bolestně byli sklamáni!

Román „*V podvečer pětilisté růže*“ jest velkou zvěstí o rodě rožmberském za doby Rudolfovy.

V úvodě píše Třebízský takto:

„Na krbu plápolá louč, vesele si popraskuje, ve světnici několik dobrých známých na „táčkách“ a já — čítával, kde byla jaká knížka, nejraději o hraběti Rožmberkovi. Také ji všichni nejraději poslouchali, ač ji už každý slyšel od začátku až do konce několikrát. Za čtení na nejedné tváři se cosi perlou kmitlo, těžká ruka přejela si čelo, jakoby chtěla vzpomínku ze starých časů zadržeti. Kdo pak by také nechtěl zachytiti alespoň její stín!

Komu pak by se také po té staré, české slávě asi nezasesklo! — Rožmberkové tanuli mi tenkrát před očima jako bohatýři, jimž nebylo nikde rovných, jimž se nevyrovnal ani Bruncvík se svým divotvorným mečem a životem plným překvapujících událostí. O velmožném rodě pětilisté růže do dneška si vypravují spíše než o mnohém králi, nad jehož rakví s kamenem i paměť lidu se zavřela. A postavy jejich, zvláště ty, jimiž se řada bohatýrského rodu končí a uza-

vírá, zůstaly v paměti mé leskem báječným ozářeny i potom, když jsem v letech pozdějších Rožmberky spatřil v skutečnosti dějinné, i když jsem pročetl střízlivé paměti letopisce pětilisté růže červené. A mnohý děj, jehož se laskavý čtenář dočte v kapitolách následujících, vyklíčil už tenkrát v duši mé a utkvěl mi v paměti, jako v mramoru, čekaje, až vezmu jednou do ruky péro sám a začnu psáti o *květu téže růže posledním.*"

Dobu, kdy na Krumlově žil pan Petr Vok, dobu císaře Rudolfa II. vyznačuje takto:

„Za tehdejších let bylo prý v Čechách jako v ráji, když Pánbůh Adamovi o družku se postaral, ale zároveň také v husté zeleni nepozorován rozvíjel se had, aby potom jediným mrsknutím octl se na stromě vědění dobrého i zlého."

Sytými barvami líčí Třebízský dvůr pana vladaře Petra Voka z Rožmberka na Krumlově, provází čtenáře v Čechách, zachází do Zlatokopského mlýna, popisuje život v kolleji krumlovských otců jezovitů, přichází na slavný dvůr Rudolfův. Bystrým, citupluým pérem svým vypravuje o nejošemetnějších sítích, do nichž bídní přátelé posledního Rožmberka zaplétají, o čisté lásce mlynářovy dcerušky Jelenky a panice Hanuše. Pan vladař, vlastní sestra jeho, paní Evička, vdova po slavném Mikuláši Zrinském, král Rudolf, krajánek Oremus, klíčník Olivec a starý archivář Václav Březan z Březí, vlaští strýčkové, pan otec a panímáma, malý černoušek, lupič Burák a jiné skvostně líčené postavy před duchem čtenářovým zaplétají pestrý děj.

Vzácným, rázovitým dílem básnickým jsou „*Povídky karlštejnského kavrana*". (II.)

Poněvadž v úvodech povídek těch jest tak mnoho, čím objasněna dumavá mysl drahého Václava, podávám je tuto oba téměř úplně:

„Vyšel jsem si do známých staletých alejí štěpových.

Od loňska a letoškem nějak valem scházejí. Leckdy si tu do nich zajede blesk a někdy se opře o ně vší silou i vítr, že nejeden vejpůlky rozlomí; řídnou — řídnou.

Dnes se v korunách mišeňáků nehýbala ani větvička. — Odpočívaly. Zdálo se, že se chtějí na celou tu dlouhou zimu prospati. Člověk prý také tak činívá, svléknou-li ho na příklad při odvážné hře až do naha. Položí se a spí. — Zaspati hněv a odehnati z hlavy pochmurné myšlenky dřímotami, sníti o lepším životě, v němž květů na vybranou, jest nejméně tolik, jako si na několik okamžiků odlehčiti.

A tyhle štěpy si také zdřímnuly. Ale pokoje neměly. Ve hlavách jejich bylo černo, až příšerné černo. Usedli jim do nich tmaví hosté na výletu.

Slunce hřálo jako za nejpěknějšího červnového dne. Peruti černých ptáků přecházely slunečními paprsky do tmavomodra. A když na jednom štěpu zakvákali, šlo to od stromu ke stromu; potom se najednou mrakem zdvihli, černými hlavami zakývali, a zaměřili k Tuchoměřicům. — Lidé říkají, že prý k nám volají z Němec zimu a od vrchů sníh.

Jen jeden posel té zimy — byl ze všech nejčernější — se štěpu se ani nehnul. Zůstal na větvici s perutěma polorozepjatýma a zobákem polootevřeným sám a sám.

A sotva že jsem se octl pod stromem, rozlehlo se nade mnou pronikavé: „kvák kvák“ a vzduchem zašelestily mi jeho peruti nad hlavou pranizounko.

„Aj, vítám tě, vítám — ty starý, věrný havrane!“

Pták porozuměl. těmto mým slovům okamžitě a pořád mi kolem hlavy poletoval, jakoby si mne chtěl prohlédnouti, zdali jsem to opravdu já a zdali se nemýlí.

Známe se spolu od několika let; ale když jsem jej uviděl poprvé na bílé věži, kolem níž dva ořechy, pod ořechy do nedávna „čáslavka“ a o něco níže za starou zdí „markytka“, byl jsem ještě v plné, mladé síle, ani-netuše, že nehody těžké tak nizounko nad naší střechou . . .

Změnil jsem se as velmi od těch dob, co mne viděl naposled, že si mne tak se všech stran prohlížel, zdali se nemýlí.

„Hledám tě, brachu, dlouho, hezký čas a přec tě zase konečně nalézám. Jednou jsem tě hledal už na hřbitově s načervenalou zdí, uprostřed něhož kostelíček se šindelovou střechou, ve stínech kostelíka hrob s netřesem a „václavkami“ a nejzáze starodávná černá zvonice; podruhé na jiném, kde kolem bílá ohrada, u vnitř tmavozelené smrčky s chvojkami a nad jehož vchodem zvetšelý nápis: cesta do ráje . . . Jen když tě aspoň takhle nalézám!“

„A co mi neseš nového?“

„Což jsem se ti nenapovídal dosti toho starého? — Co nového? — Na Karlštejnském náhradí suší prádlo a my všickni dosud trpíme hlad. Musím se vždy s celou svou čeledí rozletěti po celých Čechách mezi dobré lidi; jen žel, že těch dobrých lidí pořád ubývá. Někdy k nám přijde i drzý chlap cizinec; už i dechem, neřku-li pak slovem, kazí vzduch v posvátných kobkách hradových. Ale do dneška tímhle starým, staletým zobákem každému takovému oči vyklubám!“

Černý pták zakvákal, až mne to zmrazilo, a

nepřál bych ani té nejnepřátelštější hlavě, aby si tento havran do jejích očí zaměřil.

„Přicházím tě upomenout na tvůj slib. — Pověděl jsem ti toho už dosti. Tolik set let starý chlapík může a dovede něco vypravovati o tom, co se někdy v milé naší zemi přihodilo. — Přislíbil's mi tenkrát, že všecko vypovíš, ať k dobru či nedobru. Když hospodář rozsévá, také neví, zdali semeno vzejde a vzroste v klas, a vzroste-li, zda-li nepřijde krupobití a nezmaří snahu, byť i nejlepší. — Byl's věren slibu svému?“

Černý pták dotknul se lesklýma perutěma mé hlavy, plápolavé oči jeho zadívaly se upřeně v zraky mé a mně tak poprvé napadlo, sám Bůh ví, čí že duše v tomhle ptáku, v jehož paměti všecko tak živě, tak jasně a věrně, jako v žádných, byť i nejpodrobnějších letopisech.

„Byl's slibu svému věren? — Nebyl-lis, musíš býti! — Já si tě darmo nevyhledal.“

Hávranovy peruti dosud rozloženy na mých skráních a oči jeho leskly se svitem, k němuž, věru nevím, co bych měl přirovnati.

„Vím kde jsi, a přiletím častěji. — Abys mohl však psáti českému lidu do hlav, do srdcí a do duší, tu máš můj brk, — je nejtvrdší. — Poznovu ti připomínám, že jsem si tě darmo nevyhledal. A nenadarmo ctí havrana po všech krajích, kde slovanské hlaholy. — Slyšel jsi, co jsem ti povídal?“

Nad hlavou ozval se mi znovu pronikavý hlas havraní a když jsem se podíval vzhůru, letěl už černý pták přes Levý Hradec k sežloutlým lesům karlštejnským. Potom jsem se sehnul po brku, jenž mi ležel u nohou . . .

Od těch dob jsem sice havrana neviděl; ale slib svůj tuto plním, aby mne nepřekvapil a neupomenul poznovu. Dosud cítím na své hlavě

rozložené jeho peruti a dosud vidím plapolný svit ptačích, nevypsatelných očí.

I píšu tvrdým, staletým pérem havranním."

Karlštejnský havran přiletěl opět, na čtyřicitiletý ořech pod oknem kaplanky klecanské usedl a pravil:

„Píšeš prý brachu příliš černě, že někdy světlo stíny sotva proráží, jindy zase příliš rychle, jako by ti péro ani stačiti nemohlo, jindy beze všeho slušného respektu a opět prý až tuze shovívavě . . . Co bych ti toho měl pověděti za ten dlouhý — dlouhý boží rok!

Kdo za to může, že těch stínů, když mne starý můj tatík krmil, bylo více než jasných paprsků! Kdo za to může, když oko mé vždycky spíše utkvělo na lidech, kteří měli na jazyku spoustu nejryzejších slov, ale pod hrudí a v srdcích kopic červů jako v lese mravenišť . . .

Stárneme — stárneme! Což ty jsi mlád; ale já?"

A černý havran podíval se jakoby bezděky po tmavých, promodrávajících perutích, na nichž tíhou takové řady let ani jediné perličky sněhové a potom — po mé hlavě. Také se na nějakou chvilku odmlčel a tak se mi zdálo, jakoby se mu bystré zraky náhle byly zkalily . . .

„Všecko tu tak na vlas jako vloni . . . I ten tvůj život, i ta tvá práce . . .

Letím z tvého rodného kraje, nesu ti pozdravení od matičky, pak ještě z jednoho hrobu — z toho, podle kterého jsem tě před lety dvakrát hledal!"

V obou povídkách mezi vlastní krásnou osnovu vryty jsou pádné, chmurné myšlénky staletého ptáka karlštejnského. —

Hoře bez mezí, mrazící jako led, vane ze spisů Benešových, líčících hrozné doby pobělo-

horské, kdy ta ubohá, opuštěná česká druž již zoufale volala: „Kdybychom my všichni svou krev vycedili na tenhle sníh, rány otčiny nezhojíme, jsou příliš hluboké, jsou smrtelné, jdou k samému srdci, je jich víc než na Kristu Pánu, když ho pozdvihli s křížem od země. Ono se to srdce její jednou zalije!“

Řádky spisů těch psány jsou teplou krví svého původce, ta slova stahují hrdlo, srdce, slzy tlačí do očí, pěsť zatínají.

Pobělohorská muka svého lidu po půl třetím stu let Třebízský znova procítil, vžil se mezi tehdejší opuštěnce, s nimi nad vlastí zoufal, s nimi líbal rozdrásané tělo matky vlasti a k Bohu všemohoucímu volal o pomoc. Proto ta drahá hlava jeho tak brzy sbělela, proto mladé tělo neustále chořelo!

Přečetše několik těch povídek, obdivujeme se, kterak že národ český všecka ta muka snesl, kde nabral síly a života.

Marně pokoušelo by se prosté slovo moje, popisovati povídky ty, marně hledal bych slova, jimiž bych celou hloubku vyznačil, ty knihy *musí* býti čteny!

V románu „*Dokonáno jest*“ mladý kněz z tovaryšstva Ježíšova po dlouhých letech z Říma vrací se do českých niv. Vrací se, aby kacířské hlavy národa svého, jejž slyšel jen hrůzyplně proklínati, jejž však sám nepoznal, napravoval a vedl k Bohu. Přichází do rodné vísky své, chce navštívit rodiče a vidí tu spáleniště, v němž zasypána těla miláčků nejdražších. Na sbořeništi sedí jenom dobrý strýc Zachar, pevná hlava staročeská, a proklíná svého Vojtíška, jejž před lety na kolenou houpával, proklíná dítě, které mělo síly tolik roků zapomenouti svých rodičů! Ach, jakž neměl zapomenouti, když lásku k otci, ma-

tičce, sestře, strýčkovi i k milé vlasti rvali mu tam v dáli z mladických prsou způsobem nejděsnějším... Vždyť netušil ani, jak zedráno jest purpurové roucho ubohé české země!

Odhazuje černý svůj šat, vstupuje do řad švédských, o nichž věří, že české zemi přinášejí ztraceného blaha a tak hledí napraviti hřích svůj.

V románu tom hrozným žalem, neskonalou bolestí líčen jest život nebožáků vystěhovalců českých... Konečně zasvitla jim ve strádání úmorném hvězda naděje. Zbědovaní, polomrtví vracejí se do vlasti, již vidí její modré vrchy, již plesají — v tom přepadeni jsou rejthary císařskými a hynou pod jejich palaši. Vojtěch Zachar loučí se tu s dokonávající nalezenou sestřičkou. Odpuštění strýce Zachara provází ho do boje...

Ten sedlák Javor, Bělička i Jiřička, Vojtěch i starý Zachar, generalissimus Torstenson i otcové řádu jezovitského líčeni jsou barvami nejživějšími.

K duši nešťastného Vojtěcha Třebízský takto mluví:

„Však ti ty milá, drahá duše rozumím! —

Jen buď bez starosti, jen se upokoj; všecko tomu dobrému, věrnému lidu našemu za tebe vypovím. Chystám se k tomu již mnohý rok, hned když jsem na té stichlé stráni sedával, pod níž odpočívá naše chaloupka se střechou doškovou jako stařenka a tebe ponejprv uhlídal, jak si ke mně letěla blíž a blíže tak divně se usmívajíc, že jsem na ten úsměv nezapomněl do dneška — — — — —“

Stručný obsah *„Trnové koruny“* jest asi tento:

Nepřátelské voje odnesly obraz Matky Boží Staroboleslavské, českým lidem tak velebené. Mladíci staroboleslavští jdouce obrazu hledat, vstupují do vojska valdštýnského a snášejí krutých

utrpení. Konečně pomocí nebohé české mladé vyhnankyně, z rodu Smiřických, obrazu dosáhli.

I v této knize hořeplným pérem popsány „trny do koruny, již kolem hlavy této nešťastné země ovíjejí." Tábor Valdštýnův, vévodova tajemná postava, hvězdáři i hejtmani jeho kresleni jsou pérem výtečným.

V *„Levohradecké povídce"* starý zeman žalovský Větrovec zoufaje téměř nad zemí českou, ale opustiti jí nechtěje, ve dvorci svém žije mezi starými popelnicemi, které kolem Žalova sbírá; v přítomnosti nejděsnější žije mezi zpopelnatělými pamětníky lepších dob a vychovává dcerušku po panu Jiřím Harantovi. Zadupanou lásku k rodné zemi probouzí v prsou syna pana Krištofa Haranta, jenž mstí se pak na vrazích české slávy.

Vedle hlavního děje vyvíjí se děje vedlejší; vše líčeno určitě, jasně.

V povídce vystupuje i vážný zjev Bohuslava Balbína, jako věstitel lepších dob.

Týž vroucí, elegický tón provívá povídkami *„Nevěsta za českou korunu"*, *„Černí Španělé"*, *„Pro bílou labuť švamberskou"*, *„Na slánských stínadlech"* a j. a j., jakož i kapitolami *„Ze zapomenutých pamětí"* a některými statěmi knihy *„Stezkami našich dějin"*.

V knize ze „Zapomenutých pamětí" stojí psáno:

„Když ve století sedmnáctém, hlavně v druhé jeho polovici, po Čechách na každém zámku a v každé rozvalině hledali poklady, byly na štěstí ukryty ve zlatých srdcích vesského lidu, odkudž jich nikdo nemohl nikomu vyrvati, čekajíce, až přijde čas, kdy samy zlatým proutkem v den vzkříšení se otevrou."

A na místě jiném tam čteme:

„Byly v nešťastné zemi naší časy, kdy o lidi

nestál nikdo, leč už jen smrt, tak že bývali rádi, když o ně stála aspoň ta.“

Václav Beneš Třebízský o předácích nešťastného odboje předbělohorského nikdy nepsal: „Chybili, tak a tak měli jednati, my za ně trpíme!“ ale následující vyznání z péra jeho se vylilo: *) Obrazu tehdejších dnů, všech těch let, až daleko za vestfálský mír, psaného soudně, klidně, ale s celou tou vřelostí věrné duše české, která by dovedla pochopiti hroznou pravdu slov: „Spadla koruna s hlavy naší“, která by nepředpojatě vážila vinu a zásluhu, která by aspoň, *když neomlouvá již svých krajanů, neomlouvala také ani nepřátel — nemáte, bohužel, že nemáte. — Ať již ten či onen dopustil se poklesku, všichni přinesli za to oběť samých sebe a oběť taková hory převáží, usmiřuje* . . . Co vzpomůže nám vědění na příklad o Filipu II. španělském, o muži se železnou škraboškou, o tom či onom cizím králi, když na našich postavách v paměti potomků stín ke stínu přibývá?“ —

K těmto povídkám druží se práce, jichž outkem jsou časy za Josefa II., za doby roboty a nejhorších útisků lidu selského.

Povídka „*Bludné duše*“, v době této jednající, po mém soudě ze všech povídek Třebízského jest nejkrásnější. Třebízský všecko umění svoje upjal tu na vylíčení dobrého, utýraného lidu selského, jenž svrhnouti chce těžké, panské okovy. Líče mladého kněze, jenž cítí s lidem, protože sám z něho vyšel a poznal muky jeho, líčil vlastně sám sebe . . .

Ten Refunda, Skůra, Květ, Adamec jsou postavy jako ze žuly, hlavy ryze české, srdce měkká,

*) „Stezkami našich dějin“: „Zjevení.“

zlatá! Šlechtická pýcha, ouskočnost konšela Ouřady, nadšení, dobrota, láska pana pátera, milostný zjev Světluščin jsou vypsány pérem kouzelnickým.

Takový obraz, jakého poskytuje děj v dolíku svatogothardském, kde kmitají se bludné dušičky, nevymizí z hlavy na věky!

Povídkou touto Beneš Třebízský český lid nejpravdivěji vylíčil. Jen za tu povídku musí mu věčně býti žehnáno!

„Vy milé, vy prosté české dědinky! Kdo pak by vás neměl rád a kdo pak by o tom lidu pod vašimi krovy rád nevypravoval a ještě raději neslýchal? —

Vy Podlesáci! Nestyďte se za ty své lesy, jen přilněte k těm statkům svým, k těm milým chaloupkám s větší ještě láskou a starý ráz své české povahy si zachovejte, aby jej dědili vašich vnuků vnukové!“ Toť počátek lepé povídky.

Rovněž dojemné a milé jsou ostatní povídky „z našich dědin“; dějiště jejich posunuto i do válek napoleonských a konečně až do roku čtyřicátého osmého.

Z celého cyklu „*Pod doškovými střechami*“ jmenuji zde nejpřednější: „Zavedli ho“, „Vesnický Jakobín“, Sedlák Krákora“, „Zapomenutá vesnice“, „Uriáška na vsi“.

Třebízský lidu našemu kreslil čisté, skvělé postavy bývalého lidu selského v Čechách a jak on ten český lid vylíčil, tak nevylíčil ho *dosud nikdo.* To je lid vzácný, to jsou srdce zlatá, hlavy železné! Ten lid jest vtělená poctivost, život jeho jest velká báseň krásy nejúchvatnější!

Upomínky z dob dětských, upomínky na všecko, o čem slýchával v rodné chaloupce a mezi drahými dušemi v milé Třebízi, při této práci mocně naň působily, ten vřelý cit, žhavá láska

k lidu plyne odtud. Znal utrpení jednotlivcův, sám zkusil mnoho a mnoho a proto tak horoucně dovedl utrpení vypsati.

Mráz tělem probíhá, čtemeli povídku o sedláku Krákorovi, který ujařmenému lidu na vltavských skalách kázával:

„Pod bílou lebkou měl celou bibli; postily, či tisknutých kázání nepotřeboval. Kazatelského umění také neslyšel, úsudky tvořil si sám; ale byly pádné, byly, jak říkáme, jako hrom; osob nepřijímaly, někdy pálily jako žhavé železo, někdy zase byly studené jako led, až mrazily. Byly skorem nešetrné, ale za to pravdivé. Lidé z jeho kázání chodívali mlčky, neříkali „ten to zná“; ale cítili slova jeho hluboko, a to jim vázalo jazyky. Ale druhý den bývaly vždycky ve dvorech plné šatlavy, proto že lidé na robotu schválně zaspávali a schválně nešli, až pro ně přišli mušketýři.“

Sedlák Krákora vojskem již obklopen, takto na lid hřímal:

„Jste všickni lidé se ctí zahrabanou, s pamětí vyhaslou, se srdcem ovčím a já pošetilec věřil jsem vám. — Na takový lid patří rány, aby se probudil alespoň v umírání a poznal, že mohl žít, ale že nechtěl žít.“ *)

A což ten „vesnický Jakobín“!

Ryzí jsou postavy starých vysloužilců, „starých vojen“ a českých osmačtyřicátníků! Takové starochy zkušené, vytrvalé, houževnaté, vlasti a starých zvyků milovné znalo péro Třebízského výtečně kresliti. Vážné jsou postavy českých kněží v povídkách „Z farních archivů“ a bujaři, nadšeni jsou studenti v knize „Stezkami našich dějin“. Jemně, milostně kresleny jsou české dívky,

*) „Sedlák Krákora.“

Jiřičky, Běličky, Mařičky, Světlušky a Milušky! Všecky ty dívčí postavy jakoby jemničkým závojem byly obestřeny.

I dějiště povídek: příroda, zámky královské, velmožské i bídné domečky pod stráněmi líčeny jsou stejně určitě, tu dojemně, tam s přídechem satyrickým.

Třebízský přál si, aby práce jeho hojně byly čítány a ty velké, horké slzy, které při čtení povídek jeho z věrných očí padly a padnou do listů jeho knih — ty slzy jsou slávou jeho největší!

Ó vím, že po jiné slávě netoužil!

Jen několik povídek jeho kéž by přečetla každá hlava česká a jinak bylo by rázem v této krásné vlasti! I v té duši, která dávno, ba snad nikdy myšlénkou na vlasť a lid její se nerozehřála, v tom srdci, které upřímně po česku ještě nezabuchalo, vyšlehl by ten podivný, neskonale krásný cit lásky k lidu nevšednímu a také tak nešťastnému — —

V době naší, kdy vlastní děti české rády smazaly by tak mnohou stránku v naší kronice, kdy nad nejzářivějšími dobami dějin našich „vlastenci" někteří bolestně krčí rameny, kdy z postav našich dějinných trhá se velikosť jejich kus po kuse — přisedni, Čechu věrný, ke knihám Benešovým, zadívej se do těch stránek a čti, jak milý ten kněz soudí o naší minulosti!

Tak, jen tak mysleti se má o dějinách českých opravdu po česku!

Mám za to, že kapitoly této nemohu zakončiti lépe, jako Třebízského *„Modlitbou za vlasť:"* *)

„Bože otců mých, králi nebes i země, k Tobě vznáším svou vroucí modlitbu za blaho mé vlasti

*) „Pomněnky ve vínek božský."

a svého národu. Tvé svaté požehnání učinilo krásnou a kvetoucí moji vlasť po pohromě největší, kdy bědou lidskou byla k pláči zmořena, ono nadchnulo silou a osvětlilo rozumem statečné a zmužilé její bojovníky, a přivedlo chudobku již již v zapomenutí klesající, opět na stupeň slávy mezi ostatními národy — ó, jak velice Tobě za to děkuji, Bože můj, a prosím Tebe s celou svojí vroucností, aby Tvé svaté požehnání dlelo nad milenou zemí, dokud kámen bude v ní státi na kameni a spočívalo nad národem drahým, dokud nepřestane žíti jazyk jeho mluvy.

Žehnej vlasť mou, Bože, kdy polibkem jara ze spánku zimního probuzena bývá a odívá se v zeleň mladistvou, kdy vůní líbeznou jsou naplněny její lesy i háje a plničky ptačího ševelu, žehnej vlasť mou, Bože, kdy požehnané jsou pole a role její zrajícími plody a obyvatele její v potu tváří svých snášejí úrodu do svých příbytků, žehnej vlasť mou, Bože, kdy jeseň v ní svou vládu nastoupí a stromy a keře zralými plody obalí a žehnej vlasť mou, Bože, i tehdy, kdy pokryje háv sněhový její hory a lesy i chaloupky, jak hvězdy na nebi rozseté.

Tvé požehnání svaté nechť vejde do paláců zámožných, by tam hnulo srdci k dobročinnosti a k útrpnosti, nechť nemine i prahu chatrče chudičké, by oblažilo jejího majitele, kteréhož chýžka tu je jediným bohatstvím a nechť vynajde i ty ubožáky, kteří nevědí, kam hlavu svou by měli položit . . .

Neopouštěj, Hospodine, národ ten, jehož krev jest krví mou a jehož tlukot srdce i mého jest tlukotem, chraň jej, střež a opatruj, zachovej jej před zlem veškerým a před každou zhoubou.

Dej, aby nikdy v něm nevznikly různice a

nesváry domácí, chraň jej před úklady zlými jeho nepřátel a popřej, aby ve svornosti, lásce bratrské a v míru dokonalém hledal jedině a našel blaho své.

Vznítí v srdcích našich, v srdcích celého národa pravou, ryzou lásku k vlasti, nechť všichni milujeme rodnou naši zemi jako matičku svou, roditelku, a hotovi jsme v každém okamžiku sílu naši, ducha našeho a rozum náš službě její zcela zasvětiti.

Osvěť milostí svou, Hospodine, též duše zbloudilé, kteří se hanbí za jazyk svých předků a nectí drahé to otců našich dědictví, přiveď je k srdci společné naší matky a učiň dítkami jejími zdárnými.

A tak, rosou Božského požehnání Tvého, všemohoucí Bože, hojně pokropena, vlasť má skvíti se: bude v kráse májové, šedý, omžený věnec hor skvostnou jí bude korunou, šepotající, zelenavé lesy vlasem bohatým a řeky stříbropěnné líbeznými stužkami, spojující lásku naši společnou, — a když svorně, bratrsky budeme pracovati společně, jak na polích, rolích a chatrčích doškových, tak i na místech vědy učenosti a umění, pak s Tvým, Pane, přispěním zasedne vlasť má na trůn mezi národy a vynikati bude mezi nimi jako démant mezi křemeny.

O dej, dobrotivý Bože, abych činností svou vlasteneckou byl(a) ozdobou mé rodné země i tak sobě zasloužil(a) klidného odpočinku v její hlíně a dopřej mi té milosti, abych životem bezúhonným vzorně křesťanským v této vlasti hodným(ou) se stal(a) vstoupiti jednou ve vlasť všech národů celého světa. Amen."

Hrob.

Začínám kapitolu poslední — bolestnou . . . Ohlédněme se ještě jednou zpět a poslech-

něme, jak Václav Beneš Třebízský sám kratince vypravuje svůj životopis:

„Narodil jsem se r. 1849. v Třebízi, vesničce dvě hodiny od Slaného. Ve Slaném studoval jsem nižší, v Praze u Piaristů vyšší gymnasium. Potom jsem vstoupil do semináře, kdež jsem přestál velmi těžký neduh. Po vysvěcení dostal jsem se do Litně, kdež jsem se opět těžce roznemohl a odebral se k matce do svého rodiště, odkudž jsem se dostal do Klecan u Prahy, kdež přetrpěv šťastně zas nemoc velmi zlou, dlím posud." Tak psal r. 1880.*)

Nad mnohým tím trápením vlhnou oči . . .

„Co hoch slýchával jsem od svého otce i dědečka, kteří se znali v kronice jako ve slabikáři, o starých našich časech, a jest-li jsem v čtenářstvu svými pracemi dovedl zbuditi takovou lásku k minulosti rodné země s jakou byly psány a jaká byla vštípena mně, pak jsem nadarmo tu milou historii neslýchal." —

Beneš nebyl z nás, byla to duše andělská, kteráž to „Dokonáno jest" národa svého procítila ve hlubinách duše.

Byla to „Bludná duše" nejskvělejších křídel . . .

Ten člověk neznal závisti, pýchy, byl skromný až příliš, uctivý nejvíce, rozmaru dobrého, někdy vtipem jen sršel. Proto rád býval vídán na visitacích, poutích a podobných slavnostech, kdež vtipem svým bavil celou společnosť. Všickni okolní „páni bratří" s uctivostí a láskou byli mu oddáni. V životě znal práci a jen práci.

Do pense jíti nechtěl, bál se nemoci a cože by si pak počal, nemoha psáti.

Pravil mi: „Tak dlouho chtěl bych býti živ, dokud mohl bych býti užitečným!"

---

*) „Humoristické Listy".

Smrti se bál, protože měl plánů plnou hlavu, to, co učinil, bylo mu málo proti tomu, co lidu českému rád byl by ještě napsal.

Jak bolestný byl to pohled, když v zimě r. 1884. chrliv krev ležel na lůžku, ruce maje na prsou sepjaty — — někdy rukou bolestně zakýval, jakoby řekl: „Marné doufání“ . . .

A přece pevně doufal, že se uzdraví!

Nad hlavami postele jeho visel obraz Matky Boží a Beneš říkával: „Kdykoliv jsem stonal, stonal jsem pod tím obrazem a vždy jsem se uzdravil“ . . .

Uzdraviv se, opět pracoval horečně... Celá řada nových krásných prací vytryskla se z péra jeho.

Až lékař, upřímný přítel zesnulého, dr. Mrázek z Prahy, se hněval, že nepřeje si poklidu.

Když churavému miláčkovi přítel řekl, aby ve službách církevních a ve škole se šetřil, odpověděl:

„Proč si mne platí?“

V poslední době rychle chátral.

O svatodušních svátcích 1884. r. odejel do Marianských Lázní. Jel tam hrozně nerad, stále by byl odkládal. Loučil se tak bolestně, jakoby tušil, že se vícekráte nevrátí — — —

„Buďto abych byl živ do padesáti let anebo ani ne do jara . . .“

Z Marianských Lázní dne 11. m. června psal redaktoru „Lumíra“ takto:

„Tuto zasýlám „Ušlapaného“ dokončení. Dopsáno v Marianských Lázních, kamž, jak jsem se Vám zmínil, musil jsem se k naléhavé radě lékařově odebrati. Celé dni však musím tráviti v pokojíku, neustále prší, venku zima a vítr . . . Ještě že jsem měl tuto práci. Ušel mi tak ten dlouhý — dlouhý čas. Potom jsem také chtěl co

nejdříve dostáti slovu, abyste nemusil na dokončení dlouho čekati. Bylo by pěkné, abych *právě Vám* se svým slibem otálel. — Je to psáno snad trochu trhavě, ale doufám, že to v tiskárně přečtou. Jen budu prositi o *korrekturu*. Bydlím zde: Rudolfhof, druhé poschodí. Vlaky se zde rychle střídají, tak že se věc nebude zdržovat.

Účinku nějakého necítím dosud. Skoro je mi hůř. A člověk je tu tak zcela osamocen. Ještě jsem zde českého slova neslyšel, ač je tu Čechů dosti. Mluví všickni po německu.

Je to hanba!

Tato hrozná tři slova muže nad hrobem, muže vlasti tak milujícího, měla by se zahlučeti po celých Čechách, abychom se konečně vzpamatovali!

Slova ta připomínají mi ještě jiný tak děsivý výkřik, který Beneš vložil v povídce „Nevěsta za českou korunu“ do úst Adama Stařečka:

„Což pak jsi, pane bože, tu naši českou zemi stvořil jen proto, aby každý zloděj, kde jaký v kterém koutě světa jest, měl kam jíti beze strachu a loupiti podle chuti beze trestu?

Pane bože, jsem starý člověk, jsem už hotový Stařeček, uvidíme se spolu co nevidět, ale to pravím i dnes, i kdybych věděl, že mne hned zítřkem před soudnou stolici svou povoláš, jářku, pane bože: Když už jsi stvořil tu naši zemi, proč pak jsi ji nenaplnil dravými šelmami, aby rozsápaly každého, kdo by se do ní odvážil? Proč pak jsi ji dal za obydlí lidu, jenž má srdce holubičí?... Pane bože, věř, nejde mi to do hlavy!“

Téhož dne 11. m. června zaslal redaktoru „Lumíra“ ještě lístek:

„Právě jsem dnes změnil byt. Bydlím nyní „Stadt Moskau“. Píšu k vůli zasýlání korrektury. Se vřelým pozdravem Váš V. Beneš.“

V témž čase psal bratru mému lístek do Klecan, žádaje ho, aby hodně psal, že se mu velmi stýská. —

V polovici měsíce června přiletěla z Marianských Lázní děsná zvěsť, že Václav Beneš Třebízský nalezen byl na dláždění před domem, ve kterém bydlil, zalit krví.

A za několik dní potom — dne 20. m. června 1884. — po jedné hodině s půlnoci odletěla ta velká jasná, neskonalá dobrá duše za matičkou a otcem . .

Spisovatel Gustav Eim, jenž v posledních dnech života Benešova byl mu dobrým přítelem, ošetřovatelem, takto o smrti Třebízského vypravuje: *)

„Několik Čechů a Poláků zde meškajících, kteříž brzo skupili se kolem Beneše, snažili se, aby rozplašili z duše Benešovy předtuchy, že Marianské Lázně budou mu osudnými. Dařilo se nám to a měl Beneš zde několik šťastných dnů. Byly to ovšem hlavně ony, kdy příroda se s námi spojila a kdy neustálé deště a tuhé mrazy zdejšího klimatu přerušeny byly jasným a teplým dnem. V jednom z řídkých těch hostů vyjeli jsme společně ve vozech na Podhůru, kam vozem jede se až na samý vrchol a odkud jest čarokrásná vyhlídka na hory šumavské a na české i bavorské Smrčiny. Beneš zapomněl zcela na svou chorobu. Byl pln života a sršel humorem.

Když večer jsme se vrátili a usedli ve vonném lese u samých lázní, zvolal Beneš rozjařen: „Ach to byl konečně zase jednou krásný, šťastný pro mne den!"

Ubožák neměl jich míti více mnoho. Brzo

*) „Národní Listy", č. 171. 1884. r.

uhodilo zas nepříznivé počasí a Beneš začal zase silněji kašlati.

Minulé soboty odpoledne učinili jsme malinkou a zcela volnou procházku v lese. Beneš šel velmi těžce a při každém druhém kroku jsme odpočívali. Tenkráte nemohli jsme ho obveseliti. Beneš mluvil o tom, že zakročí za dovolenou na rok; že činí tak nerad, an cítí se knězem a učitelem z povolání. Jen proto že se s myšlénkou odpočinku smiřuje, že nebude míti více povinnosť nad otevřeným hrobem zpívati: a porta inferi!

„Srdce mně to vždycky stáhne," pravil, „kdo ví, kdy zazpívají stejně mně."

Rozloučili jsme se s ním jen málo kroků před jeho obydlím a nikdo ani netušil, že za několik okamžiků zachvácen bude celou zhoubnou silou své nemoci. Sotva že jsme zašli, klesl u sousedního domu svého příbytku na zem a celé dláždění kolkolem zbarvilo se horkou jeho krví. Týž večer obdržel první svazek svých, u Šimáčka vydávaných sebraných spisů. Vnešen byl do domu a lékař, šťastnou náhodou zde obývající, zastavil smrtonosný proud.

Záchvat byl tak prudký, že Beneš byl bez vědomí. Lékař, obávaje se nejhoršího, poslal pro kněze. Beneš probrav se z mrákot, poslal pro mne. Nalezl jsem kněze u něho a kolkolem všechny domácí na kolenou.

„Má předtucha," šeptal, „umru zde, ach kéž jsem na české půdě!"

Před půlnocí přenesli jsme ho i s ložem do jeho příbytku. Neměl více povstati.

A my jsme *všechno* doufali. Až do čtvrtku z rána lepšil se pomalu jeho stav. Byl při úplném vědomí a my nenechávali jsme ho po celý den ani chvilku samotna. A přece cítil se nevýslovně

opuštěným a samotným; toužil neustále po domově. Psal jsem to jeho lékařskému příteli a on odpověděl podle smutné pravdy: „Kde jest domov přítele našeho? Jest jako lípa v širém poli. Nemá otce ani matky, ani příbuzných a kaplanka klecanská? Ta snad hostinná bude jen pro zdravého!"

Ve čtvrtek pozorovali jsme na nemocném velikou netrpělivost a podrážděnost.

Nedůvěřoval ujišťováním, že se zase pozdraví. Domýšlel se, že lékař ho klame a pražský jeho přítel že v listu svém, mně svědčícím, napsal mu ortel smrti. Abych ho upokojil, vzal jsem útočiště ke lsti a napsal jsem odpověď lékaři, kteráž se těší nad výbornými zprávami a upokojením o stavu jeho plic.

S večerem byl křidnějším a když došly velice laskavé a povzbuzující zprávy od přátel klecanských, po nichž tuze se nastýskal, byl i vesel.

Rázem se to změnilo. Lékaři zdejšímu vyklouzlo při večerní návštěvě neopatrně dost, že počínají se jevit známky zánětu plic. Nemocného to tak nesmírně rozčililo, že v noci poslal pro mne a naléhal, aby svoláno bylo lékařské konsilium. (Beneš slyšel jednou od lékaře, že přichází-li zánět plic potřetí, má za následek smrt a při něm byl zápal nyní — potřetí. Pozn. spisov.) Poslal jsem pro lékaře, avšak ten nechtěl jiného lékaře připustiti. „K čemu nyní jiného lékaře, když jsem nemocného zachránil? Stav jeho jest mně zcela jasný. Nemoc jest povážlivá, ale průběh její normální a proto nebezpečí není imminentní."

Na tom musili jsme přestati. Dlouho nemohli jsme nemocného ukonejšit. Opakoval stále: „Umru, umru, umru!" Dokazoval jsem mu, že klid znamená pro něho život a pokoj že jest mu nejlepším lékem. Nechtěl se však utišiti.

„Jsem tak mlád," vzdychal, „a mám tolik krásných věcí v hlavě, jež chci českému lidu napsati. Ach, nedejte mně umříti!"

„Považte, příteli, že jste muž a kněz! Víte, že se *zde* život nekončí."

„Ach," dodal bolestně, „pravda, pravda, ale *tady* je to jistější!"

„Však se tady pro Vás ještě nekončí."

Konečně jsem ho upokojil tím, že ještě v noci expressním listem zavolám jeho pražského lékařského přítele. Odcházel jsem před půlnocí s pevnou nadějí, že noc mine bez nehody. Lékař znova ujišťoval, že nic se nestane a že zítra, budou-li síly nemocného slábnout, bude léčiti ho — šampaňským.

Psal jsem hned v noci pro lékaře do Prahy. Neměl ho míti více zapotřebí. Neuplynuly ani dvě hodiny a již zase jsem byl volán k ubohému příteli. Nalezl jsem ho již *mrtvého*. Obličej i prsa byly pokryty krví; ruce jeho v zoufalém zápasu sevřeny. Sluha, jenž u něho bděl anebo snad bdíti měl, vypravoval, že o půl druhé zbudil nemocného prudký kašel a krev že se proudem vylila. Chtěl mu vnutiti silný roztok solný, ale nebožtík zatím už skonal. Lékař mohl zjistiti jen nastoupivší smrt. Omyli jsme mu zkrvácený obličej, a zatlačili jsme oči, kteréž ještě před třemi hodinami na nás s celým ohněm hleděly." — — —

Horké slzy smáčí papír. . . .

Jak zoufalé, jak bolestné byly as poslední myšlénky toho, jenž pro vlasť a lid svůj byl by dal poslední kapku krve a nyní viděl všecky své sny zmařeny — zdrceny. — — — Ó vím jistě, že nad lůžkem, ve kterém dokonával, vznášely se dvě drahé duše tatíčka jeho a matičky, aby od-

nesly si dušičku nejdražší tam do modrých výšin blaha bez konce . . .

Poslední vůle Václava Beneše Třebízského největším jest svědectvím, jak velikým byl Čechem a člověkem.

Čtyři tisíce a pět set zlatých, které naskládal z honorářů za lopotnou práci spisovatelskou, odkázal spolku „Svatoboru", který zřízen jest ku podpoře českých spisovatelů.

Výnos ze spisů svých a rodný domeček své rodné vísce Třebízi ku prospěchu chudiny . . .

Velké spisy z knihovny své odporučil rozličným školám (gymnasiu ve Slaném a j.), knihy náboženské „theologu pražského semináře, který rád čte a knih umí si vážiti". Za to dle uznání má na duši jeho pamatovati při mši svaté.

Knihy pro mládež škole v té obci, ve které zemře . . .*)

Velikou část knihovny své odkázal pěti svým přátelům učitelům, aby lósem se o ně rozdělili.

Nábytek poručil prodati v dražbě a zaplatiti útraty pohřební — — —

Stařičký farář klecanský, Rottenborn, přítel zesnulého, ve veřejných listech oznámil jeho úmrtí takto: „Nejvyššímu zalíbilo se povolati k Sobě horlivého a pokorného sluhu Svého, P. Václava Beneše-Třebízského, kaplana v Klecanech. Žádám osadníky své, aby v modlitbách svých vzpomínali na věrného sluhu Božího, jenž po dlouhou dobu v lásce a oddanosti ve středu jejich povinnosti své vzorně konal."

„Žádná báseň, žádné chvalořeči nemohou vylíčiti Beneše Třebízského jako kněze a člověka

*) Knihovna ta jest již v Marianských Lázních. Kdež byl by to Beneš tušil.

prostěji a dojemněji, než tato jednoduchá a nelíčená slova.“ (J. V. Sládek.)

V Marianských Lázních vystrojen Benešovi důstojný průvod pohřební, jehož se súčastnili nejen Slované, ale také Němci; i školní děti vyprovodily rakev s drahým tělem za město. Tělo Benešovo přes Plzeň vezeno do matičky stověžaté, pan Janáček, správce na Klecanech, výborný přítel zesnulého, je provázel. Na nádraží pražském očekávalo je množství věrných ctitelů a pláčem bolestným uvítalo nebohého poutníka.

Dne 24. m. června o čtvrté hodině odpolední za veliké slávy ubíral se dojemný voj věrných Čechů na svatou skálu Vyšehradskou, aby v lůně jejím, v tom velkém hrobě slávy české, po boku pěvce Jablonského, na blízku Boženy Němcové, pochoval miláčka svého nejdražšího.

Nad otevřeným hrobem mluvil spisovatel Václav Vlček a básník probošt Štulc.

Stůj zde alespoň úryvek z řeči Vlčkovy:

„Nuže, předrahý šlechetný soudruhu, to buď k tobě poslední mé slovo: Co bylo cílem nejsladších tvých nadějí, co jsi položil za nejvyšší odměnu svého života, naplněného nepřehlednou řadou blahoplodných skutkův a zářivých zásluh: toho jsi nejbohatší měrou dosáhl. Obecná, nelíčená, hluboká, nevykořenitelná láska lidu tvého stala se ti údělem a provází tě do hrobu. Rodina, která tvoji rakev skrápí horkými slzami, toť jsou milionové českého národa od Šumavy až k Tatrám. Nade všemi těmi věnci, které na rov tvůj klademe, vznáší se oslňující koruna, kterou jsi sobě uvil sám celým svým životem. V poslední své hodině ještě zasadil jsi do ní drahokam, jemuž podobného marně oko moje hledá po všech českých palácích: ty, synu chudé české chaloupky,

z haléřů mzdy své nastřádal jsi poklad, jejž mroucí ruka tvoje položila ještě na vznešený oltář národní.

Do dna duše proniknuti vděčností, láskou i hořem skláníme se k tobě naposled. Nad hlavami našimi slyším ducha tvého vláti nebeskými perutěmi a k nám hovořiti: „Odcházím od vás dokonale šťasten. Již světničku mou, kde jsem pracovával, vyměňte za komůrku hrobovou, kde odpočinu. Jako tam nad skalami proti chrámu Levohradeckému, tak i zde nad skalami posvátného Vyšehradu bude mi od Vltavy šuměti povědomá libá ukolébavka. Jako odtamtud budu i s tohoto rovu svého patřiti na velebný chrám Svatovítský, jehožto věž jako prst k nebesům pozdvižený rodu našemu po věky ukazuje k lepším nadějím. Nechť se naděje ty záhy naplní, nechť vašemu dílu hojně žehná Bůh. *Pak* budu odpočívati v pokoji.“

Nad rakví, do chladné země spuštěnou plakal všecek národ; velkého kaplana klecanského, syna prosté vísky, slavného povídkáře a vlastence ke hrobu doprovodili nejvyšší hodnostáři i bídní chuďasové.

Plakali tu všickni. — — Plakali tu druhové jeho věrní, osadníci opuštění a vděční školáci srdcelomně.

„Byl to pohřeb v pravdě královský. Hrob Beneše Třebízského zasypán růžemi.“

A tak dejž Bůh, je-li to vůle Jeho, tělu mému odpočinutí lehkého a duši mé slávu věčnou!“ Tak volá na konci své závěti.

Spi blaze, drahá běloučká hlavo — my vzpomínáme — — — — —!

Seznam spisů

Václava Beneše Třebízského.

I. **„Blahověst“**: 1. Pan Odolan Pětipeský. 2. Svatováclavská korouhev. 3. Křest na Libušině. 4. Kostelík sv. Blažeje. 5. Dědic koruny Karlovy. 6. Přerušené oddavky. 7. Trnová koruna. (3 díly; vyšla též v Dědictví Svatojanském.)

II. **„Domácí krb“**: 8. Uriáška na vsi.

III. **„Hlasy tiskového spolku“**: 9. Záhořský vladyka.

IV. **„Jarý věk“**: 10. Pergaménový proužek. 11. Vymodlenec. 12. Povídky starého zbrojnoše (7). 13. Zlatá kvočna Levohradecká. (Podruhé pod názvem „Obrazy z naší minulosti“ ve sbírce „Vlasť a svět“, sv. 1. u Fr. Šimáčka.)

V. **„Kalendář Ústřední Matice“**: 14. Tomáš Dentalín.

VI. **„Koleda“**: 15. Korednice.

VII. **„Květy“**: 16. Pan Zikmund z Boršic (podruhé v Ústřední knihovně). 17. V podvečer pětilisté růže. 18. Milíčova kletba.

VIII. **„Laciná knihovna národní“**: 19. Příšery. 20. Stadický král. 21. Z letopisů sázavských. 22. Bludné duše.

IX. **„Libuše“**: 23. Královna Dagmar.

X. **„Lumír“**: 24. Jan Abatyše ze Třebíze. — Příšery (podruhé v Laciné knihovně národní, č. 19). 25. Masopust na Karlštejně. 26. Královka. 27. Za dračí korunu. 28. Zavedli ho. 29. Z posledních dnů Tábora. 30. Vesnický Jakobín. 31. Sedlák Krákora. 32. Na slánských stínadlech. 33. Nevěsta za českou korunu. 34. Dokonáno jest. 35. Z morových let. 36. Na stavech. 37. Slepý mládenec. 38. Alchymista v haleně. 39. Chvatěrubský kvas. 40. Závěť Štěpána z Palče. 41. Z farních archivů (pět statí). 42. *Ušlapán.*

XI. **„Matice lidu“**: 43. Levohradecká povídka.

XII. **„Národní Listy“**: 44. Ze zapomenutých pamětí. (Podruhé v „Knihovně pro lid“ u Lauermanna.). 45. Stezkami našich dějin. (Řada statí; celkově pod tímto názvem v „Moravské bibliotéce“.*)

XIII. **„Národ a škola“**: 46. Roráty. Řehoři. (Lístečky z dětských let.)

XIV. **„Osvěta“**: Bludné duše (podruhé v Laciné knihovně národní, viz č. 22.) 47. Svatba Litoměřická.

XV. **Pamětní list „Karlín“**: 48. Paní Kateřina Radecká z Radče a na Přemyšlení.

XVI. **Pamětní list (ve Slaném) „Svity“**: 49. Kapitola ze slánských dějin.

XVII. **Pamětní list věnovaný Sladkovskému**: 50. Vzpomínka.

XVIII. **„Poutník“**: 51. Černí kyrysníci. 52. První růže. 53. Farář Loučenský.

XIX. **„Ruch“**: 54. Konopišťský zbrojnoš sedlákem. 56. Mezi proradci.

XX. **„Světozor“**: 56. Mara Bočarovna (prvá práce v časopisech). 57. Černý rytíř. 58. Tryzna bělohorská. 59. Svatogothardský dolík. — Mniši vyhnanci (podruhé pod názvem „Z letopisů sázavských“ v Laciné knihovně národní, viz č. 21). 60. Martin Puškar (samostatně nákladem Lauermannovým). 61. Děti Dalekarlie. 62. Antikrist. 63. Ze zapomenuté vesnice. 64. Černí Španělé. 65. Povídky karlštejnského havrana (2. Podruhé u Fr. Šimáčka). 66. Pro bílou labuť švamberskou.

XXI. **„Štěpnice“**: 67. Sudičky.

XXII. **„Švanda dudák“**: 68. Plzeňští proti Rokycanským.

XXIII. **„Ústřední knihovna“**: 69. Na Štítném.

XXIV. **„Vánoční album“** (spořádal G. Dörfel): 70. Pokoj lidem dobré vůle? 71. Zlatá srdce. 72. Povídka z Poohří.

XXV. **„Vesna**: 73. Krvavé kvítky.

XXVI. **„Zábavná bibliotéka**: 74. Pod skalami. 75. Očista. 76. Anežka Přemyslovna. 77. Z klidu a víru. 78. Zakleteç.

XXVII. **„Zlatá Praha“**: 79. Z páně regentových záletů. 80. Ondřej Saramita.

XXVIII. Nákladem A. J. Cellerina a syna na Vino-

*) Slovutný náš Jan Neruda, píše Benešovi nazýval práce tyto „šafránem.“

hradech: 81. Pomněnky ve vínek božský. (Čarokrásné modlitby.)

XXIX. Nákladem Neubertovým ve Slaném: 82. Pohádky. (Závěť otcova. O vlčkovi a lištičce. Jak se učil švec krást. O třech synech králových. Jak se stal Matěj Cvrček doktorem. O divotvorném ubrousku, kloboukn a střevících. O Kubíkovi.) 83. Vodníkova nevěsta. 84. „Bludaři" (prvý díl historické povídky „Pan Plichta z Žerotína.)

XXX. Nákladem B. Stýbla: 85. Pravdou k životu (4 díly úchvatných kázání).

XXXI. Vlastním nákladem v komisi B. Stýbla (ku prospěchu „Ústřední Matice"): 86. Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic.

XXXII. U Fr. Šimáčka: „Obrazy z naší minulosti." (Sbírky „Vlasť a svět" sv. 1. viz č. 10—13.)

XXXIII. U Al. Štorcha syna: 87. Povídky starověké z dějin vlasteneckých.

XXXIV. Ve „**Sborníku historickém**" vydal: 88. Paměti Jiřího Václava Paroubka, někdy vikáře a faráře v Líbeznicích.

Mimo to uveřejnil několik prací **v kalendářích** a některých listech krajinských. Souborné vydání spisů Třebízského vychází nákladem Fr. Šimáčka v Praze. („Sebrané spisy Václava Beneše Třebízského.")

Snažil jsem se, pokud bylo mi na venkově možno, aby tento seznam spisů Třebízského byl úplný. G. Eimovi krátce před smrtí svěřil Třebízský, že má v rukopise tři dramata z doby Přemysla Otakara, z válek husitských a Jiřího z Poděbrad; ta však po smrti jeho nalezena nebyla. Zmizela, jako větrem zanesený růžový květ jabloňový, jako ty ostatní vzácné myšlénky, které s duchem odlétly v říši nadoblačnou . . .

~~~~~~~
~~~~~~~

Doslov.

Slz oči plny, srdce v prsou bolí
a v dlaně padá hlava ledová...

Ó, chato naše, česká, mechová,
vy vísky, skryté v hruších, pod topoly,
žal těžký, hrozný v luhy naše padá,
již k vám se, domky, dere do dveří.
Ne — ne — — té zvěsti národ nevěří —
ach, přec je pravdou! Duše, jež tak ráda,
tak vroucně ráda český měla luh,
nám odletěla za hvězdnatou zoří...
Ó těžce, dlouho věčný trestá bůh
ten lid svůj, který stálým žalem choří!

Jen plač, můj lide, ulehči si v pláči,
že mrtva leží Jeho hlava drahá,
ó kaňte, slzy! Péro psáti váhá — —
Vždyť víc než on, kdo měl nás někdy radši? —

A se mnou pojďte na klecanské skály,
kde sny své předl jako v pohádce...
Zde ještě stojí v stromech domek malý
zde seděli jsme spolu — na krátce,
zde díval jsem se na tu hlavu v jíní,
zde tisk jsem vřele ruku ze zlata!
V té síňce Jeho je tak pusto nyní,
vždyť noha jeho vstříc nám nechvátá,
již oknem drahá neukáže dlaň
nám Hradec Levý, jak se temnem bělí,
a Žalov teskný, bělohorskou pláň — —
Lká na ořechu havran osamělý.

Ó plačme, plačme! Kostelíčku bílý,
ty's poslouchával pramen jeho slov,
že Matka česká ještě hlavu chýlí
a doufá pouze ve vesnický krov,
ten že ji přece k slávě zašlé zvedne,
že v Čechách opět bude jináče!

Ó svatá ústa! Srdce drahé, ledné,
viz, lid Tvůj věrný ani nepláče,
již pláčem oči vyschly do červena;
jen v hoři velkém k nebi zdvihá páž,
Tvou šlépěj každou líbá vroucně, sténá:
Ó vrať se k nám, náš kněži, otče náš!

A vlastí širou, zvláště v síňkách chat
se hlava k hlavě zádumčivě kloní:
„On českou zemi nade vše měl rád,
kéž v jejích hrudách zdá se mu jen o ní!"

Co poznal v žití? Jenom hoře proudy,
květ blaha chvíli v klínu matčině,
a tu když na vždy zasypaly hroudy,
vlasť česká, drahá v luzné vidině
se nesla před ním v nejlepější kráse;
jen pro ni žije, touží při práci
a nebe prosí s rosou v temné řase:
*„Jen ať mne Pán Bůh ještě neskácí,
chci tolik ještě svému lidu říci!"*

Bůh jinak soudil, v černý klesl hrob...

Ó, kněži velký, v zemi drahé spící,
Tvé jméno žije v proudu příštích dob!

Vždy temnou nocí k Tvému rovu sletí
ty velké, doby dávné postavy,
tu Větrovci a Stařečkové kmeti
i „Duše bludné" Tebe pozdraví,
sem Jiruška též s Bělou přijde druží,
knéz Vojtěch, Javor, bratří z Kalichu,
zde pohovoří s Tebou potichu —
a pak — spi blaze, velký český muži!

K. V. R.

Národové Balkánu.

Sepsal

Dr. Jaroslav Vlach.

Matice lidu ročníku XIX. číslo 5.

(Běžné číslo 113.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1885.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1885

I. Zeměpisný ráz krajin Balkánských.*)

Ze tří poloostrovů, jimiž Evropa vybíhá na jih, jest poloostrov Balkánský nejvýchodnější. Značným pruhem země týž poloostrov souvisí s trupem Evropským na severu, kdež dolní tok mocného Dunaje a jeho přítoku, Sávy srbské, činí mez. Tok obou řek plyne celkem v přímé čáře od západu ku východu, od severního cípu moře Jadránského ku moři Černému, do něhož veletok Dunajský širokým ústím se nese. Na západě omývá břehy poloostrova siné moře Jadranské, na východě nehostinné moře Černé; k jihu trup poloostrovu súžuje se a popouští místa širokému zálivu, moři Egejskému, rozčleňuje se v podobě listu platanového.

Poloostrov jméno své má dle pohoří Balkánského (Balkán tur. = pohoří), jež poblíž rovnoběžky 43té pne se rovnoběžně s tokem Dunaje

*) Prameny spisu: 1) Fr. Kanitze Dunajské Bulharsko a Balkán. V Lipsku 1878. 2) E. Réclus-a Nový zeměpis všeobecný. I. Díl. V Paříži 1875. 3) Hellwalda a Becka Dnešní Turecko. V Lipsku 1881. 4) Pipina a Spasoviče Historie literatur slovanských. V Praze. 1880. 5) J. K. Jirečka Dějiny národu bulharského. V Praze 1875. 6) J. K. Jirečka Stati o Bulharsku. Osvěta 1878, 81 a 82. 7) Statistika knížectví bulharského. V Sredci 1881 a 83. 8) Bulhaři. Světozor 1877.

až ku moři Černému. Na západu výběžky horskými při Timoku, jenž se vlévá do Dunaje při východní hranici Srbska, a srbskými pohořími (zvláště planinou Golubinjou) Balkán souvisí horopisně s Karpatami sedmihradskými. Prorva Dunaje u Ršavy dělí obě pohoří; „železnými vraty" zove se skalisko nebezpečné, jež u Staré Ršavy zdélí čtvrt hodiny prorývá zubovitými špičkami řečiště dunajské a při vodě malé skytá děsný pohled na víry druhu rozmanitého a divý příboj vln.

Kanitz, znamenitý krajin Balkánských znatel, dělí pohoří Balkánské, jež Bulhaři nazývají „Starou planinou", ve tři části. Východní pne se od mysu Eminé při moři Černém a sahá ku prosmyku Slivenskému, střední od prosmyku Slivenského ku průlomu řeky Iskru, západní od Iskru ku Timoku. Východní Balkán dělí se v několik širokých, ale nízkých hřbetů horských, jež rozštěpují od sebe hluboká údolí; severní sahá až ku Veliké Kamčiji a do okolí Osman Pazarského, střední jde východně ku stoku obou Kamčijí, vlévajících se do moře Černého, kdežto jižní zasahuje na jih od Malé Kamčije až ku moři, konče mysem Eminé. Tři důležité přechody vedou přes Balkán východní. Nadirský z Aidu přes Nadir do Provadije, Čalikavacký (446 m.) z Karnabadu přes Dobral a Čalikavak do Šumna a Kalabacký (724 m.) z Karnabadu přes Gradec a Kazan do Osman Pazaru. Pohoří v této části skládá se z vápence, jejž proráží porfyr; na jižním svahu chová i čediče a jiné tvary sopečnaté. Husté lesy listnaté, v nichž medvědi, vlci a lišky rejdy své provádějí, pokrývají jižní svah až ku hřbetu.

Nejdůležitější částí pohoří Balkánského jest pásmo střední, jehož hlavní jádro jest žula a rula.

Podobně našemu Rudohoří střední Balkán velmi srázně spadá ku jihu, zvláště při úvalu řeky Tundže, jež na úpatí horském směrem východním spěje ku Marici; krátká, ale hluboko do pohoří vrytá údolí vedou ku hřbetu horskému. Severní svah vyplňují kraje Bulharska, souvislá vysočina útvarů rozmanitých, hlavně křídových, jež dostupuje Dunaje s břehem strmým; četné řeky, tekoucí z pohoří do Dunaje, byly do ní vryly hluboká a klikatá údolí, jak pozorujeme týž úkaz na saské straně Rudohoří. Staré pevnůstky chrání úvalů horských a kde úvaly končí se v planinu, rozložena jsou města.

Trnovo, staré město carů bulharských, jest nejdůležitější ze starých pevností. Při výtoku svém z Balkánu Jantra jako vlající fábor v sedmi oklikách se vine krajinou, nad níž jako v jeslích vysoké skály a dva skalnaté ostrovy se pnou. Domy města kryjí svah a šíří se i při patě nahých boků v předměstí.

Severní svah Balkánu vyznamenává se jakousi pravidelností; údolí Balkánská chovají skoro stejné propasti, úvaly a stejný počet záhybů, obyvatelstvo rovnoměrně jest rozloženo, města a vesnice vykazují tutéž polohu. Jedině úval Lomu nasvědčuje pravdě, že není pravidla bez vyjímky; od směru severozápadního přechází poblíž Ruščuku ve směr Dunajský, kdež vápencovité stěny zvýší 30 m. z obou stran ohraničují rozkošné zahrady při břehu řeky, jichž zeleň přerušovaná oslňující bělostí vápencových stěn dodává okolí Ruscuckému zvláštního půvabu. Souměrnost krajin Bulharských byla by úplna, kdyby nebylo v Dobrudži malé skupiny kopců pustých, jež nutí Dunaj, by ještě před výtokem do moře, dal se ku severu; ač tyto výšiny jsou jen zvýší 3—400 m., zdají se

přece značnými, že ční nad ostrovy a bařinami ústí Dunajského. Druhdy zajisté Dunaj valil se na jih od těchto kopců ku moři skrze sníženinu Kjustendžskou, kudy za dob našich vede první dráha Balkánská; nyní Dunaj nemůže se rozlévati přes převlaku Dobrudžskou, poněvadž práh zvýší 30 m., ač všude bařinato, způsobuje rozdělení vodstva. Římané v těch místech byli vystavěli proti nájezdům cizích národů veliký násep, z něhož zachovaly se podnes zbytky příkopů, zdí a opevnění; v tomtéž kraji pustém římský básník Ovidius žije ve vyhnanství opěvoval krásu Říma.

Mýlil by se, kdo by dle podaného líčení soudil, že Balkán střední se jen od jihu velikolepě vyjímá; i na severní straně jsou místa ku př. na úpatí Berkovického Balkánu, kde jednotlivé části pohoří jeví se v úplné velikosti a malebnosti; arciť chybí tu vrcholů, jichž místo zastupují kupy ploché, pročež i pohoří pokládáno celkem nízkým. Ami Boué cenil nejvyšší vrchole na 1700 m., kdežto dle Kanitze Balkán právě ve středu celého pásma v cípu nejjižnějším, kdež zdvižení bylo nejsilnější, dostupuje v Mara Gediku nejvyšší výše 2330 m.

Tato nejvyšší část Balkánu, pohlížíme-li na ni od prosmyku Rosality, dojímá velmi vážně se svými stržemi a propastmi, v nichž sníh před sluncem se tají. Zdánlivě bývá tu hrobové ticho, k čemuž valně přispívá chladný, šedý lesk krajiny; darmo oko touží po změně, všude jen pohled smrti. Nikde nevidíš bytosti živé; jen někdy orel zakrouží ti nad hlavou. Poblíž cesty sem a tam uvidíš kostru padlého koně. Vedle kotliny naplněné špinavým sněhem šedým prosté kameny pámátní svědčí, že i tu bojován boj za život; jsou to hroby zavražděných, jichž život utratili loupežníci, neb nešťastníků, kteří cestou byli zbloudili.

Zima hrozně tu řádí; Panajot Hitov, známý vůdce hajducký, ve svých pamětech líčí ji nápodobně: „Vítr hučel jak zběsilý, sníh leskem oslepoval, řeky a bystřiny proudily plačtivě, po horách vlci vyli a zimní ptactvo povykovalo — jinak ničeho jsem neslyšel. Nám těžko se stoupalo, neboť čas po čase zapadli jsme do sněhu. Za tuto noc došli jsme sotva 300 kroků; vítr nosil nás dle libosti a leckdys s námi mrštil.“

Hlavní přechody přes střední Balkán jsou Nejvýchodnější zove se Demir-Kapu (t. j. železná vrata), po bulharsku Vratnik (1104 m.), jímž se jezdí ze Slivna přes Čiftlik a Staru Reku do Osman Pazaru a Trnova; dále západněji prosmyk Čokarský (1085 m.) vede z Tverdice do Jeleny. Ze Šipky přes Gabrovo do Selvi a Lovče jde cesta prosmykem, zvaným „Šipka“ (1207 m.); z Kaloferu rovněž přes Gabrovo do Selvi a Lovče dostaneme se prosmykem Rosalitou (1930 m.), ze Sapotu do Trojanu prosmykem Trojanským a konečně z Taškesenu do Orchanié prosmykem Baba-Konackým (1010 m.).

Ze všech prosmyků nejpamátnější jest „Šipka“. Při vstupu na Šipku malebným obrazem jest místo, kde Paničarka a Kozerica (přítok Jantry) se spojují; strmé stěny bílého vápence přistupují tu až ku břehům, vápenice a ohnutý most pastýřský zvyšují půvabnost vší krajiny, ježto pravidelně nějaké stádo hnané pastýři neb táhnoucí karavana krajinu neb most oživují. Osady mile vyhlížejí ze skupin modřínů, buků a dubů. Stupujeme přes červený pahorek vzhůru, přicházíme ku silnici, poblíž které nalézají se zříceniny pevnůstky nejspíše ve středověku vystavěné; lid zove ji „Marko kralskigrad“, ježto dle pověsti z ní proslavený srbský králevic Marko bojoval proti Tur-

kům. Při vstupu do prosmyku příroda nejeví se příliš malebnou a jest při jiných prosmycích daleko uchvatnější; za to, jakmile vstoupíme na hřeben, převyšuje velikolepostí svou. Jednou ranou jsme uvedeni do dvou světů, úplně změněných krajin; ku severu patříme na přírodu, jež člověku ukládá mnoho práce a odříkání, ku jihu na přírodu nejbohatšího požehnání.

Na sever vrchy a údolí kryjí jednotvárné pastviny, bukové a dubové lesy, s tíží shledáme sem a tam chudý dvorec krytý plotnami vápencovitými. Jaký však obraz jeví se ku jihu! V značné hloubce vidíme rozkládati se dolinu Kazanlyckou, naplněnou růžovými zahradami a zlatě se lesknoucími poli, mezi nimiž stříbrné hladiny vod uprostřed mocných lesů ořechových se vinou. Z hřebenu za hodinu sestoupíme ku vsi Šipce, 700 m. níže položené, a další cestou dostaneme se do Kazanlyka. Prosmyk Šipka (t. j. šípek) již za dob římských sprostředkoval spojení mezi pobřežními krajinami moře Egejského a velikými zbrojnicemi římskými při Dunaji; r. 250. po Kristu tudy utíkal římský císař Decius před Gothy, kteří vojsko římské byli porazili.

Slavného jména nabyla Šipka za poslední války rusko-turecké. Hned na počátku války dobyto prosmyku od vojska Gurkova útokem z obou stran (17. července 1877.); když pak Gurko donucen jest k ústupu, Šipky hájili bulharští dobrovolníci a s nimi ruský pluk Orlovský. Od 8. do 15. srpna kruté boje jsou sváděny o prosmyk, až příchod generála Radeckého zachránil Šipku před pádem. Od té doby sváděny jen malé potyčky, až nastala zima, kdy na počátku ledna 1878. turecká armáda Šipecká za vedení Vesela paše

octla se v zajetí ruském. Brzo na to Porta jala se žádati za příměří, k němuž svoleno, když zavedli Turci předběžné jednání o mír. Tak osud Šipky rozhodl nad osudem války!

Zeměpisně důležitým jest též průlom Iskru, při kterém střední Balkán se končí. Jest totiž za dob nynějších zjištěno, že pohoří balkánské, jež po šesti stupní délkových (= 500 km.) se rozkládá, jen na jednom místě, totiž průlomem Iskru, od severu ku jihu jest prolomeno. Malebná tato brána nalézá se uprostřed mocných útvarů zrnitosopečnatých; z červených slepenců střídavě vyčnívají do značné výše skály břidličnaté, porfyrové a žulové barvy světložluté, jež u klášteru Zerepisu mají svůj počátek, po kolik hodin cesty se pnou a krajinu velmi romantickou činí jako ku př. u Slidolu, kdež se zjevuje krásný vodopád zrakům cestovatelovým.

Za průlomem Iskra počíná se Balkán západní; východnější část zove se Berkoviška planina, jež holá jest až po samý vrch a se svými vrcholy až 2000 m. vysokými rovná se krajinám alpským. Západnější část jest Balkán Sveto-Nikolský, jenž sedlem Ciporovickým oddělen jest od Berkovišky planiny. Severní svah pokryt jest hojnými lesy bukovými a dubovými, kdežto jižní jest pust a svými zvětralými, šedozeleně zabarvenými skalisky smutně dojímá; rovněž nejvyšší vrchole jsou holé a obyčejně již počátkem října zasněženy. Prosmykem Sveto-Nikolským (1348 m.), kudy vede z údolí srbské Nišavy silnice do pořičí Lomu, zakončuje se poblíž Ivanovy livady vlastní Balkán na hranici srbsko-bulharské.

Na sever přiléhá pak ještě ku Balkánu souběžné pohoří vápencové, jímž si proklestily cestu mnohé přítoky Dunajské; nejzápadnější část to-

hoto Balkánského předhoří jest pohoří Stolové mezi Arčarem a Lomem. Zdvihá se nad přívětivým údolím Arčaru, jest v dolních částech hustě zalesněno, kdežto hořejší části jsou pusty a podobají se dlouhým, stupňovitě stavěným zdem vápencovitým. Z něho pohled jest na divukrásné okolí pevnůstky Belgradčiku. Mohutné pilíře červeného pískovce podivuhodně utvářené mezi bystřinami a bujnou zelení řadí se v malebná skupení, jako bychom patřili na město zkamenělé; při vší rozmanitosti v jednotlivostech překvapuje nás souladnost celku, jehož dojem zvyšuje ještě rozmanitost v osvětlení.

Pojednavše o pohoří Balkánském chceme si všimnouti dále i pohoří, jež v sousedství Balkánu se pnou. Jest to především na pobřeží Černomořském vápencová Strandža, jež ku moři příkře, ku rovině Thrácké zvolna se sklání. Strandža jest lesnatá, pokrytá mnohými dolinami a plna jeskyň, o nichž lid bájí, že procházejí pod Balkánem až ku Dunaji. Nejvyšším vrcholem tohoto pohoří, jež na severu souvisí s Balkánem východním, jest Gök-Tepe (modrá hora), vysoká 1200 m.; ku jihu jeho výběžky zasahují až na poloostrov Cařihradský.

Ku jižnímu svahu Balkánu středního přiléhá horské pásmo, zvané „Sredna gora“; mezi jeho východní částí a Balkánem leží dolina horní Tundže, jež se svými růžovými háji uprostřed hor vysokých počítá se ku nejkrásnějším krajinám světa.

Střední část na sever jest velmi příkrá, ku jihu mnohem povlovnější; jest hustě zalesněna. V chráněných úvalech bydlí obyvatelstvo čistě bulharské; u něho zachoval se i za dob nejtěžších útisků jařma tureckého svobodný národní duch, ježto za pomoc ve válce poskytovanou na-

dáni byli tito horalé bulharští zvláštními výsadami. Pročež nebudeme se diviti tomu, že národní hnutí bulharské z velké části vzalo odsud svůj počátek. Úvalem řeky Topolnice od střední části oddělena jest východní část Sredné gory, též zvaná Ichtimanským středohořím. Toto středohoří má velikou důležitost, ježto spojuje Balkán s Rylem a Rhodopou a tím s ostatním také horstvem poloostrova; mimo to dělí roviny Plovdivskou a Sredeckou, jest tudíž rozvodím mezi Dunajem a Maricí.

Pole Sofijské (= rovina Sredecká) z větší části jest jednotvárnou pastvinou, jakkoliv pokrývají je četné vesnice; poblíž Iskru, jenž z Rylu podél Vitoše teče a rovinou Sredskou ku Dunaji se béře, rozkládá se hlavní město knížectví bulharského Sredec. Pole Sofijské nalézá se na křižovatce pěti hlavních cest, vedoucích z Bělohradu, z pořičí Lomu, z Ruščuku (přes Plevno), z Cařihradu a Soluně; cesty tyto jsou jen článkem v řetězu podélných údolí, jež od severozápadu ku jihovýchodu procházejí poloostrovem, a obchodními cestami jsou již z dob nejstarších. Cesta z Bělehradu podél bulharské Moravy, údolím Nišavy přes pole Sofijské prosmykem „Železné brány“ (vrata Trajanova) v údolí Marice a do rovin Thráckých ku Cařihradu vyhledávána jest nejen za míru od kupců a obchodníků, nýbrž i za války od četných vojsk.

Na jihu pole Sofijského pne se do výše velikán syenitový, Vitoše (2330 m.); Sredec a Vitoše jsou nerozlučny jako Neapol a Vesuv. Z okrouhlého podvalu Vitoše pne se do výšky; na severní straně chová roklinaté lesy, na jižné alpské pažity, vrchol pak jest kamenitá a bařinatá pláň, z níž vyniká mocná pyramida skalní. Horskou svou spoustou,

a četné její přítoky; jest jako moře rovna, bez stromův a kopců. Jen některé části pokryty jsou nízkým doubím; jinak jsouc nevzdělána slouží za pastvinu ač velmi špatnou, ježto místo užitečných travin hostí více býlí a bodláčí. Proto spatříš na ní málo stád; za to hojně čápův a sokolů krouží nad rovinou, v jejíž úžlabinách ohromný počet želv se zdržuje. A přece, co nyní jest stepí a pastvinou, při pracovitosti lehko by se dalo obrátiti v kraj úrodný.

Jako na jihu jest i na severu Balkánu rozsáhlá rovina, jež rozkládá se při pravém břehu Dunaje ås 50 kil. na jih. Tu přechází v pahorkatinu, jež zdvihajíc se do výše nabývá rázu hornatého a sahá až po vlastní Balkán. Tato nížina bulharská jest rovněž beze všeho stromoví, ale pro hojné naplaveniny velice úrodná. Na první pohled však seznáš, že jak nížina tak i pahorkatina řídce jest zalidněna a místy jen vzdělána. V některých krajinách můžeš několik dní putovati a neshledáš ani obydlí lidského ani pole vzdělaného; za to v sousedství větších vesnic a měst půda velmi dobře jest zpracována a dává hojný užitek, jako ku př. na cestě z Ruščuku do Varny a z Ruščuku do Silistrie. I při tomto jen částečném zpracování půdy krajiny Bulharska dávaly desátý díl všech příjmů, jaké měla říše turecká; když pak uvážíme, že Bulharsko bylo obilní komorou říše, že oplývá hojností dobytka, má hojně lesů a luk při březích Dunajských, nabudeme přesvědčení, že Bulharsko za správy samostatné v brzku vyvinouti se může v stát majetný.

Již z dřívějšího popisu známy jsou nám menší roviny krajin Balkánských, jako dolina Kazanlycká při horní Tundži, u Bulharů zvaná „Tulovské pole“, dále pole Sofijské a Kosovo pole,

na němž r. 1389. pochována od Turků samostatnost Srbův.

Vodstvo krajin Balkánských odtéká do dvou moří, do Černého a Egejského; nejhlavnější přítok Černomořský jest Dunaj, moře Egejského řeka Marica.

Dunaj proklestiv si cestu prorvou, zvanou „Železná brána" na pomezí rakousko-srbsko-rumunském vtéká do širé roviny podunajské; pohoří, jež posud svírala řečiště, poznenáhla ustupují a jich místo zaujímají roviny po obou stranách břehu. Líně mocný Dunaj valí tu své vlny mezi ostrovy a rákosím, jež oživeno jest houfy divokých labutí a kachen, čápů, volavek a jeřábů. Ve velikém oblouku obráceném ku jihu teče Dunaj jsa pomezím mezi Rumunskem a Bulharskem, na jehož půdu přitéká při ústí Timoku; po levém břehu zrakům plavce jeví se širá rovina, kdežto pravý břeh více méně srázně spadá ku Dunaji, za kterýmž tarasem pobřežním rozsáhlá rovina bulharská se šíří. Větší města v Podunají jsou obyčejně položena proti sobě, jedno na břehu bulharském, druhé na rumunském; tak proti Vidinu prostírá se Kalafat, proti Nikopoli Turnu Magureli, proti Ruščuku Gjurgjevo, proti Silistrii Karalaš.

První přítok bulharský, Timok, povstává ze dvou řek, jež pramení se nedaleko hranic srbských, pod Balkánem; oplývá hojností ryb, zvláště sumců. Při dolním svém toku není pouze politickou mezí mezi Srbskem a Bulharskem, nýbrž i národopisnou, ač není pochyby, že ještě před časy nedávnými srbské kraje, Negotinský, Zaječarský, Kňaževacký a Alexinacký obývány byly Bulhary. Při Dunajském tarasu jest jediná ves,

již obývají Srbové, totiž Bratjevac; rovněž v jižním Srbsku jest několik osad bulharských.

Při ústí Topolovice rozkládá se první větší město v bulharském Podunají, totiž Vidin (13600 ob.) na slabě vlnité rovině, za níž vine se řada pahorkův osazených vinicemi a poli kukuřičnými. Vidin byl dříve pevností, jakých Turci podél Dunaje vydržovali více; posud jest důležitým obchodním městem. Před válkou hojně Turků sídlelo v městě, kteří i své osady měli ve Florentinu, Belgradčiku, Arčeru a Lomu; tamtéž byla veliká kolonie cikánská, jakož není v Bulharsku vesnice, kde by cikáni neměli několik příbytků; dále ve Vidinu i v Lomu byly větší osady židů, jakož i osady Tatarův a Čerkesů při dolním Timoku.

Plavíce se po Dunaji mineme ústí řeky Arčeru a brzo přistaneme u města Lom-Palanky, kdež řeka Lom do Dunaje se vlévá; ač má jen polovici obyvatelstva (6950) co Vidin, v poslední době nabylo veliké důležitosti obchodní vyvážejíc mnoho obilí a kůží. Z Dunaje jeví se velmi malebným městem se skupinami bílých domečků mezi zahradami, z nichž několik minaretův a kostel s novou školou reální vyčnívají. Arciť vstoupíme-li do města, zmizí všechen půvab; domy jsou vlastně baráky, slepené ze dřeva a sušeného bláta a bídně obílené, u nichž místo souměrnosti vidíš brzo křivé střechy, brzo nestejná vrata, brzo šikmá okna. Při rychlém jeho vzrůstu lze však v brzké době očekávati lepší úpravnosti města.

Na další plavbě z Lom Palanky ku Nikopoli vodstvo Dunaje rozhojněno jest přítokem hlavní řeky bulharské, Iskru a dále Vidu a Osmy. Isker temení se pod Rylem; divoce žene se ku dolině Samokovské, dále protéká pole Sofijské a dlouhým prosmykem spěje ku Dunaji jsa jedinou

řekou, která proráží Balkán. Vid pramení se na severním svahu Klisurského Balkánu a kolem Tetevenu a Plevna spěje ku Dunaji; Osma přitéká z Balkánu Trojanského, teče kolem Lovče a nad Nikopolem vlévá se do Dunaje. Nikopol (4650 obyv.) jest sídlo pravoslavného arcibiskupa a katolického biskupa; rozkládá se v podélné kotlině, jež ku Dunaji se šíří, a vede dosti značný obchod.

Pod Nikopolem přitéká Dunaj ku městu Svištovu (11400 obyv.); z Dunaje pěkný pohled jest na město, jež jako v jesličkách rozloženo jest na svahu Kad-bairu mezi zahradami a vinicemi, jejž korunují zříceniny středověkého zámku na výšině Čuce. V posledních letech před válkou město mnoho utrpělo, ježto značný chov dobytka, z něhož město bralo hlavní příjem, obmezen velice, když Čerkesům od vlády turecké v okolí usazeným vykázána jsou rozsáhlá pastviště; rovněž i stav rolnický mnoho doznal škody nedostatečným oséváním půdy. Na školství věnovány městu mnohé sumy zvláště od vystěhovalců - bulharských. Tak věnoval, abychom jeden uvedli příklad, Bulhar F. Milanovič, jenž r. 1870 zemřel ve Vídni, obci v závěti 800.000 piastrů (přes 80000 zl.) na školy. Jest Svištov pak prvním městem bulharským, které místo školy řecké zařídilo již r. 1833. školu bulharskou. Východně od Svištova vtéká v Dunaj Jantra, jejíž prameny nalézají se pod Šipeckým prosmykem; protéká městem Gabrovem a teče kolem starobylého sídla cárů bulharských, Trnova, na sever ku Dunaji.

U největšího města knížectví bulharského, Rusčuku (26860 obyv.) padá do Dunaje druhý Lom, poslední větší přítok v Bulharsku. Město, jemuž lid obecně říká Rusé, má rozkošné okolí;

jinak nemůže zápoliti ani s protějším rumunským Gjurgjevem ani s hlavním městem království srbského, Bělehradem, pokud se týče stavby města, dlažby, osvětlení a čistoty. Ráz evropský mají dvě, nejvýše tři ulice a sice ve čtvrti, kterou obývají příslušníci zemí cizích. Široká ulice, jež jde od nádraží do města, vyhlíží docela po evropsku; kasárny, kavárny, městská nemocnice, několik hostincův a domů po evropsku vystavených jsou hlavní její ozdobou. Ruščuk má rozsáhlý průmysl; vyrábí se tu hojně látek hedbávných a kůží; proslulé jest černé hliněné nádobí s okrasami stříbrnými. V okolí Rusčuckém pěstuje se kukuřice a rozsáhlé jsou sady ovocné; čilý vede město obchod s Cařihradem a Rakouskem.

Dunaj od Rusčuku valí se východně ku Silistrii (10.650 obyv.), důležitému přístavu Dunajskému, a dále ku Rasově, kdež dává se směrem severním. Veletok byl se tu přiblížil až na 60 kil. moři; tokem svým na sever však prodlužuje vodní dráhu o 220 kil. Kolem Černé vody, od níž dráha jde ku Černomořskému Kjustendži, teče Dunaj podél holých pahorků Dobrudže až ku Galaci, od něhož dává se směrem východním a brzo deltovým ústím v Černé moře vtéká. Deltové ústí s jezery, se zbytky starých zálivů, rozsáhlými planinami a měnícími se toky rozděleno jest mezi souš a moře; místy jsou výšiny s hustými lesy dubů, jilmův a buků, na jichž patě vrboviny lemují jednotlivá ramena, jež velmi klikatě se vinou. Druhdy bývalo ramen šest, nyní jsou tři; nad Tulčí totiž Dunaj dělí se v ramena dvě, z nichž severní Kilijský teče kolem Kilie do moře, kdežto jižní pod Tulčí se dělí v nová dvě ramena, Sulinské a Svatojirské. Dvě třetiny všeho vodstva tekou Kilijským ramenem do moře; přes

to hodí se méně ku plavbě pro četná ramena než menší rameno Sulinské, široké 200—260 m. Poněvadž však rameno Sulinské stále se zanáší měrou značnou, třeba bylo a jest v té příčině stálého dozoru a opatrování řečiště, k čemuž ustanovena jest od r. 1856. komise ze zástupců šesti velmocí. Přičiněním jejím již mnohá dobrá věc jest vykonána na prospěch plavby v Podunají. Druhdy rameno Sulinské mělo zhloubí as 2 m.; hrazemi svedena jest voda až do hlubokého moře, výspa prohloubena o tři metry, tak že nyní lodi, jež ponořují se až 6 metrů pod vodu, směle mohou proplouti. Z té příčiny vzmohla se i plavba při ústí Dunaje měrou značnou, přes to že mezi tím vystavěli dráhu z Černé vody do Kjustendže; kdežto v letech 1853.—9. průměrně převeženo na 320 tisíc tun ročně, vzrostla v následujících šesti letech doprava zboží na půl millionů tun. Delta Dunajské r. 1829. odstoupeno bylo od Turecka Rusku; po válce Krymské získalo je Turecko zpět, načež po poslední válce rusko-turecké přešlo dle 46. článku smlouvy Berlínské v držení Rumunska.

Do moře Egejského, jež Bulhaři zovou mořem Bílým, ze zemí bulharských vlévají se tři mocné řeky, totiž Marica, Struma a Vardar.

Marica prameny své má v Rylu, vstupuje u Bělova do roviny Thrácké, kterouž protéká směrem jihovýchodním až ku Drinopoli. U Tatar-Pazardžiku přibírá od severu zlatonosnou Topolnici, jež temení se u Koprivštice na rozhraní Balkánu a Sredné gory, načež směrem východním proudí ku Plovdivu, hlavnímu městu Východní Rumelie. Tři veliké skály syenitové, jež zvedají se na pravém břehu řeky, obkličují město, jež rozkládá se po obou stranách řeky. Nejvyšší

vrch, jenž zove se Džambas-tepé t. j. vrchem kejklířů, na severní straně své pokryt jest domy a zahradami, kdežto ku jihu srázně spadá, na východ od něho stojí nižší vrch Nebet-tepé t. j. vrch nářku, rovněž pokrytý domy, na západ pak holá skála Sahat-tepé t. j. vrch hodinový, kterou dělí hluboký úval od vrchu hlavního. Mezi řekou a úpatím těchto skal prostírá se ostatní město, jež dlouhý most dřevěný spojuje se čtvrtí Rylskou čili Karšjakem. Ona čtvrť města, jež rozkládá se na úbočí skal, jest nejzdravější čtvrtí; ji obývají nejbohatší Turci, Bulhaři a Řekové. Úřady umístěny jsou v dolejším městě, kdež u řeky nalezá se konak (t. j. palác) bývalých pašův a nynějšího generálního správce Východní Rumelie a turecká lázeň, přeměněná v budovu rumelského „shromáždění oblastního“; v městě rovněž soustřeďuje se život obchodní.

Podivuhodná poloha města, kterou právě budovy nejlepší a nejhezčí jsouce na skalách vystaveny, daleko jsou viditelny, dobrá dosti dlažba a četné krámy se zbožím anglickým a rakouským dodávají městu ráz, jakému jsme zvyklí v městech domácích.

Marica od Plovdiva teče dále ku Drinopoli, dočasnému sídlu sultánů tureckých ještě v 17. století. Drinopol rozkládá se při soutoku Marice s Tundží a Ardou. Tundže jest největším přítokem Marice; pramení se v Balkánském pohoří nad Kaloferem, protéká dolinou Kazanlynskou, béře se směrem východním ku krajině Slivenské, kdež nad Jambolem dává se směrem jižním, který pak zachovává až ku vtoku svému do Marice. Řeka Arda pramení se v Rhodopě pod horou Krušovou poblíž městečka Ardy a směrem východním tekouc odvádí hojně přítoků pohoří Rhodopskému; po

pravé straně vtéká proti Drinopolu do Marice. Drinopol platí za druhé hlavní město říše turecké; podobá se nesmírnému hnízdu několika tisíců dřevěných domů, jichž šedé střechy vyčnívají nad četnými pahorky. Pravá spletenina špinavých uliček se vine mezi spoustou domů, z nichž jen několik budov vyniká, jako mečet Selima II., nejkrásnější prý chrám moslemínský, a bazár Ali paše, jehož vysoká galerie dlouhá jest skoro 100 m. Rovněž pěkně vyjímá se Eski-Seraj čili starý palác sultánů, jenž nalezá se mimo město nad břehem Tundže. Drinopol vyniká též mezi městy tureckými hojným průmyslem. Obyvatelstvo vyrábí látky hedbávné, vlněné a bavlněné, a nejlepší růžové a vonné oleje; četné jsou tu továrny na koberce a látky kožené.

Řeka Marica od Drinopole teče směrem jižním, zavlažuje dolní část roviny Thrácké a u Enosu rozsáhlým deltem vlévá se do moře Egejského.

Struma má své temeniště pod Vitoší, protéká močálovitou kotlinou Ratomirskou, vstupuje pak do roviny Kjustendilské, již pokrývají úrodné lučiny a hojná pole kukuřičná a tabáková, načež směrem jihovýchodním kolem Džumy a Sěru spěchá do moře, když byla dříve protekla jezerem Tachynem.

Vardar pramení se pod Šarem, protéká dolinou Tetovskou, u Turků Kalkándelen řečenou, teče dále kolem Skopje, odkudž údolím jeho vede dráha železná do Soluně. Od Skopje řeka teče směrem jihovýchodním kolem Velesu; pod ústím řeky Černé, největšího přítoku vardarského, jenž od jihu směrem severním po pravé straně přitéká, Vardar klestí si cestu soutěskou „Železných vrat“, načež brzo vtéká v přímořskou rovinu Soluňskou a vlévá se do zálivu Soluňského.

Balkánské pohoří činí polohou svou od západu ku východu znamenitý rozdíl v podnebí krajin, rozložených při jeho úpatí. Kdežto Bulharsko má přísné zimy s častým sněhem a zimou, jež někdy dostupuje i 24° C. a při níž dolní Dunaj pevně zamrzá, daří se v krajinách, jež rozkládají se při jižním úpatí Balkánu, víno i moruše, ano i některé druhy ovoce jižního. Vedle orby v rovinaté a pahorkovité části Bulharska, jest chov dobytka hojně rozšířen, zvláště v krajinách hornatějších; jím podmíněno jest hospodářství ve dvorcích v okresích Tetevenském, Trojanském, Gabrovském a Travenském. Dvorce tyto shledáš i v nehostinných krajích lesnatých; z příčiny té Balkán vysoko do hor jest obydlen a chová oproti jiným pohořím v sobě jakýsi ráz živosti. Střední a západní Balkán má dosti lesů, v nichž hojně lesní zvěři, zvláště srnců, jelenů, lišek, též medvědů, vlků a divokých prasat; v západním Balkánu vedle koroptví a křepelek vyskytuje se v malých hejnech drop, též sokol a straka. Hojnosť lesů svádí obyvatelstvo ku plýtvání se dřívím; při horním Vidu mnoho pil pracuje ku potřebě domácí, ježto v okolí se staví jen ze dřeva, a rovněž pro cizinu, kamž mnoho dříví se vyváží. K tomu škodí velice lesům pasení dobytka v lesích, větry a ohně, jež velké části lesů hubí; pročež rychle lesy mizí a maří se tak jeden z hlavních pokladů krajin bulharských. Jižní svah západního Balkánu pokryt jest hustým lesem listnatým až ku vrcholům; střední, dříve lesnatý, nyní po většině jest pust, jen hluboké rokle, u jichž východů městečka a vesnice se nalézají, chovají lesíky, kde průlomy jsou delší jako ku př. při průsmyku Maglišském. Na jižním svahu lesy jsou listnaté, jehličnaté stromoví shledáš u průsmyku Ravanického a sv.

Mikulášského. Pole Tulovské při horní Tundži mile překvapuje svými háji, jež obklopují jednotlivé vesnice; jsou to prastaré lesíky ořechové a kaštanové, z nichž též obrovské koruny bukův a jilmů vyčnívají.

V rovině pak Thrácké četné jsou sady ovocné; pochutnati si můžeš na dobrých hruškách, meruňkách a broskvích, jsi-li milovníkem kaštanů, i těch v hojnosti najdeš.

Vedle našich druhů obilních, z nichž nejlepší pšenice „zagarka" v šíré rovině Staro-Zagorské se daří, mnoho pěstuje se zeleniny; rovněž melounův veliké množství můžeš viděti, cestuješ-li v poříčí řeky Marice. Nejvíce však jsou proslulé krajiny Thrácké svými háji růžovými; okolí Kazanlycké jest středem růžových krajů, k nimž počítá se i kraj Čirpanský, Giopský, Zagorský a Pazardžický. Růže tu nepěstuje se jako u nás jen v hrncích neb v zahradách, nýbrž na polích, jako u nás brambory neb řepa. Nic není půvabnějšího nad pole růžové; kdyby malíř nám je namaloval, řekli bychom, že přehání.

Milliony stolistých růží rozloženy jsou po zeleném koberci polí. Dle koranu růže povstaly, když prorok za noci do nebes stoupal a sice bílé z kapek jeho potu, žluté z potu jeho zvířete, červené z potu archanděla Gabriela; pohlížejíce na mnohosť růží v úvalu Kazanlyckém, nabudeme přesvědčení, že cesta prorokova byla velmi namahavá. Jak rozkošný jest úval Kazanlycký, vysvítá z následovného udaje: Ze 123 míst, v jichž okolí chov růží kvete, 42 nalézají se v údolí Kazanlyckém a z ročního výtěžku více jak půl druhého tisíce kgr. oleje více jak polovice připadá na krajinu Kazanlyckou. Výtěžek mění se arciť dle počasí; tak roku 1866. vytěženo skoro 3000 kgr.,

kdežto. r. 1872 pro zimavý čas získáno jen 800 kgr. Jak veliký prostor zaujímají pole růžová, zjevno jest z toho, že 3200 kgr. růží dává jeden kgr. růžového oleje.

Thrácká růže s neplnými, slabě červenými květy daří se nejlépe na pískových stráních, jež vysazeny jsou slunci; se sázením započíná se na jaře a podzim, žeň jest v květnu neb počátkem června. Sedlák obyčejně sám vyrábí olej, ač v městech postaráno jest o větší závody, v nichž se tlačí olej růžový. Na svazích Balkánu pěstované růže mají oleje o polovici více než růže, jež pocházejí z roviny; olej z nich jest rovněž hledanější, ježto jest řidší.

Zasýlání oleje děje se v kulatých nádobách plechových, jež se zašijí do sukna; jen pozorováním dlouholetým rozeznáš pravý olej od falšovaného, při čemž nejen čich rozhoduje ale i vzezření oleje růžového.

Bulharskem zove se krajina při dolním Dunaji mezi Dunajem a pohořím Balkánským; ale mýlil by se, kdo by se domníval, že jen tato krajina jest obývána Bulhary, ježto bulharské kraje jsou třikráte větší kraje, které obecně nazýváme Bulharskem. Od dolního Dunaje až na jih od planiny Šarské, ku pohoří Pindu všecky kraje mimo některé národnostní ostrovy obydleny jsou od Bulharů; ve středověku pak Bulhaři zasahali ještě dále na západ, kdy ovládali i Albanii s hlavním městem Ochridou.

Bulhaři jsou postavy daleko menší než Srbové, jinak těla silného; v okolí Plovdiva holí si vlas, nechávajíce si jen cop, o jehož vzrůst pečlivě se starají. Řekové, kteří se považují za jediný vzdě-

laný národ poloostrova Balkánského, neprávem Bulharům přezdívají nevzdělanců; Bulhar arciť nemá té hladkosti, jakou se pyšní Řek, rovněž nemá té živosti, kterou Rumun se chlubí, nicméně jest hlava otevřená. Jako všichni Slované i Bulhaři mají veliké schopnosti ku řečem. Kanitz uvádí na doklad Stojana Iljova, který za roční pobyt v městě Bolgradu (v Bessarabii) naučil se řeči francouzské; ač po mnoho let neměl příležitosti, by se v jazyku cvičil, přece i po leteck mluvil plynně francouzsky, arci že s přízvukem vlastním Jihoslovanům. Dimitr Vitanov, jeden z učitelů v Selvi, vycvičen jest v protestantské koleji na Maltě, načež půl druhého léta ztrávil v Petrohradě; znal velmi mnoho, mluvil plynně anglicky i rusky a vyznamenával se velmi slušným chováním. Dlouho tížilo Bulhary jho turecké; a proto nebudeme se diviti, že zvláště v krajinách jižních, kde posud je tíží Turek a kořistí z nich Řek, mají vzezření nešťastné a smutné; za to v rovinách a v krajinách odlehlejších, kde zachovali si jakousi samostatnosť, jsou mysli veselé a řeči živé. Bulhaři v sousedství Srbů, Šopové vypadají rovněž slušněji, čemuž napomahá jich vkusný kroj; zavalití a vysokorostlí mužští nosí těžké kulaté beranice, ženy jsou oblečeny docela bíle, se zástěrou červenou a dlouhými copy. Ještě hezčí jsou Pomáci (mohamedánští Bulhaři), kteří bydlejí ve vysokých úvalech Rhodopských na jih od Plovdiva a pak na severu Balkánu mezi Iskrem a Osmou, kdež obývají as 40 osad rozložených od terasy Dunajské až po úpatí Balkánu. Jsou velcí, hnědých vlasů a plni nadšenosti a veselosti; se křesťanskými svými sousedy žijí v pokoji a míru. Bulhaři v rovinách žijící jsou mírumilovní, nikoliv diví, jako bývali jich předkové, hubitelé

říše Byzantinské; vlivem poroby turecké zapomněli starých předků svých, neoslavují jako Srbové ve svých zpěvích bitev dřívějších, než jen boje života denního neb útrapy poroby. Pravý Bulhar jest tichým rolníkem, pracovitým a rozumným; dobrým manželem a otcem, milujícím pohodlí bytu a pečlivým v povinnostech domácích.

Hojné plodiny, jež vyvážejí se z poloostrova Balkánského do ciziny, jsou po většině ovoce práce bulharské; ona proměnila rozsáhlé krajiny podunajské v pole obilná a kukuřičná. Na obou stranách Balkánu značný jest chov bourců, jako u Staré Zagory a v hlavních osadách pohoří Rusického; rozsáhlé vinice shledáš v krajích bulharských, jakož v krajině Kazanlycké nám již známá pole růžová. Na severním svahu Balkánu konečně čilý jest průmysl domácí; každá skoro vesnice provozuje průmysl jí vlastní. V Trnsku (při hranicích srbských) provozují hrnčířství; u Berkovice a v Trnovsku pracují se pestrobarevné koberce, v Radomirsku po vsích žijí zruční zedníci; u Travny mnozí živí se malováním obrazů svatých a pracemi prýmkářskými. Travenské pokrývky šarlatové jsou proslulé daleko široko. Jakkoliv Bulhaři jsou mírumilovní, nicméně za národnost svou hotovi byli vždy podstoupiti boj; když Turci opanovali kraje bulharské, jen malá část přijala víru mohamedánskou a jedna též katolickou, převážná však zůstala věrna staré víře pravoslavné. Přes všechny útisky lid vytrval při jazyku a víře své, v čemž mocnou podporou bylo mu kněžstvo; mniši a kněží zachovali v dobách poroby staré zvěsti národní, připomínali lidu doby neodvislosti a udržovali jej při víře v lepší budoucnosť. Odtud též vděčnosť lidu ku kněžstvu.

O bojovné mysli a udatenství Bulharů svědčí

hajductví a rovněž činné účastenství Bulharů v rozmanitých bojích za svobodu a neodvislosť. Komuž není známa jich hrdinnosť v bojích Šipeckých?

Kraje bulharské obývány jsou též národy neslovanskými; z nich nejdůležitější jsou Turci, do nedávna neobmezení páni krajin bulharských. Turci na západ od Lomu jsou řídcí, za to v městech, vojensky důležitých, činí veliké obce.

Veliká část Bulharska východního, kdež Turci a Bulhaři bydlí pomíšeně, převahou jest turecká; v krajích těchto Bulhaři řeč, zvyky a obyčeje namnoze přejali od Turkův a přeměnili se tou měrou, že kraje ty zdají se býti tureckými. Z celého poloostrova ve východním Bulharsku Turci nejpevněji se usadili, všude jinde, ač jsou pány, jsou cizinci. V poslední době Turci cítí se pod vládou křesťanskou nevolnými; i přicházejí zvěsti z krajin bulharských, že Turci nejen z Bulharska ale i z Východní Rumelie houfně se stěhují do Malé Asie, kdež vláda turecká vystěhovalcům vykazuje pozemky dílem zdarma, dílem za peníz velmi laciný. Z příčin těchto hrozí vylidnění krajinám druhdy od Turků hojně osazeným.

Po Turcích v krajích bulharských Řekové mají největší důležitosť. Na severu od Balkánu jich najdeš málo; za to na jihu Balkánu široko jsou rozloženi byť i v slabém počtu k obyvatelstvu ostatnímu. V každé vesnici takřka, jako u nás židy, nalezneš jednoho nebo dva Řeky, živící se obchodem neb řemeslem; obyčejně jsou duší veškeré obce. Držíce pospolu umí sobě zjednati větší moc než by dle počtu jim přislušela; sotva dva nebo tři jsou pohromadě, již tvoří jednotu, které patřičnou váhu hledí zjednati. V některých městech jako ku př. v Plovdivu a Pazardžiku bydlí u počtu větším; v údolí Rhodopském

jest čistě řecké město Stenimacho, jež nářečím obyvatelstva a rázem stavení svých svědčí, že jest již prastarou osadou řeckou.

Úkol, jaký Řekové plní v krajinách jihobalkánských, vykonávají v severních krajinách Rumuni; za obchodem v hojném počtu navštěvují kraje bulharské, tu i na stále se usazují a jsouce důvtipnějšími a čilejšími Bulharů mnohé vesnice, v nichž se usadili, porumunští. Arciť bezpečně doufati můžeme, že s rostoucím vzděláním a blahobytem Bulharů nebezpečí, jež hrozí od Řekův a Rumunů, v brzku pomine.

Vedle těchto hlavních kmenů četné jsou osady kmenů rozmanitých, jako Tatarů, Čerkesů, cikánů a židů — zajisté velmi pestrá směsice národů! Za bojů totiž Turků s Rusy nespokojenci jedné i druhé strany přistěhovali se; tak z poloostrovu Krymského Tataři nechtíce strpěti nadvlády ruské vystěhovali se do Dobrudžy. K nim po válce přibylo nových osadníků, kdežto až 10 tisíc Bulharů z bázně před Tatary vystěhovalo se na Krym. R. 1864. a v letech následovních vystěhovalo se na 400 tisíc Čerkesů do Turecka; usazeni jsou po většině v Bulharsku západním, by rozdvojeni byli od sebe Bulhaři a Srbové. „Rája“ donucena jim dáti pozemky, stavěti obydlí, poskytnouti semena; ale nikdo jim nemohl dáti chuť ku práci. I ukázaly se brzy toho následky; hlad, nezvyklost v podnebí mnoho jim uškodily, že as třetina jich zahynula prvním rokem. Teprve, když valně prořídli, počali poznenáhla uvykati novým sídlům; ač stejné víry s Turky lehce splývají s Bulhary, jichž řeč namnoze přijímají.

Velkou osadu cikáni mají ve Vidimu; není pak v Bulharsku vesnice, kde by nebylo aspoň jednoho neb více domů cikánských, ano v kraji

Rahovském některé vesnice vykazují 30—70 dvorců cikánských. Větší osady židů španělských jsou ve Vidimu a Lomu; i jinak roztroušeni jsou zvláště po důležitějších městech obchodních.

Přes všechnu tutò směsici kmenů rozmanitých národ bulharský značnou měrou v krajinách Balkánských převyšuje ostatní počtem svým; nadvláda jeho nebyla možna, dokud úpěl pod jhem tureckým. Ale od let posledních, kdy dosáhl kýžené samostatnosti nejen církevní ale i politické, byť i nikoliv pro kraje všechny, možno mu bude zápoliti zdárně se sousedy svými jak ve věcech blahobytu hmotného, tak i vzdělání a pokroku duševního. V brzku pozná se, jak dlouho prohřešovala se Evropa proti národu nadanému, jemuž kruté jho turecké nedovolovalo leda živořiti; jest zajisté národ bulharský povolán státi se předním národem poloostrovu Balkánského!

II. Dřevní obyvatelé krajin Balkánských.

Nejstarší známí národové krajin Balkánských patřili ku dvěma kmenům, totiž illyrskému a thráckému. Oba tito kmenové byli větvemi veliké čeledi arijské, z níž jak známo původ mají čelní národové evropští. Pokud nám jest známo dle zpráv starověkých, Illyrové bydleli při březích moře Jadranského až po ústí Pádu, hlouběji do pevniny zasahujíce sídly svými až po Sávu a rovinu uherskou; byltˇ to kmen velice rozsáhlý, který dělil se v mnohé národy jako Dalmaty se sídlem v nynější Dalmacii, Istry a Liburny v Istrii, Venety v Benátsku, Pannony se sídlem v Uhrách západních. Z nich zachoval se až po naše časy

jediný, totiž albánský, kdežto ostatní všichni vyhynuli.

Thrákové bydleli na východ od Illyrův a na sever od Řeků rozprostírajíce se až po Dunaj, moře Černé a Egejské. Thrákové za doby naší jsou úplně zaniklí; pořímštění jich potomci jsou Rumuni, sídlící ve Valašsku, Multansku, Sedmihradsku a krajích sousedních. Za doby slavného dějepisce řeckého Herodota, jenž žil v pátém století př. Kr., Getové měli sídla svá na severní straně pohoří balkánského, od nichž na západ Krobyzové bytovali v poříčí Vidu a Triballové na západ od horního Iskru.

Na jih od Balkánu lid bojovný, u Herodota Satrové zvaný, usazen byl v pohoří Rhodopě; na nejvyšších horách měli věštnici, při níž věštili kněží, řečení Bessové, jichž jméno později přeneseno jest i na národ celý. Tito Bessové udrželi se nejdéle ze všech kmenů thráckých, ještě v pátém století po Kristu, když ostatní kmenové většinou se byli pořímštili, Bessové konali křesťanskou bohoslužbu jazykem svým.

Hlavním jich městem bylo Bessapara, jejíž ssutiny spatřují se nedaleko vrchoviště řeky Maricy. Vedle nich Odrysové bytovali v poříčí řeky Marice, Sapaiové při horní Strumě a Paionové při Strumě a Vardaru, kteří bydliště svá měli na stavbách kolových.

„Thrákové bydleli v městech a vsích, orbou se zabývali i hornictví dbali, ale nade všecko milovali válku a plen, jsouce lid udatný a bojovný. U všech téměř kmenův vládl společný mrav. Žili v mnohoženství; žena nejvíce milovaná u některých nad hrobem usmrcována a s mužem spolu pochovávána. Dívkám lecos dopouštěli, ale žen, jichž nabývali koupí, střehli náramně. Když se dítě

narodilo, hořekovali, vyčítajíce lidská neštěstí veškerá; když někdo se světa sešel, tu s žerty a veselím jej pochovávali, dokládajíce, z kolika neštěstí vyvázl a teď že v samé blaženosti jest. Věřili v nesmrtelnost duší; mrtvoly buď spalovali buď pochovávali; nasypavše pak mohylu, slavili nebožtíka závoděním u dvouboji. Ctili rozmanité bohy; některé jich svátky slavili s rozpustilostí při hudbě a tanci.“

Hlavními kmeny thráckými byli Getové a Dákové. O Getech děje se první zmínka při tažení perského krále Daria (521.—485. př. Kr.) do Skythie; původně sídleli na severním svahu pohoří Balkánského až po Dunaj, za nímž teprve za vlády Filipa II. makedonského (360.—336. př. Kr.) jich sídla se uvádí. Tu počátkem třetího století Keltové svými zástupy zaplavili poloostrov Balkánský; založena od nich na jihu Balkánu mocná říše se sídlem, zvaným Tyle, jež déle jednoho století se udržela. V době pak pozdější vyskytuje se jméno jiného kmenu thráckého, totiž Dáků, kterým označovalo se obyvatelstvo krajin zadunajských; byl to národ nepokojný a bojovný, který tuším méně znám obýval krajiny v Thrákii jižní, za doby však neznámé vydal se na pochod směrem severním a zaujal krajiny nejdále na sever položené. Bližších o nich zpráv máme od doby, kdy přišli ve styk s národem římským. Římané během druhého a prvého století př. Kr. byli se zmocnili vrchní vlády nad největší částí poloostrovu Balkánského; zoufalý byl odpor kmenů thráckých nežli uvedeni jsou v poslušenství Římanů. Válčením mnohé krajiny jsou vylidněny; do nich Římané pak uváděli osadníky římské a v brzku pořímštěny jsou četné krajiny Balkánské. R. 29. př. Kr. krajina mezi Balkánem a Dunajem

stala se provincii římskou, které dáno jméno Moesia; za císaře pak Tiberia (26. po Kr.), po vzpouře Odrysův i Thrakie mečem dokonale jest podrobena panství římskému. V dobách těchto Dákové provozovali svobodné panství v krajinách zadunajských. Za slavného krále Boerebisty († 45. př. Kr.) dácká říše rozšířila se měrou značnou na západ, když vypukly rozbroje mezi keltickými Taurisky a Skordisky. Boerebistes povolán od Skordisků na pomoc porazil na hlavu Taurisky, jakož i spojence jich, Bóje dunajské a zpustošil veškeru zemi v západních Uhrách hluboko do Štyrska a Rakous. Po smrti Boerebisty dácká říše se rozpadla, ale znovu sjednocena jest ku konci prvého století po Kr. udatným a důvtipným králem Decebalem. Za něho loupežné vpády Dáků do římských provincií Dunajských vedly ku bojům Římanů s Dáky. Císař Domitianus mnoho nesvedl s Decebalem a nucen byl zavázati se ku poplatku, ale statečný císař Trajan třemi krutými bitvami přemohl Decebala a dobyl hlavního jeho sídla, načež Dakie proměněna rovněž v provincii římskou.

Provincii tuto zadunajskou Římané podrželi až do doby císaře Aureliána (274. po Kr.), který pro návaly germanských Gothů nemoha udržeti římského panství v zemi této převedl osadníky římské do Moesie na pravý břeh Dunajský, načež i tato krajina Dakií jest nazvána. Tak vlivem Římanů oba světové jazyky doby tehdejší, totiž latina i řečtina, šířily se na poloostrově Balkánském; v končinách severních v Bosně, Srbsku a Bulharsku vrch měla latina, v končinách jižních, zvláště ve východní Thrákii a v Makedonii řečtina. Pořímštění Thrákův a Illyrů rychle se dařilo.

Tu nastal úplný převrat věcí na poloostrově Balkánském příchodem *Slovanů.* Kdy a jakým

způsobem Slované osadili poloostrov Balkánský, posud není náležitě vyšetřeno. Dle výzkumu bulharského učence Drinova usazování se Slovanů v těchto krajinách dálo se poznenáhla a trvalo nejméně 300 let, počavši během třetího století po Kr., ještě před velikým stěhováním národů, a zkončivši se během století sedmého. Drinov má totiž za to, že lid, který v Uhrách obýval a od Římanů Sarmaty zván jest, byl lidem slovanským; lid týž nalezal se v sousedství Dáků, pročež i mu povědomo bylo jméno pokořitele Dáků, totiž císaře Trajana. Jméno císaře tohoto stalo se Slovanům nezapomenutelným, jak svědčí o tom pověsti a písně Srbů, Bulharů, ano i Malorusů.

Ve velikých bouřích, jež strhly se během století druhého při severních hranicích říše římské, znamenité měli účastenství dva slovanští národové Karpové, obyvatelé Karpat, a Kostobokové; boje tyto opakovaly se i během století následovních. Císařové římští chtíce zjednati ohroženým hranicím mír a pokoj po vítězných bojích usazovali u velikém množství pokořené v krajinách uvnitř hranic římských. Máme bezpečné zprávy, že spoluvládce mocného císaře Diokleciána Galerius po porážce Sarmatů, Karpů a Bastarnů značný počet lidí převedl do provincií podunajských (298.); Karpové osazeni po Moesii, Thrákii a Pannonii.

Za nových válek Konstantin Veliký převedl do říše své (334.) na 300000 Sarmatů, jimž vykázal sídla v Thrákii, Makedonii ano i v Italii. Mezi sta tisíci příslušníků národů zadunajských mnozí zajisté byli Slované a tak započalo osazování se Slovanů na poloostrově Balkánském mnohem dříve než se vůbec za to má; jeť starší velikého stěhování se. národů. Z počátku cestou

mírnou Slované přicházeli do nových sídel svých, později sáhli i ku branné moci, když u počtu větším vydali se za novými sídly. Když Slované poprvé vyskytli se na poloostrově, velká část Thráků byla již pořímštěna; jen někteří horští kmenové byli posud zachovali národnosť svou, jako Bessové v severní části Rhodopy, kteří ve svém jazyku konali bohoslužbu křesťanskou, a Sapaiové při hořejší Strumě, jichž byt připomínají podnes Šopové, lid v těchže krajinách usazený a povahou svou, krojem a mravy se lišící od Bulharů ostatních. Četnější než tyto zbytky Thráků byli pořímštění obyvatelé poloostrova, zvaní Rumuni, u Slovanů Vlachové; z počátku bydlili v městech a vesnicích, ale v dobách bouřlivého stěhování národů opustili z velké části úrodné roviny a usadili se v pohorských krajinách vedouce život pastýřský. Jich potomci jsou Rumuni usazení ve Valašsku, Multánsku, Sedmihradsku a krajinách sousedních a Makedorumuni, též zvaní Vlaši neb Cincaři se sídly v Pindu, Thessalii a na výběžcích Rhodopy. Kromě Rumunů hojni tehdy byli na poloostrově též Řekové, z nichž jen malé zbytky zachovaly se v krajinách bulharských; nicméně veliký byl vliv řecký na rozvoj duševní u Bulharů, ano tak mocný, že časem i ohrožoval samu bytnosť národa bulharského. Mezi obyvateli slovanskými zachovaly se po dlouhou dobu též některé osady Germanů, jimž poloostrov Balkánský ob čas byl bydlištěm; tak zejména připomínají se některé osady gothské. Všechny tyto osady během doby splynuly s obyvatelstvem domácím beze vší stopy.

Jak jsme byli uvedli, Slované nikoliv pouze cestou mírnou, nýbrž též výbojnou vyhledávali nových sídel; když při velikém stěhování národů

kmenové germanští po delším pustošení poloostrov Balkánský opustili, by se dali směrem západním, začali Slované zadunajští s výpravami válečnými, od kterých neupustili, až opanovali poloostrov veškeren.

Východištěm vpádů slovanských byla stará Dacie; proto současní letopisci Slovany zovou též Géty, aby se pochlubili známostí dějin starších. Slované, kteří v šestém století Dacii obývali, dělili se na větve dvě: menší východní Antův a západní větší Slověnů. Za dob našich Slověné arcit z krajin těch vymizeli, ježto pohlceni jsou od Rumunův a Maďarů; jižní pak část Slověnů posud trvá pod jménem Bulharů.

Slované tito nejprvé vpadli do Thrákie před koncem století pátého (r. 493.); u větší míře zpustošili r. 517. Makedonii, Epir a Thessalii. Za vlády mocného císaře byzantinského, Justiniána I. (527—565) poloostrov Balkánský až ku branám hlavního města Cařihradu stal se kořistí Slovanů. Každoročně Slované na válečných výpravách svých projížděli poloostrov až do krajin jižních, při nichž jen málo krajin zůstalo ušetřeno plenu. Na sklonku vlády Justiniánovy v sousedství Slověnů, totiž na rovinách uherských, rozložil sídla svá kočový národ Avarů; půl třetího století znepokojovali sousední národy, Slovany, Řeky a Franky, až po krutých bojích s Franky zmizeli beze stopy. Za nástupců Justinianových země řecké pleněny jsou nejen od Slověnův ale i od Avarů; Slověné od císaře Maurikia (582—602) poraženi třikráte ve východní Thrákii, nicméně podařilo se jim zmocniti se Hellady (587.) a založiti panství slovanské v nejjižnější části poloostrovu Balkánského. Tu Maurikios odhodlal se mocnou rukou učiniti konec vpádům slovanským podrobením Dacie;

pod vojevůdcem Priskem vypravil přes Dunaj četné vojsko, které knížete Radgosta porazilo a zemi jeho poplenilo. Priskos skrz dlouhé luhy a bařiny dostal se pak do země krále Monžuka, jehož přepadl za číré noci, právě když hodoval při zpěvu a víně oslavuje smrt bratra svého.

Vojsko Priskovo mělo za Dunajem přezimovati, kterého rozkazu však neuposlechlo; a tak dálší válčení již dopadlo neskvěle. Ještě jen půl století na to slyšíme o vpádech slovanských za Dunaj; od doby té zprávy se neopakují více. Slovanské osazení poloostrovu v polovici sedmého století bylo dokončeno; poloostrov veškeren přeplněn byl osadníky slovanskými. V pořičí Sávy a při moři Jaderském sídleli kmenové Srbův a Chorvatů, v ostatních plemena Slověnů, později Bulhary zvaná. Původní lid thráko-illyrský a románský podroben novým výbojům; Řekové jen v pobřežních krajinách a na ostrovech vládu zachovali. Opětný převrat nastal l. 679., kterým dějinám poloostrovu vykázán jest směr nový; družina Bulharů neslovanských přes Dunaj byla přešla a sloučila nesvorné posud slověnské kmeny, v Moesii usedlé pod panství jedno. Než však dotkneme se obšírněji převratu toho, chceme vylíčiti život, jaký vedli Slověné usazení po krajinách Balkánských.

Slovanští dobyvatelé krajin Balkánských byli příslušníci rozmanitých kmenů slovanských; společný jich název byl „Slověné“, kdežto jméno Antů záhy vymizelo. Slověné dělili se, jako Slované vůbec, v četné kmeny; hlavnější z nich, jichž jména se zachovala, byly: Séverci, dříve usazení v Dobrudži, později převedení na úpatí Balkánu černomořského, Timočané při Timoku a Moravané při srbské a bulharské Moravě. Vedle těchto kmenů uvádí se 7 kmenů, které měly sídla

v Dolní Moesii, ale jichž jména se nezachovala. Mezi kmeny usazenými na jih od Balkánu vynikali Brsjáci v Makedonii, Strumenci při řece Strumě, Smoljané na rozhraní Makedonie a Thrákie. V Thessalii sídleli Velesiči, Epir rovněž zalidněn byl hojně Slovany, kteří zaplavili též Helladu a Peloponnesos.

Jako všichni Slované i Slověné vysokého byli vzrostu a údů silných; jak Řek Prokopios dosvědčuje, nebyli ani bílými ani příliš tmavými majíce pleť i vlasy rusé. Nebyli lstiví, nýbrž velice upřímní; neobyčejně pak byli pohostinnými. Jich názory náboženské Prokopios líčí následovně: „Jednoho boha, působce blesku, jediného pána všeho světa býti uznávají, jemuž voly a rozličný jiný dobytek obětovati zvykli. Ctí nicméně i řeky a víly i některé jiné bůžky, kterýmžto všem podobněž oběti přinášejí, konajíce i při těchto obětech věštby. O osudu nic nevědí, aniž jemu jakou moc nad člověkem připisují, nýbrž kdykoli jim buď nemocí stíženým, buď do bitvy jdoucím smrt z blízka zahrozí, slibují bohu, ač vyváznou-li, přinésti hned oběť pro své zachování. Vyváznuvše pak, co přislíbili, obětují, domnívajíce se, že obětí zachování života sobě zjednali.“ Ku stopám pohanstva náleží víra v rusalky, bohyně řek a potoků, jež posud se zachovala u Bulharů; rovněž u nich posud nalezáme víru v Samovily, bohyně, jež žijí na horách, a na jich vrcholích rády se oddávají tanci. Rychle lítají ve vzduchu, na jelenech jezdí po zemi, majíce za uzdu lité zmije a za bičík žlutou smoku (hada); lidem nepřejí, rády člověka oslepují a ho trestají, pracuje-li na svátky. Vedle Samovil horských jsou i mořské; mnohé přebývají v hájích a doubravách. Samovilám podobny jsou Judy, známé jen v Makedonii;

jsou to ženy s vlasy dlouhými, které žijí v řekách a jezerech. Spatří-li někoho ve vodě, spuštěnými vlasy ho zapletou a potopí; běda tomu, kdo se dostane v jich ves a s nimi dá se do tance. Vijulici jsou neviditelné bytosti síly veliké, které člověka mohou unésti; proto Makedonci na místech nebezpečných uplivají. Prastará jest u Slovanů všech víra ve vlkodlaky. Slověné věřili, že duše jest nesmrtelná; duši představovali si jako bytosť rozdílnou od těla, která dechem se jeví.

Podnes u Bulharů zachovala se zádruha, základ všeho života jak rodinného tak státního starých Slovanů. Zádruha jest spolek více rodin pokrevně příbuzných, jež žijí a hospodaří pod správou jednoho náčelníka čili starosty; starosta spravuje společný dům, vládne společným jměním a nařizuje denní práci, za dob pohanských konal i bohoslužbu ve jménu zádruhy, kterou též zastupoval na sněmích. Státní život Slověnů byl demokratický; praví Prokopios: „Národové tito nejsou podrobeni vládě jediného muže, nýbrž od starodávna pod národní vládou život provodí. Protož o všech svých záležitostech, jak v pohodlí, tak v nepohodlí, společně se radí; i jiné téměř všecky věci podobným způsobem podle starobylých zákonů spravovány bývají."

A Maurikios vypravuje o nich: „Panovníků žádných netrpí a mezi sebou v nepřízni ostávají." Jen za společného nebezpečenství plemena ku společné výpravě neb svorné obraně se združovala. Jakmile nebezpečí minulo, každý svého si hleděl. Pro tuto přílišnou svobody milovnosť Slované snadno podléhali cizím nepřátelům. „Svobody jsou obzvláště milovní, aniž jakým způsobem ve služebnosť a poddanosť uvedeni býti mohou. Zvláště pak ve své vlasti udatní a vytrvalí jsou,

zimu, horko, nahotu těla a nouzi přesnadně snášejíce."

Výživou jich bylo jednak pastýřství, jednak orba; oplývali dle slov Maurikia „množstvím rozličného dobytka a zboží, které na hromady sesýpají; přede vším proso a žito." O jich válčení císař Maurikios podává hlavní zprávu; dle ní bojovali nejvíce pěšky, často krom nohavic neoděni, chráníce se malým štítem. Brnění nenosili, za to každý ozbrojen byl dvěma oštěpy. Užívali lukův a střel, jedem napuštěných, ku zápasu z blízka mlatův a palic; v šírém poli neznali se potýkati, v místech těsných, v lesích a močálech však bojovali s velikou dovedností.

Slověné uměli se potopovati v řekách; když náhle byli překvapeni nepřítelem hledali útulku na dně vody, kdež na znak se položili dýchajíce pomocí třtiny, jež nad hladinu čněla. Nepřítel věci neznalý přehlédl lehce třtinu; znalý však buď vytáhl třtinu z vody a donutil ve vodě skrytého, by vylezl z vody, buď často na místě ho skolil. Slověné za častých bojů s Byzantinci mnohému se přiučili, jak dosvědčuje popis oblehacích strojů, jichž Slověné užívali při prvním svém útoku na Soluň (před 597.).

Neslovanský kmen čudských Bulharů ze Zadunají jal se činiti útoky (v šestém století po Kr.) na kmeny slovanské, jež již od století pátého se byly usadily při dolním toku Dunaje; r. 679., jak jsme již byli uvedli, tito Bulhaři podrobili si nesvorné kmeny slovanské a založili říši dle nich „bulharskou" nazvanou.

Kdo byli Bulhaři? Dle zprávy domácí prý vládlo pět knížat 515 let Bulharům, než přitáhli

do krajin podunajských. Dle zprávy řecké Bulhaři za času císaře Konstantina IV. (668—685) rozdělili se na pět částí; jedna zůstala prý v původních sídlech na březích moře Azovského, druhá přešla přes Don, třetí usadila se v avarské Pannonii (t. j. v Uhrách), čtvrtá došla až do Italie, konečně pátá pod Asparuchem uhostila se v Besarabii (při dolním Dunaji). Toto rozdělení stalo se však dříve než posud dle zprávy této bylo domníváno; jest zjištěno, že dávno před dobou touto Bulhaři kočovali v Podunají.

V polovici věku sedmého Isperich, řecky zvaný Asparuch, jal se vpadati do Moesie, a přes Balkán do krajin císařství byzantinského; marně císař Konstantin Pogonat vypravil se roku 679. proti němu s vojskem pozemním a loďstvem k ústí Dunajskému. Nesvedl ničeho, načež Bulhaři důvěřujíce ve sílu svou přeplavili se přes Dunaj a opanovali krajinu až po Varnu. Když na to Řekové od dálších bojů upustili a Slovani podunajští sil neměli ku vydatnějšímu odporu, všech osm kmenů slovanských záhy podrobilo se moci bulharských výbojců. Nejprve kmen Severanů z Dobrudže převeden jest na jih ku Balkánskému úpatí; potom i ostatních sedm kmenů podrobiti se musilo. Nový stát, jejž Bulhaři v Podunají založili počátkem devátého století zabíral velikou část sídel Slovanů Balkánských; plemena slovanská sloučením pod vrchní nadvládu Bulharů nabyla vědomí národního a splynula v jeden národ, jemuž dle vládců dáno jest jméno. Bulhaři mocní sice udatenstvím, ale slabí počtem splynuli záhy s četnějším plemenem slovanským a po době některou byl jen *slovanský* národ bulharský.

Národ opanovaný, Slověné, pohltil úplně Bulhary, ale pozbyl svého jména starého, ježto jméno

bojců přešlo na národ opanovaný; jménem zaklých výbojců nazýváni jsou všichni obyvatelé žavy nové, kdežto jazyk zprvu nejmenován nikdy ılharským, nýbrž slověnským.

O životě prvotních Bulharů zachovaly se hojné ırávy jak u spisovatelů řeckých tak u arabských; ıležitým též pramenem ku poznání mravů a ykű jsou otázky, jež Bulhaři chtíce přijati křeanství předložili r. 866. papeži Mikuláši I. nich především vysvítá, že panovníci starých ulharů vládli neobmezeně. Domácí kníže slul ıan, vedle něhož nejvyšší moc měla rada šesti ılmožův. Kníže obklopen byl družinou a, by ížnosť svou zvýšil, jen po rozmanitých obřadech ovoloval přístup k sobě.

Bulhaři tázali se papeže: „Když zeměpán áš dle zvyku u hostiny na lenošce sedí, nesedne nikdo k němu, ani žena jeho, my pak pojíáme sedíce na zemi. Co bychom na to činili?“ apež odpověděl: „To nevztahuje se ku věcem rkevním, a mimo to také jednání není hezké.“

Otázka, jak má se jednati s těmi, kdož by zbouřili se proti svému pánu, nasvědčuje, že ılmožové bulharští časem vzpírali se proti neomezené nadvládě chánově. Zrada vlasti považována jest za jedno provinění nejtěžších; doklaem toho jsou otázky: „Jak máme souditi svoodníka, jenž chycen jest jsa na útěku z vlasti? le zvyku našeho stálá stráž hlídá pomezí a tíká-li otrok neb svobodník přes hranici, vydá od stráže smrti, byl-li polapen. Co vy o zvyku m soudíte?“.

Jakou lásku Bulhaři měli ku své vlasti, vyvítá z otázky následovní: „Je-li dovoleno, by adlí v boji pochováni byli v rodišti svém, když toho přejí jich přátelé a známí?“

Zákony válečné u Bulharů prvotních byly velmi přísny; tomu nasvědčují otázky: „Jest u nás zvykem, že panovník dá před bitvou prohlédnouti mužem věrným a moudrým zbroj, koně a vše ku boji potřebné. Nalezne-li u některého bojovníka některou věc v nepořádku, nakáže jeho popravu. Jak máme se na příště chovati? Jak třeba jednati s těmi, kteří před bojem dají se na útěk neb neposlušnými jsou, když dán jest rozkaz ku pochodu do boje?“ Bulhaři bojovali pod polním znamením koňského ohonu; papež odporučoval jim znamení kříže. Před bitvou konali čáry, zpívali rozmanité zpěvy a hádali dle jistých znamení, zdali mají v boj se dáti.

Bulhaři žádali na papeži, vedle pravidel, jak by se měli chovati ku národům sousedním, za doby války a míru, též nařízení ve věcech právních. Tázali se: „Jak máme souditi otcovraha a jak vraha bezděčného? Jak máme souditi toho, kdo muže neb ženu unese, kdo byl nalezen se ženou cizí, kdo s příbuznými se dopouští smilství? Jak máme jednati proti ženě, jež proti muži zle mluví a jedná? Jak se žalobci utrhačnými? Jak s hříšníky těžkými? Jak se máme zachovati ku zločinci, který se byl utekl do chrámu?“

Odpovědi papežovy radí jednati mírně s provinilci; bylyť obvykly u Bulharů tresty velmi přísné.

„Když u nás zatkne se zloděj neb vrah a ku provinění svému nechce se přiznati, po našem zvyku soudce holí tluče na jeho hlavu a ostrým železem bodá ho v boky, až se přizná. Co máme v budoucnosti s ním dělati?“ táží se Bulhaři. Papež odpověděl: „Toho třeba vůbec zanechati, přiznání musí býti svobodné.“

Staří Bulhaři žili v mnohoženství neb mívali

aspoň ženy dvě. Z té příčiny ptají se papeže: „Jest dovoleno míti ženy dvě? Kterých příbuzenstev třeba se vystříhati při sňatku? Je-li dovoleno i na dále dávati nevěstám věnem zlato, stříbro a koně?"

Že otroctví bylo u Bulharů zvykem, dokazují otázky: „Jak máme jednati s otrokem, který svého pána pomlouvá, který pánu svému utekl, ale dobrovolně se zpět vrátil?"

Přísahy konali na meč, který před přísahou vražen jest v zemi. „Jak budeme příště přísahati?" Papež odpověděl: „Skrze Boha a evangelium."

Mnohé Bulhaři měli pověry. Ne všecky čtvernožce a ptáky měli za čisté; zvířat, jež nebyla zabita do krvava, se nedotekli. Nemocným navěšovali jakési obvazky pod krk, aby zdraví nabyli.

Takové byly zvyky a mravy Bulharů, když usadili se v krajinách nynějšího Bulharska. Jich osazením v kraji mezi Dunajem a Balkánem proměna nastala veliká na poloostrově; počet nepřátel říše byzantinské se rozmnožil o nepřítele mocného, s nímž císařové nuceni byli se smlouvati, by aspoň po ztrátě krajin položených na sever od Balkánu udržely se při říši kraje Thrácké. Jsou pak prvopočáteční děje nového panství bulharského naplněny stálými boji proti vládcům cařihradským. Na počátku století devátého nad Bulhary vládnouti se jal mohutný vladař Krum (mezi 802—7); říše jeho na počátku sahala od Karpat až po Balkán. Krum opanoval velkou část Uher východních a mnohé kraje řecké. R. 809. dobyl Sredce, posud města řeckého; tu po dvou letech císař Nikifor vpadl s vojskem ohromným do Bulhar, jež strašně zloupil. Mezi tím Krum dal průsmyky horské uzavříti zásekami a svedl bitvu, ve které

vojsko řecké jest poraženo a císař sám v boji zahynul; hlavu císařovu vítěz kázal po několik dní nositi na kopí po zemi, načež dal ji stříbrem vyložiti a užíval jí jako číše. Marně dobýval Cařihradu (813.). Tajemné obřady předcházely obležení: „Krum oběti dle obyčeje svého před Zlatou branou konaje, lidi i hovada četná obětoval, a na břehu mořském nohy své omočiv a vodou se umyv i okropiv lid svůj, blahořečen od něho ku předu šel uprostřed souložnic svých, an se mu klaněly a jej velebily. A to tak se dálo, an všichni s hradeb hleděli a nikdo se neodvažoval ani oštěpem po něm hoditi.“

Když Krum seznal, že nesnadno jest města oblehnouti, žádal roční daně, hojně šatstva a několik krásných panen. Při osobní schůzce s císařem málem od Řeků úkladně byl zavražděn; tím popuzen strašně spustošil okolí cařihradské a mnoho zajatců odvedl do krajin podunajských. L. 814 Kruma byl by císař Leo v nočním boji zajal; na vzájem Krum poplenil kraje řecké a na 5000 zajatých odvedl do země své. Když chystal se po druhé vytáhnouti proti Cařihradu, náhle zakrvácením zemřel r. 815.

Po Krumovi asi r. 852. nastoupil vládu slavný panovník bulharský Boris, za něhož Bulhaři přijali křesťanství. Boris seznal, že ku zachování říše mezi křesťanskými sousedy nevyhnutelno jest přijati křest. Slované thráčtí a makedonští většinou již byli křesťané a i v Bulharsku křesťanství se bylo ujímalo od dob Krumových. Krum byl za válek svých naplnil veškeru říši zajatci křesťanskými, Slovany thráckými, Rumuny i Řeky. Omortag (po r. 820.) vládce Bulharů, znamenaje jak rychle křesťanství se bylo ujímalo v zemi říši, chtěl rukou mocnou učiniti přítrž; biskupy

Drinopolského Manuele s třemi biskupy jinými a četnými zajatci kázal popraviti. Tlak budí protitlak; křesťanství tím horlivěji kazateli se šířilo. Proto Boris odhodlal se z příčin politických přijati víru křesťanskou; nejprvé vyjednával na západě s Ludvíkem franckým, ale marně. Z příčiny té dal se do jednání s řeckým císařem Michalem III.

Ježto v Bulharsku veliký hlad se vzmáhal, Boris vypověděl válku Řekům; po šťastných úspěších nabídl mír, při čemž užil příležitosti vhodné, aby z Řecka zavedl v zemi křesťanství. Na tom místě, kde jednáno o mír, Boris pokřestěn jest v přítomnosti císaře, jenž mu byl při křtu kmotrem a jmenem svým Michalem ho nazval; spolu pokřestěno jest hojně boljarů. Řekům postoupena v míru země na úpatí Balkánu od okolí Slivna až ku přímořskému městu Develtu, slovansky zvanému Zagoru (864.). Když Boris vrátiv se domů 'jal se obraceti poddané na víru novou, došlo ku odporu mezi boljary, kteří se vzbouřili chtějíce za pomoci lidu obecného Borise zavražditi; ale vzpoura jest potlačena a čelní spiklenci jsou na hrdle trestáni, kdežto lid obecný propuštěn beze trestu.

Boris sám několik let kolísal mezi Římem a Cařihradem. Jednal s papeži Mikulášem I. a Hadrianem II., poněvadž Řekové nechtěli Bulharům dáti ani biskupa, když však i jednání s Římem nevedlo ku cíli, vypravil nového posla do Cařihradu, odkud do Bulhar pak vyslán jest arcibiskup Josef. Tak Bulharsko stalo se částí církve východní. Ještě za vlády Borisovy zavedena v Bulharsku slovanská bohoslužba a slovanské knihy církevní; po smrti sv. Methoda, arcibiskupa moravského, pronásledováni jsou slovanští duchovní na Moravě, pročež opustili zemi a dali se do

Bulhar, kdež od Borise vlídně jsou přijati a mnohá pocta jim jest prokazována. Písemnictví slovanské na Moravě zaniklo; za to tím zdárněji rozvilo se u Slovanů bulharských.

Boris po vládě 36leté složil moc svou (asi 888.) a vstoupil do kláštera; nástupcem stal se starší syn Vladimír, který oddán byl všeliké rozpustilosti a bezbožnosti. Po čtyřech letech Boris popuzen byl nezdárností syna svého tou měrou, že opustil klášter a mocí brannou Vladimíra s trůnu sesadil; vládu odevzdal mladšímu synu, Symeonovi, jenž stal se nejznamenitějším všech panovníků bulharských. Symeon přijal, by vyrovnal se císařům byzantinským, název carský, založil samostatnou církev národní, zvelebil písemnictví staroslovanské a položil základ ku říši řeckoslovanské. Vládou jeho počínají se dějiny carství bulharského.

III. Z dějin cárství bulharského.

a) Děje politické.

Říše bulharská za *Symeona* (893—927.) zabírala největší část poloostrovu Balkánského. Meze její od ústí Dunajského šly až ku pohoří Rhodopskému; z Makedonie, jež byla bulharskou, jen břeh Řekové zachovali. V Thessalii panství Symeonovo sahalo až ku řece Peneu, z Albanie a Epiru veškerá pak krajina mimo některá města přímořská poslušna byla Bulharův. Pomezí srbsko-bulharské šlo podél Drimu a Moravy, kdežto za Dunajem Valachie i značná část Uher východních a Sedmihrad podrobena byla Bulharům.

Když Symeon nastoupil na vládu, přestal třicetiletý mír s Řeky, jehož Boris byl svědomitě še-

třil, a došlo ku válce třicetileté mezi Bulhary a Byzantinci o obchod; tři kupci řečtí byli sobě vymohli u císaře Lva Filosofa výhradního práva obchoditi s Bulhary, při čemž Bulhary velice tížili.

Na počátku války císař Lev povolal sobě ku pomoci Maďary, kočovný národ plemene čudského, kteří z krajin Urálských byli se usadili zprvu při Donu pod vrchním nadvládím Kozarů, později při dolním Dněstru; Arnulfem, králem německým, povoláni jsou proti Svatoplukovi moravskému. Tak ukázána jest cesta Maďarům do vnitra Evropy. Mravy Maďarů byly divoké. Byli postavy malé, hlavu měli holenou až na tři kštice, oči zapadlé a tváře osmahlé; od dětinství dřepěli na koních, s nimiž s místa na místo se stěhovali. Bitvy nesváděli v řadách, nýbrž podobni hejnu kobylek přicválali z pozdáleči, nepřítele zasypali střelami, načež rychle se rozprchli. Také nepřátele císař Lev povolal do země bulharské; naproti tomu Symeon spojil se s Pečeněhy, usazenými nad Dněprem, a spustošil jich sídla při dolním Dněstru, tak že Maďaři od doby té usadili se ve stepích podunajských, jež byli poznali za války se Svatoplukem moravským. Usazením Maďarů v rovinách uherských zaražen mocný klín cizojazyčný mezi Slovany k jich veliké škodě; od doby té Slované severní a jižní brali se cestami různými.

Symeon obhájiv panství svého proti císaři Lvovi, zachovával s ním na dále pokoj a mír, kterého užil ku zvelebení národa na poli duševním. Nicméně cizí, byzantinský směr, kterým tato činnost se děla, nedotknul se srdce národa. Po smrti císaře Lva (911) Symeon dal se na nové výboje; čtyřikráte oblehán Cařihrad, dvakráte dobyt jest Drinopol. U Mesembrie (20. srpna 917.) svedena krutá bitva s Byzantinci, kteří jsou úplně

poraženi; veškeren poloostrov byl Symeonovi otevřen. Tu jsa na výši moci své odložil název „kněze“ a zaměnil jej za název císařský; od doby té psal se cařem Bulharův a samodržcem Řekův. Carstvo nemohlo býti bez patriarcha; proto povýšen jest arcibiskup bulharský na patriarchu. Korunu carskou Symeon neobdržel z Cařihradu, nýbrž z Říma. Po novém obležení Cařihradu car bulharský roku 924. zjednal mír s Byzantinci. Za bojů se Srby Symeon zemřel 27. května 927.

Za nástupce Symeonova, cáře *Petra* (927. až 968), který nebyl ani válečníkem ani státníkem, nýbrž mužem mysli tiché a zbožné, říše bulharská počala upadati a Řekové se jali ovládati zemí bulharskou. Petr byl totiž v područí svého strýce Sursubula, který přál Byzantincům a brzo zjednal i sňatek Petra s Marií, vnučkou císaře Romana (927.). Od doby té Řekové působili v běh věcí bulharských; že nikoliv na prospěch země, dosvědčuje další běh dějin. Spojení s Římem jest přerušeno a přátelství pevné zjednáno jest s Řeky, kteří uznali titul carský, hodnosť patriarcha bulharského a tudíž samostatnosť církve národní. Ale boljaři bulharští postavili se proti tomuto spolku; došlo ku četným vzpourám v zemi, jež vedly konečně k tomu, že *carství bulharské* rozdělilo se ve dvojí, *východní a západní*. R. 963. boljar Šišman, rodilý z pevnůstky Trnova, se syny svými vztýčil prapor vzpoury proti Petrovi; nedosáhnuv úspěchů v těchto stranách ustoupil do krajů západních, jež odtrhl od panství Petrova. Tak založeno jest v Makedonii a Albanii nové cárství, nad nímž ujal se vlády car Šišman I.

Mezi tím i Srbsko za Česlava vymanilo se z moci bulharské; Pečenězi loupili v Bulharsku a rovněž Maďaři zemi pustošili. Není divu, že

i v ohledu duševním nastal v zemi úpadek; za doby vřavy i její protiv., poustevnictví, se vzmáhalo, jehož hlavním podpůr em byl Jan Rylský, potomní patron bulharský. Mer lidem ujímala se nová věrouka, Bogomilů, jež zasmušilostí svou opanovala mysl velké části slovanského lidu na poloostrově Balkánském; lid rozdělen jest ve dva tábory, z nichž jeden opíral se o moc státní a církevní, druhý pak spoléhal se na počet a neoblomnou trpělivost svou. Divný by osud Bulharska! V třetím století svého trvání država bulharská byla již plně se rozvinula, kdy měla vlastně začíti svůj život. Slavnépanování Symeonovo, praví Hilferding, předpovídalo celá století rozkvětu, a zatím nebylo než předdveří úpadku.

R. 963. muž energický Nikoforos Nikas nastoupil na vládu v Cařihradu; seznav slabost vlády Petrovy nepomýšlel na nic menšího než pokořiti Bulharův. O záminku ku válce nebylo zle; vpády Maďarů do Byzancie skrze Bulharsko byly mu dostatečny. Poněvadž nahlédl, že sám byl nestačil ku boji delšímu, vyhledal sobě pomoci u ruského knížete Svatoslava. Rusové r. 967. vtrhli do Bulharska a velkou část země obsadili; tu Nikifor vida úspěchy Rusů hleděl docíliti smíru s Petrem. A tak došlo ku míru a spolku Řeků s Bulhary. Když r. 969. Svatoslav vypravil se znovu do pole proti Bulharům, neodolali Bulhaři útokům jeho; Bulharsko Rusům jest podrobeno, Svatoslav překročil i Balkán a dobyl Plovdiva (970.). V Cařihradě mezi tím byl Nikifor úkladně zavražděn návodem Arména Jana Cimischa, který po něm na trůn dosedl; Cimisches marně nabízel Rusům smír, pročež došlo ku bojům. Strašná bitva u Drinopole zůstala nerozhodnou; teprvé roku 971. Cimisches přemohl Rusy a vytlačil je

z Bulharska. Ale i nástupce Petrův, Boris II., pocítil brzy váhu vítězství Cimischova. Cimisches totiž neobnovil cárství, nýbrž sesadil Borise II., rovněž patriarcha Damiana a učinil z Bulharska provincii byzantinskou. Tak po třech stoletích slavného trvání východní Bulharsko octlo se v područí řeckém.

V západní části staré říše Symeonovy zachovala se posud neodvislá říše Šišmanovcův; ale nikoliv dobu dlouhou! Po smrti císaře Cimischa (976.) Bulhaři vedeni cářem Samuelem (976.—1018.) panovníkem Bulharska západního, vztýčili prapor bojovný. Skoro 40 let trval boj s císařem Vasilem II.; týž na mysli měl úplné pokoření Bulharův a sledoval je po celou dobu vlády své, až úmysl jeho se zdařil, arciť po 40letém krve prolévání. Nemíníme vyličovati dlouholeté tyto boje; zmíníme se jen o Vasilově skutku ohavném po bitvě pod Bělasicí, v níž Bulhaři poraženi jsou na hlavu. V bitvě té zajato jest 15000 Bulharů; Vasil dal je oslepiti při každém stu ponechav jednoho jednookého, a poslal je zpět cáři Samuelovi. Samuel vida zástupy zohavené klesl beze smyslů ku zemi a následkem žalu velikého po dvou dnech zemřel (15. září 1014.). Jen čtyři ještě leta uchovala se samostatnosť Bulharska; vnitřní rozbroje v rodině cárské přispíšili její pád. Když před Dračem, předním městem přístavním při moři Jadránském, padl poslední cář staré říše bulharské, Jan Vladislav, císař Vasil ihned vypravil se do Drinopole, kdež bulharští poslové zvěstovali mu, že nedobytný Pernik s 35 okolními hrady císaři se vzdává. Na dalším tažení noví poslové ho vítali a za skvělého uvítání Vasil vtáhl do cářského sídla, Ochridu. V táboře před městem přijal cářici Marii a veškeren rod Šišma-

novcův; bulharské šlechtě potvrdil její svobody a jednotlivým osobám udělil čestné tituly řecké.

Tak po 40letém boji Bulharsko více smlouvami než zbraní podrobeno jest Řekům (1018.) S nesmírným jásotem Řekové vítali císaře vracejícího se do Cařihradu; velikými vraty „Zlaté brány“ šel průvod vítězný. Císař měl na hlavě korunu zlatou, nad níž péra se vznášela; před ním skroušeně kráčeli cářice Marie, dcery Samuelovy a zajatí boljaři.

Nebylo více cárství bulharského! Vasil, jemuž dostalo se názvu Bulharobijce, úlohu svou dokonal. Veškeren poloostrov Balkánský podroben byl moci řecké, ježto i srbská knížata a chorvatský král Křesimír II. poplatni byli Řekům. Co Slované se byli usadili na poloostrově, moc řecká nebyla tak velikou a pevnou jako za vlády Vasila II.

Panství byzantinské nad Bulharskem potrvalo 168 let. Dvakráte učiněn pokus, by Bulhaři se zbavili svrchovanosti řecké, po obakráte pokus dopadl nešťastně. R. 1040. Petr Deljan, vnuk Samuelův, postavil se v čelo vzpoury, jež již po roce, ač mnoho slibovala, vzala konec smutný. Lakomství Řeků vedlo r. 1073. ku vzpouře druhé, kterou vedl Konstantin Bodin, syn srbského krále Michala (1050.—84.). Sněm boljarů v Prištině prohlásil Bodina carem, při čemž mu dáno jméno Petr. Řecký vojvoda Dalassenos poražen a zajat; po skvělém vítězství povstalci se rozdělili, což bylo jich zkázou. Povstání na to od Řeků vojskem novým brzo položeno. Teprve třetí povstání za bratří Petra a Asěna vedlo ku cíli (1186.).

Koncem století dvanáctého říše řecká, hynouc sama sebou, blížila se velikému převratu. V krajinách podunajských loupežili Kumani, národ tu-

recký, jehož prvotní sídla byla mezi Urálem a Volhou, odkud se hrnuli v století jedenáctém na západ; r. 1238. za chána Kuthana vtrhli do Uher, kde jsou jim vykázána sídla mezi Dunajem a Tisou. Ostrovy řecké a břehy moře Egejského olupovány jsou od námořních loupežníků, kdežto v Malé Asii šířila se moc Turků seldžuckých. Řekové již nestačili, by sami bránili svou vlasť, proto najímali do vojů svých cizí žoldnéře. Zkázy, které veškerá říše šla vstříc, nikdo neznamenal; vše zaujato bylo spory církevními, s nimiž vzrůstal u lidu prostého odpor proti církvi panující. Zřízení lenní, jež od Komnenů zavedeno jest v říši místo dřívější vlády neobmezené, mělo za následek, že podnikaví jednotlivci mohli dostati se do popředí a těžiti pro sebe na úkor državy řecké. V době té slovanským Bulharům naskytla se vhodná příležitosť obnoviti ztracenou samostatnosť svou. Po smrti hrdinného panovníka Manuela Komnena (1180.) došlo ku vážným rozbrojům o trůn cařihradský; konečně Isák II. Angelos prohlášen císařem (1185). Když pak slaviti měl svatební veselí s Markétou, dcerou uherského krále Bely III., vypsána jest nová daň, která s velikou přísností jest vymáhána. Nejvíce vydírány jsou kraje podbalkánské. Tu lid jsa rozhořčen povstal znovu za vedení dvou bratří, boljarů Petra a Jana Asěna, potomků starých carů bulharských. Lid svolán jest do kostela sv. Dimitria v Trnově; několik mužův a žen k tomu zjednaných s věšteckým hlásalo zápalem, že se Bohu zlíbilo, by Bulhaři nabyli svobody, že sv. Dimitr od Řeků uchýlil se k Bulharům nesa jim pomoc. Na věštby ty vše sahalo ku zbrani, boljaři i lid obecný. *Petr korunován jest za cáře Bulharův a Řekův;* v Trnově dosazen jest nový

arcibiskup Vasil v neodvislosti od Cařihradu. Tak obnovena jest říše bulharská (1186.); marně Řekové brojili proti nové říši, které vítězně hájil Asěn. Tu na své dráze vítězné Asěn nenadále násilně jest života zbaven. Mezi důvěrníky svými měl boljara Ivanka, muže hrdého a vášnivého; o něm Asěnovi jest doneseno, že milkuje potají se sestrcu manželky jeho. Když Ivanko ku cáři jest obeslán, vzal po úradě s přátely ku své ochraně zbraň, ježto v čas byl zpraven o úmyslech carových; Asěn jsa velice rozhněván kázal přinésti meč, načež Ivanko spěšně vlastní zbraní ho probodl. Brzo na to i mírný Petr od krajanů svých jest zavražděn (1197.) a na vládu nastoupil jeho bratr *Kalojan* (1197.—1207.). V povaze své byl podoben Asěnovi, ač chytřejší a ukrutnější nad něho; výtečný byl válečník a znamenitý politik. S velikými vojsky vpadal rok co rok do Makedonie a Thrakie jsa spojen s divokými Kumany; bohatá kořisť byla ovocem těchto výprav válečných. Výboji svými rozšířil panství bulharské, že sahalo od srbského Bělehradu až ku dolní Marici a od ústí Dunaje až po horní Vardar. Posud se mu nedostávalo uznaného titulu panovnického, marně domáhal se u císaře Fridricha toho, by titul carský byl mu stvrzen, a protož dal se do jednání se stolicí papežskou. Právě za doby té křižáci jsouce ve službách Benátčanů (za čtvrté výpravy křížové) dobývali Cařihradu. Kalojan nabízel křižákům, dají-li mu korunu a uznají-li ho panovníkem bulharským, 100.000 mužů pomoci válečné. Ale křižáci nabídnutí zamítli. Tu papež Inocenc III. vyslal do Trnova kardinála Lva s diadémem královským, když Kalojan byl zemi svou na věčné časy podrobil papeži. Dne 7. listopadu 1204. v Trnově od kardinála posvěcen jest arci-

biskup Vasil za primasa (nejvyššího biskupa) bulharského; nazejtří za veliké slávy korunován Kalojan. Od papeže mimo korunu obdržel žezlo a korouhev s obrazem sv. Petra a právo, raziti peníze se svým obrazem. Kalojan jsa svírán od Latiníkův a Uhrů jiné rady sobě nevěděl, když byl marně jinde se byl domáhal potvrzení carského názvu. Ostatní dobu vlády jeho vyplňují války s Latiníky. Když Kalojan r. 1207. objevil se před Solunem, z návodu cařice Kumánky ve spaní vražedně jest přepaden, načež skonal již druhého dne. Velikou hrůzoň byl naplňoval Byzantince, kteří jej „psím Janem" nazývali; Bulhaři vysoce slavili jeho památku, jmenujíce ho „cařem Velikým" a podnes mezi nimi nevymřela památka jeho. V pověstech Bulharů thráckých žije jako „car Kalijančo".

Po vládě cáře Bořily (1207.—18.), který proti právu byl zasedl na trůn bulharský, domohl se vlády zákonitý nástupce, syn Asěnův, *Jan Asěn II.* (1218.—41.), který přejal říši rozervanou boji vnitřními, ale za vlády své ku znamenitému rozkvětu přivedl.

Ač nebyl panovníkem výbojným, přece rozšířil hranice říše své, že měla největší rozsah, jakého kdy vůbec nabyla. Řecký spisovatel Akropolita praví o něm, že „pokládán byl ode všech současníků za muže podivuhodného a štěstím obdařeného; neboť ani proti domácím mečem nezuřil ani zbíjením Řeků se neposkvrnil, jak v obyčeji měli ti, kdož před ním vládli nad Bulhary. Proto nejen Bulharům ale i Řekům a jiným národům byl drahý a milý." A mnich bulharský o něm zaznamenal: „Jan Asěn, cář veliký i zbožný, syn starého Asěna cáře, hojnou maje ku Bohu lásku, proslavil a prosvětil bulharské carství více,

než všichni cárové bulharští před ním; kláštery vystavěl i ozdobil velice zlatem i perlami i kamením drahocenným, i všecky svaté i božské kostely mnohými dary obdařil, i štědrost čistou na nich projevil, i každý kněžský stupeň mnohými ctmi poctil a konečně patriarchát obnovil cárství bulharského."

Bitvou u Klokotnice (opodál řeky Maricy) Jan Asěn II. dobyl veškeré Thrákie a Makedonie tak že říše jeho dotýkala se moří tří. Město Trnovo, sídlo své jakož i patriarchy a četných velmožů, znamenitě zvelebil; v letech mírných podporoval zdárný rozkvět obchodu, dav Dubrov čanům, kteří veškeren obchod uvnitř Balkánského poloostrova byli soustředili v rukou svých, četné výsady, aby po jeho říši mohli volně kupovati a prodávati. Přívrženci různých věrouk, pravoslavní, katolíci i bogomilové, zdá se žili svobodně v říši jeho. Když r. 1235. Asěn vešel ve spolek s císařem Nikejským Vatacem,*) slaveno jest spolu zasnoubení syna Vatacova Theodora s Asěnovou dcerou Helenou v Lampsaku; současně samostatnost církve bulharské uznána jest od patriarchy byzantinského Germana. Latini čím dále tím více jsou tísněni; Cařihrad jest obleháo, ale než jeho dobyto, cář zemřel v červnu 1241.

„Byl největší všech Asěnovců a vedle Symeona nejznamenitější mezi panovníky bulharskými, veleben pro skutky a i povahu svou v paměti domácích i cizích. Když umíral, hranice říšské vítěznými válkami na třech stranách až ku moři byly rozšířeny a vážnost národa bulharského

---

*) Po zrušení Byzantinského panství v Cařihradě skrze Latiny (1204.), Řekové založili dvě císařství v Malé Asii, totiž v Nikei a Trapezuntě.

v celém křesťanstvu upevněna; se sousedními panovníky utvrzeno bylo přátelství, jen s Cařihradskými Latiny zbýval boj. Státní církev od Řeků jest uznána; uvnitř všude zkvétal utěšený rozvoj občanského života, vynikaje silným obchodem, skvělými stavbami a svobodou náboženskou. Pod vládou dědice statečného byla by říše dospěla ku rozkvětu trvalému. Ale jinak jí bylo souzeno!"

Za nezletitosti synů Asěnových říše rychle upadala, když císař Vataces dychtě po tom, by moc řeckou zvýšil v Evropě, pracoval ku seslabení moci bulharské. Když Bulhaři po smrti Vatacově dali se na nové výboje, nepotkali se se zdarem žádoucím; v bojích podlehli a donuceni výboje vrátiti zpět. Roku 1257. Michal Asěn, poslední rodu svého, zavražděn jest od bratrance Kalimana II., který rovněž brzo sešel smrtí. A tak již v třetím koleně vzala rázná dynastie Asěnovců konec a osiřel opětně stolec carský.

Za potomních rozbrojů vnitřních domohl se jakýsi hajduk vlády, jménem Ivajlo, od řeků Lachanas zvaný. V době krátké sebral hojné vojsko a porazil dvakráte Tatary, kteří byvše vyzváni od císaře cařihradského ku vpádům do Bulharska, zaplavili zemi bulharskou; na to celé kraje se přidávaly k němu a vše hrnulo se pod prapor jeho. Cář bulharský Konstantin (1258—77), kterýž od boljarů byl na trůn bulharský povolán, poražen jest v bitvě od Ivajla a zahynul (1277.) v boji. Tu císař byzantinský Michal Palaeolog*) udeřil ve spolku s Tatary na Bulhary; ale Ivajlo vítězstvími dovedl uhájití svého panství i proti

*) Michal Palaeolog, císař Nikejský, r. 1260 vyhnal Latiny z Cařihradu pomocí Janovanův a obnovil panství řecké v Cařihradě.

Řekům. Však když vlády se zmocnil v Bulharsku boljar *Jiří Terterij* a korunován jest za cáře (koncem 1280.), Ivajlo hledal proti němu pomoci u chána tatarského Nogaje; Nogaj slíbil Ivajlovi pomoc, ku které nedošlo. Bylť při jedné hostině zpitý chán kázal podřezati krk Ivajlovi.

Nogaj proti Bulharům nevypravil se ihned, nýbrž teprvé roku 1285.; caře Terterije zbavil vší moci a cařem poplatným učinil boljara Smílce. Ale i pod nadvládou tatarskou Bulhaři dlouho nebyli; poplatnosti jich učinil konec Terterovec Sventslav (1295.—1322.), jenž pak po 28 let Bulharům vládl. Za něho na venek upevněna jest vláda carská, ale uvnitř rozbroje trvaly dále; jeho synem Jiřím Terterijem II. (1323.) vymřel rod Terterovců. Po krátkém bezvládí Michal Bdynský (Vidinský) provolán jest od boljarů carem (1323.); jím založen jest třetí rod panovnický v Bulharsku, totiž Šišmanovců.

Již za Sventslavovy vlády na západě Bulharska byl se zmocnil vlády boljar Michal, syn a nástupce Šišmana, který za vpádů tatarských (ku konci 13. století) byl sobě zřídil panství samostatné. Když vymřeli Terterovci, rod Šišmanův povolán ku vládě i v ostatním Bulharsku. Cař Michal odvážil se k útoku proti Cařihradu, ale potkal se s nezdarem. Brzy na to došlo ku krvavé válce mezi Srby a Bulhary; cář Michal byl od sebe zapudil dceru srbského krále Milutina a byl se zasnoubil s vdovou Sventslavovou, od které doby trvalo nepřátelství mezi Michalem a králem srbským Štěpánem Urošem III. R. 1330. došlo ku válce, za které svedena krvavá bitva, jedna z největších, jež kdy svedeny jsou od Slovanů proti Slovanům, blíže města Velbudžu (Kjustendilu).

„Svítal 28. červen 1330., den sobotní. V srb-

ském ležení bylo živo; všichni se strojili a zbrojili. Bulhaři různě těkali po polích. Michal, zaslepen jsa vyjednáváním, nenadál se, že nepřítel má v úmyslu dnes bojovati. O polednách z nenadání Srbové zjevili se ve válečném šiku. U prostřed stálo 300 obrněných jezdcův, německých to žoldnéřů. Ocelové krunýře a zbraně oslňujícím leskem třpytily se v poledním slunci, koně řičeli a zvuk trub rozléhal se po rovině. Král srbský vojska objížděl a řečí k udatenství je rozohňoval. Na bulharské straně náramný byl zmatek. Michal na rychlo šikoval vojsko, avšak bylo již pozdě. Srbové udeřili jako krupobití. Osmnáctiletý Dušan v čele vybraných junákův srdnatostí se vyznamenával. Bojováno statně, střelami, kopím i mečem, až i vody Strumy krví se zbarvily. Srbové vítězili, Bulhaři prchali. Michalovi kůň v křovinách se zapletl, a on spadnuv zle se porouchal; několik Srbů přiskočilo a zabilo jej. Mrtvolu naložili na koně a přivezli před krále. Ležení bulharské obsazeno, boljaři zjímáni, prostí odzbrojeni a hned zase jako soukmenovci a souvěrci propuštěni. Kdo z Bulharů se byli z tábora rozjeli na pícování, dali se, jakmile porážku pozorovali, na útěk, kudy kdo mohl. Když slunce zapadalo, bojiště pokryto bylo kupami mrtvol."

Bitvou Velbudžskou moc Bulharska jest zlomena; Srbové stali se předními pány na poloostrově.

V Bulharsku synovec Michalův, Jan Alexander (1331.—65.) povolán jest ku vládě; týž těžil z vnitřních rozbrojů, jež byly v říši řecké, a rozšířil panství bulharské o Plovdiv a některé hrady v pohoří Rhodopském. Bylo to poslední rozšíření hranic carství bulharského. Neboť brzo na to Turci objevili se poprvé na půdě evropské

(1353.) a rychle šířiti se jali moc svou po veškerém poloostrově. Murad, zakladatel osmanské moci v Evropě (1362.—89.) záhy zmocnil se Drinopole a bulharského Plovdiva, jenž stal se přední stráží Turků na západě. Z něho Turci šířili panství své na úkor cárství bulharského, zvláště, když rozbroji v rodině carské snahy nepřátel jsou podporovány. Po úmrtí cáře Alexandra v Trnově převzal vládu Jan Šišman III. (1363.—95.), kdežto v krajině Bdynské vladařil Jan Sracimír a v krajině Černomořské Dobrotič byl pánem samostatným. Tato nesvornost Bulharů způsobila, že car Šišman záhy upadl v poplatnost od Turků. Turci úskokem zmocnili se Sredce (1382); šest let později po zoufalém odboji Šišman donucen znovu podrobiti se moci turecké. Po bitvě na Kosovu poli, v níž Srbové podlehli Turkům, došlo brzo na Bulhary. R. 1393. vypravena vojska turecká proti Bulharsku, hlavní město Trnovo obleženo a po tříměsíčním oblehání jest ztečeno.

V nepřítomnosti cáře Šišmana patriarcha Euthymij byl první osobou v městě; po pádu města vypověděn jest se vznešenými Trnovčany. Národní církev bulharská jest zničena; država octla se v odvislosti od Turkův a církev dostala se do podruží církve řecké.

O smrti posledního cáře není zpráv bezpečných; dle jedněch zajat jest od Turků a zemřel ve vězení, dle pověsti národní zahynul hrdinskou smrtí na bojišti.

„Když ještě padl Bdyn, *veškeré Bulharsko porobeno* jest od Turků. Nerovný byl osud jednotlivých měst; některá úplně jsou zhubena, kdežto jiná, jež záhy se poddala Turkům, zachovala značných práv i pod svrchovaností tureckou. Boljarstvo dlouho se udrželo; z části přestoupilo

k islamu. Vesnice namnoze jsou vylidněny, ježto Turci mnohé krajiny úplně spustošili vypálivše kláštery a chrámy. Častá plenění a krve prolévání téměř každodenní děsila lid tou měrou, že při vší bojovnosti nemohl odolati Turkům. Tudíž mnoho osad opuštěno jest od obyvatelstva, jež uteklo se do hor a v nepřístupných horských dolinách si vyhledalo nových sídel; četní boljaři a duchovní utekli se přes Dunaj v ochranu knížete valašského. Z úrodných rovin přímořských obyvatelstvo skoro úplně jest vytlačeno tureckými osadníky; jinde Bulhaři, nejvíce Bogomili, přijali islam. Stalo se to hlavně v okolí Lovče, kde podnes jest plno Pomákův t. j. Bulharů poturčených."

Proč bylo Bulharsku podlehnouti moci turecké? Toho byly příčiny tři. Především byzantinismus; Bulhaři, již přijali zákony, písemnictví, mravy a nectnosti od vyžilých Řeků, s učiteli svými strženi jsou do společného hrobu. Druhá příčina vězela v bogomilství, jež podrývalo lásku ku vlasti, rozdvojovalo národ a vedlo ku nemravnosti. Třetí příčinou bylo zřízení lenní. Správa říše nalezala se v rukou duchovenstva a boljárů, kdežto lid sevřen byl namnoze nevolnictvím, zájmy tříd panujících a lidu šly cestami různými na škodu a záhubu državy bulharské.

b) Dějiny vzdělanosti.

Zřízení státní. Říše bulharská, jež u Slovanů zvala se Bulharskou stranou neb Záhořím, u cizozemců Bulharskem, měnila v rozmanitých dobách pomezí své. Největší rozsah měla za cáře Jana Asěna II. (1241.). Severní hranicí Bulharska byl Dunaj až ku svému ústí; na východ Bulharsko sahalo až ku moři Černému. K západu pan-

ství Bulharů mezovalo s panstvím srbským, po jistou dobu (na počátku XIII. století) i s državou uherskou. Na jih od Balkánu Plovdiv a některé hrady Rhodopské, jako Cěpina a Stanimaka, poslouchaly Bulharů, arciť vždy na dobu ne dlouhou. Bulhaři o tato místa stálé vedli boje s Byzantinci, jakož o černomořskou krajinu na jih od Balkánu položenou trvalý byl boj mezi Řeky a Bulhary. Řjše dělila se v oblasti čili župy; za cáře Jana Asěna připomínají se kraje jako Bělehradsko, Braničevsko (při ústí řeky Moravy), Bdynsko (okolí města Vidinu), Trnovo s veškerým Záhořím, Prěslav, Karvunsko (při dolní Kamčiji), Krnsko (okolo Karnobadu), dále kraje po bitvě u Klokotnice (1230.) osazené, jako Odrinsko, Skopsko, Prilěpsko, Děvolsko a země Arbanaská.

Panovník Bulharů zval se cár, kterýž titul panovníka Bulharů uznán jest i od panovníků cizích, od ruského, srbského ano i byzantinského, od vladařů benátských a janovských. Papež a Uhři tohoto názvu císařského nikdy neuznali. Petr a Asěn dali se korunovati zlatou korunou a obuli se v purpurové střevíce, přední oznak moci císařské v Řecku. Petr roku 1189. nazval se nejen cářem Bulharův ale i Řeků; nástupce jeho Kalojan dostal od papeže sice jen korunu královskou, nicméně psal se stále cářem. Názvu cáře Řeků pak užívali bulharští panovníci všech rodů vladařských od Petra až po Šišmana; úplný jich název zněl: V Kristu bohu zbožný cár i samovládce všech Bulharův i Řekův.

Trůn, prěstol zvaný, vyobrazuje se na starších mincích bulharských jako dvounohá pohovka, perlami zdobená, bez opěradel, kdežto později nalezáme opěradla a někdy i trůn úplný. Car Petr korunován byl korunou zlatou, Kalojan ob-

držel od papeže korunu královskou, žezlo a korouhev s obrazem sv. Petra. V rozmanitých podobách nízké pásky, polokoule, přílby, čepice jeví se koruny cárské na mincích. Žezlo, jsouc délky rozličné, opatřeno bylo na horním konci skvostným křížem, na dolním kulí. Říšské jablko zobrazeno jest jen na penězích Jana Asěna II. v podobě koule s křížem. Na mincích korouhev říšská postavena jest mezi cáře a cářici; někdy místo její zastupuje kříž.

Korunovace cárů děla se v Trnově v kostele sv. Dimitra, jenž vystavěn jest od Petra i Asěna. Při slavných příležitostech cář zjevil se v oděvu purpurovém, který až ku zemi dosahoval a okolo krku, na rukávech a na dolním kraji obrouben byl řadami perel a drahokamů; okolo těla třpytil se pás, jehož konec splýval přes ruku levou, kdežto pravá ruka držela žezlo. Šat tento byl jen nápodobením oděvu, jaký nosívali císařové byzantinští.

V příčině posloupnosti staroslovanský zákon, dle něhož volba panovníka dála se z celého knížecího rodu, neměl v Bulharsku platnosti, poněvadž panovníci nastupovali dle prvorozenstva na trůn. Jen po založení druhé říše následoval po Petrovi nejmladší bratr jeho (nikoliv hned syn Asěnův) nejspíše proto, že pravý nástupce byl nezletilým a potřeba žádala panovníka rázného. Když rod panovnický vymřel, boljaři volili cáře ze svého středu; tak povolán ku trůnu, když vymřeli Asěnovci, Srb Konstantin (1258.), jenž se starým rodem byl ve přízni a podobně povýšeni jsou ku hodnosti carské první ze Šišmanovců Michal a Jan Alexander, jeho synovec.

Carové bulharští, ač moc jich od boljarů značně byla obmezena, požívali veliké úcty aváž-

nosti, jsouce dle zvyku byzantinského takořka zbožňováni. V zápisech a legendách zovou se pobožnými, blahorodými, převysokými, překrásnými, přeslavnými, samodržavnými, pravoslavnými, velikými i svatými. Cářice jmenují se pobožnými. Z dob říše Trnovské zachovány jsou zprávy o 21 cařicích bulharských; z nich bylo osm Řekyň, pět Bulharek, tři Srbky, dvě Rumunky, jedna Kumánka, jedna Maďarka a jedna Židovka. Mnohé kněžny bulharské zdobily zase dvory panovníků sousedních; tak Frankové vychvalovali krásu Marie Borilovny, jež byla manželkou císaře Jindřicha Cařihradského. Čtyři panovníci srbští byli pojali Bulharky za manželky; rovněž Tvrdko Bosenský byl se zasnoubil s Bulharkou Doroslavou.

Sídlo cárů bylo na Carevci, zámku Trnovském. „Až po dnešní den poloha staré metropole bulharské neobyčejností a velikolepostí překvapuje každého cestovatele. Byzantinec Niketas Choniates trefně naznačil krátkými slovy povahu sídla Asěnovcův: „Trnovo, nejpevnější a nejpřednější všech pod Haemem (t. j. Balkánem) měst, mohutnými hradbami jest ohrazeno, tokem říčným rozděleno a na vršku hory vystavěno.“ Sestávalot původně z dvou „Vyšehradů“, mezi nimiž prudká řeka protékala, podobně naší Praze s Hradčany a Vyšehradem nad Vltavou. Se severního svahu hor balkánských bystrým proudem k Dunaji splývá řeka Jantra. Nesčíslné jsou její okliky. Z nejkrajnějšího místa jednoho velikého záhybu vystupuje vrch, ze tří stran řekou, ze čtvrté strany ohrazený strmými stupňovinami. Je to ostroh, v jakých Slované při zakládání hradů zvláště si libovali; jediného přístupu k němu poskytuje podivný cestovod, ne umělý, ale přirozený, a 4 m. široký a 15 metrů vysoký, který z doliny k vrchu

vystupuje. Vrch slove nyní bulharsky Carevec, na němž zbudován byl vlastní Trnovgrad; ještě v 17. století stál nahoře starý carský hrad, z něhož se zachovaly jen neladné ssutiny až po dobu naši.

„Na Carevci vystavěny byly cárské paláce, sídla Asěnovců, Terterovcův a Šišmanovcův. Vedle sídla světského panovníka vypínalo se sídlo duchovního vládce bulharského, patriarcha, čili katedrála, po níž za doby naší není památky. Na podnoží Carevce bělal se kostel sv. Tetky, jejíž tělo Jan Asěn II. dal přenésti do Trnova. Turci po zničení Bulharska vzali celý Carevec pro sebe a na místě zbořeného kostela sv. Tetky, vystavěli mečet. Třetí kostel vystavěn byl na úpatí Carevce naproti Trapezici na břehu Jantry, kostel sv. apoštolů Petra a Pavla, jediný chrám, jehož Turci ušetřili. Na pravém břehu Jantry, naproti Carevci, vypíná se osamělé skalisko se strmými svahy, na němž stál starý hrad Trapezica. Na Trapezici 1195. cář Asěn I. vystavěl chrám sv. Jana Rylského, v němž uloženy jsou ostatky patrona říše bulharské. Na Trapezici za našich dnův žádných budov není; křovím zarostla a ovce se na ní pasou. Pod Trapezicí stál na téže straně Jantry kostel sv. Dimitra, založený od bratří Asěna a Petra. V něm korunováni jsou cářové bulharští.“

Úřady dvorské a říšské, k nimž přístup měli jen boljaři, byly zařízeny dle úřadů, jež obvykly byly při dvoře Cařihradském. První důstojenství po cáři měl despot; po despotovi přední místo měl sevastokrator. V Bulharsku podobně jako v Byzancii hodnosť tato udílena jest buď bratru cárově buď blízkému příbuznému. Finance spravoval logothet; posloupnosť a počet ostatních úřadův není nám znám.

V Bulharsku staroslovanské zřízení župní potrvalo až do pádu říše. Země rozdělena byla na okresy, jež nezvaly se jako v Čechách župami, nýbrž oblastmi (též po řecku chory). Každá oblast měla středištěm město neb hrad, kde sídleli úředníci a kněží. Vrchní úředník župní, který u Čechů slul župan, u Bulharů původně týmž jménem jest zván; teprvé ve století 13. a 14. ustoupil řeckému názvu „kefalia". Týž byl cářovým náměstkem, vykonával úřad soudní a bděl nad obecnou bezpečností.

Úředníci župní zvali se vladalci. Velitelem hradské posádky byl kastrofilak, sevart obstarával věci soudní, knezové buď spravovali vsi buď soudili v obchodních záležitostech aneb starali se o daně, prachtor byl předním z úředníků berních. Obyvatelstvo oblastí zavázáno bylo ku robotám buď dvorským buď zemským. Prvnější byly velmi obtížny. Kdykoliv cář jezdil po zemi, obyvatelstvo musilo cáře na cestě provázeti a s veškerým komonstvem bytovati a stravovati. Jinou robotou dvorskou byla práce na statcích carských, na nichž lid povinen byl orati, žíti a sklízeti. Ku zemským robotám patřila pomoc při stavbě hradův a hlídání vězení; rovněž lid byl povinen hradu hlídati ve dne i v noci. Z dávek oblastních připomíná se příplata.

Sněmy, pokud máme několik zpráv, scházely se obyčejně ku volbě cáře a když se jednalo o vyhubení kacířstva. Na sněmu (sboru) zasedali boljaři a duchovenstvo; cář s královici předsedal.

V Bulharsku vládly staroslovanské obyčeje právní, jako prastarý obyčej „společné ruky": celá ves povinna byla platiti za zločiny, jež spáchány byly v jejím okresu, ač nebyl-li vypátrán zločinec sám. Pokuty takové sluly globy. K nim

patřila pokuta za vraždu člověka, řečená vražda, za loupeže, zvaná razboj, dále potka t. j. pokuta za porušení mezí, když někdo pásl na cizím majetku. Vedle tohoto nepsaného práva vyskytují se psané smlouvy s cizinci a listiny dané klášterům a boljarům.

Daně platily se buď v plodinách buď v penězích. Zachovaly se nám zprávy o některých daních: Voloberština byla daň z každého potahu, košarština, poplatek za užívání pastvin, dimina, daň z každého ohniště neb rodiny; dále připomíná se nametk žitný, vinný a medný, dále klášterům připadající desátek z vepřů, ovec a medu. Výnosna byla cla a mýta; také na trzích vybíral se poplatek.

Vojsko bulharské skládalo se dílem z čet boljarův, dílem ze žoldnéřů cizozemských, najatých od cáře. Cizí žoldnéři bývali buď Frankové, již cvikem válečným se vyznamenávali, buď barbarští kočovníci, jako Kumáni a Tataři, kteří střelami a divokostí napomáhali v bitvách ku vítězství zbraní bulharských.

Vojsko bojovalo, jak bylo zvykem za středověku, ponejvíce koňmo. Hlavy vojínů kryly přílbice v podobě polokoulí, nahoře peřím zdobených, neb obyčejných helmů středověkých: štíty vojíni měli buď kulaté buď podlouhlé. Ku boji do dálky užívali střel, jež chovali v toulci podlouhlém po boku svém; z blízka bojovali meči. Bulhaři naučili se strojům oblehacím od Byzantinců. „Znamenitou umělost v zařizování prakův a bořících strojův měl cář Kalojan. Dobývaje 1201. Varny, hradeb se zmocnil zvláštním strojem, jenž dole příkop vyplnil, nahoře ku cimbuří dosáhl. Při obležení Didymotichu řeku Marici odvedl od hradeb, z praků balvany metal, avšak jakkoliv úhly

věží otřásl silou kamenův, při útoku na žebřících zoufalým odporem jest odražen. Na Drinopol 1206. z třiceti praků ve dne v noci kamení metal, na hradby, věže a město samé. Po smrti Kalojanově, zdá se, umění toto přišlo v zapomenutí.“ Hlavní síla vojska bulharského spočívala v boji pohorském, ač i v poli širém nebylo nedovedné. O jeho způsobu válčení za Asěna I. zaznamenal Niketas, současný letopisec: „Bulhaři a Kumani zprvu chvíli střely metali a kopím bojovali, ale pak náhle útok obrátivše v útěk, nepřítele ku pronásledování pohnuli; avšak brzo se zase rychle nazpět vyhrnuli; konečně, když nepřítel opětovaným zdánlivým útěkem zemdlel, tasenými ho meči dobili.“ U Byzantinců, Srbův a Bulharů v platnosti byl zákon vojenský, že pro společnou víru z nepřítele smí se bráti jen kořisť, když by bojovali jedni proti druhým; lidé neměli se do otroctví odvláčeti ani krom bitvy zabíjeti.

Jinak boje řecko-bulharské se vedly velmi krutě. Byzantinci hrozně plenili krajiny bulharské spalujíce obilí na polích, ničíce zahrady a odhánějíce stáda; Bulhaři a jich stoupenci stejnou měrou jim to spláceli. Z vojevůdců bulharských jediný, totiž Ivan Rus, proslul odhodlaností a zběhlostí v umění válečném; za vlády Jiřího Terterije II. (1323.) byl velitelem Plovdivským.

Církev. Po pokřestění Bulharů Boris strachoval se o samostatnosť církevní, ježto Řekové nechtěli dáti zemi ani biskupa. Boris na to dal se do jednání s papeži, Mikulášem I. a Hadrianem II.; žádal od papeže Mikuláše, by uznal arcibiskupem biskupa Formosa. Mezi tím papež Mikuláš zemřel a nástupce jeho, Hadrian II., z osobních příčin nehodlal uznati Formosa; na to Boris navrhl na stolec arcibiskupský diakona

Marina, který rovněž papeži nebyl vhod. Papež vyslal do Bulharska arcibiskupa Sylvestra, jehož Boris zase zpět poslal do Říma. Tu Borisovi došla trpělivosť. Dal se do tajného jednání s Cařihradem a když z Říma došla odpověď záporná, vyslal posla do Cařihradu s otázkou, zda-li Bulhaři náležejí pod papèže neb patriarchát Cařihradský. Otcové východní arci prohlásili se ve svůj prospěch (počátkem r. 870.) a vypravili do Bulhar arcibiskupa Josefa; zároveň založeno jest v zemi deset biskupství. Toť počátek církve bulharské. Dle ponětí obecných na východě nebylo cárstva bez patriarchátu; proto též, když Symeon prohlásil se cárem (917.), arcibiskup bulharský povýšen za patriarchu.

V potomních dobách bouřlivých, když stolice carská přenášena jest z místa na místo, stejné s ní sdílel osudy i patriarchát, jenž po dobytí Podunajska od Řeků přenesen jest do krajin západních, a trvale do Ochridu, kdež arciť pozbyl svého rázu národního.

Když císař Vasil (1018.) říši bulharskou sobě byl podrobil, ponechal v platností církev bulharskou; titul patriarší snížen jest na arcibiskupský. Patriarcha David jest sesazen a na místo jeho jmenován jest arcibiskupem Bulharů, sídlem v Ochridě, Jan z Debry. Neodvislé bulharské arcibiskupství v Ochridě udrželo se až do druhé polovice minulého století (až do 1767.), kdy jest zrušeno od cařihradských Fanariotův.*) Arcibiskupství Ochridskému podřízeno bylo 30 biskupství v Makedonii, v Thessalii, Albanii, Epiru, Srbsku a horním Bulharsku. Církev tato brzo se po-

*) Fanarité t. j. Řekové cařihradští, nazvání dle čtvrti městské Fanaru.

řečtila, již nástupce Jana z Debry, Lev byl Řekem; po něm žádný Bulhar více na stolec arcibiskupský nebyl povýšen.

Bulharsko podunajské ponecháno jest pod patriarchou cařihradským; nad pěti biskupy dosazen jest arcibiskup sídlem v Drstru (Silistrii). Když Bulhaři r. 1186. se pozdvihli, dosazen v Trnově nový arcibiskup Vasil v neodvislosti od Cařihradu. Za cáře Kalojana Bulhaři nesli se snahou, by titul panovnický uznán byl od papeže. Z té příčiny Kalojan vyslal r. 1203. arcibiskupa Vasila do Říma, by vymohl na papeži uznání státní i církevní samostatnosti; Vasil nedošel do Říma pro odpor Řeků. Mezi tím do Trnova přibyl kněz Jan z Casemarina nesa arcibiskupské pallium.*) Kalojan na to podrobil zemi papeži na věčné časy, načež papež Innocenc III. vyslal kardinála Lva do Trnova s korunou královskou. Dne 7. listopadu 1204. v Trnově od něho posvěcen jest arcibiskup Vasil za primasa bulharského; metropolité Prěslavský a Velbudžský dostali pallia, biskupové Bdynský, Braniševský, Nisský a Skopijský mitry (biskupské čepice). Nazejtří korunován Kalojan. Kalojan žádal za korunu carskou, kdežto papež poslal mu jen korunu královskou; Kalojan vděčně korunu přijal, ale psal se cářem. Podobně Vasil, jemuž dostalo se od papeže titulu primasa, děkoval za to, že povýšen byl za patriarchu. R. 1235. patriarchát bulharský slavně jest prohlášen a od Řeků též uznán na sjezdu v Lampsaku, kdež arcibiskup Trnovský Joakim u přítomnosti četných metropolitů, biskupův a mnichů

---

*) Pallium jest proužek z bílé vlny beránčí, kříži ozdobený, který nosí arcibiskup kolem hrdla a na ramenou při velkých slavnostech.

bulharských a řeckých slavně povýšen jest za patriarchu.

Později Řekové želeli kroku toho, jak dokazuje poselství Michala Palaeologa ku koncilium Lyonskému (1274.), kteréž svoláno jest od papeže Řehoře, by provedlo sjednocení církve východní se západní. Michal při tom zamýšlel zničiti samostatné církve slovanské v Trnově a v Peči (srbskou). Brzo pro odpor Cařihradu veškeré jednání jest zastaveno. Ale i v dobách pozdějších Řekové neustali brojiti proti církvi Trnovské. Patriarcha cařihradský Kalliotos (1355.) jal se upírati patriarchovi bulharskému, že by byl mu postaven na roveň, a žádal, by duchovenstvo v modlitbách vzpomínalo též patriarchy cařihradského. Když Dobrotič a Sracimír podrobili se Řekům (v druhé polovici věku 14tého), seslabili velice moc církve bulharské, jež brzo na to po pádu Trnova (1394.) octla se úplně v područí Řeků.

Euthymij slul poslední patriarcha Trnovský. „V nepřítomnosti cáře Šišmana Euthymij byl první osobou v městě. Mužně vyšel po pádu města k Turkům ukonejšiti chtěje hněv barbarského vůdce. Syn Bajezidův, vida patriarchu kráčejícího hrdě a vážně, nepřijal ho sedě, ale vstana, čest mu vzdal, sedadlo bližší mu nabídl i prosby jeho vyslechl, jakkoli jich jen z části splnil. Za všeobecného zmatku Euthymij příkladem svým mnoho působil. Vypuzen byv z patriarchie na Carevci, odebral se do kostela pod vrchem a tam těšil i napomínal zoufající v této bídě.

Turecký velitel zanechán v městě; hanebným činem, totiž vražděním v kostele, zbavil se bojovných Bulharů, věda, že jen mrtvi jsouce budou pokojni. Také Euthymij vržen u vězení. Paša kázal jej z duchovního oděvu svléci a veřejně

stíti. Již velebný kmet klonil šíji, ale zázrakem prý zadržena ruka katova. Úžas jal pašu i vše Turky, i propustili starce. Na to od Bajezida přišel rozkaz, aby všichni Trnovčané, kteří rodem, bohatstvím neb krásou vynikali, přesídleni byli na východ. Zároveň Euthymij vypověděn do Makedonie. Patriarcha vyšel z Trnova s spoluměšťany pěšky, opíraje se o žezlo, slzami zalit nad strastmi krajanův. Bylo to divadlo, že by prý i kamení toho města zaplakalo: loučili se děti od rodičův, bratří od sester, aby se nikdy více nespatřili. Za Balkánem poveleli Turci, kteří truchlivý průvod provázeli, že zde Euthymiovi jest se odděliti. Tu vyhnanci patriarchovi padali k nohám, ruce mu celovali, otcem ho nazývali, ženy dítky své předeň kladli. Kdo šat jeho políbiti mohli, šťastni byli; jiní trávu rvali na místě, kde stál. Euthymij napomínal, aby u víře setrvali, poklekl i pomodlil se s nimi; potom vstav naposled je požehnal. Na to Turci ho odvedli. Euthymij konec života ztrávil nepochybně v území Konstantinově; v Makedonii zemřel i přičten jest ku svatým národa Bulharského."

Národní církev bulharská tak zničena; již v srpnu 1394. patriarcha cařihradský odevzdal vykonávání práv biskupských metropolitu multanskému. L. 1402. ustanoven v Trnově zvláštní metropolita, podřízený patriarchovi cařihradskému.

Oblasť patriarcháta Trnovského obsahovala tato biskupství: Veliký Přeslav, Drster, Oveč, Loveč, Črveň (Ruščuk), Bdyn (Vidin) a Sredec, celkem sedm. Po čas přislušelo pod týž patriarchát biskupství Mesembrijské, Plovdivské a za Asěnovců celá řada jiných v pořičí Moravy a v Makedonii.

Církvi bulharské za středověku velice na

úkor byla sekta Bogomilů, jež z Bulhar rozšířila se po celém poloostrově a dostala se i do Italie a Francie. Zakladatelem jejím byl pop (kněz) Bogomil; jeho nauka podobala se víře staroslovanské v bohy a běsy učíc, že bohové jsou dvojí: bůh dobrý a bůh zlý. Z příčiny té lehko učení jeho šířilo se mezi lidem, který teprvé nedávno se zřekl pohanstva; mimo to stoupenci Bogomilovi zjednali sobě vážnosť jakož i mnoho přívrženců přísnou mravností.*) Na půdě bulharské Bogomilové založili záhy dvě církve, bulharskou a dragovičskou v krajinách při dolním Vardaru; z nich všechny pozdější původ svůj měly. Za caře Jana Asěna II. celá říše bulharská byla prý jimi naplněna. Asěnovci vůbec nechávali je s pokojem; jen dva cárové, pokuď víme, je pronásledovali, totiž Boris 1211. a Jan Alexander v polovici 14. věku. V potomních dobách bouřlivých z Bulharska zmizeli naprosto.

Velikou důležitosť měly v církvi bulharské kláštery (monastyry), jichž počet byl dosti značný. Nade všechny vynikal klášter Rylský, jemuž náležely všecky hory okolní s 23 vesnicemi; hojně obdařen byl od mnohých cárů. Podnes daleko široko jest proslaven.

Kláštery vyňaty byly ze všech povinností i daní; z vesnic a statků hojné plynuly jim důchody.

Obyvatelstvo a jeho výživa. Lid bulharský dělil se na boljary, duchovenstvo, lid městský a venkovský.

Boljaři, dělíce se na boljary veliké a malé, vládli vlastně v zemi, rozhodujíce na sněmích a

---

*) Viz J. Toužimského: Bosna a Hercegovina. Matice lidu 1882.

zastávajíce úřady v míru i válce. Mnozí boljaři ze ctižádosti domáhali se panství samostatného a velice poškozovali zájem državy; tak ku př. hrad Bdyn v západní části říše často byl sídlem vládců samostatných. Boljaři sídla svá měli buď v Trnově a jiných městech, buď na svých statcích; cestovatel posud spatří v Bulharsku na skalách a návrších trosky středověkých hradů, sídel boljarských. Venkovská šlechta nižší byla as v Bulharsku stejně četnou jako u nás do doby války 30leté.

Měšťanstvo, jež v Bulharsku obývalo města, jichž původ namnoze sahal do doby starověku, bylo lidem svobodným. Zabývalo se řemesly, obchodem, orbou a hornictvím. Předním městem bylo v říši sídlo carské Trnovo; po něm první místo měl Bdyn nad Dunajem, dále Sredec, Nikopol na úpatí Balkánu a Drster (nyní Silistria). Na západě vynikal Loveč, při Černém moři Mesembria a Varna. Na jihu od Balkánu proslulým byl městem Sliven.

Venkovského lidu největší část dle všeho byla v nevolnictví; nevolníci dělili se na pariky a otroky. Bulharský nevolník (parik) byl osobně svobodný, ale nesměl odejíti ze svého popluží, na němž lpěl. Povinností jeho bylo robotovati pánu svému neb dávati poplatek v plodinách. Vedle tohoto lidu nevolnického žili v Bulharsku i osadníci svobodní, zvláště v horách Balkánských a Rhodopských.

Lid ponejvíce živil se orbou a pastýřstvím. Úrodnost země byla značna; tak okolo 1308. cář Sventslav vysvobodil Cařihrad z hladu houfným dovážením obilí. Hojně pěstováno jest i proso. Z ovocného stromoví vzpomínají se třešně a ořechy. Vinohrady u Bulharův původ svůj měly z dob římských. Skot, ovce, kozy a vepři chováni jsou

v stádech ohromných; rovněž chov koní za středověku byl značnější dob potomních.

Vedle kupců domácích obchodem se živili zvláště kupci cizí, Dubrovčané, Benátčané a Janované. Slovanským Dubrovčanům dostalo se velkých práv od cáře Asěna II. a syna jeho.

O ostatním životě lidu bulharského málo posud jest známo. „Nejstarší vědomosť o kroji bulharském nabýváme z jedné drobnomalby v řeckém menologiu (dějích svatých), kteréž napsáno jest k rozkazu císaře Vasila II. (976.—1025.). Z tří Bulharů tam vyobrazených dva bezvousí jsou, jeden má úplný vous. Osoba na levo stojící na hlavě má čepici s kožešinovou obrubou; oděna jest v krzno s přiléhajícími rukávy, ježto na hrdle a na dolejším podolku jest kožešinou lemováno a na prsou osmi stužkami přepnuto; na nohou má těsné spodky. Stužky takové vyskytují se též na starožitných obrazech Rusův a Jihoslovanův a podnes spatřují se na národním kroji Chorvatův, Polákův a na našich čamarách. Z pasu mu v pochvě visí malý nožík či dýka, jakou posud všichni Slované poloostrovní na pás přivěšují.

Osoba na pravo má krzno podobnými stužkami přepnuté a květinkami ozdobené, z nichž každá leží uprostřed dvou velikých soustředných kruhů; kruhy ty jsou takové velikosti, že dva ku vyplnění celého místa od hrdla k pasu vystačují; i na rukávech nechybí. Osoba třetí, stojíc uprostřed, oblečena jest v krzno, poseté kvítky šestilistnými. Všichni tři mužové v rukou rovné meče drží.“ Bulhaři dříve nosili vous dlouhý; nynější obyčej, kde kromě popů obyvatelé nosí jen kníry, zaveden jest od Turkův.

Hlavním rysem povahy starobulharské jest bojovnosť; nejen doma ale i ve službách cizích

Bulhaři bojovali. Že při zvycích válečných Bulhaři dlouho trvali ve mravích hrubých, jest samozřejmo; zvláště trest oslepení z Řecka převeden jest do Bulharska a dlouho se tu držel. Při bojovné mysli zpěvy válečné a junácké byly oblíbeny u Bulharů, kteří jinak dlouho se nedovedli vymaniti z rozmanitých pověr a předsudků.

Osvěta. Písemnictví bulharské jest nejstarší literaturou Slovanstva pravoslavného. Jazyku bulharskému připisuje se z téže příčiny název staroslovanského; podnes pak zůstal církevním jazykem slovanského pravoslaví.

Zmínili jsme se již při dějinách politických, že učedníci Methodovi, Kliment, Gorazd, Naum, Angelar a Sáva nuceni jsouce opustiti Moravu uchýlili se do Bulhar a tam působením svým položili základ ku písemnictví staroslovanskému.

Doba cáře Symeona byla zlatým věkem písemnictví bulharského. Symeon vzdělán jsa na dvoře cařihradském proslul učeností byzantinskou. Jako vladař podporoval osvícení národa svého, vyzýval ku prácem bohosloveckým, ku překladům z řečtiny, pracuje k tomu, by vzdělanosť řecká vštípena byla lidu bulharskému. Sám zabýval se též pracemi literárními; připisuje se mu překlad řečí Jana Zlatoústého pod nápisem Zlatostruj (t. j. Zlatotok), ačkoliv se podobá, že jich on sám alespoň ne všechněch, nepřeložil. Kliment, biskup Velický († 916) vydal kázání a chvalořeči ku cti svatých slohem vzorným. Gorazd, muž výtečný, přední učedník Methodiův, dle všeho jest spisovatelem života sv. Methodia. Veleplodným byl Jan, známý pod jménem „exarch bulharský“, osobní přítel Symeonův. Nejslavnějším jeho dílem jest „Šestodnev“, jenž obsahuje výklad prvé knihy Moj-

žíšovy o stvoření světa; spis vyznamenává se krásou a bohatstvím jazyka. Ku církevnímu poučení hledí též spisy biskupa Konstantina, jenž přeložil kázání sv. Athanasia a řeči sv. Jana Zlatoústa. Mnich Chrabr pojednáním „o písmenech“ jest nejstarším svědkem o vynalezení a způsobě staré azbuky.

Zajisté bohatá literatura, ale jak málo jest v ní živého, původního a skutečně národního! Nejčastěji shledáš překlady církevních spisovatelů řeckých a sepsání původní tímže směrem vedená. Pročež nebudeme se diviti, že jen byla majetkem jedné třídy národa, totiž duchovenstva. Bulhaři sice měli též literaturu lidu, totiž pohádky náboženské a světské ku př. o Alexandru Velikém, králi makedonském, o dobytí Troje, o Barlaamu a Josafatu, o arabském caři Sinagripovi, ale tyto pověsti byly přejaty po většině od Řeků neb jich prostřednictvím od národů východních.

Brzo po pokřestění Bulharů přinesena jest z Řecka do Bulharska celá literatura „knih lživých“, pověstí o osobách a událostech starého i nového zákona, jež prohlášeny byly nepravými, rozmanitých kouzel a hádání. Pro jižní a východní Slovany Bulharsko stalo se dílnou, kde původní spisy řecké těchto „knih lživých“ jsou překládány a vzdělávány; z Bulharska dostaly se na Rus a ku Srbům a Chorvatům. Západní Slované, Češi a Poláci, přejali je ze spisů latinských. Národní obrazotvornost uchopila se těchto látek a zpracovala je v pohádkách a pověstech, jež dochovaly se až po naše dny. Při práci této v Bulharsku Bogomilové měli veliké účastenství; proto od církve knihy bogomilské jako kacířské jsou hubeny. Nicméně v nich a v pohádkách světských zavírá se největší díl duševního života lidu bulharského za středověku.

Za druhého carství (Trnovského) zkvétla literatura poznovu. V literatuře náboženské hojné jsou sborníky. Daleko většího významu za doby té jest písemnictví dějepisné. Neznáme posud domácího letopisu, ale jsou jasná svědectví o tom, že byly, jak vysvítá ze zprávy cáře Kalojana. Cař Kalojan totiž psal r. 1202 papeži, že Petr a Samuel obdrželi korunu z Říma, jakož jsme v knihách našich nalezli zaznamenáno; a po druhé r. 1204 píše: „Prohlédal jsem zápisy a knihy předkův našich, jakož i zákony blahé paměti císařův našich předchůdcův.“

Posud nalezly se jen kusé památky letopisů. Za to v Bulhařích sepsány dvě kroniky, Jellinskij lětopisec a Chronograf; první čerpá z příběhů biblických a z kronik řeckých, druhá obsahuje zprávy o dějinách všeobecných a o událostech ruských, bulharských a srbských. Za cáře Jana Alexandra (1331—1365), který byl kněh velkým milovníkem, přeložena řecká kronika Konstantina Manassesa; pro něho sepsáno několik církevních kněh a sborníků. Za vlády jeho došlo ku bouřlivým projevům kacířstva, proti němuž jako bojovník proslul Theodosij Trnovský, oprávce kázně církevní.

Znamenitým jeho učedníkem byl Euthymij, poslední patriarcha bulharský. Literární působení muže toho upomínalo na věk Symeonův; známe totiž osmnácte spisů, jichž jest spisovatelem. Jsou to nejvíce životopisy bulharských svatých, dále nábožné povídky, pochvalné řeči a listy; rovněž připisuje se mu zásluha, že dal opraviti mnohé knihy, jež zkaženy byly nevědomostí opisovačů podnikaje nápravu zkaženého slohu písemného v duchu jazyka starého, jenž byl církevním a zdál se tudíž i posvátným. Učedníci Euthymijovi i po

jeho smrti přidržovali se směru jeho, především Řehoř Camblak, který sepsal mnoho chvalořečí a několik životopisův, a Konstantin filosof, jehož činnost vlastně přináleží písemnictví srbskému. Konstantin totiž po rozkotání Bulharska nalezl útulku při dvoře knížete srbského, Štěpána Lazareviče, jehož život sepsal (r. 1431); životopis tento jest nejlepší dějepisný spis starosrbské literatury.

Než oživení, jež Euthymij vdechl písemnictví bulharskému nepřineslo ovoce žádoucího; jednak písemnictví školy této nevniklo do života národního, jednak turecká poroba nezpůsobila jen pád státu a církve nýbrž též literatury.

O umění starobulharském nevíme takřka ničeho. Stavby chrámův a hradů z doby středověké jsou v rozvalinách. Umění malířské pěstovalo se nejvíce v klášteřích, jak svědčí drobnomalby v kronice Manassově. Kroniku tuto zdobí asi 70 malovaných obrazů, jež představují války Kruma, Symeona, Samuela, rodinu Alexandrovu atd. Ruský cestovatel Grigorovič, jenž mnoho cestoval na poloostrově balkánském a hojnost ikon (obrazů svatých) starobulharských poznal, dosvědčuje, že vliv řecký mocně zasáhl v život starobulharský; ale i přes to Bulharsko staré dosti zachovalo původnosti a rázu vlastního.

IV. Turci a Bulhaři.

Bulharsko po pádu svém podřízeno jest beglerbegovi (místodržícímu), jenž sídlil v Sredci (Sofia). Jinak pod nadvládou tureckou vyvinulo se zřízení lenní; mocní vládci drželi vládu nad jednotlivými krajinami dědičně, jsouce téměř neodvislí. Mnohé křesťanské rodiny boljarů poturčily se, načež staly

se dědičnými pány lén vojenských. Spahiové, majetníci lén vojenských, místo žoldu dostávali desátek ze vsí jim přikázaných. Mahomedáni, kteří po zemi se rozsadili, stali se třídou vyvolenou; nicméně v prvních dobách vlády turecké, kdy šetřilo se práva, i křesťanům nedařilo se zle pod cizí nadvládou. Církevní a obecní samospráva křesťanům nikdy není odnímána. Mnohé rodiny slovanské přijetím islamu zjednaly si přístup ku nejvyšším úřadům; tak ku konci 16tého století připomíná se vezír Mahmud, rodilý Bulhar, který přišed do Cařihradu jako otrok, stal se holičem sultánovým a povýšen na vezíra, jednoho z rádců sultánových. V 16. století sbor janičářský, jádro vojska tureckého, téměř všechen hovořil jazykem slovanským, sultán pak Selim II. kromě jazyka tureckého znal se i v jazyku slovanském, jehož velice si vážil. V době té některé obce Bulharů křesťanských v horských dolinách Balkánu a Sredné gory zachovaly nejen samostatnost svou nýbrž nadány jsou od Turků zvláštními výsadami. Žily samostatně pod vládou svých vojvod neplatíce krom harače (daně z hlavy) žádných jiných daní; ve válkách povinny byly vypraviti do pole několik set mužů, kteří bez platu sloužili buď bojujíce buď koně sultánovy vodíce. Nejhlavnější z těchto osad byly Koprivštica, Panadjuriště, Kotel, Jambol a Sliven.

V městech i pod nadvládím tureckým čilý byl obchod, nádherné mečety, paláce a lázně jsou budovány; na venkově stavěním silnic a mostů napomaháno rozvoji obchodnímu. Obchodem v Bulharsku za doby této proslulo město Arbanasi poblíž Trnova, sídlo obchodníků s dobytkem, a obojí Arnaut poblíž Razgradu, jichž obyvatelstvo rovněž živilo se obchodem s dobytkem. Z cizích kupců

Dubrovčané volně mohli ve všech městech pobývati, náboženství své vyznávati a bez závady choditi po celé říši. V mnohých městech měli své osady, ku př. v Ruščuku, Silistrii, Varně, Šumenu a hlavně v Provadu; ve vnitrozemí bydleli v Drinopoli, kdež se sjížděli kupci z celého poloostrova, v Plovdivě a Sredci, kdež měli rozsáhlé sklady zvláště sukna. S nimi též Židé španělští a uherští usazovali se v týchže důležitějších městech obchodních.

Vedle katolických Dubrovčanů žilo několik tisíc katolíků, tureckých to poddaných, v Bulharsku zvláště v okolí Čiprovce, kdež 1674. sídlel i katolický arcibiskup Sredecký, františkán, rodák Čiprovecký; když za války rakousko-turecké Čiprovec s okolím od Turků jest vypleněn, obyvatelstvo uteklo do Sedmihrad, kdež císař Leopold jim vykázal zvláštní sídla.

Rovněž v okolí Nikopolském v druhé polovici století 17tého žilo množství katolíků; dříve byli Bogomili a obrátili se pak ku víře katolické. Zajímavo jest, že katolíkům bulharským kromě knih srbských přinášeny i knihy české, vydávané dědictvím sv. Václava; jmenovitě stalo se tak brzo po zjednání míru Karloveckého.

Takový byl stav křesťanského lidu pod nadvládím tureckým, dokud vláda turecká byla mocnou. Avšak od polovice 17. století, kdy nastal vnitřní rozklad v životě a vládě Turkův, osud Slovanů tureckých stával se čím dál tím neutěšenějším. Nevědomost a chudoba počala se šířiti mezi křesťany, kostely pustly, pozůstatky knih starých mizely, duchovenstvo upadalo ve sprostotu; národ poznenáhla tonul v otroctví. Křesťané poháněni od Turků ku robotám, odíráni jsou libovolně a beztrestně, ježto při soudech

křesťan nenašel zastání. Křesťané obmezováni jsou v kroji, nesměli bíliti své domy a zapověděno jim bylo stavěti kostely. Potkal-li kdy křesťan moslemína na koni jeda, bylo mu sestoupiti s koně a pokloniti se moslemínovi. Dívky křesťanské často od Turků jsou unášeny. Všemožně od Turků vydírány jsou peníze na poddaných. Mimo harač (daň jednoho dukátu z každé hlavy mužské, starší 14 let) vybírán desátek ze všech plodin a poplatek z každého kusu dobytka. Hrozná byla daň z dětí. Každý pátý rok dostavili se sultánovi úředníci a nejkrásnější chlapce 10—12leté odváděli do sboru janičárského, který výhradně složen byl z dětí odvedených a poturčených. Popravy v Turecku byly obyčejny; kat (dželatin) stále koho měl nabíjeti na kůl, věšeti neb házeti na hák. Krátce, mohamedáni měli ráj, křesťané peklo na zemi. Ku těmto bídám světským přidružily se ještě i útisky se strany církve. Jak známo, bylo Bulharsko po pádu trnovského patriarchatu podřízeno patriarchatu cařihradskému. Po dobytí Cařihradu od Turků patriarcha obdržel od sultána kromě své vlády duchovní i vládu občanskou nad těmi národy říše turecké, již přidržovali se pravoslaví. Tak patriarcha cařihradský určen jest jediným prostředníkem mezi státní mocí a národem, který mu byl vydán na milosť a nemilosť. Od doby té Bulhaři více nedocházeli vysokých míst duchovních, ač činili největší část pravoslavných poddaných cařihradského patriarchy. Útisk církve bulharské vrcholu svého dosáhl ku konci století 18tého. Fanarioté (nazvaní tak dle cařihradské čtvrti Fanaru) stali se pohromou Bulharů; oni nejen vyssáli poslední hmotné síly národa, nýbrž ohrožovali i jeho bytnosť národní. „Duchovní Fanarioté vládli v církvi, světští veli-

kou moc si zjednali jako peněžníci a kupci a v službách tureckých jako písaři a tlumočníci. Duchovní úřady od patriarchátu do farářství byly prodajny. Patriarchové dosazováni jsou namnoze pletichami bohatých Fanariotův aneb tureckých velmožův, někdy i cizích vyslancův. Za 390 let vystřídalo se neméně než 140 patriarchův! Když se uprázdnila některá stolice biskupská, buď smrtí biskupa, buď že vyhnán jest, nastala dražba v Cařihradě. Kdo více dal, biskupem se stal; o učenost, bezúhonnost mravův aneb pobožnost se nedbalo, jen když měl peníze a velkou přízeň. A tak mnohý kavárník a kuchař pastýřem duchovním se stal. Když takový biskup přitáhl do svého biskupství, přední starostí jeho bylo, aby zaplatil peníze, které dal za místo své; když byly zapraveny, obohacoval se všemožným způsobem, aby jednak sám dobře žil, jednak v milosti měl příznivce své v Cařihradu. S řeckými biskupy přišly i řecké knihy a řecký jazyk; slovanská liturgie držela se jen na venkově.“ Národ bulharský tak připravován jest poznenáhla o národnosť svou; lid udržován úmyslně ve tmách, a aby vše mizelo, co by ho upamatovalo na národnosť jeho, zaváděna jest bohoslužba řecká a zlomyslně v dobách posledních pronásledována jsou i učiliště bulharská, jež donucována zaváděti jazyk řecký za učebný. Obě posud samostatné církve, Ochridská a Pečská, staly se obětí hrabivých Fanariotů; r. 1766. patriarcha Samuel zničil církev Pečskou a již roku potomního i církev Ochridská od Turků jest zrušena.

Národ bulharský nalezal se ve stavu velmi bídném, že hledal spásy v přesídlení do zemí sousedních. Bulhaři nejvíce stěhovali se do Valašska a Multan, (od polovice minulého století) též na jižní Rus, do knížectví srbského a do Banátu.

Mnozí dali se na „hajductví". Kdo jest těžce pohaněn, potupen neb ztýrán od Turků, utekl se do hor a lesův a stal se hajdukem; pomsta za učiněná příkoří stala se heslem každého hajduka. Hajduk, kde Turka napadl, buď zabil neb alespoň obral; však své souvěrce chránil a mstil. Uprchlík buď sám si družinu sebral, neb přidal se ku některé již zřízené; ku posledním mohl přijat býti jen člověk statečný a neohrožený. Druhové přísahou se zavázali, že se nerozejdou a že si budou věrni; zbraní jich byla ručnice, dvě pistole za pasem, jatagan (veliký nůž) a ostrá šavle. Čety nebyly silny pro obtížné stravování; hlava jich zval se vojvodou, jemuž po boku byl korouhevník (barjaktar), jenž nosil červenou neb zelenou korouhev. Bydlištěm hajduků byly hory vysoké; nejraději zdržovali se v okolí průsmykův a při stezkách horských. Byl-li lid vesnický od utiskovatelů tureckých mnoho týrán, volal hajduky na pomoc; když pak hajduk některého násilníka tureckého poslal na onen svět, bylo mu rychle utéci z krajiny před slídiči. Neboť běda hajduku, jenž upadl do rukou nepřátelských; vražen jest na kůl blíže města za strašných muk. Hajductví dařilo se jen v létě; rozchod hajduků dál se v měsíci září, před nímž zakopány jsou zbraně a určen den a místo příští schůzky.

Po rozchodu každý hajduk vyhledal si pobyt přes zimu u některého z přátel ve vsi, kdež arciť musil toho dbáti, aby nebyl poznán a neoctl se v rukou nepřátel.

Konečně Bulhaři obraceli se ku katolictví, by zbavili se nenáviděné vrchnosti patriarchy cařihradského. Jedna část přijala katolictví, obec totiž bývalých bogomilů, žijících v okolí Plovdiva a Svištova, v počtu as 50.000 duší. Posléze mnoho

Bulharů dalo se též na víru mahomedánskou; mnoho jiných poturčilo se ve mravech svých, lidé pak majetnější a poněkud vzdělanější přijímali jazyk řecký neb rumunský. Řečtina čím dále tím více nabývala důležitosti v Bulharsku vlivem Fanariotův; jazyk domácí hynul.

Fanarioté pohrdali ve své pýše Bulhary a jsouce si vědomi zloby, jakou páchali, snažili se i zničiti samu možnosť příštího probuzení. Za tím účelem řečtí duchovní úsilovně ničili knihy bulharské a rukopisy slovanské; do jediných škol, jež Bulharům zbyly pod nadvládou tureckou, totiž popských, v městech i na vsích zaváděli jazyk řecký. Když pak novořecká literatura školami, jež zakládány jsou v Řecku po způsobu západním, počala zkvétati, počet škol řeckých i v Bulharsku se množil, do nichž místo popů zaváděni jsou učitelé buď Řekové buď pořečtilí Bulhaři. Tak známosť řečtiny mezi Bulhary velice se rozšířila; kdo vzdělancem chtěl slouti, snažil se, by znalý byl jazyka řeckého.

Ale tlak každý budí protitlak. První hlas, jenž budil lid bulharský ze spánku a pobízel ku obraně, zavzněl od dějepisce Paysije. A nebyl hlas jeho hlasem volajícího na poušti! Paysij, mnich v klášteře Chilendarském (na Athosu), r. 1762. vydal spis dějepisný: Dějepis slovansko-bulharský o národech i o cárech i svatých bulharských. Kniha ta způsobila veliký účinek mezi Bulhary písma znalými, kteří nebyli pozbyli ještě citu národního, a byla prvním popudem k znovuzrození národa bulharského.

Paysij ve spisu svém rozhořčeně mluví o Bulharech, již zapírají rod svůj, již nepracují pro jazyk bulharský, nýbrž se učí jazyku řeckému stydíce se za to, že jsou Bulhary. Stůjtež zde

vlastní jeho slova: „Viděl jsem mnoho Bulharů, že jdou za cizím jazykem a mravem a svůj jazyk tupí, proto jsem to zde napsal; a oni otcerouhačové, kteří nemilují rodného svého jazyka napsal jsem, aby se poznali. O nerozumní a pošetilí! Pověz, co se stydíš, když se jmenuješ Bulharem a nečteš ve svém jazyku a nemyslíš? Což neměli jsou Bulhaři carství a říše? Avšak praví se: Řekové jsou moudřejší a političtější, a Bulhaři jsou prostí a hloupí a nemají řeči politické, proto prý je lépe býti Řekem. Avšak viz pošetilče, jest mnoho národů moudřejších a slavnějších než jsou Řekové: zdali pak zanechá některý Řek svého jazyka a učení i rodu, jako ty, nemoudrý, jenž zanecháváš svého a nemáš žádného užitku z řecké moudrosti a politiky? Ty, Bulhare, neoklamávej se, znej svůj rod a jazyk a uč se svým jazykem; lepší jest bulharská prostota a nezloba.“ Praví-li se, že Bulhaři nemají učených a slavných mužů, že jsou pouze dělníky a pastuchy, na to Paysij odpovídá poukazuje ku dřívějším slavným dobám Bulharů; praví: „Či nemívali jsou Bulhaři carství a říší, kdež tolik carstvovali a k obdivu byli všem zemím a mnohokráte od silných Římanův i od moudrých Řeků daň brali, a dávali jim cárové a králové své cárské dcery k manželství, jen aby měli mír a lásku s cáři bulharskými. A ze všeho slovanského národa nejslavnější byli Bulhaři: první jsou patriarchu měli, první se pokřestili, nejvíce zemí si osvojili, též ze všeho národa slovanského nejsilnější a nejčestnější byli, i první svatí slovanští z rodu a jazyka bulharského se proskvěli jakož po řadě vše v tuto historii jsem zapsal, a mají o tom Bulhaři v mnohých historiích svědectví.“

Paysij dotýká se též útisků, jež snášejí Bulhaři od řeckého duchovenstva; praví: „Ta křivda

Bulharům od řecké církevní vrchnosti přichází, a mnoho nespravedlivého od řeckých biskupů snášejí v tuto dobu. Než Bulhaři ctí je jako své arcikněze a dvojnásob platí jim náležitosti jejich, za to pak jich prostota a dobrota dojdou odplaty od Boha, také i oni arcikněži, kteří násilím a ne kněžským řádem činí Bulharům veliké křivdy za své dílo a bezsvědomí přijmou mzdu svou od Boha, jakož řečeno jest: každému odplaceno bude podle zásluhy jeho.“ Takto vlastenecky Paysij hovořil ku lidu bulharskému; jaký div, že spis šel z ruky do ruky a brzo rozšířil se po všech vlastech bulharských.

Předním učedníkem Paysijovým stal se Sofronij, biskup Vračanský. Prožil život velice nepokojný, jenž poskytuje názorný obraz o stavu, v jakém nalézali se Bulhaři na rozhraní minulého a nynějšího století. Poslední leta života svého věnoval činnosti spisovatelské; r. 1804. sepsal paměti své pod názvem „Život a utrpení hříšného Sofronia“, r. 1806. „Nedělník“ čili kázání na všecky neděle a svátky, *první* to knihu tištěnou jazykem novobulharským.*)“

Ruch mezi Bulhary vzbuzený počátkem nynějšího století hojné docházel podpory u vystěhovalcův a kupců bulharských ve Valašsku; vynikajíce jistým vzděláním, arciť v duchu řeckém, naklonili mysl svou snažení národnímu podporujíce je zakládáním škol a vydáváním spisů.

Petr Berovič vytiskl r. 1824. v Brašově pomocí jednoho kupce „Bukvář“ (slabikář a čítanku), který posud u Bulharů ve velké jest ceně. Vasil Nenovič vydal v Budíně r. 1825 „Svaté příběhy“

*) Paysij s kronikou svou putoval po Bulharsku a půjčoval ji jiným ku přepisování; pravá jeho kronika nevyšla tiskem.

a roku následovního bukvář, v Bukurešti pak založil slovanskou školu, která se však brzo porumunštila. Sapunov a Serafin přeložili „Nový zákon“ a vytiskli jej v Bukurešti (1828.). Než všechny tyto pokusy byly jen osamělé. Větších nabyly rozměrů působením muže, jenž nejsa Bulharem rozeným, oddal se s velikou horlivostí věci bulharské. Byl to Venelin.

Jiří Venelin (1802—39) byl rodilý Rusín ze severních Uher a jmenoval se vlastně Jiří Huca; když dlel na vysokých školách Lvovských přijal jméno druhé, by zakryl stopu po sobě, ježto mínil odejíti na Rus. V r. 1823. již vidíme ho v Kišinevě hostem generala Nizova; tu seznámil se s Bulhary, od které doby výhradně zabýval se osudem národa bulharského. R. 1829. vydal první díl spisu: „Dřevní a nynější Bulhaři,“ který obrátil na sebe pozornost světa učeného a při tom mocně působil i na čtoucí obecenstvo bulharské. Již roku následovního vypravil se pomocí akademie ruské do Bulharska, by z vlastního názoru poznal zemi i lid; sebral hojně rukopisů, s velikým úsilím sepsal značný počet písní národních, naučil se jazyku, jehož mluvnici rovněž složil. Nicméně, když se vrátil do Moskvy, sklamán jest ve svých nadějích; upadl do bídy a záhy zemřel nemaje více 37 let. Největší část jeho spisů vyšla teprvé po jeho smrti. Ač pravda jest, že rozpravy Venelinovy v mnohém ohledu jsou nedostatečny, zásluhy Venelinovy o vzkříšení národa bulharského jsou převeliky. Z té příčiny Venelin Bulharům stal se posvátným; děti ve škole o něm slyší a není vzdělance mezi Bulhary, aby jeho neznal.

Od doby Venelinovy horlivější činnost Bulharů jest patrna. Bulharští vystěhovalci, usedlí v Oděse, vlivem Venelinovým horlivě se ujali ší-

ření osvěty mezi Bulhary. Z nich dva V. Aprilov a N. Palauzov usnesli se založiti bulharskou školu v rodišti svém, v Gabrově, který úmysl v lednu r. 1835. jest proveden; za učitele povolán jest kněz kláštera Rylského, Neofyt. Škola Gabrovská byla první školou v Bulharsku dle vzoru škol evropských; když pak se ukázalo, jak zdárně škola tato prospívá, příkladu Aprilova a Palauzova horlivě jest následováno. V prvních šesti letech po otevření školy Gabrovské založeny jsou školy bulharské ve Svištově (r. 1836. založena od tamního kupce J. Ch. Angelova), dále v Koprivštici (r. 1837. otevřena od Neofyta Rylského), v Kazanlyku, v Karlově, v Sopotu (1838.), v Panagjurišti a v Kaloferu (1839.), v Sredci a v Trnově. Školami těmito prvopočátky vzdělání národního mezi Bulhary byly zabezpečeny.

Po desítiletém rozvoji byly r. 1845. v Bulharsku již 53 školy; se školami rostl i počet čtenářů, tak že nejedna kniha nalezla již i 2000 předplatitelů.

„A tak probuzení národu bulharského skutkem se stalo v průběhu jediného věku lidského. Byl to veliký převrat, jehož úžasná rychlost spravedlivé vzbuzuje podivení. Na počátku našeho století právem se pochybovalo, zdali Bulhaři kdy zase přijdou k vědomí. A čtyřicet let později hojně bylo vlastenských kupců, učitelův a duchovních, ve všech větších městech byly bulharské školy, bulharské knihy četly se v tisícech výtisků od lidu vesnického. Ne zbraní, ale knihami a školami stala se tato proměna v mysli lidu. Národ stal se živoucím a nabyl takové síly, že by zhola nemožno bylo, mocné toto proudění mysli zastaviti.“

Ale posud Bulhaři svíráni byli jhem fana-

riotským; by svrženo bylo, třeba bylo boje. A boj ten byl krutý! Již v rocích čtyřicátých Bulhaři žádali si biskupů národních; měrou větší žádosti tyto opakovány jsou v letech padesátých. Když po válce Krymské Turecko slibovalo křesťanům všeliké svobody a náboženskou rovnoprávnosť, Bulhaři obrátili se přímo ku dvoru cařihradskému se žádostí za národní církev. Od doby té došlo ku boji zjevnému mezi Bulhary a Řeky. Řekům jednalo se o hmotné i národní panství nad Bulhary; hájili panství svého předstírajíce, že Bulhaři jsou Řeky, mluvícími jazykem zkaženým. Bulhaři naopak pracovali o vybavení své z duchovní nadvlády řecké. Boj trval déle třiceti let. V něm hned na počátku jedním z hlavních obhajců věci bulharské byl známý nám pracovník na poli osvěty bulharské, archimandrita (arciopat) Chilendárský, Neofyt, muž ducha ohnivého a neoblomného. Návodem jeho Bulhaři samému sultánu podávali žádosti, by řečtí biskupové byli odstraněni a na jich místo dosazeni biskupové jazyka bulharského. Vznešení Bulhaři cařihradští ujímali se velice Neofyta, by se stal metropolitou Trnovským; ale pletichy Fanariotů vše zmařily, ano způsobily, že Neofyt r. 1845. odvezen na Athos a tam vězněn až do své smrti (1849.).

Po válce Krymské od porty r. 1858. svolán národní sjezd, aby smluvil opravy nevyhnutelné; ale neústupnosť Řeků všechnu zdárnou činnosť zmařila. Mysli Bulharů ještě více jsou roztrpčeny. Dne 3. dubna 1860. na neděli velikonoční Neofytův druh Ilarion v bulharském kostele v Cařihradě od shromážděného lidu prohlášen jest za vůdce věřících, začež pykal vypověděním; rovněž část Bulharů hledala spásy v sjednocení s církví římskou. Tu nový řecký patriarcha Joakim vy-

zval Bulhary, by předložili svá přání; Bulhaři předložili sedm přání, jež patriarcha zamítl. Na to sám vydal patnáct slibů, že v biskupstvích bulharských ustanovování budou biskupové znalí mluvy bulharské, že do kostelů čistě bulharských zavedena bude bohoslužba slovanská, a že dva bulharští arcibiskupové mají míti místo v synodě patriarší. Na to biskupství bulharská předložila nových osm žádostí, jež opětně neústupnost Řeků zamítla.

Tak vlekl se spor dále, až na stolec patriarší zasedl smířlivý Gregorius VI., který navrhl, by biskupství zabalkánská oddělila se pod zvláštní zprávu prvního arcibiskupa, jenž by se nazýval „exarchu celého Bulharska“. Ale tu Bulhaři zas nechtíce krajany své, bydlící na jih od Balkánu, ponechati pod nadvládím duchovenstva řeckého nepřijali návrhu tohoto žádajíce církve samostatné. Veškeren spor konečně došel svého rozřešení, když v únoru 1870. sultán z vlastní moci rozhodl, by zřídil se *exarchát bulharský* z biskupství po obou stranách Balkánu.

Bulhaři jásali, kdežto patriarcha cařihradský nechtěl uznati nařízení. Nicméně v únoru 1872. prvním exarchem zvolen Ilarion; když pak Ilarion nejsa vhod ni Turkům ni Řekům brzo se poděkoval, zvolen biskup Vidinský Anthym. Národní církev byla znovu založena!

Bulhaři v brzké době měli dojíti i svobody politické. Však než přikročíme ku vylíčení posledního tohoto boje mezi Turky a Bulhary, nutno jest, bychom ku porozumění všímli si stavu říše turecké v století našem.

Z hlubokého úpadku, ve kterém nalézala se

říše turecká na konci minulého století, sultán Selim III. hleděl povznésti říši svou. Selim byl panovník nadaný a činný; nicméně neměl dosti vytrvalosti, by zamýšlené opravy ku konci přivedl. Především obrátil zřetel svůj ku zřízení vojenskému. Vojsko po způsobu evropském jest ozbrojováno a cvičeno, arciť za velikého odporu sboru janičarského. Následovaly z toho veliké boje vnitřní, jež Selim s rádci svými zaplatil smrtí (1808.). V bojích těchto říše sama trhala se v panství neodvislá, Srbové se bouřili, kdežto kraje bulharské zaplaveny jsou tlupami povstalých janičarů a loupežných Krdžalijův. Doba jejich byla tak hrozna, že v Bulharsku o nich podnes ještě s úžasem vypravují a zpívají. Dvanáct let (1792.—1804.) trvala jejich hrůzovláda, proti níž nebylo ani obrany od bezbranného lidu ani pomoci od málomocné vlády.

Byliť Krdžalijové vojíni, po válce domu propuštění, již zbraň odložiti nechtějíce dávali se na loupežnictví. „Krdžaliji nejprvé se zjevili v Chaskjoj pod Rhodopou v Thrakii. Tam shromáždili se pod velením jakéhos Emin-agy i odtud počali svůj rej; tak aspoň pověsť vypravuje. Brzo jich bylo 25.000, ba i více. Hrnuli se k nim nejen Turci, Tataři a Arbanasi, ale i Bulhaři a Bosňáci; oniť všecky národnosti mezi sebou trpěli, dbajíce ne o víru, ale o plen. Z nenadání přepadali města i vsi a vypálivše je, kořisť odvlékali do táborů svých v dolinách pod východním Balkánem a pod Rhodopou. Ani zima, sníh a mrazy nepřerušovaly jejich výpravy. Všichni byli na koních, odění na mnoze v šat skvostný, hedbáv a aksamit; neboť bohaté kořisti bylo vždy nazbyt. Zbraně jich byly skvělé šavle a dlouhé pušky, krdžalijky. V táboře svém mívali množství krá-

sných žen; zvláště cikánek mnoho k nim se přidružilo, které leckdy ve zbroji a koňmo na pochodech v řadách jejich se objevovaly. Nesčíslné ženy a dívky bulharské od sveřepých těch holot uneseny, aby v žalostném zajetí sloužily ohavným chtíčům jejich. I mládenců krásných po obyčeji tureckém s sebou vodili. V týrání člověčenstva Krdžaliji zvláštní měli zálibu." Dvanácte let řádili v krajinách bulharských, až r. 1804. malým sborem vojska, ale po evropsku zařízeného, v mnohých půtkách jsou rozprášeni a poznenáhla zmizeli.

Opravných snah Selimových znovu ujal se Mahmud IV. (1808.—39.); týž pracoval k tomu, by říše turecká úplně po evropsku byla zařízena a lid turecký povznesen byl na roveň ostatním národům evropským. Když r. 1808. nastoupil na vládu, říše turecká rozdvojena bouřemi vnitřními nezasluhovala jména mocnářství. Panovník ve vůli své omezen byl měrou značnou, v hlavním městě ulemy a sborem janičarským, mimo ně timarly a dereh-begy. Ulemy zovou se kněží, soudcové a a učitelé říše turecké, jichž moc vyplývá z toho, že základy říše turecké spočívají na koranu (bibli moslemínské); jich rozhodnutí nesmělo se nikdy beze trestu nedbati, ježto hlas jich měl váhu u vojska a lidu. Timarlové byli držitelé lén vojenských, jimž z počátku za služby vojenské dány jsou statky na čas života; později mnozí z nich dovedli se udržeti při statku dědičně. Derehbegové (páni údolí) byli držitelé hradů a zámků, již majíce mnoho válečného lidu kolem sebe, těšili se značné vážnosti v okolní krajině; byli tudíž přirozenými odpůrci všech snah, jež směřovaly ku využitkování krajin jednotlivých na prospěch dvoru a města hlavního. Proti těmto třídám nastal sultánu boj, ve kterém mimo ulemy ostatní podlehly.

V červnu r. 1826. vyhlazen jest od sultána sbor janičárů; mezi l. 1830.—40. vymizeli i timarlové a dereh-begové, jichž statky mahmud potáhl na sebe, zrušiv všechny výsady jim od dřívějších sultánů propůjčené. Když takto byl Mahmud sobě připravil půdu, započal s opravami, jež měly účelem, by v říši turecké zavedena byla správa úřednická po spůsobu centralistickém a zřízeno bylo vojsko stálé; jinak vše ostatní mělo zůstati nezměněno. Ale pokus jeho nezdařil se docela; ano pokusem Mahmudovým turecká država jest ještě seslabena, poněvadž vlastní Turci oprav postihnouti nemohli a nechtěli. Nicméně křesťanům za vlády jeho se uvolnilo částečně. Na cestě, kterou Mahmud 1837. podnikl do krajin bulharských, úřady napomínal, by šetřily rovnoprávnosti mezi moslemíny a křesťany; i jinak obliby došel u ráje (křesťanů tureckých).

Nástupcem jeho stal se syn jeho Abdul Medžid (1839.—61.). Hned na počátku jeho vlády vydán jest přičiněním paše Rešida památný hattišerif (psaný rozkaz sultánův) Gylhanský, kterým jakýsi druh ústavy dán jest državě turecké; Rešid-paša byl se totiž ve Francii a Anglii naučil znáti život ústavní a byl toho domnění, že zavedením jakési vlády ústavní nejlépe odpomoženo bude hynoucímu panství tureckému; rovněž doufal tímto spůsobem získati říši náklonnosti ostatní pokročilé Evropy, v čemž se nezmýlil. Neboť jako před tím vešlo u světa vzdělaného ve zvyk podporovati snahy Řeků, tak od doby hattišerifu kvetla náklonnosť zjevní ku říši turecké v Evropě západní. Ve skutečnosti nový hattišerif jen to právem stanovil, co vlastně během doby obyčejem a zvykem uznáno jest za právo; přede vším zaručoval následovní stěžejní práva všem poddaným sultánovým: bez-

pečnost života, cti a majetku, stejnoměrné roztřídění daní a zrušení jich pronájmu těm, kdož nabízeli nejvíce, zrušení výsad jakož i zabavování majetku, dále zrušení trestu smrti bez soudního vyšetřování a nálezu; konečně upravil odvod vojenský, snižoval službu vojenskou na dobu 4—5 let pro moslemíny, kdežto křesťanští poddaní i na dále prosti ostávali služby vojenské platíce mírnou daň z hlavy. Celkem pak nedá se upříti, že postavení ráje křesťanské v ohledu hmotném i mravním se částečně zlepšilo. Za to moslemíni po delší dobu nemohli se spřáteliti s myšlénkou, že by rája, kterou Turek nepoctil ani jménem „člověka“, měla býti stejně oprávněnou v říši s Turky. Rovněž opatření, jež učiněna jsou na odstranění rozmanitých zlořádů v říši, zůstala bezvýslednými, poněvadž poslové vyslaní za tou příčinou nepoctivostí svou vše zmařili. Neboť veškeré úřednictvo turecké plno jest nevědomosti, zkaženosti a zbabělosti; vždyť známo jest všude „pašovské hospodaření“. Z té příčiny křesťané nevěřili nikdy Turkům a Turci opět křesťanům; i později napořád Turci neuznávali svědectví křesťanského proti moslemínu před soudem, rovněž i na dále křesťané jsou vylučováni ze služby vojenské a náhradou za to jim jest ukládána daň z hlavy. Pročež po válce Krymské (1856.) sultán vydal z donucení mocí západních pověstný hattihumajum (rovněž psaný rozkaz sultánův), kterým uděluje svobodu vyznání všem nemohamedánům, ruší občanskou pravomocnost moslemínského duchovenstva, prohlašuje rovnoprávnost náboženskou a národní, zapovídá pronásledování odpadlíkův od islamu, připouští nemohamedány k úřadům veřejným a vyslovuje jich zastoupení v radě státní, nařizuje zakládání veřejných škol

a slibuje jiné důležité opravy. Avšak i tento rozkaz sultánův zůstal po většině jen na papíře, poněvadž zásadám v něm vysloveným se příčí učení koranu, který nepřipouští jinověrců ku stejným právům. Dokud Turci byli a jsou pány nad poddanými křesťanskými, není pro ně jiné spásy než osvoboditi se ze jha tureckého. Neboť nejhorší zlo pro křesťany jest úplné bezvládí říše turecké, jež dovoluje úředníkům kaziti a mařiti majetek poddaných a jim ubližovati na cti.

Tyto poměry nesnesitedlné přiměly r. 1875. obyvatele Bosny a Hercegoviny, že chopili se zbraní; brzo došli podpory z Černé Hory, Srbska a Dalmacie a povstání nabylo značných rozměrů. Derviš paša s málo vojskem nemohl mnoho poříditi a teprvé, když Muktar paša se značnějším vojskem přitáhl, podařilo se Turkům opanovati z největší části povstalce. Mezi tím došlo ku vzpouře v Bulharsku (v květnu 1876.), jež za velikých ukrutností Šefketem pašou jest potlačena; brzo na to dne 1. července prohlášena jest od Srbův a Černohorců válka Turkům. Ale Turci znamenajíce, že povstáním Hercegovským připravují se pro ně doby osudné, byli se postarali o vypravení velké části vojsk svých na sever a připravili se již napřed ku boji. Armáda srbská nerozumným způsobem rozdělena byla ve čtyři sbory, Drinský, Ibarský, hlavní Moravský a Timocký. Hlavní boje sváděny jsou kol Alexince s výsledkem nerozhodným; po krátkém příměří boj započat znovu, při němž Turci zmocnili se Dunisu a Alexince a měli cestu otevřenou do Bělehradu. Tu ultimatum*) císaře ruského Alexandra

*) Při jednáních státníků konečné a rozhodné vyjádření strany jedné; zamítne-li je strana druhá, bývá obyčejně následek válka.

učinilo konec dálšímu válčení. Po delším příměří Srbsko zjednalo mír s Turky, kdežto Černohorci tak dlouho prodlužovali příměří, až Rusové dali se do války s Tureckem.

Cár ruský chtě nátlakem na vládu tureckou polepšiti osud křesťanských poddaných vydal již v listopadu 1876. rozkaz, by hotovilo se do pole šest sborů vojenských, šest divisí (menších sborů) jízdeckých a čtyry divise Kavkazské. Turecko na to nařídilo nový odvod v Asii, vyzbrojilo své loďstvo a aby dokázalo, že jest přístupno snahám opravným, prohlásilo dne 23. prosince 1876. za rachotu děl říši tureckou za ústavní. Mezi tím na návrh Anglie sešla se v Cařihradě konference zástupců jednotlivých mocí, jež v brzku ničeho nepořídivši se opět rozešla (v lednu 1877.); velmoci byly žádaly, by správcové křesťanských provincií byli dosazováni od sultána za jich souhlasu, aby zřídila se zvláštní komise, jež by přihlížela k tomu, zda-li opravy od vlády turecké slíbené též řádně se provádějí. Oba požadavky vláda turecká zamítla prohlašujíc, že zasahují v obor její svéprávnosti. Ale mohlo-li se o svéprávnosti v říši turecké mluviti, kde nikoliv právo, nýbrž meč a zákon Mohamedův vše rozhoduje? Odpověď porty (vlády turecké) byla spolu pohaněním Evropy, jež tak dlouho přihlížela nečinně k tomu, jak moslemínská menšina sužovala beztrestně většinu křesťanskou.

Jakkoliv ostatní velmoci takovou daly sobě líbiti odpověď, Rusko jediné, vidouc v utlačovaných své souvěrce a kmenové příbuzné, nemohlo neslyšeti hlasů volajících za pomoc. Pročež, když porta dne 20. ledna 1877. dala odpověď odmítavou, stálo již šest sborů armádních při hranicích tureckých. Ještě jednou státníci pokusili se o

zažehnání války, ale marně; když porta neustupně trvala na svém, prohlášena jest válka od Rusů Turkům (dne 23. dubna 1877.).

V noci na 24. duben ruská vojska za velení velkoknížete Mikuláše, carova bratra, vtrhla přes řeku Prut do Rumunska, s nímž vyjednáno bylo právo průchodu. Turci rozestavili na 180.000 mužů podél Dunaje v dlouhé čáře, tak že zvláště Vidin, kde velel Osman paša, a Šumen, kde hlavním velitelem byl Abdul Kerim, silně byly obsazeny. Dne 6. května sultán přiložil sobě název „hajitele víry" a prohlásil „svatou válku", jež zve všechny věřící ku boji a zajišťuje těm, kdož padnou v boji, přístup do ráje. Turci očekávajíce první přechod Rusů přes Dunaj poblíž hranic srbských byli velice překvapeni, když v druhé polovici června Rusové u Galace přeplavili se přes Dunaj; pročež v brzku na to vyklidili Dobrudžu. Brzo na to hlavní voj Rusů za velení Radeckého přešel přes Dunaj u Zimnice a již dne 7. července octlo se Trnovo, staré sídelní město Bulharů, v rukou Rusů. Devátý sbor, veden jsa generálem Krüdenerem, dobyl Nikopole (16. července), čímž Rusové nabyli prvního postavení silného při Dunaji.

Současně statečný generál Gurko za pomocí Bulharů překročil s vojem svým Balkán, sestoupil v údolí Tundže a zmocnil se za bojů vítězných Kazanlyku (dne 17. července); na to obrátil se ku severu, by zmocnil se průsmyku Šipky, což se mu za pomoci osmého sboru podařilo. Rusové byli brzo v držení tří přechodů přes Balkán. Četné hlídky jízdecké rozeslány jsou na všechny strany a opanována jsou města Karlovo a Jambol; Rusové byli jen dva pochody vzdáleni od Drinopolu.

Účinek rychlého pochodu Rusů na Turky byl ohromný. V Cařihradě došlo ku vzpouře, násled-

kem níž propuštěn jest ministr záležitostí zahraničných Safvet paša a vypověděni jsou ministr vojenství Redif paša a vrchní velitel vojska tureckého Abdul Kerim. Vrchní řízení vojska západního svěřeno jest Osmanu paši, kdežto vůdcem armády východobulharské ustanoven jest Mehmed Ali; Soliman paša, který posud stál proti Černohorcům, jest rovněž odvolán a nařízeno mu sebrati armádu třetí. A ejhle, jaký obrat! Jak nastala změna ve vrchním velitelství, změnil se i průběh boje na prospěch Turků.

Již den po dobytí Nikopole (dne 17. července) došla zpráva do hlavního tábora ruského, že od západu značné voje nepřátelské táhnou proti Plevnu. Ale než Rusové přitáhli obsadit města, bylo již v držení Osmana paše; týž původně chtěl Nikopol vybaviti z moci nepřátelské, ale přišed pozdě obrátil se ku jihu a obsadil Plevno, jehož vojenskou důležitost záhy seznal. Marně Rusové pokusili se o útoky, byli odraženi; na tu dobu dosti značné důležitosti bylo, že aspoň obsadili Loveč a Selvi, města jihovýchodně položená. Mezi tím armáda následovníka trůnu postupujíc v poříčí Jantry nabyla jistoty, že Turci za vedení Achmed Ejuba paše, v počtu as 50.000 mužů, se opevnili poblíž Razgradu; rovněž generál Zimmermann viděl se nucena ustoupiti za opevnění Černovodská. Teprvé v době té správa vojska ruského seznala, že nemá dostatečného počtu vojska, a že další pochod Osmanův mohl by býti nebezpečným mostu, jejž Rusové byli postavili u Svištova. Z té příčiny dostalo se generálovi Krüdenerovi posily a rovněž jest mu nakázáno, by zmocnil se za každé okolnosti Plevna. Mezi tím turecký vojevůdce opevňoval Plevno a obsadil, by kryl své levé křídlo, Rahovo, kdežto chtě krýti

své pravé křídlo, vypudil Rusy z Lovče. Dne 30. července 1877. generál Krüdener u Grivice udeřil na opevnění turecká u Plevna, a ač od 9. hodiny z rána do 3. odpoledne děla hřímala, veškery útoky Rusů byly marnými. Pod večer generál Krüdener nucen byl ustoupiti, zanechav 8000 mrtvých a raněných na bojišti; kdo z raněných octl se v rukou sveřepých Turků, zavražděn jest za hrozných muk. Mezi vojskem ruským nastal veliký zmatek, jenž se mohl vojsku ruskému státi osudným, kdyby Osman paša byl rychle se vydal pronásledovat Rusů; ale Osman jich nepronásledoval, tak že Rusové brzo na to se zastavili a u Trsteniku znovu se opevnili. Rusové po porážce této nuceni jsou do pole povolati vojsko gardové, několik divisí a rovněž první třídu zemské obrany v počtu 180.000 mužů; dále 7. a 10. sbor posud při Černomořském pobřeží se nalezající jest povolán ku posile. S radostí přijata jest v době té od Rusů zpráva, že vojsko rumunské rovněž jako spojenec Rusů vytáhne do boje.

I na jihu Balkánu štěstí nepřálo Rusům; generál Gurko nucen jest před útoky vojsk tureckých ustoupiti z krajin jihobalkánských zpět do hor. Turci přešli po těchto neúspěších Rusů ku válce výbojné. Soliman paša, náčelník vojska tureckého na jih od Balkánu, hodlal vypuditi Rusy z hor Balkánských. Dne 13. srpna podařilo se mu dobyti vsi Šipky poblíž průsmyku Šipeckého; marně v bojích ze dne 20.—26. srpna namáhal se, by zmocnil se průsmyku vlastního. Ale nebezpečí, jež hrozilo 4000 Rusům, hájícím průsmyku, bylo nemalé, když v čas dostalo se jim pomoci od generála Radeckého (dne 23. srpna). Po delším odpočinku Soliman udeřil dne 17. září na nejvyšší bod průsmyku Šipky, horu sv. Mikuláše,

v nočním útoku a lstí skutečně se jeho zmocnil; v 6 hodin ráno Turci byli pány výšiny, o dvanácté již zase jsou vypuzeni. Od doby té průsmyk Šipka pro Turky byl ztracen.

Podobně se měly věci při řece Lomu. Oba armádní sbory, jimž velel velkokníže, následovník trůnu, napadeny jsou od daleko četnějších vojsk Mehemeda Aliho. Následkem porážek nuceny jsou (v prvních dnech m. září) vzdáti se všeho postavení při Lomu a obsaditi krajinu mezi Jantrou a Lomem, by nepřítel nepronikl ku Bělé a neohrožoval hlavního stanu ruského. Dne 14. září podařilo se Mehemedu Alimu zvítěziti nad Rusy u Sinankjoje; ale již týden na to doznal kruté porážky u Čerkovny a ustoupil zpět za Černý Lom. Mehemed Ali na to jest odvolán a nástupcem jeho jest ustanoven Soliman paša.

U Plevna Rusové po prvém zmatku znovu se zmohli a brzo vtáhli ve svá dřívější stanoviště; když pak ku sborům ruským přidala se armáda rumunská v počtu 30000 mužů, započato poznovu s útokem proti tureckému vojsku v západním Bulharsku. Dne 11. září, v den jmenovin cára ruského, vykonán jest veliký útok na opevnění Plevenská, kterýž provázen jest největší porážkou Rusů za celého tažení polního. Vojsko rumunské útočilo na pravém křídle proti opevnění Grivickému, jehož se zmocnilo, generál Skobelev, který se hnal od jihu, dobyl jedné pevnůstky, jež později zase jest ztracena; ostatní útoky proti ležení tureckému byly marny. Na 14000 mrtvých a raněných pokrylo bojiště. I nezbylo nic jiného než obmeziti se na pouhé obklíčení nepřítele, jež svěřeno osvědčenému hajiteli Sevastopolu, generálu Totlebenovi. Především zastavena jest střelba neplodná a započato s kopáním příkopů, jimiž

poznenáhla vojsko ruské kol Plevna čím dále tím více jest stahováno; zvláštním oddílům příslušelo přerušovati spojení mezi jednotlivými částmi vojska Osmanova. Úplné sevření pak provedl generál Gurko, jenž dne 24. října zmocnil se tureckého opevnění u Horního Dubníku a čtyři dni na to Teliše.

Mezi tím Turci shromažďovali poblíž Sredce nové vojsko, jemuž velitelem jest ustanoven Mehemed Ali; poněvadž Rusové ve třech oddílech postupovali přes Vracu ku prosmykům Balkánským a krok za krokem se usazovali, zmařen jest tak úkol vojska Mehemedova, by Osman byl vybaven ze svého zajetí. Rovněž nebylo možno vojsku tureckému za Lomem přispěti na pomoc Osmanovi paši. I bylo tudíž čekati, že Osman co nejdříve se vzdá.

Osman ještě jednou pokusil se proniknouti řadami vojska obléhajícího. Dne 10. prosince Osman kázal vykliditi opevnění přední, pustiti se do boje na straně jižní a severovýchodní s částí vojska, kdežto zbytek měl si proklestiti cestu mezi Dolním Dubníkem a Etropolem k Vidinu. Rusové byvše zpraveni v čas o zámyslu Osmanově od přeběhlíků a vyzvědačův obsadili opevnění od Turků opuštěná, kdežto vojsko útočící záhubným ohněm zpět zahnali. Osman paša, sám jsa raněn a zbaven potravin a náboje, vzdal se na milosť a nemilosť; s ním 10 paší, 128 vyšších a 2000 nižších důstojníků a 36000 mužů octlo se v zajetí ruském, mimo to 1200 koní a 77 děl. Obležení Plevna jest úkaz v dějinách vojenství velmi řídký a tudíž velmi památný. 143 dní trvalo obležení tureckého vojevůdce, kterýž pouze polním opevněním kol města otevřeného dovedl se po tak dlouhou dobu hájiti proti nepříteli da-

leko silnějšímu a jenž zaměstnáním hlavního vojska ruského na místě jednom dovedl přeměniti platně veškeren plán válečný.

Když caru Alexandrovi zvěstován jest pád Plevna, pronesl se prý slovy: „Válka posud není skončena.“ Nicméně další boj nabyl docela jiné tvářnosti, když se 100.000 mužů mohlo se zase volně naložiti. Z nich část odeslána jest sesílit voje Gurkovy a dále voje Radeckého u Šipky; generálové Skobelev a Karzov vysláni prosmykem Trajanským, by obešli od západu Šipku; konečně zbytek Plevenského vojska poslán ku rozmnožení vojska východního, jemuž velel následník trůnu.

Když generál Gurko byl dostal posil, nakázal třem oddílům, by nastoupily na obtížný přechod přes pohoří Balkánské. Cesty, jež zvoleny jsou ku přechodu, v době letní sotva hodí se ku přechodu pro obtížnost cesty; v době zimní byly zaváty sněhem, tak že bylo třeba kopati průchody a sice po většině v době noční, by pozornost nepřátel nebyla vzbuzena. Sotva že cesty pro vojsko jsou upraveny, nastala při zimě 18—20° nová chumelenice sněhu, že cesty znovu pokryty jsou ledem a třeba bylo prosekávati v ledu stupně, by mohlo se vstoupati nahoru; při tom řádila zima krutá, jež vyžadovala mnohonásobnou oběť zmrznutím, neb aspoň nastuzením. Pročež všechna česť vojsku, jež zmoci bylo s to takých obtíží, a jeho vůdcům zdárným! Ač dnem i nocí jest pracováno a postupováno, přece uplynulo šest dní a nocí velikého namahání, než se podařilo vojsku postoupiti o 15 km. cesty. Dne 30. prosince přední stráže vojska ruského stály na jih od Balkánu; vojsko turecké jsouc překvapeno příchodem vojska ruského nuceno ustoupiti v pevné opevnění u Taške-

senu (na silnici ku Sredci), jež opustilo následkem útoků Gurkových již v novoroční den roku 1878. Generál Gurko vydal se na to proti Sredci, do něhož vtáhl dne 4. ledna; bylť den ten pro Sredec velice významný, neboť od r. 1434. nebylo město obsazeno od žádného vojska křesťanského.

Generál Radecký, obhajce Šipky, byl vyslal dva oddíly, jež měly obejíti nepřítele oblehajícího Šipku; jeden za vedení Skobeleva kolem Imitli, druhý veden jsa knížetem Mirským vpadl nepříteli, Veseli paši, v zad. Paša ani netušil, že jest nepřítelem kolkolem obklíčen, až teprvé dne 8. ledna, když oba oddíly hnuly se proti vesnici Šipce. Když dne 9. ledna z rána Radecký udeřil v čelo nepřítele, došlo ku boji všeobecnému, jenž s večera skončil zajetím Turků. Zajetí armády Šipecké způsobilo, že Drinopol, ač od Turků proměněn jest v ležení opevněné, octl se u velikém nebezpečí; neboť jakým vojskem mělo se ležení hájiti? Zbývalo pouze vojsko Solimanovo, proti němuž táhla vítězná vojska, Gurkovo a Radeckého.

Gurko postupoval těsně za nepřítelem prchajícím skrze Ichtiman, vrata Trajánova a Samokov ku Tatar-Pazardžiku, jehož dospěl dne 13. ledna. Brzo na to (16.) Rusové obsadili i Plovdiv, do něhož několik hodin později vtáhl i oddíl armády střední, totiž generál Karzov s oddílem svým a jízda Skobelevova, jež přiklusala z Kazanlyku. Generál Gurko na to nakázal, by část vojska vypravila se proti Stanimace, jízda gardová pak proti Drinopolu, by armádě Solimanově zamezen byl přístup ku městu. Pochody těmito armáda Solimanova jest rozdvojena, z níž jedna část zatlačena jest na jih do hor, druhá na východ od Drinopole; Soliman jsa stále pronásledován, nucen jest zbytky vojska soustřediti u Gymyrdžiny (poblíž

Černého moře). Téhož dne, kdy obsazen jest od Rusů Plovdiv, jízda armády střední za vedení generála Strukova obsadila Seimenli, železniční stanici, při níž odbočuje dráha Drinopol-Plovdivská ku Jamboli, jakož i jižněji položené město Hermanli; pěchota dostavila se teprve dne 22. ledna, načež spojená jízda rozeslána jest na všechny strany okolí Drinopolského. Rusové byli již obsadili Kirkilisu, položenou východně od Drinopolu, jakož i Demotiku na jihu Drinopole; tu došla zpráva o zjednaném příměří, jež učinilo prozatím konec všemu válčení, když Rusové již takřka stáli před samými branami Cařihradskými. Neměliť Rusové dojíti opevnění Cařihradských!

Turci již po pádu Plevna dovolávali se pomoci u států neutrálních. Anglie, jejíž návodem porta se hlásila o sprostředkování, by válce byl konec učiněn, schvalovala žádosť vlády turecké, kdežto ostatní velmoci zamítly ji s podotknutím, že třeba, by obě moci válčící si přály prostřednictví. Když později i armáda Šipecká jest zajata, a Turkům mizela všechna naděje v lepší obrat válečný, porta jala se domáhati příměří přímo u Ruska. Velkokníže Mikuláš prohlásil, že jest volným, by jednalo se v jeho hlavním táboru o příměří, jakmile by nastalo dohodnutí o předběžných podmínkách míru. Na to turečtí plnomocníci, Sever a Namyk paša, vydali se dne 14. ledna z Cařihradu do hlavního táboru ruského, který dobou tou nalezal se poblíž Kazanlyku; jednání dělo se z obou stran velmi liknavě, ježto Rusové vyčkávali nových úspěchův a Turci spoléhali se na pomoc anglickou. Mezi tím Rusové byli obsadili Drinopol, do něhož velkokníže Mi-

kuláš přeložil svůj hlavní stan; tu konečně dne 31. ledna 1878. podepsány jsou následovní předběžné podmínky míru mezi Rusy a Turky: Bulharsko stane se samosprávným knížectvím, portě poplatným, v mezích, jež dány jsou krajinami obývanými převahou obyvatelstvem bulharským; Černá Hora stane se neodvislou na vládě turecké a území její se rozšíří; neodvislosť Srbska a Rumunska se zabezpečuje; Bosně a Hercegovině dostane se samosprávy zaručené; porta nahradí Rusku útraty válečné.

Velkolepé, ale krvavé byly úspěchy Rusů za války této. Dle zpráv úředních obnášely ztráty Rusů do konce ledna 1878. na bojišti v Evropě, i v Asii, kdež rovněž bojováno, 89304 mužů dílem mrtvých dílem raněných; mezi nimi bylo 10 mrtvých a 11 raněných generálů; rovněž jeden císařský princ padl na bojišti. Dle toho z bojujících padl vždy šestý muž; z raněných, již přijati jsou do lazaretův a špitálů, zemřel vždy jedenáctý muž.

Značná byla kořisť Rusův. Armáda následníka trůnu ukořistila 16 děl, 1000 stanů s 3000 ručnic a zajala jednoho paši a 7000 mužův. Armáda Zimmermannova v Dobrudži zajala 4600 mužů v rozličných potyčkách, devátý sbor zajal 2 paše se 7200 mužů a zmocnil se 52 děl a 7000 ručnic. U Plevna padlo do rukou šest paší a 44000 mužů vojska, 96 děl a 66000 ručnic, u Šipky 4 pašové, 34000 mužův a válečné zásoby v počtu 100 děl a 26000 ručnic. U Plovdiva octl se v zajetí jeden paša s 11000 mužův a ukořistěno 100 děl a 12000 ručnic. Celkem ukořistila armáda dunajská 16 paší, 113600 mužů, 578 děl, 9900 stanů, 126800 ručnic, 24000 koní a veliké zásoby střeliva a potravin; k tomu druží se kořisť

bojiště Asijského 16 paší, 50000 mužů, 662 děl, 15000 stanů, 18000 koní a 42000 ručnic a velkého množství potravin a střeliva.

Jakmile došla zpráva o příměří Drinopolském do Anglie, nastalo tu veliké znepokojení. Angličané obávali se, by Bulharsko pod mocí ruskou rozšířeno jsouc po moře Egejské neohrožovalo obchodních cest anglických na Východu. Z té příčiny Anglie ihned vyslala část loďstva svého, jak pravila ku ochraně křesťanů Cařihradských, do přístavu Cařihradského; na to Rusko ohlásilo, že hodlá s částí vojska svého rovněž vtrhnouti do Cařihradu. Když porta na tuto hrozbu ruskou Anglii odňala právo, by lodi její směly plouti průplavem Dardanellským, přece za velení admirála Hornbyho plulo dne 11. února šest anglických lodí válečných skrze průplav ku Cařihradu, před nímž zakotvily. Na to Rusové obsadili vojskem svým výšiny, jež věnčí Cařihrad.

Za takých okolností Rusové sami spěchali, by konečný mír byl zjednán; jednání o mír započala dne 16. února v Drinopoli a skoncována jsou generálem Ignatěvem dne 3. března ve Sv. Štěpánu, hlavním stanu velkoknížete Mikuláše, v bezprostředním sousedství hlavního města, Cařihradu. Rusko, jež čekati mohlo, že velmoci, jimž záleželo na osudech Turecka, budou předpojaty proti jakémukoliněk výsledku války, žádalo ve smlouvě Svatoštěpánské daleko více než na ten čas, že dojíti může, sobě bylo vědomo; z té příčiny a zvláště z ohledu k Anglii, jež již před počátím války hrozivě vystupovala proti Rusku, také smlouva zjednaná ve Sv. Štěpánu nazvána jest „předběžnými podmínkami míru." Počtem obsahovala smlouva 29 článků, z nichž nejhlavnější jsou následovní: Článek první a druhý, dle nichž

Černá Hora prohlašuje se samostatnou a ustanovují se její nové hranice; článkem třetím Srbsko nabývá samostatnosti a území jeho rozšiřuje se na jih; článkem pátým Porta uznává neodvislost Rumunska. Článkem šestým Bulharsko stává se samosprávným knížectvím poplatným s vládou křesťanskou a vojskem národním; důležité jsou meze nového knížectví, jak se ve smlouvě vytýkají: Na západě od hranic srbských mez se táhne přes Vranju ku Kara-daghu a ku Drimu Černému, dále směrem jižním podél této řeky a kolem Ochridu a Kastorie až k ústí řeky Vardaru. Odtud hranice jde směrem východním kolem ústí řeky Strumy a podél pobřeží mořského až k Burugölu, načež obrací se ku severozápadu přes Rhodopu a dále ku řece Ardě; minouc Drínopol na sever od města jde hranice směrem ku moři Černému, jehož dochází u Hakim-tabiassi. Podél pobřeží mez se táhne až ku Mangalii, načež obrací se ku Dunaji, kdež končí nad Hrsovem.

Dle článku sedmého volba knížete má díti se svobodně od lidu; porta potvrdí volbu, a velmoci ji schválí. Žádný člen panovnické rodiny velmocenské nemůže býti volen. Zařízení nové vlády svěří se na dvě leta ruskému plnomocníku. Dle čl. osmého vojsko turecké opustí Bulharsko a všechny pevnosti v zemi se zruší. Než zřídí se vojsko národní, Bulharsko po dvě leta bude obsazeno od vojska ruského. Čl. devátý obsahuje ustanovení v příčině poplatku bulharského; článkem desátým Portě dává se právo, by stavěti mohla silnici vojenskou územím bulharským do území za panstvím bulharským položeného. Dle čl. dvanáctého poboří se pevnosti Dunajské a zakazuje se stavba pevností při Dunaji vůbec. V Bosně a Hercegovině (dle čl. čtrnáctého) za-

vedou se bezodkladně opravy ve správě zemské za souhlasu Rakouska a Ruska; na Kretě (dle čl. patnáctého) bude se zachovávati pořádek správy r. 1868. stanovený a podobný zavede se i v ostatních částech panství tureckého v Evropě. Dle čl. šestnáctého dostane se Armenii řádných oprav ve správě zemské. Čl. devatenáctý stanoví válečnou náhradu v obnosu 1410 milionů rublů; car ruský vyslovuje svou ochotu po případě spokojiti se i s odstoupením území v Dobrudži a v Armenii a malou částkou peněžní. Dle čl. devětadvacátého schválení smlouvy očekává se během 14 dnův a vyhrazuje se zjednání úplného míru při obapolné závaznosti vytčených podmínek.

Smlouva Svatoštěpánská, jak se dalo předvídati, vzbudila mnohou nelibosť. Především Rumunsko bránilo se proti ustanovení, by Bessarabie postoupena byla Rusku, a pamětním spisem ku velmocím ohražovalo se proti každému odstoupení. Rovněž Řecka nemile se dojalo, že slibovány jsou jenom opravy v provinciích řeckých; ale jak mohlo chtíti sklízeti, když nebylo silo? Zvláště válečně vedla sobě Anglie; zbrojila loďstvo své, povolávala vojsko z Indie a byla by se na prospěch Turecka vrhla do boje, kdyby byl se našel spojenec vhodný. Konečně uvažujíc, že Rusku není možno po kruté válce pustiti se do boje nového, zvláště když by po delší dobu nuceno bylo míti vojsko své válečné pohotovu, Anglie doufala ruského cáře přinutiti k ústupkům. By Rusko totiž po delší dobu ještě bylo ve zbrani, Rakousko navrhlo kongres, na kterém by se docílil konečný mír mezi Rusy a Turky; Anglie přijala návrh ten, když shromáždištěm ustanoven Berlín, se žádostí, by Rusko předložilo úplnou smlouvu svatoštěpánskou kongresu. Ruský kancléř Gorčakov

zamítl požadavek tento, ale vyslovil svou ochotu, by jednáno býti mohlo na kongresu o všech otázkách palčivých; Rusko arciť vymínilo si právo úplné svobody, chce-li neb nechce-li souhlasiti s ustanoveními kongresu. Na to došlo ku delšímu jednání mezi státníky jednotlivých velmocí. Když vyslanec ruský v Londýně, hrabě Šuvalov, s vládou anglickou dohodl se o některých věcech důležitých, zvláště o velikosti Bulharska, rozeslána jsou kancléřem říše německé, knížetem Bismarkem pozvání ku kongresu do hlavního města říše německé, do Berlína. Dne 13. června 1878. sestoupili se plnomocníci velmocí evropských a Turecka ku prvnímu sezení; při povolnosti ruských plnomocníků v devatenácte sezeních skončeno jest jednání kongresu tohoto (dne 13. července 1878), jehož ustanovení veledůležita jsou pro rozvoj zemí Balkánských. Smlouva Berlínská skládá se ze 64 článků, z nichž prvních dvanáct jedná o knížectví bulharském, dálších deset o Východní Rumelii, 23tý o Kretě, 25tý o Bosně a Hercegovině, dálších osm o Černé Hoře, dálších devět o Srbsku, 43tý až 51. o Rumunsku, 52tý až 57tý o Dunajské plavbě, ostatní pak o opravách, k nimž Turecko zavazuje se v říši své.

Články upravující poměry knížectví bulharského a Východní Rumelie zní následovně:

Čl. 1. Bulharsko zřizuje se jako samosprávné a poplatné knížectví pod svrchovaností sultánovou; dostane se mu vlády křesťanské a vojska národního.

Čl. 2. ustanovuje hranice državy bulharské. Dle nich knížectví zabírá krajiny mezi Dunajem a pohořím Balkánským položené, až dosud Bulharskem Dunajským zvané; jen na straně jihozápadní přiřčeno ještě državě okolí Sredecké s jižně položenou hornatinou, čímž Bulharsku do-

stalo se podílu na veliké a důležité cestě obchodní a vojenské, jež vede z Bělehradu do Cařihradu.

Čl. 3. Kníže bulharský zvolí se svobodně od lidu, a volba jeho potvrdí se od Porty za souhlasu velmocí. Žádný člen domu panovnického některé velmoci evropské nemůže dojíti volby za knížete bulharského. Uprázdní-li se hodnost knížecí, má se díti volba knížete nového za týchž podmínek a týchž předpisů.

Čl. 4. Shromáždění boljarů, jež svolá se do Trnova, má se usjednotiti o způsobu vlády knížecí ještě před volbou knížete. V osadách, kdež vedle Bulharů bydlí Turci, Rumuni, Řekové a jiných národů příslušníci, má se přihlížeti ku právům a zájmům těchto obyvatelů jak při volbách tak při zřizování vlády.

Čl. 5. Základem veřejného práva v Bulharsku budiž: Různost víry a vyznání není závadou nikomu ve věcech, jež týkají se občanských a politických práv, veřejného postavení v úřadech a hodnostech a konání rozmanitých povolání a řemesel. Svoboda ve volném konání všech vyznání zaručuje se jak přítomnému tak i přistěhovalému obyvatelstvu.

Čl. 6. Prozatímní zařízení vlády v Bulharsku svěřuje se plnomocníku ruskému, jemuž ku přehlídce přidává se turecký plnomocník a konsulové velmocí, jež smlouvu tuto podepsaly. V pochybnostech rozhoduje většina konsulů; nastane-li rozpor mezi ruským neb tureckým plnomocníkem a většinou konsulů, rozhodují o věci sporné zástupci podepsaných mocí, již je zastupují v Cařihradě.

Čl. 7. Prozatímní vláda nemůže potrvati déle devíti měsíců po zjednání smlouvy; jakmile vláda se zřídí, má dojíti bezodkladně ku volbě knížete.

Po dosazení knížete vejde v platnosť nové zřízení knížectví, a kníže sám v plnou svou moc.

Čl. 8. Úmluvy obchodní a plavební, jež porta byla zjednala s mocemi cizími, zůstávají platnými i pro Bulharsko; žádná změna v nich nesmí se státi leda se svolením moci, jíž se věc týká. V Bulharsku není dovoleno vybírati clo průvozné za zboží. Příslušníci všech mocí jsou postaveni úplně na roveň; totéž platí o poměrech obchodních s državami cizími. Práva a svobody cizích poddaných, rovněž zvyklostí zavedené soudnictví a ochrana konsulská mají i napříště zůstati v platnosti, pokud za obapolného souhlasu se nepozmění.

Čl. 9. Výše poplatku, jejž knížectví bulharské povinno bude ročně odváděti dvoru sultánovu, ustanoví se od mocí, jež smlouvu podepsaly, na konci prvního úředního roku nové správy. Poplatek určí se dle průměrného příjmu ze země plynoucího. Bulharsko zavazuje se nésti rovněž část veřejného dluhu říše, o níž dohodnou se moci, až ujednána bude výše poplatku.

Čl. 10. Bulharsko nastoupí ode dne smlouvy na místo vlády turecké ve práva a závazky ku dráze, vedoucí z Ruščuku do Varny; stejnou měrou Bulharsko na místě Porty přejímá závazek, dle něhož rozšíří dráhy na území svém.

Čl. 11. Vojsko turecké opustí Bulharsko. Všecky pevnosti dřívější zruší se na útraty knížectví během jednoho roku neb po případě ještě dříve. Vláda místní má ihned konati v té příčině přípravy; nových pevností nesmí zřizovati. Portě zůstavuje se právo, by o svých válečných potřebách, jež ještě zůstaly v pevnostech Dunajských, v Šumenu a Varně rozhodla, jak jí libo.

Čl. 12. Mohamedanští majitelé usedlostí, již

knížectví byli opustili, mohou ponechati si svůj majetek, když jej pronajmou, neb jinými spravovati dají. Komise turecko-bulharská po dvě léta bude dohlížeti k tomu, jak převádí a upravuje se dřívější státní majetek a církevní na účet Vysoké Porty a soukromníků, jichž věc tato se týká. Kdož z knížectví se byli vystěhovali a cestují neb bydlí v jiných částech říše turecké, podlehají zákonům říše této.

Čl. 13. Na jihu Balkánu zřídí se správní okres, jenž jmenovati se bude Východní Rumelií a zůstane pod vojenskou a politickou svrchovaností sultána tureckého, arciť s vyhrazením samosprávy. Okres spravovati bude křesťanský generální guvernér (správce).

Čl. 14. ustanovuje meze Východní Rumelie. Na sever Rumelie sahá ku pohoří Balkánskému, na východě ku moři Černému. Hranice jižní počíná u Salichlere, překročuje Strandžu na sever od Achmatlaru, dospívá Tundže 25 km. na sever od Drinopole, načež obloukovitě přechází ku Marici nad Mustafou paší a směrem západním kolem Ady, dále podél řeky Ardy a po hřebenech Rhodopy ku hoře Krušově spěje. U hory této počíná mez západní, jež na jihovýchodu Rylu dotýká se hranic knížectví.

Čl. 15. Sultánovi vyhrazuje se právo, by stavěti mohl ku ochraně hranic pevnosti a vydržoval své vojsko při hranicích. O vnitřní pořádek v zemi stará se domácí četnictvo, jež ve službě podporuje domácí vojsko občanské; jmenování důstojníků přísluší sultánu. Sultán zavazuje se, že v posádkách pohraničních nebude se nalézati vojsko nepravidelné, jako bašibozuci neb Čerkesové (svou ukrutností postrach obyvatelstva); táhne-li vojsko turecké zemí, nemá nikde se zdržeti.

Čl. 16. Generální guvernér může povolati do země vojsko turecké, když bezpečnost provincie toho vyžaduje. V tom případě Porta jest povinna ohlásiti zástupcům velmocí v Cařihradě úmysl svůj jakož i příčiny, jež její jednání ospravedlňují.

Čl. 17. Generální guvernér Východní Rumelie za souhlasu velmocí ustanovuje se od Porty na dobu pěti let.

Čl. 18. Ihned, jak smlouva se podepíše, sestoupí se komise, jež s Portou vyjedná způsob správy ve Východní Rumelii; během tří měsíců ustanoviti se má moc a působnost guvernéra jakož i soudní, správní a finanční upravení provincie.

Čl. 19. Než nově země se upraví, komise tato povede finanční správu.

Čl. 20. Smlouvy Porty s mocemi cizími platí i pro Východní Rumelii, rovněž i práva a výsady cizinců; Porta zaručuje, že v provincii šetřiti se bude všeobecných zákonů říše v příčině svobody náboženské.

Čl. 21. Závázky Porty v příčině železnic východorumelských zůstávají na dále v platnosti.

Čl. 22. Okupační armáda ruská v Bulharsku a ve Východní Rumelii skládati se má ze 6 divisí pěchoty a 2 divisí jízdy a ne z více jak 50000 mužů. Armáda vydržuje se na útraty země. Vojsko udržuje spojení s Ruskem nikoliv pouze skrze Rumunsko, nýbrž také skrze přístavy černomořské, Burgas a Varnu.

Doba, jak dlouho vojsko ruské bude míti obsazeno Východní Rumelii a Bulharsko, ustanovuje se na devět měsíců ode dne smlouvy. Ruská vláda zavazuje se, že v další době tří měsíců provede odchod vojska svého z Bulharska skrze Rumunsko a úplné vyklízení knížectví bulharského.

Tak, byť i rozdělením země bulharské ve dví,

dostalo se Bulharům kýžené svobody politické; po vybavení z podruží církevního Bulhaři dospěli i svobod politických, na čas arciť částečně obmezených, nicméně i přes to obmezení velmi značných.

V. Knížectví bulharské a Východní Rumelie.

A. Knížectví bulharské.

Po 485 letech Bulharsko opět jest osvobozeno vítěznými zbraněmi Rusů sourodých!

Rusové rovněž zavedli správu zemskou nové državy pod řízením knížete Čerkavského; v sandžacích dosazeni vojenští správcové ruští, jimž přidáni jsou náměstkové bulharští, jako ku příkladu v Sredci Drinov, v Trnově Cankov, ve Svištově Balabanov a j. Ku osazení úřadů správných povoláni jsou vzdělanci bulharští, kdekoliv se nalézali, hlavně učitelé a vystěhovalci bulharští.

Shromáždění svolané do Trnova, bývalého carského města, přijalo dne 16. dubna 1879. ústavu země, jejíž hlavní ustanovení jsou následovní: Sněm zemský svolává se ročně na dva měsíce, do něhož volby dějí se všeobecným právem volebním; sněm skládá se z jedné komory,*) v níž nalézají se poslancové jen volení. V zemi zaručuje se úplná svoboda tisková a právo shromažďovací a petiční; vojenská povinnosť jest všeobecná jakož i návštěva škol obecných. Všechny tituly a řády se zrušují. V čele státu jest kníže dědičný, který jest vrchním velitelem vojska, zástupce státu ve poměrech ku mocem cizozemským

---

*) Ku konci 1883. změna: Na příště dvě komory, první z 45 členů, druhá komora zástupců.

a náčelník moci výkonné; kníže má právo potvrzovati a prohlašovati zákony sněmem přijaté a vykonává dozor vrchní nad úřady správními. Zemský znak je korunovaný zlatý lev v červeném poli.

Koncem dubna jednohlasně zvolen knížetem bulharským od národního shromáždění v Trnově Ludvík princ Battenberský, z větve vévodského domu Hessensko-Darmstadského, synovec cáře ruského, osvoboditele Bulharska; přijal název Alexandra I. Země bulharská novému knížeti nebyla neznámou; bylť účasten války rusko-turecké po celou její dobu, od přechodu přes Dunaj u Svištova až do míru Svatoštěpánského. Dunaj přeplul mezi prvními; ve vojště Gurkově měl podílu na smělé, ale nešťastné výpravě přes Balkán. Jest postavy mužné, tváře se zamlouvající a ducha velmi pružného. Bulharsky četl trůnní řeč při zahájení prvního zasedání sněmovního; obliby získal záhy veliké mezi lidem, jmenovitě následkem častých cest po veškeré zemi. Družina knížecí není četná a skládá se z Bulharův a Rusův; k nim druží se několik německých pánů z Hessenska. Sídlo své zvolil ve Sredci, kdež konak bývalého Sofijského místodržitele upraven jest v palác knížecí. Kníže při vládě spravuje se radou šesti ministrův a radou státní, v níž zasedají ministři, řecký arcibiskup, mufti (náčelník církve mohamedánské), dále hlavní rabín, konečně 4 od knížete jmenovaní a 8 volených členů. Ministerstva jsou následovní: ministerstvo zahraničných záležitostí a osvěty, ministerstvo vnitra, veřejného vyučování, práv, financí a vojenství.

Ministerstvu zahraničnímu podřízeni jsou diplomatičtí agenti, již jsou počtem tři, v Cařihradě, v Bělehradě a Bukurešti. Ministr zahraniční spolu

řídí věci náboženské. Řecko-východní církev bulharská jest samostatnou církví národní, jíž stojí v čele svatý synod a exarcha. V knížectví jest devět biskupství; nižší duchovenstvo ve vzdělání velice svém jest zanedbáno a málo vyniká nad lid vesnický, kdežto duchovenstvo vyšší ve vzdělání jest pokročilé. Ostatním vyznáním v knížectví svoboda jest zaručena. Ministerstvu vnitra podřízeni jsou náčelníci okruží (krajů), jež dělí se opět na větší počet okolijí (okresů); okruží počítá se v knížectví 21.

V okresích působí vedle úřadů vládních též volená zastupitelstva okresní. Pod správou ministeria vnitra jest i četnictvo, dále vrchní ředitelství pošt a telegrafů, ředitelství staveb veřejných, jakož i vrchní rada zdravotní.

Ministerstvo veřejného vyučování řídí věci školské. Již před válkou úsilím Bulharů samých položeny jsou dobré základy ku školství, na nichž budováno dále i za prozatímní vlády ruské; vláda knížecí se vším přičiněním pečuje o zdárný rozkvět školství jak obecného tak středního. Na otevření university bulharské, zvláště nutné fakulty právnické, pomýšlí se v době nejblíže příští, jakmile domácími školami odchováno bude dostatečné posluchačstvo. Prozatím vypomáhá se nadacemi studujícím vysokých škol v cizině, hlavně na Rusi, dále v Praze, Záhřebě, Vídni a Paříži.

Pokud se škol obecných týče, jest návštěva obecná dle §. 78. ústavy zemské. Država dělí se v 16 okruží školních, v nichž jest po jednom dozorci škol. V roce školním 1879. počítalo se v knížectví 1088 škol obecných, z nichž bylo 1027 chlapeckých, 61 dívčích; na nich působilo 1247 učitelův a 132 učitelky. V roce školním 1881. počítalo se již 1421 škol, z nichž bylo 1327 chla-

peckých a 94 dívčích; na nich působilo 1580 učitelův a 180 učitelek.

Z počátku školní budovy zcela nevyhovovaly potřebám. Z té příčiny ku vyzvání vlády obce jaly se stavěti školy zatímní ze dřeva neb vepřovic, při čemž dostává se jim pomoci státní.

Školní rok trvá ve městech 10 měsíců; na venkově učí se jen po dobu zimní. Zdárnému rozvoji vadí posud, že jen nepatrná část dětí chodí pravidelně do školy, zvláště dívek. Ze všech školou povinných dětí do školy chodilo r. 1879. jen 15%, r. 1881. již 17%; i lze bezpečně doufati, že poměr stále se lepšiti bude. Rovněž učitelstvo, nejsouc řádně vzděláno, nemůže se zdarem působiti. Před válkou učitelé počítáni ku nejlepším vzdělancům v zemi; ale když zřízeno jest knížectví, většina jich vstoupila do služeb státních. Škol na to přibývalo, kdežto učitelů se nedostávalo; i ustanovováni jsou učiteli i ti, již umějí jen psáti a čísti. Z té příčiny vláda bulharská zřídila pokračovací běhy, by učitelé doplnili své vědomosti a obeznámili se s hlavními zásadami vychování a učby; roku 1882. zřízeny dva učitelské ústavy, v Šumenu, jenž měl 42 žáky a 28 žákyň, a ve Vrace, který měl 31 žáka.

Vedle škol bulharských jsou v Bulharsku školy turecké, židovské, řecké a armenské. Turci vydržují as 260 škol v zemi. Školy jich jsou školy náboženské; mládež za vedení kněží a soudců učí se znáti věrouku a písmo. Větší školy turecké jsou ve Varně, Šumenu, Razgradu a Ruščuku.

Židé španělští vydržují své vlastní školy v čelnějších městech bulharských. Nejslavnější škola Arménů jest ve Varně.

Žákům, již učinili zadost škole obecné a své vzdělání obecné doplniti hodlají, slouží „školy

klasné“, do nichž vstupují žáci ze čtvrté školy obecné. R. 1881. počítalo se takých škol 44 pro chlapce, 11 pro dívky; nejvíce jsou školy ty o dvou třídách, jen rusčucká má tříd pět.

Již za vlády turecké Bulhaři měli dva ústavy střední, totiž v Gabrově a Plovdivě, podobné našim školám reálním, a školu duchovní v klášteře Petropavlovském u Ljaskovce (poblíž Trnova). V školním roce 1882. byli následovní střední ústavy v knížectví: Duchovní škola v Ljaskovci, klassické gymnasium ve Sredci, čtyři gymnasia reálná v Gabrovu, Lomu, Kjustendilu a Varně, a dvě gymnasia ženská ve Sredci a Trnovu. Vedle těch škol jsou dvě školy trojtřídní, v Silistře a Caribrodu, a dva semináře učitelské v Šumenu a Vrace. Na školách těch působilo 76 učitelů (z nich 12 Čechův a Chorvatů); žáků bylo 1643 a 267 žákyň.

Ministerstvo vyučování má pod správou svou i odbor statistický, jenž založen jest od ministra Sarafora. Jeho dozoru podřízena jest tiskárna státní a knihovna národní.

Ministerstvo spravedlnosti vykonává dozor nad soudem vrchním, třemi soudy apelačními (v Sredci, Trnovu a Šumenu) a devíti soudy krajskými, jimž podřízeny jsou soudy smírné (58) ve všech městech a vesnicích větších. Soudí se dle předpisů, jež vydány jsou od ruské vlády prozatímní, a dle zákonníka tureckého, který jest nápodoben francouzskému zákonníku občanskému. Mimo několik právníků ruských zaměstnáni jsou při soudech lidé domácí, nejvíce někdejší učitelé a kupci. V té věci dlužno čekati nápravy od doby příští, kdy fakultou právnickou odchováni budou právníci řádní.

Řízení záležitostí peněžních vede ministerstvo financí. Daně v Bulharsku jsou nepatrny; většinou

jsou daně jen prodloužené daně turecké, které o sobě nebyly značny, ale že několikráte se vybíraly, stávaly se těžkými. Hlavní důchod je desátek obilní a cla; cel vytěženo v roce 1879: 2,571.024 lvů (= franků) ze zboží přivezeného, roku 1880: 3,857.891 lvů, a roku 1881: 4,667.368 lvů. Na r. 1881 budžet státní vykazoval 28,154.280 lvů důchodův a 29,141.814 lvů výdajů, z nichž 11 mill. vyžaduje vojenství, a 8 mill. správa vnitřní.

Ministerstvo vojenství vede záležitosti vojenské. Dle zákona vydaného v srpnu 1879. každý Bulhar zbraně schopný povinen jest sloužiti od 21. roku ve vojště po 12 let, totiž 4 leta v činné službě, 4 v záloze a 4 v obraně zemské. Vojsko skládá se ze 24 praporů pěchoty, ze dvou pluků jízdy (s 8 škadronami, z nichž jedna jest gardová husarů červených), ze dvou pluků dělostřeleckých o 9 bateriích a 80 dělech, a ze tří setnin vojska technického, celkem as 16000 mužů. Důstojníci výše nadporučíků byli do nedávna skoro vesměs Rusové, poněvadž domácích lidí vojensky vzdělaných nebylo. Bulharům i knížeti záhy znelíbilo se poručníkování Rusů nejen ve věcech vojenských, nýbrž i vládních; i došlo na podzim r. 1883. ku rozmíškám velmi vážným mezi ruskými generály, Sobolovem a Kaulbarsem, a knížetem, jež skončily odchodem obou generálů z Bulharska a odvoláním četných důstojníků Bulharů, již sloužili ve vojště ruském, do domoviny. Vnitřní ústrojí vojska bulharského zařízeno jest dle vzoru ruského. Uniformy jsou upraveny dle kroje národního, přede vším beranice s barevným pytlíkem svrchu a boty vysoké; v letě vojsko ošaceno jest bíle, ježto na místo beranice oblékne plátěné placatky a místo zimní uniformy bílý prací oblek.

Národní obrana zavedena jest na způsob sborů střeleckých. Důstojník vojska řadového dohlíží ku cvičením střeleckých setnin, jež řídí poddůstojníci posádky. Zbraně a náboje poskytuje sborům država. Jinak každý sbor má svého přednostu, četaře a střelnici.

Obyvatelstvo knížectví živí se hlavně orbou a chovem dobytka. Půda knížectví jest velmi úrodna a poskytuje i při svém posavadním vzdělávání nedostatečném hojný přebytek obilí, bobů, tabáku a vína. Orba totiž provádí se v Bulharsku velmi jednoduše; 4—8 volů, v horách 8—10, velmi hubených zapřáhne se do pluhu. Sedlák sám všechno potřebné dříví, když robí pluh, si vyřezavá; jen radlici a nůž kupuje v městě. Hospodářství posud trpělo mnoho zmotanými poměry právními, poněvadž pozemky nebyly vyměřeny, a vybírání daní dělo se v přírodninách; mimo to i nedostatek silnic a cest vadí zdárnému rozvoji orby. Bulhar proto do nedávna o málo více sil, než vlastní potřeba toho žádala; větší díl půdy úrodné následkem toho leží ladem, a mnohé krajiny široko daleko pokrývá proutí a křoví.

Dobré dvě třetiny půdy posety jsou kukuřicí, hlavní potravinou Bulharů; mimo to pěstují pšenici, žito a rýži. Oblíbena jest i cibule a česnek; první zastupuje u Bulharů naše brambory, kdežto druhý milou je pochoutkou sedláků bulharských. Ze stromů ořechové a moruše po celé zemi jsou roztroušeny; silně pěstují slívy, z níž vyrábějí nejmilejší svůj nápoj, rakii.

Značný jest chov dobytka, jenž tvoří velikou část jmění národního; všude shledáš hojnost koní,

bůvolů, volů, ovcí, koz i drůbeže. Velmi rozšířen jest v zemi chov bourců. Středištěm jeho v knížectví jest Trnovo; sem přicházejí četní kupci vlaští, by kupovali za peníz drahý bulharské hedbáví a prodávali je pak jako svůj výrobek.

Knížectví má hojnost rud rozmanitých, jež posud zůstaly nedotknuty; známa jsou posud železitá ložiska samokovská, z nichž těží se způsobem jednoduchým.

Bulhaři jeví veliké nadání ku řemeslnictví uměleckému a umění technickému. Zálibou svou pro průmysl Bulhaři podstatně liší se od Srbů obchodních a bojovných; Bulhaři nadáni jsou živým smyslem pro tvary lepé, vyznamenávají se zručností a pilností a jeví obzvláštní nadání při stavbách obydlí a chrámů a zvláště mostů. Nejkrásnější most v celém Bulharsku, u Běly přes řeku Jantru, vystavěl prostý Nikola Pičoglu, nemající vzdělání stavitelského. Ze tvrdého vápence most Bělský jest vystavěn; má 14 otvorů, jest 270 m. dlouhý a 9 m. široký. S oprávněnou hrdostí stavitel vypravoval, že stál 700000 piastrů (= 70000 zl.), pro Bulhary velký peníz; nezdál se pociťovati, vypravuje cestovatel Kanitz, že při velmi skrovných vědomostech vykonal dílo, jež by sloužilo ku cti i dovedným technikům evropským. Mnohé nové kostely bulharské, ano i mečety se svými smělými kopulemi a minarety, a synagogy v Bulharsku jsou dílem Bulharů bez vzdělání vyššího.

Z odvětví řemeslných uvádíme výrobu sukna, zboží koženého a hrnčířského v Ruščuku, kožešin a zboží filigranového ve Vidinu, železářského, provaznického a řemenářského v Gabrově, a zboží koženého a punčochářského v Samokově, výrobu kožešin v Lovči a zboží filigranového ve Vrace, jež proslulé jest po celém Bulharsku.

Při obchodní čilosti a podnikavosti Bulharů, bohatosti země a výhodné poloze při Dunaji dolním a v sousedství moře Černého jsou obchodní poměry knížectví příznivy, jak dosvědčují následující udaje: Zboží přivezeno jest do země v roce 1879. v ceně 32,137.800 lvů, roku 1880. v ceně 48,223.637 lvů a roku 1881. již v ceně 58,467.100 lvů; vyvezeno jest ze země zboží r. 1879. v ceně 20,092.854 lvů, r. 1880. v ceně 33,118.200 a roku 1881. v ceně 31,819.900 lvů. Cla obnášela ze zboží přivezeného r. 1879.: 2,571.024 lvů, r. 1880: 3,857.891 a r. 1881: 4,677.368 lvů, ze zboží vyvezeného r. 1879: 200.929 lvů, r. 1880: 331.182 a r. 1881.: 318.199 lvů.

Jaký byl přívoz zboží z jednotlivých států v roce 1881. ukazuje následovní přehled:

Země	Clo (ve lvech)	% všech cel	Cena zboží (ve lvech)
Rakousko-Uhry	1,177.699	25·2	14,721.238
Anglie	1,084.457	23·2	13,555.713
Rumunsko	680.527	14·5	8,506.588
Turecko	522.295	11·2	6,528.687
Italie	466.710	10	5,833.875
Francie	241.584	5·2	3,019.800
Srbsko	157.879	3·4	1,993.487
Rusko	96.531	2	1,206.637
Německo	22.950	0·5	286.875
Ostatní státy	226.736	4·8	2,834.200
Úhrnem	4,677.368	100	58,487.100

Nejvíce přiváží se z držav jednotlivých následovní zboží:

Moučných věcí z Italie, Turecka a Anglie,*) ovoce a zeleniny z Turecka, šťáv rostlinných z Turecka a Francie, živých zvířat ze Srbska a Rumunska, výrobků živočišných z Rumunska a Turecka, koží z Turecka, Ruska, Rakouska a Francie, kolonialního zboží z Rakouska a Francie, Anglie a Turecka, nápojů z Rakouska, Turecka a Srbska, látek lučebných z Turecka a Rakouska, kovů a výrobků kovových z Anglie a Rakouska, látek mineralních z Rumunska a Italie, látek barevných z Anglie a Rakouska papíru z Rakouska a Francie, látek tkaných z Anglie a Rakouska, výrobků dřevěných ze Srbska, Rumunska a Rakouska, a konečně jiných výrobků továrních z Rakouska, Francie a Anglie.

V roce 1881. přivezlo se do knížectví bulharského zboží více jednoho millionu ok (78 ok = 100 kgr.): Rýže (1·7), ovoce a zeleniny (1·6), cukru (1·8), vína (1·8), lihovin (2·7), surového železa (2·4), soli kamenné (1·7), petroleje (2.1) a příze bavlněné (1·5).

Za to vyvezeno z knížectví nad jeden million ok: Kukuřice (102), pšenice (42), ječmene (19), žita (5), prosa (4), ovsa (3·7) a mouky (1·1). Dále vyvezlo se ovoce a zeleniny skoro jeden milion ok, vajec 14 milionů kusů, skorem půl milionu kusů velkého i drobného dobytka, 727 tisíc ptáků rozmanitých, 107.000 ok medu, čtvrt milionu ok vína. Z jednotlivých výrobků vyvezlo se 200 tisíc kusů nožířských, skoro jeden milion ok zboží dřevěného a 843 tisíc kusů hrnců. Konečně vy-

*) Státy jednotlivé seřaděny jsou dle množství zboží dodávaného.

vezeno 300 tisíc ok vlny, 600000 koží syrových a 200.000 koží připravených.

Která jsou hlavní obchodní místa knížectví, vysvítá z následujícího přehledu mýtnic bulharských (v roce 1881.).

Mýtnice	Příjem (ve lvech)	% všech př.	Cena (ve lvech) zb. dovez.	Cena (ve lvech) zb. vyvez.
Varna	1,625.259	32·5	19,265.338	8,403.200
Svištov	701.065	14	8,366.363	3,175.600
Ruščuk	645.570	12·9	7,680.200	3,115.400
Lom-Palanka	592.691	11·9	7,268.988	1,117.200
Rahovo	269.859	4·8	2,776.863	1,771.000
Vakarel	203.365	4·1	2,433.713	866.800
Vidin	174.318	3·5	2,008.963	1,360.100
Silistria	145.838	2·9	1,660.625	1,298.800
Kjustendil	104.122	2·1	1,201.062	803.700
Caribrod	85.525	1·7	1,044.700	194.900

Ku větším mýtnicím vývozným náležejí Gabrovo (1,594.800 lvů cena zboží), Nikopol (1,523.800), Balčik (1,379.400), Čatak (1,330.800), Tutrakan (974.300) a konečně Samokov (973.900).

Z drah patří zemi dráha z Ruščuku do Varny vedoucí, jež jest dlouhá 224 km.; r. 1881. knížectví mělo telegrafů v délce 2408 km. R. 1881. bylo v zemi 42 poštovních úřadů, jež dopravilo 1·2 mil. zásilek.

Na první počátky zajisté utěšený rozvoj národohospodářský!

b) Východní Rumelie.

Dle smlouvy Berlínské zřízen jest na jihu pohoří Balkánského až ku Rhodopě nový politický celek, zvaný Východní Rumelie, jehož středištěm a hlavním městem stal se Plovdiv. Ku zřízení správy v nové provincii měla sestoupiti se komise mezinárodní, jež záhy dostavila se do Plovdiva. Ale komise potkala se u obyvatelstva s velikou nedůvěrou, a zjevně strojen odpor proti obnovení nadvládí tureckého. Jakkoli veškeré obyvatelstvo země naplněno bylo hořkostí proti Turkům, přece brzy začalo se rozestupovati na strany dvě, horlivou a mírnou; kdežto prvnější vedena jsouc velitelem bulharského vojska občanského, plukovníkem Kesjakovem, strojila odpor branný, strana druhá majíc v čele bulharského exarchu Josifa přihlížela ku obecné bídě v zemi a pokládajíc veškeren odpor za nemožný radila k tomu, by obyvatelstvo poddalo se smlouvě berlínské, byť i nikoliv bez podmínek·

Ruch tento v zemi měl dobré následky. Komise mezinárodní seznala, že není možno uvésti posádky turecké na hranice zemské, a že třeba jest, by správcem nové provincie stal se muž, jenž by se těšil oblíbě u Bulharův a nebyl pouhým nohsledem Porty turecké. Mezinárodní komise skoro tři čtvrtě roku pracovala v Plovdivě na základní ústavě (organickém statutu), již dokončia dne 26. dubna 1879. Statut jest rozsáhlý zákonník (o 495 odstavcích), který může býti pozměněn pouze za souhlasu všech mocí, jež podepsaly smlouvu Berlínskou, a Porty vysoké.

Generálním guvernérem Východní Rumelie jmenován od Porty za souhlasu velmocí kníže Alexander Vogoridi čili (po turecku) Aleko paša.

„Volba nemohla býti zdařilejší: vysoký hodnostář cářství osmanského se zděděnou vážností u Bulharů, původem ze země samé a nad to takřka Bulhar, Řek a Turek v jedné osobě, jedním slovem zvláštnost, jež nemá sobě rovného. Otec jeho Stefanaki Vogoridi rodem byl z Balkánského městečka Kotla, severně od Slivna, vnuk proslulého Stojka Vladislavova, jenž jako Sofronij biskupem byl ve Vraci a koncem minulého století pérem a slovem probuzoval národ bulharský. Stefanaki studoval na řeckých školách v Bukurešti, vstoupil do turecké služby jako úředník diplomatický a od tlumočníka postoupil až za knížete poplatného ostrovu Samu. Zemřel r. 1859. Ze synů jeho starší Nikolaki usadil se v Multanech; mladší syn, první guvernér rumelský Aleko, studoval v Berlíně, sloužil při tureckých poselstvích, až konečně před válkou byl vyslancem tureckým ve Vídni. Bulharsky neumí; s obyvateli provincie hovoří francouzsky, řecky neb turecky. Jako generální guvernér má plat 300.000 zlatých grošův (as 60.000 fr.), mimo nějž má as 20.000 fr. na výdaje spojené s úřadem. Bez povolení Porty nesmí nikam než do Cařihradu a vůbec nemůže se vzdáliti ze země na více než tři měsíce.“

Když vstoupiti měl na půdu nové provincie, Turci nalehali na něho, aby tak učinil maje fes na hlavě, o čemž Bulhaři nechtěli ničeho slyšeti. Konečně docíleno narovnání; kníže na pomezí zaměnil fes s bulharským černým kalpakem. Na všech stanicích vítán jest s jásotem; do Plovdiva dorazil dne 30. května 1879. a skvěle jest uvítán od generála Stolypina a všeho obyvatelstva. Ihned odebral se do kostela bulharského, kdež na bulharské oslovení exarchy odpověděl jazykem řeckým; na to přečtěn turecký a bulharský list sultánův

o jmenování guvernerově. Turecký prapor, který se měl rozvinouti, zůstal dle komise mezinárodní nerozvit, ježto by jinak bylo došlo ku novému jitření. Nazejtří generál Stolypin opustil Plovdiv.

Na to na základě statutu započato se zařízením nové správy. Poměr země ku Portě jeví se následovně: Sultán potvrzuje ministry (direktory) i představené (prefekty) krajů; nedojde-li do měsíce svolení neb zápověď sultánova, pokládá se, že je srozuměn s jmenováním. Sultán jmenuje též důstojníky vyšší; jménem jeho pronášejí se rozsudky soudní. Zákony, jež přijme sněm, jakož i rozpočet zemský mají zapotřebí potvrzení sultánova; nedojde-li do dvou měsíců potvrzení neb zápověď, zákon nabude platnosti. Z důchodů země tři desetiny připadají vládě turecké, jež má i podíl na výnosu cel, pošt a telegrafů. V zemi jsou tři jazyky úřední, bulharský, turecký a řecký; v nich prohlašuje se úřední ohlášení a jedná se u soudů.

Generální guvernér ve spolku se shromážděním oblastním rozhoduje o zákonech pro zemi platných. Shromáždění oblastní skládá se 1. ze členů, již stálé mají místo ve shromáždění, jako jsou: náčelníci pěti křesťanských vyznání, totiž Bulharův, Řekův, Arménův, katolíkův a protestantův, turecký mufti, hlavní rabín, předsedové nejvyššího dvoru soudního a vrchního soudu ve sporných věcech správných a hlavní kontrolor financí; 2. ze 36 členů, již voleni jsou volbami přímými a z nichž polovice mění se volbami každá dvě léta a konečně 3. z 10 členů, jež jmenuje guvernér vždy na dvě léta.

Volenu býti může, kdo v zemi jest usedlý, kdo v zemi má nemovité statky, kdo provozuje obchod neb řemeslo, kdo zastává jakýkoli úřad;

každý občan, jenž nabyl 21 let, může voliti, volenu býti jen ten, jemuž nejméně jest 25 let. Při prvních volbách zvoleni 32 Bulhaři, 2 Řekové a 2 Turci; mezi všemi 56 poslanci bylo: 40 Bulharův, 6 Turkův, 5 Řekův, 2 Arméni, 2 Židé a 1 Francouz (biskup katolický). Sněm smí se jen raditi o vnitřní správě zemské, nikoliv o věcech politických.

Ze sněmu volí se desítičlenný výbor zemský, který má dozor nad správou zemskou, posuzuje doplňky a nařízení ku daným zákonům a jest vůbec radou správci zemskému; členové jeho mají denně své schůze, jsou voleni a placeni na jeden rok.

Správu země řídí šest direktorů, sídlících v Plovdivě; z nich skládá se rada tajná zemského správce. Direktoři jsou ustanoveni ku řízení věcí vnitřní správy, spravedlnosti, finančních, orby, obchodu a prací veřejných, veřejného vyučování a konečně vojenství. Řiditel pro věci vnitřní jest generálním tajemníkem oblasti a spravuje spolu i věci náboženské a jednání se zástupci mocí cizích. Politická správa země zřízena jest docela dle vzoru francouzského; země dělí se na šest krajův (departementův) a na dvacet okolojí (kantonův). Jména krajů jsou: Plovdiv, Tatar-Pazardžik, Stará Zagora, Chaskjoj, Sliven a Burgas. V každém kraji schází se dvakráte do roka zastupitelstvo krajské; obecní správa v městech i na vesnicích rovněž podrobně jest ustanovena.

Poněvadž všechny poměry správy veřejné podrobně jsou určeny a vymezeny a úředníci mimo to nejsou podrobeni proměnám, správa zemská rozvíjí se utěšeně. K tomu přidružuje se přísný dozor, jaký ze všech stran koná se nad vládou rumelskou tu od Porty turecké, tu od konsulů

velmocí, tu od sněmu a obyvatelstva. Rovněž země jsouc od přírody bohatě nadána vždy měla obyvatelstvo pokročilejší než bylo obyvatelstvo Bulharska Dunajského.

Direktor vyučování řídí věci školské. Dle úřední zprávy direktora vyučování počítalo se ve školním roce 1882. celkem 1789 škol obecných, o 377 více než roku předešlého. Bulharských škol pravoslavných bylo 931; z nich 24 úplných (se 4 odděleními = prvními školními roky a 2 třídami = pátým a šestým ročníkem), 59 po 4 odděleních a jedné třídě, 76 po jednom oddělení a jedné třídě, 188 po dvou odděleních, 308 po třech odděleních, 186 po čtyrech odděleních a konečně 90 ještě nedostavěných. Katolických škol bylo 9 (u Pavlikiánův), protestantské 2, řeckých 59, armenských 5, tureckých 770 a židovských 13.

Každému bude divný značný počet škol tureckých. Ale jaké jsou to školy! Ač zákon nařizuje, že do škol smí se přijímati děti 6leté, najdeš ve školách děti, jež sotva mluví. Podobně se věc má se školami židovskými. Neboť školy turecké i židovské slouží tomu, by vedly mládež k učení se modlitbám a zákonu božímu. Jméno školy po našem rozumu přísluší jen pěti tureckým a třem židovským; tureckým v Plovdivě (2), v Čirpanu, Staré Zagoře a Tatar Pazardžiku, židovským v Plovdivě, Pazardžiku a Jambolu.

Na školách bulharských bylo toho roku 86897 žáků; z těch bulharských žáků bylo 51799. Do školy chodilo 76% všech dětí školou povinných. Katolických žáků napočetlo se 932, protestantských 75, řeckých 4088, arménských 223, tureckých 29000 a židovských 780. Učitelů působilo na školách bulharských 1199 (z nich 173 učitelek), na řeckých školách 93, na katolických

22, na protestantských 3, na armenských 9 a na tureckých 776, téměř všichni imamové konající obřady náboženské. Poněvadž stále velký jest nedostatek učitelstva, vláda po několik let již zřizuje roční kursy pedagogické, jichž jest účelem učitele slabé seznamovati se zásadami vychovatelství a učby; v roce 1880. byly 4 kursy, v roce 1881.: 8, v roce 1882.: 11 se 600 učiteli bulharskými a 220 tureckými. Dozor nad školami mají okresní školdozorci, nejčastěji lékařové okresní, úředníci neb duchovní.

Školy měšťanské, též střední zvané, mají touž osnovu jako nižší gymnasia reálná; chlapecké jsou o 4 třídách, dívčí o třech. Ve školním roce 1882. počítalo se jich celkem 31, z nich 25 bylo bulharských, 4 řecké a jedna turecká. Žáků bylo na těch školách 3004, učitelů 109 (mezi nimi 22 učitelky).

Školy střední toho roku byly: Dvě bulharská gymnasia realná, v Plovdivě (7 tř.) a ve Slivně (4 tř.); oba ústavy měly 1216 žáků. Dále slouží vyššímu vzdělání dívek dvě gymnasia v Plovdivě a Staré Zagoře (5 tř.), na nichž bylo 290 žaček. Na všech gymnasiích vyučovalo 62 učitelů, mezi nimiž četní Čechové.

Poněvadž školy domácí pro studie vyšší nestačí, posýlají se posud schopní mladíci do ciziny na studie; předloňského roku uděleno bylo 50 nadací studujícím na Rusi, v Záhřebě, v Praze a městech jiných.

Jak z daného přehledu vysvítá, Rumelie ve školství jest dosti pokročilá; nejsou tam školy něco nového, nýbrž jen pokračování prací započatých za nadvládí tureckého.

V Plovdivě působí též literární spolek, jenž

ve svazcích měsíčních vydává zábavný a poučný časopis Nauku.

Direktor spravedlnosti řídí věci soudní; jemu podřízen vrchní soud v Plovdivě, jenž jest soudem apelačním krajským soudům. V každém totiž kraji nalezá se soud s dvěma komorami pro záležitosti civilní a trestní.

V okresích jednotlivých působí od vlády dosazení soudcové s dvěma volenými přísedícími; obecní starostové (kmetové) obstarávají soudy smírčí. Státní zástupci u soudů krajských jsou namnoze právníci z Čech. Při soudech řídí se zákony tureckými, jež upraveny jsou dle zákonníku francouzského.

Daně v Rumelii jsou ponejvíce staré turecké; hlavní mince turecká jest zlatá lira turecká (22 fr. 70 cent.), jež dělí se na sto grošů neb piastrů. Budžet na rok 1883. vykazuje následující čísla: důchody zemské 78,795.600 grošů, vydaje 81,525263 grošů, tudíž nedostatek skoro tří millionů grošů.

Největších výdajů vyžadují finance (s poplatky Portě) více 33 mil. a dále vojsko a četnictvo 20 mill.; na vyučování vypočtěno potřeb na 6 mil., na veřejné práce a dopravu $7^1/_2$ mill. Pokud se týče posledních, dbá vláda rumelská, by silnice řádně se upravily a udržovaly; pošty a telegrafy zařízeny jsou docela dle způsobu evropského, ježto v každém okresu najdeš stanici telegrafní.

V Rumelii není vojska řadového, nýbrž jen vojska občanského. Z té příčiny patrný jest rozdíl mezi vojskem bulharským v knížectví a v Rumelii; v knížectví vojsko řádně jest vycvičeno, čehož není při sboru rumelském. Týž skládá se z 12 praporů pěchoty, z nichž jen tři mají po třech setninách, kdežto ostatní mají jen po jedné setnině o 130 mužích. Mimo to v Plovdivě jest

„prápor učební", který složen jest ze dvou setnin pěchoty, škadrony jízdy, půl baterie dělostřelectva a z jedné setniny technické. Uniforma vojska rumelského jest táž, jakou mělo vojsko bulharské za ruské okupace. Dle zpráv úředních ve vojště rumelském má sloužiti 4118 mužů, kdežto ve skutečnosti jest ve zbraní as 2800 mužů; ostatní se přivolávají jen na cvičení, trvající dva měsíce, střídavě.

Vojenská služba jest závazna pro všechny obyvatele a se zálohou trvá 12 let; dojde-li ku válce, může oblast Rumelská postaviti do pole skoro 50.000 ozbrojenců. Vedle vojska bdí nad pořádkem veřejným četnictvo, pěší i jízdné, čítající 1425 mužů, které nemajíc dostatečného cviku a zkušenosti nemůže plniti svůj úkol jak by mělo, Podobně u vojska občanského není jednotného ducha, jemuž na závadu jest sbor důstojnický složený ze všech možných živlův. I nezbývá než ve věci té čekati nápravy od dob příštích!

Stolicí Rumelskou jest Plovdiv, který podstatně se liší od Sofie, hlavního města knížectví. „Sofia (20.500 duší) je hlavním městem z brusu novým, jež vykouzleno jest vůlí osvoboditelův Bulharska proti obecnému očekávání uprostřed horských pustin; jako přes noc vylupuje se ze ssutin hliněného města staroturecké s drahotou báječnou a se směsicí rozmanitých národů. Mezi obyvatelstvem Sofijským nečetní starožilové docela ustupují v pozadí a v popředí stojí pestrá strakatina, každý odjinud, ať z Bulharska ať z ostatní Evropy a z jiných okolí. Je to společnosť samorostlá, uvnitř dosti pevně sloučená osamoceností uprostřed kraje bez železnic a bez splavných řek.

Docela něco jiného je Plovdiv (24.053 oby-

vatelů): staré město s obyvatelstvem ode dávna usedlým, od nepamětných dob vždy středisko veliké provincie; i za doby naší, po zřízení Rumelie všechen život jest jen pokračování v pravidelném rozvoji starším. Plovdivané jsou měšťané starého rázu; lid města i okolí jest povahy velmi pochvalné a dobré, kdežto v jiných městech na východě, jmenovitě u moře cizinci na oči se staví zkaženosť a schytralá lehkomyslnosť. Na ulicích slyší se nejvíce mluviti bulharsky, ale i dosti řecky a turecky; skoro všecky bulharské rodiny městské hovořívají i řecky, ale nicméně můžeš žíti v Plovdivě neuměje slova řeckého.

Jeť mezi 24.053 obyvateli, kteří bydlí v 3749 domech 10909 Bulharů, 5558 Turkův a 4781 Řekův; kromě tří národů zemských je v městě i osada armenská (806 duší) a židovská (1134 židé španělští). Nad to bydlí v městě několik kupeckých rodin italských a francouzských, usedlých již od mnoha let v Plovdivě. Značný jest i počet cikánů, jichž se počítá 865. V městě sídlí řecký arcibiskup. Obyvatelstvo živí se výrobou látek hedbávných a soukenných a obchodem."

Jako v knížectví i v Rumelii obyvatelstvo živí se hlavně orbou a chovem dobytka. Z druhů obilních sejí se naše druhy obilní, proso a jmenovitě kukuřice. Nejlepší pšenice daří se v okolí Staré Zágory, jež jest žitnicí krajin Balkánských, kraj nesmírného bohatství obilného, vlast proslulé po celém východě pšenice „zagarky". Ze zelenin hojně se pěstuje hrách, bob, zelí a cibule; ve značné míře se pěstují a jedí modré plody, někdy až stopu dlouhé rostliny „patlandžanu", rajská jablka a bámije. Tabák, ač se daří měrou zna-

menitou, málo se pěstuje, rovněž brambory. V okolí Pazardžiku nejlépe se daří rýže; víno druhdy hojně pěstované následkem velkých daní uvalených na vinice pěstuje se daleko méně. V letě jí se mnoho melounův, jež ve velikém počtu pěstují se při březích řeky Marice. Z ovocných stromů hojny jsou ořechy, mandloně, hrušky, merunky, broskve a kdoule.

Při vzdělávání rolí hlavní tažný dobytek v těchto krajinách jest bůvol, v našich končinách zvíře neznámé. Je nižší a delší než náš vůl domácí, má rohy na zad zahnuté a jest barvy černé neb tmavošedé. Líně se pohybuje a je velice citliv proti parnu slunečnímu a proto celé hodiny se válí v bahnech anebo stojí ve vodě. Ve dvorech vesnických mají zvláštní nádržky, v nichž se bůvoli potápějí až po nozdry; nezbytnou u každého potahu bůvolího je naběračka ku polévání zvířat. Volové i bůvoli nezapřahují se do vozů s postraňky, nýbrž mají hlavu prostrčenou skrze rámec upevněný po obou stranách voje, tak že veškerá síla tažní soustředěna jest na šíji zvířete.

Vozy, jež obvykly jsou v rovině Thrácké, jsou ohromné koše čtverhranné z černého proutí, jsou velmi těžkopádné a nevypadají úhledně.

Bůvol jako tažný dobytek má větší cenu než vůl neb kráva, koní se užívá jen ku jezdění nebo ku nosení, ač za doby nynější i tito ponenáhlu přicházejí v obyčej. Hojny jsou rovněž i ovce a kozy; tyto jako všude jsou zakořenělí nepřátelé lesa, ale přece rády se chovají. V průvodu velikých psův a opatřen kotly a nádobím, potřebným ku výrobě sýra, kozák z jara vyhání stádo své na vysoké, tučné pastviny hor Balkánských. Přes leto pobude na horách a pozdě na podzim opět shledává se s údolím. Vraceje se šťastně pištÍ

co mu dech stačí na flétnu, svou průvodkyni nerozlučitelnou, kteráž i cestovateli příjemně zní melancholickým tichem lesů Balkánských.

Řemeslná a průmyslová činnost obyvatelstva městského podobně jako zemědělství nenalezla žádné podpory u vlády turecké. I jest v té příčině třeba úsilovné práce nynější vlády Rumelské, by zameškané v čas bylo doplněno; práce a snaha v brzku odměněno bude výsledkem zdárným, neboť dosvědčeno jest od znalců lidu bulharského, že Bulhaři vynikají zvláštním nadáním v odborech průmyslu a umění. Posud domácí činnost průmyslná obmezovala se na výrobky ze stříbra a železa, dále na zhotovování vzácných koberců, látek hedbávných a soukených, zbraní a výrobků řezbářských.

Polohou svou při moři Černém a při splavné Marici, dále na dráze obchodní ze středu Evropy ku Cařihradu, jakož přírodním svým bohatstvím Východní Rumelie určena jest státi se důležitou zemí obchodní. Již otevření dráhy z Cařihradu do Plovdiva (r. 1873.) spůsobilo v zemi veliký obrat ve společenských poměrech obyvatelstva; nynější péče vlády Rumelské o řádné prostředky dopravovací při obchodní čilosti Bulharů záhy povede ku zvyšení blahobytu země, který již za nadvládí tureckého nemálo přispěl k tomu, že země dosáhla vykoupení svého z krutého nadvládí tureckého.

C) Lid bulharský, jeho zvyky a mravy.

Bulhaři jsou lid postavy složité a tvarů svalovitých, spíše hubený než tělnatý. Lebka u nich po většině je sražena v týl, obličej tvoří pěkný ovál, čelo bývá něco málo posunuto ku předu

a oční víčka úže rozevřena než u ostatních Jihoslovanů, pročež též oči Bulharů vypadají menší. Obočí mocně jest vyvinuto, vlasy na hlavě jsou hladké a nejsou příliš hojné, barvy spíše světlé. Vystupující kosť lícní a úzké průliny oční poukazují, že Bulhaři jsou národ, jenž povstal smísením Slovanů s Urálo-Čudy.

Pohlaví ženské má prostřední vzrůst a jeví zvláště v mladších letech pěkné rysy obličeje. Ale jednak zlozvyk, obvyklý v krajinách východních, totiž líčení, jednak těžká práce tělesná, jež jako vůbec u Jihoslovanů, tak i u Bulharů připadá ženám, působí, že záhy přirozené půvaby vadnou a zanikají.

Jako řečí, tvarem obličeje a životem svým Bulhar liší se nápadně od souseda Srba i krojem. Na místě fesu, jehož se v Srbsku po venkově skoro výhradně užívá, Bulhar hlavu svou pokrývá čubarou, čepicí z tmavé neb světlé vlny ovčí, pod níž dlouhé vlasy visí buď prostě sčesané buď spletené v cop na zad. Bulhaři nosí košili s širokými rukávy, ozdobenou na prsou a plecích vyšíváním pestrým, a světlé nohavice, velmi široké, v letě plátěné, v zimě ze sukna bílého, jež upevňují pod kolenem červenými stužkami vlněnými neb řemínky; kolem boků nosí červený pás, na němž bývá obyčejně zavěšen dlouhý nůž zastrčený v pochvě. Je-li chladněji, mívají na sobě soukenou kazajku neb dlouhý kabát, u bohatších ozdobený bohatě černými šňůrami; za tuhé zimy oblékají kožichy neb pláště s kapucí. Na nohou mají papuče. Každý kraj má ostatně jakousi zvláštnost v kroji selském. Měšťáci tříd nižších mívají podobný šat, jen že z látky barvy temnější a nosí fes. Vzdělanci bulharští v poslední době přijali kroj evropský.

Velmi rozmanitý jest kroj ženský na venkově. Ženy bulharské vesměs splétají své pěkné, bohaté vlasy v silné vrkoče, jež upravují si dále ozdobami květin, penízův a stužek; s velikou pílí vyšívají bílé košile své na prsou, ramenou a rukávech bez zvláštního návodu a poučení s vkusem opravdu znamenitým. Sukně vlněné a pestře pruhované skládají v záhyby jemné a pokrývají zástěrou z téže látky, jež ozdobena jest třepením bohatým. Sukni i zástěru stahují pěkným pasem, jenž okrášlen jest sponkami buď z kovu buď z perleti. Jinak jest arciť s krojem žen v městě, který jest smíšeninou národního, tureckého a evropského kroje.

U Bulharů dosud platnost má staroslovanské zařízení rodinné. Kolem domu starešiny (hlavy rodiny), jenž vždy z lepšího staviva jest zbudován a větším dílem kryt bývá taškami neb kamennými plotnami, řadí se menší domky synů ženatých a koliby, t. j. chýše postavené na sloupoví brzy kruhové, brzy obdélné, jež určeny jsou ku přechovávání obilí a píce neb dobytku za stáje. Vysoký plot, upletený z proutí, táhne se kolem rodinného obydlí. Všude vidíš čilý život; hojné nadělení dětí prohání se na zápraží, a vzájemná láska rodičů a dětí i cizímu záhy jest zjevna. Jeť Bulhar velmi pohostinný; jest mu velmi milo, může-li někoho pohostiti, neboť zřídka též pohrdne darem pohostěnce, ano někdy i zapomenlivého při odchodu dovede upamatovati, že též jest něčím povinován za pohostinství.

Stavba a úprava obydlí v horách jest různa od úpravy obydlí v rovině. Kdekoliv vstoupíš do domu bulharského, poznáš všude, že snahou obyvatelů jest nahromaditi v bytu co možná nejvíce nářadí, zvláště koberců. Bývají obyčejně na sebe

složeny v jednom koutě jizby parádní, jež ozdobena jest četnými obrazy svatých, olejovými lampami, džbány a talíři. S pýchou oprávněnou hospodyně ukazuje cizinci skvostné koberce, pestře vyšívané pokrývky a podušky, doklady vlastní přičinlivosti a podivuhodné dovednosti umělecké.

Již prvé zmínili jsme se o hojném nadělení dětí ve dvorcích bulharských; jsouť bulharské sňatky nad míru plodny u porovnání s tureckými i řeckými. Každý přírůstek bývá vítán ode všech v rodině s nelíčenou radostí a neplodnosť ženy považují vždy za nemalé neštěstí, a ne-li jinak, aspoň za zaviněné kouzlem nějakým. Velmi pečlivě střeží matku i novorozence každého zlého pohledu a již v životě mateřském obklopují dítě tajemnými čárami, v kterých baba výtečně se zná, a jež mají budoucího světoobčana uchrániti rozmanitých nebezpečí.

Nastává-li Bulharce (v krajinách položených na jih od Balkánu) hodina porodu, hledí opatřiti si prostřednictvím baby od některé nábožné ženy, jež byla putovala ku hrobu božímu do Jerusalema, kousek provazu, který prý svatí mnichové navili na onen posvátný kámen, o nějž kdysi podepřela se bohorodička na cestě do Betlema náhlými byvši překvapena bolestmi. Obchod s těmito stužkami provozují ve velkých rozměrech kláštery na východě, neboť ku kříži matky připevněny pomahají prý ku šťastnému porodu. Ještě vydatnější bývá jistý kořínek, kterýž baba hodí s tajemnými průpověďmi do vody; uhodne-li muž, že se blíží rozhodná chvíle, dá ruce své do vody, načež podá ji ženě, by se z ní napila. Narodí-li se konečně dítě, baba zažehná všecky vlivy nadpřirozené od něho zaříkáním a natíráním solí, od matky nakouřením světnice; mimo to vloží matce do vlasů

stroužek česneku a prsten, na podušku červenou cibuli a pohrabáč od krbu a přikryje její obličej až po ústa, by ji uchránila uřknutí. Třetího dne po narození přinese kmotra láhev vína, cukr, konvičku oleje, něco pšenice a list laskavcový a připraví za přispění baby léčivou koupel (tretini). Kmotra natře dítě olejem a hodí do koupele několik penízů, jež dostane pak baba darem; den ukončí se malou hostinou, ku kteréž dostaví se i sousedky s blahopřáním.

Po křtu, vykonaném v kostele, přinese kmotra dítě otci, kterýž je očekává na práhu domu s novou košilkou, řkouc: „Pohánka svěřil jsi mi své dítě, křesťánka přináším ti je zpět.“ Na to je hostina, ku které zvaní hosté přicházejí s dárky pro matku. Hospodář kmotru i babu obdaruje vínem, pokrmy a dvěma pecny chleba; od šestinedělky dostane se jim po pěkném šátku, kterýž si ihned zavěsí za pás. Baba koupá dítě ještě 40 dní; poslední den matka jde s dítětem po prvé do kostela v průvodu kmotry a baby. Pop odříká modlitbu očistnou, načež zajdou si na návštěvu k paní kmotře. Při odchodu matka dostane kousek bílého chleba a soli, dítě vejce a cukr; také nalijou jí trochu vody do střevíců, by hodně mléka měla. Na konec kmotra děkuje babě za všecku její práci a namahání a políbí jí ruku. Proti zlému pohledu a uřknutí baba konečně zavěsí chlapci na čepičku proužek, děvčeti na čepeček malé peníze.

Děti často ještě v 3—5tém roce požívají prsu mateřského, jinak arci ponechány jsouce svému osudu; neboť ač matky milují děti své, starati se o ně a vychovávati je nedovedou, pročež též smrtelnost mezi nimi je veliká. Ty, jež přečkají mladistvý věk, zachovají se jedině silnou stavbou

těla a otužilostí; léčení baby vždy nepomahá a lékař po vsích a městečkách jest osobou neznámou.

Nejmilejší hry chlapců dorůstajících jsou míč, házení kamením, běh o závod a hra na vojáky. Děvčata nejraději hrají pannami a na slepou bábu; ve věku dospělejším za dlouhých zimních večerů scházívají se a předou za zpěvu písní milostných. K schůzkám těmto dostavují se též jinoši, načež společné žerty a výpravky baví všechny pozdě do noci; při nich zapřádá se často nit dorozumění vzájemného, jež vede k oltáři.

Nový člen rodiny volí se po úradě s rodiči; neboť volba nevěsty nepokládá se za osobní záležitosť jinocha, nýbrž za věc, jež týče se celé rodiny. Tělesná síla a pracovitosť více se cení než krása. Děvčata vdávají se obyčejně mezi 16. a 20. rokem; v roce 25. děvče již pokládá se za starou pannu a smí jen pomýšleti v některých krajinách na vdovce. Jinoši žení se mezi 20.—25. rokem; starší obyčejně mladé vdovy si berou.

Jednání s rodiči děvčete stanoví výbavu její jakož i výplatné, kterým ženich nevěstu si vykoupí od rodičů. Na to svatové (přátelé ženichovi) žádají za ruku děvčete, jemuž přinášejí prsten od ženicha spolu s prosbou za prsten ženichu od nevěsty. Nevěsta i ženich zašlou kytice pannám rodin spřízněných, kteréž si je zaplétají do vlasů po několik dní. V domě rodičů nevěstinných slaví se zasnoubení za přítomnosti nejbližších příbuzných; při veselém kvasu koluje víno po jednotlivých jizbách, v nichž oddělení ženatí a svobodní pronášejí přípitky a zpěvy. Mezi dary ženichovými nejvzácnější bývá nákrčník ze zlatých a stříbrných peníze; dostačí-li otci nevěstinu, smějí oba mladí lidé se považovati za snoubence. Již druhého dne nevěsta okrášlí se

všemi darovanými šperky a vyjde si po vsi; je nosí pak po všecky neděle a svátky až k svadbě.

Sňatek koná se pravidelně několik měsíců po zasnoubení. Otec ženichův pomahá synovi při stavbě domku v společném dvoře rodinném jakož rozhojní počet zvířat domácích pro nové hospodářství; když vše hotovo, svati vyžadují si u rodičů nevěstiných bližší určení dne svadebního.

Slavnosti svadební trvají po několik dní; započínají týden před oddavkami, jež konávají se obyčejně v neděli, tancem děvčat před domem nevěstiným a tancem jinochů před domem ženichovým. Ve středu snoubenec zašle nevěstě nové šperky a „kanu", barvidlo černé na vlasy i obočí; týž den ženy z přátelstva nevěstina dostaví se do domu, okrášlí vlasy nevěstiny vpletenými penízy, načež nevěsta, provázena jsouc družičkami, večer jde do koupele, po kteréž se hoduje a tančí. V pátek vyloží se v domě výbava nevěstina; nevěsta sama ženichovi pošle pěkně vyšívanou košili a koláč. Ženich po koupeli spolu s přátely rozdělí se o koláč. V sobotu v domě nevěsty společná jest hostina při zpěvu a tanci.

Oddavky jsou na to v neděli v kostele, V slavnostním průvodu, v jehož čele kráčejí svati, krsnik a krsnice, vůdce a praporečník (dever a bajraktar) ubírá se řada příbuzných a hostí ku kvasu svadebnímu. Na prahu nového domu tchýně vítá příchozí, položí nevěstě do pravé ruky pecen chleba, do levé sklenici vína, načež novomanželé s deverem, všichni tři obtočeni pasem, vkročí do domu po plátně na zemi rozvinutém, jež za nimi ihned se svine. Vše zasedne za stůl ku hostině, při níž sbírají se peníze pro nevěstu na kolíbku; při tom odstraní se mladý párek, veden babou do svého domku. Mezi tím, co hosté hodují, vrátí se

baba se zprávou, že poslední děj svadby se ukončil; nejbližším příbuzným svěřuje, že nevěsta přísně podrobena zkoušce shledána zachovalou a bez vady. Radostnou zprávu hosté oslavují žehnáním, přípitky a výstřely z pistolí; druhého dne sdělují ji spřáteleným domům zasláním kytic. Zní-li zpráva baby nepříznivě, radosť všechna umlkne a hostina se skončí; někdy následkem bývá, že se sňatek zruší.

Skoro ve všech krajinách Bulharska první vycházka mladé manželky vede k studni; u Varny odvedou ji tam vdané ženy osady. Nejprvé třikrát ji obejde, provázena jsouc nejstaršími; na to nabéře do dvou džbánů vody, kterou ji polijí, načež líbá všem po řadě ruce. Když byla navštívila rodiče a příbuzné, přijata jest na vždy mezi ženy vdané. Vdova u Bulharů jen zřídka se vdává, ač obyčej předpisuje smutku jen jeden rok. V okolí Varny nosí vdovy všecky části obleku obráceny na rub, na jih od Balkánu nosí po 40 dní černý šátek na hlavě. Vdovec po 40 dní smutku se neholí a nosí kus černého sukna na čepici.

Znamená-li Bulhar, že se blíží poslední hodinka pozemské pouti jeho, a ohlásí-li mu baba, že všeliké její zažehnávání ničeho nepomůže, s velikým sebezapřením oddá se osudu neodvratnému. Je-li dosti silen, vede jednání s popem v příčině výloh za pohřeb a radí se se svými o kvasu pohřebním. Víra v osud, jež ho provázela po celý jeho život, neopouští ho ani v posledních okamžicích; víť dobře, že ctíti budou jeho památku i po smrti. Bulhaři domnívají se, že umírající vidí anděly; do ruky dají mu hořící svíčku, pevně podvážou bradu šátkem a oči mu zatlačí. V okolí Varny obracejí po celém domě hned všechno duté nádobí na vrch, aby duše utíkající se neukryla

v něm a později neobtěžovala ostatní rodinu. Na to svléknou mrtvolu, položí ji oděnou v nejlepší oděv na lože parádní s obličejem obráceným ku východu, postaví hořící svíce k nohám a k hlavě a nakuřují mrtvolu. Což když se stalo, shasnou svíce, svléknou střevíce a punčochy mrtvole, svážou jí nohy, položí obraz svatý na prsa, postaví v hlavě hořící lampu na židli a vysoký svícen s dlouhou voskovkou vedle ní a ozdobí hlavu květinami.

Brzy příbuzní a přátelé zemřelého dostavují se do domu; poctu svou vzdávají, že muži věnují mu svíce hořící, ženy mimo to ještě květiny. Všichni líbají obraz a obličej nebožtíkův na důkaz, že zapomněli všech křivd a nesvárů. Mezi tím stále uslyšíš bědování a nářek rodiny truchlící, často způsobem velmi pohnutlivým; ctnosti nebožtíka vychvalují se nesmírně, a je-li zemřelý ženat a otec, bědují tak zoufale, jako by s ním veškeré blaho rodiny bylo pochováno. „Kdo za nás bude orati? Kdo budoucně obilí do města voziti? Kdo v lese dříví porážeti? A kdo o nás, tak jak ty se starati? O bože, o bože!“ slyšíš stále opakovati. Je-li umírající žena vdaná, táže se jí muž, smí-li se ještě oženiti k vůli dětem; po odpovědi příznivé navlékne jí muž prsten na ruku pravou, s nímž ji pochovají. Až do pohřbu pilně se hledí k tomu, aby ani člověk, ani zvíře, zvláště kočka neb pes nepřešel přes mrtvolu; snadno nebožtík přeměnil by se v úpíra a uvalil na dům i osadu neštěstí.

Po několika hodinách, když byl umírající dokonal, mrtvolu odnesou do kostela, vykropí ji a uloží v zemi; často bez průvodu kněžského odvezou mrtvolu dvěma voly na voze velmi jednoduchém na hřbitov, kde spustí ji ve hrob často $^{2}/_{3}$ m. hluboký. Po uložení mrtvoly ku spánku

věčnému rozdává se přítomným krmě z mouky pšeničné upravená, načež každý hodí hrst hlíny do hrobu. Zámožné rodiny zaplatí si několik mší u popa za duši zemřelého. Téhož večera, kdy pohřeb byl, koná se v domě zemřelého pohřební hostina, při níž velmi klidně pije se za blaho duše nebožtíkovy. Druhého dne po pohřbu ženy navštíví hrob, na nějž lijí vodu a víno rozdávajíce při tom chudině přítomné pokrmy a nápoje. Na hrob postaví hliněnou lampičku ve schránce dřevěné, starajíce se o to, by byla vždy olejem naplněna, a hořela po tři leta. Příbuzní opakují návštěvy své u hrobu v určité dni a měsíce; čtyřicátý den po pohřbu přinesou na hrob 40 svící a zbytky voskovic upotřebených o pohřbu. Vdova při každé návštěvě klade na hrob muže zemřelého mísu vařené pšenice a rýže a pak džbán s vínem a rakií;*) muž jen v den „zadušnice“ staví pokrm i nápoj na hrob své ženy. Všichni příbuzní súčastní se také návštěvy, i pop, bydlí-li v osadě; obecně se totiž věří, že duše zemřelého přítomna jest a těší se z pocty prokázané.

Po třech letech vykopávají kosti zemřelých, omyjí je, zašijí je do pytle plátěného a přinesou je do kostela, před stolec biskupský, který nechybí ani v nejmenším kostele vesnickém; pop kosti znovu vykropí, načež je znovu pochovají. Po tomto pohřbu druhém jen nejbližší příbuzní zemřelého chodívají ve večery páteční a jitra sobotní ku hrobu, na němž zapalují svíce voskové.

V církevních zvycích národa bulharského můžeme posud stopovati, jak podivuhodně promícháno jest podání křesťanské s pohanským. I ne-

---

*) Rakie, nejmilejší nápoj Bulharů; vyrábí se ze slív.

bude zajisté nezajímavo, zmíníme-li se o hlavních zvycích církevních u Bulharů.

Bulhaři světí nový rok jako u nás blahopřáními, jimiž zahrnují přátely a známé své. V některých krajinách dotýkají se toho dne každého, koho potkají, větvičkou dřínovou neb jabloňovou, volajíce při tom „surva k'vam“! (= přeji blaho). Na jižní straně Balkánu rozlámou pak větvičku na malé kousky, jež znamenají jednotlivé oddíly domácnosti; je volají jmenem, obalí kus po kuse těstem a snědí pečené. O popově koledě (5. ledna) pop chodí od domu k domu a vykropuje všecky prostory vodou svěcenou, začež dostává přiměřené dárky. Na den sv. tří králů jako u nás světí se voda; podél Dunaje matky za časného rána omývají dětem prsa sněhem, by se otužily, v okolí Varny dospělí se polívají vodou hledíce jeden překvapiti druhého. Kdo se lázni té vyhnouti chtějí, musí vyplatiti se penězi, které ještě téhož večera muži propijí společně v hospodě. Na jih od Balkánu každá rodina omývá své obrazy svatých. Osmý den ledna nazývají „babin den“; den ten bývá velmi hlučno a vesele v zemi a všude statečně se popíjí. Dlouhý a tuhý půst začíná prvním pondělkem postu sýrového; všeliké nádobí čistě omyjí a zdrží se místy na ten den jídla úplně, neb aspoň ničeho nevaří.

Když nadejde sobota po sv. Theodoru (3. dubna), dospělejší hoši bulharští (na jih od Balkánu) časně z rána vsednou na kůň a jezdí po lukách a polích, což prý zdraví dobře prospívá; v krajinách Dunajských má se za to, že projížďka tato chrání koně všech zlých nemocí.

Od velikého čtvrtku před velikonocemi až ku dni „Na nebe vstoupení Páně“ ženy (na jihu Balkánu) světí všecky čtvrtky zdržením se všeliké

práce vůbec; kdyby v ty dni pracovaly, padaly by kroupy, a úrodný déšť by se zadržel. Svátek Zvěstování P. Marie velký má význam u Bulharů: v ten den (25. března) odpočívá dle jich domnění veškerá příroda, ano i vlaštovky a včely, jen hadi opouštějí své skrýše. Pročež již před východem slunce ženy bulharské na jižním svahu Balkánu bérou kotle kovové a běhají s nimi po dvoře bijíce do nich železnými lžicemi a pokřikujíce; Utíkejte, hadi a ještěrky! Večer ve vesnicích (u Varny) zapalují ohně tři; u jednoho popíjí ženatí mužové, kolem druhého vdané ženy předou a hovoří, kolem třetího za zvuku gajdy*) poskakují hoši a děvčata.

Před sobotou, jež předchází svátek sv. Lazara, ženy cikánské chodí po vsích tancujíce a zpívajíce; v den samý vystrojí se mladá děvčátka a chodí v osadě od domu k domu a zpívají vážné a veselé písně, začež bývají obdarována.

Na květnou neděli navštěvují hroby svých milých a slaví pohrobní kvas; zbytky ponechávají mrtvým, věříce mnohdy pevně, že nebožtíci v noci na nich dobře si pochutnají. Svěcené kočičky kladou si na tělo, majíce za to, že budou uchráněni bolestí v kříži; druhého dne svazují je u věnec a zavěšují za obrazy. Na zelený čtvrtek barví vejce na červeno a matky potírají jimi tváře svých dětí přejíce jim, by se červenaly po celý rok, jako to vejce. Na boží hod velikonoční spěchá vše s voskovou svící do kostela ještě před svítáním, by přišli v čas, než kněz hlavními vraty vyjde a žehnaje k lidu volá: Přijměte ducha svatého. Tu každý se tlačí, by od světla kněze roz-

*) Gajda, hudební nástroj o několika strunách, jejž Bulhaři přejali od Turků.

svítil svíci svou a pak ji rozsvěcenou domů přinesl; po všech koutech s ní svítí a zažehnává všeliký hmyz i zlé duchy z domu. V ten den podělují chudé v sousedství vejci a koláči; na pondělek velikonoční kladou pestrá vejce na hroby zemřelých.

Den sv. Jiří u Bulharů rovněž jest ve veliké vážnosti, jejž světí obětí jehněte, z něhož kůže patří popovi. V ten den uzavírají se veškeré smlouvy služebné na celý rok. V den prvního května churavé a neplodné ženy (na jih od Balkánu) časně z rána vycházejí na zelené lučiny; svléknuvše veškerý oděv, válejí se v rose, by nabyly zdraví a plodnosti; při Dunaji pije se toho dne na zachování zdraví čerstvé mléko a pelinaš, míchanina vína s pelyňkem.

Spasovým dnem (na nebe vstoupení Páně) počínají osmidenní „samovilski praznici,“ svátky zasvěcené vilám, které vládnou poli, lesy, háji, prameny a lukami. V době těchto svátků vodí se osoby zádumčivé a choromyslné na mýtiny v lesích, kde roste bylina, řečená rosen, jež jest oblíbenou krmí samovil; panuje totiž domnění, že v noci víly se tam sejdou a tančíce kolem osob chorých o osudu jich rozhodnou. Rosenem ženy nikdy neozdobují si vlasů svých, jakkoliv jinak milují květiny; přinesl by neštěstí, kdyby se ho náhodou víla byla dotkla. V krajinách při Dunaji neodváží se nikdo koupati v potocích, pokud trvají svátky tyto, neboť víly rády tančí a provádějí své reje ve vodách a těžce ztrestaly by rušitele jich zábav. Slavnost slunovratu v Bulharsku slaví se též ve svátek sv. Jana Křtitele zapalováním ohňů svatojanských na kopcích daleko viditelných. V den ten děvčata baví se hádáním věcí budoucích, zvláště takových, jež vztahují se ku vdavkám.

V okolí Lovče odrostlé panny časně z rána házejí do vln řeky Osmy věnce večer před tím uvité. Dívka, jejíž věnec nejdříve splyne dolů, uspořádá družkám svým v blízký den sv. Petra malou hostinu. Pro mládež dorůstající velký má význam svátek na nebe vzetí panny Marie; v den ten, má-li mládež prospívati, obětovati se musí některému svatému oběť. Před třemi obrazy rozsvítí tři svíčky, načež přivedou malé dítě; světlo, po kterém dítě nejdříve sáhne, naznačuje svatého, jehož přízeň slibuje požehnání největší. Všichni přítomní pijí na to a obětují jemu dary, načež zabijí a snědí jehně a propijí při kvasu společném též dary ostatní. V den Dimitrův (26. října) rozsvěcují ve stájích a kolnách svíčky, aby zlí duchové neškodili domácímu dobytku.

V měsíci listopadu počínají vlčí svátky; na jihu od Balkánu ženy pastýřů pevně zavážou v těch dnech nůžky, jimiž stříhají ovce, jehňata a kozy, čímž prý nejlépe stáhnou tlamy vlků hubících dobytek domácí. V době té ženy nepracují a zvláště nezhotovují nižádného oděvu pro muže; neboť taký oblek přivábil by vlky. V předvečer svátku sv. Ondřeje (30. listopadu) v okolí Lovče vaří ze všech druhů obilních pokrm, při čemž volají: „Jakož toto (zrní) nabubří, tak nechť roste a daří se vše roku budoucího.“

Od vánoc do sv. tří králů neodvažuje se nikdo vyjíti si v noci; slabý člověk v nocích těchto podléhá lehko čárovné moci černých koníků, draků, zaklených vlkův a medvědů. V okolí Varny neostává žádná nádoba dutá prázdna, ano i vozy obtěžkávají, by vichry jich neodnesly. V ty dni před vánocemi opěvuje se v písních staroslovanská víla Koleda. Na štědrý večer odrostlejší hoši chodí po vesnicích a s malými hůlkami bijí před

jednotlivými dvorci o zemi hlasitě volajíce: „Bog se rodi, Koledo!" začež dostane se jim štědrovky. O štědrý večer pojídají se obyčejná jídla postní; ale do mouky, z které pekou chleb a koláče, vkládají žhavý oharek, který pak uschovají a zapalují příštího roku, jen když někdo z rodiny byl uřknut. Do velké štědrovnice zapekou peníz; ji hospodyně položí na stůl hodovní, na němž svíce vosková postavena jest a pod nímž mísa se slamou a ořechy. Když byl hospodář vykouřil kadidelnicí všechny prostory dvorce, rozkrájí štědrovku a žehnaje ji rozličnými průpověďmi první kus věnuje sv. Panně, ostatní členům rodiny a jednotlivým částem dvorce; komu dostane se podílem peníz, bude roku příštího nejšťastnější. Z rána na hod boží slámu, jež byla na štědrý večer pod stolem, vezmou a ovážou jí stromy, aby měly hojné ovoce; ořechy uschovají pečlivě, by konaly dobré služby při rozličných osypkách. O Silvestru statně a vesele hodují nezapomínajíce při tom chudých, jež podělují koláči cárskými (z mouky, másla a žloutku, politými medem).

Na stole i rodiny chudé ve večer ten nechybí rosol z hlavy vepře neb aspoň pečeně vepřová. Před hostinou stůl hospodář podkouří; po hostině shromáždí se všichni kolem ohně, když byli s sebou vzali větev z dřínu a něco pšenice na míse. Z větve odlomí tolik kousků, kolik hlav jest v rodině; kousky házejí jeden po druhém na žhavou desku železnou. Čí proutek se rozpukne, roku příštího bude zachován při dobrém zdraví. Na to házejí se zrna pšeničná; komu zrno brzo se nabubří, bude míti štěstí při všem, co podnikne. Větvici hned na to zavěsí pod střechu, by nepozbyla síly své zázračné. V Koprivštici před večeří kladou řeřavé uhlí na radlici; jest-li ještě

Obsah.

Na počátku velké doby.

Napsal

Prokop Sázavský.

Matice lidu ročníku XIX. číslo 6.

(Běžné číslo 114.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1885.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1885.

„Nejhůře bývá, když rodný bratr na bratra, či rodná sestra proti sestře, povstane. Tehdy láska utuchá, požehnání Boží z takových míst prchá . . .“

Václav Beneš-Třebízský.

I.

„Jakže? Doslova ještě jednou opakuj, robe, co tvá lživá ústa před chvílí pronesla! Že půl třetí kopy chybí? K nevíře!“

A písař Hýzrle ze tvrze Strašické, mužík postavou nepatrný, ale nad míru živý v tváření a posuňcích, prvé nad spoustou register skrčen jako ježek — nebylť nikterak pan písař krasavcem, nejméně už pro šišatou hlavu zrzavými vlasy porostlou — vyskočil velice překvapen a rozezlen nepříjemnou zprávou porybného od stolu, a takořka vbodnul své našedivělé pichlavé oči do tváře jeho.

„Opakuj, Moci, opakuj!“

Pan písařík, jakoby sluchu svému nevěřil, ještě blíže k porybnému se přiblížil, a nachýliv ku předu hlavu, ucho dlaní zaclonil, aby lépe slyšel to, čemu věřiti nechtěl.

„Rač prominouti, pane písaři, mně smělému, ale ani jediného slůvka není lživého, co jsem propověděl. Do desíti kop kapří násady, již vlastní

rukou jsem do rybníka vpouštěl před třemi lety, půl třetí kopy chybí. Bůh mi svědkem, že to svatá čistá pravda. Jakože slovu Moc, porybný!"

„Půl třetí kopy!" spráskl písař ruce nad hlavou. „A to, cháme selský, nepovídáš, kam se poděly? Nepovídáš, jinak bys na sebe žalovati musil. Pro jeho milost šest a půl kopy nalovil jsi, ostatek pro sebe. Povídám, stále povídám, co chám a robotéř, to ničema, zloděj! Do temnice s vámi se všemi, nebo do klády a na osla! A to ještě na vás málo! Do kola vás vplésti! A tebe, nepřiznáš-li se, kams zašantročil ty dobré ryby, do klády na tři dny sevříti dám, místo jídla a pití pardusu dostaneš, dokud z krádeže na panském zboží se nepřiznáš. Lupičové bezbožníci, aby za vás oddaný a věrný sluha jeho milosti odpovídal a trpěl! Jak podati mám nyní Jejich Milostem zpravu o tom a počet z hospodaření, aby na mne ubohého vina nepadla? Věru parné dny mi nastaly, že ani nevím, kde mi hlava stojí!"

Tak úpěl a stěžoval si písařík, a oběma rukama drže svoji utýranou hlavu, pobíhal po síňce.

„Pane písaři," osmělil se přerušiti jeho kvapnou chůzi po síňce porybný, mačkaje rozpačitě v rukou vydrovku, „pane písaři na vydry, dravé vydry zapomínáš, od kterých jest na hrázích děr jako v řitici. A to rač, pane písaři, věděti, že ostrý chrup vydry jen po kaprech páse. Věř, pane, nikoliv já, ale vydry natropily těch škod v rybníce. A těch několik rybiček, jež po Lackovi dával jsi sobě donášeti, ani za zmínku nestojí," dodal porybný, lstivý a kluzký jako úhoř, poněkud utlumeně.

„Stále vydry, stále jen o vydrách slyšeti

musím!", utrhl se písař, a vycenil na porybného své zažloutlé zuby. „Takové lži, aby Jeho Milost dal víry? Leda by věřil, že vše, co na hlavě vydří čepici nosí, vydrou jest. Ale buďsi, že vydry máš usazeny ve hrázích, k čemu tě medle Jeho Milost má, abys ryby mu hlídal a vydry postřílel? Jest-li's jich nepostřílel, tvá to vina, a postřílel-lis, kam kožešina z nich se poděla?"

„Však tebe, pane písaři, kožíšek vydřinou podšitý pěkně hřeje!," nevinně promlouval porybný.

Pan písař v nitru svém zuřil, že chám ten selský v každém kroku jej stíhá a sobě na kůži přijíti nenechá. Ale na venek musil se mírniti. Držel-li rybáka Moce v hrsti, držel jej tento na uzdě krátce. Dělal tedy, jakoby poslední námitky porybného neslyšel.

„Neuvěří tomu Jeho Milost," stěžoval si poznovu, „neuvěří nikterak, že by vydra tolik škody natropila v jednom jediném rybníce."

„Pravdu máš, pane písaři, ale co nedovedou vydry, snadno nějaká štika dokáže. Myslím, že struhou z hořeního rybníka se ta spřež divoká do téhle sádky přestěhovala."

„Tak, tak," liboval si pan písařík, „tys přece jen, Moci, perlou mezi porybnými. Tak to asi bude, jak případně jsi propověděl. Vydry postřílet se mohou, ale jak zbaviti se štik? Na ty železa líčiti nemožno, ani chytat na kebuli, aby dobrá násada se neničila. Až při tom teprvé sezná se přítomnost těch lupičů — a potom už pozdě bycha honit. Tak tomu, tak, můj milý Moci!"

Radostí, že výmluva aspoň poněkud pravděpodobná vynalezena, kterouž před panem regentem Krumlovským číst bude, pan písařík ruce si mnul.

„A dobře jich v košátkách drž, aby za své nevzaly, ale aby každý na ně se podívat mohl. Ať na to třeba ta zbylá půlkopa praskne, rozumíš, porybný?"

A s významným pohledem, přimhouřiv levé oko a ušklíbnuv se nepatrně, zadíval se na Moce a rukou kynul mu, že volno mu odejíti.

„Jdi, porybný, musím napsati Jeho Milostem počet o hospodářství a neopomenu zpraviti jej, jak věrného má služebníka v porybném Mocovi!"

Když porybný usmívaje se potají milostivosti panského písaříka, který prvé jemu ani na jméno přijíti nemohl, s poklonami odcházel, zaujal písař opět místo u stolu, kdež na papír písmenu za písmenou stavěl zprávu Krumlovskému regentovi Dětřichovi ze Zdebuze někde od Mirovic rodilému. Hodnou chvíli lopotil se než-li s tou prací hotov byl. Pak odhodil brk začerněný, prsty černí zbarvenými zaluskal, pak vzchopil se, v kříži narovnal a vypjal vpadlá prsa. Konečně že zbavil se té oblížné práce!

Přecházel po síňce a přemýšlel.

Panny Polyxena a Eva, sestry J. M. pana Oldřicha III. z Růže, jinak i „šelmou Krumlovskou" zvaného, přítomností svou na tvrzi Strašické plnily mysl jeho obavami. Bývalo sice starobylým zvykem ve slavném rodě růže pětilisté, že mívali tři tvrze zemanské pro ženské členy rodu svého, pokud za muž jíti nechtěly, z nichž jednou byly Strašice s dvorcem. Ale písař hledal jinou příčinu jich přítomnosti. Hospodaření jeho na tvrzi Strašické neslynulo přílišnou slávou. Každoročně bylo mu oznamovati regentovi Krumlovskému o pohromách živelních, jež tu i tam požehnanou úrodu na polích zničily, o moru i jiných toho druhu nemocech zlých, jež mnoho dobytka zachvátily. Pří-

tomnost hradských slečen zdála se jeho nevalně čistému svědomí projevením nedůvěry v jeho činnosti. Dohlížet mají na něho přísně, stíhat v každém slově, v každém kroku. Však nechť si! Neleká se jich Hýzrle! Nevyzrají na něho; on jen přísnou svoji povinnost koná — a za pohromy nemůže. Však přesvědčí se na vlastní oči, že ve všem on pravdu měl. I na štiky, které takovou spoustu v rybníku natropily, podívat se musí, aby uvěřily té nehodě, a v mysli jich neutkvělo ledabylé podezření, jež zlomyslník jakýs z čeledi by vyklevetit mohl...

Písař mezi přemýšlením vyhledl z mřížovaného okna. Dvůr tvrze rozlehlý, posázený vysokými ořešáky, z nichž někteří nejedno pokolení přečkali, byl tou chvílí prázdný. Jedině snad starý pes Kdulinec na slunci se vyhříval hlavu maje na předních nohou položenou, a s velikým poklidem díval se na popelící vrabce...

Z budníku na vysokém trámci proměnou časů zčernalém vylétali přes tu chvíli holubi kamenáči, zakroužili směle vzduchem a ve vábném oblouku zapadli kdesi v polích...

Tahle všední idylka zátiší nejspíše přispěla k utišení mysli pana písaře. Ten již neobíral se hodnou chvíli přemítáním, jak urozenému panstvu dokáže svou nezištnost ve správě panského zboží, když tu zrak jeho slídivý zahledl novou osobu vycházející z panského stavení, kterou za hodnu uznal bližšího povšimnutí.

„Aj, toť panna Zárubovna, družka Jejich Milostí sestřiček pana Oldřicha!“ broukal si pro sebe, a ještě více vychýlil se z okna, div nepohltil zrakem obtloustlou postavu oné panny.

Přitloustlá byla, oblá a plná, s lící kypící červení jak planý polní mák, s bujnými rty. Bedli-

vější pozorovatel byl by nad celým zjevem sestaralé panny pokrčil rameny, ale panu písaři z výše okna na ni patřícímu zdála se býti krásnou, i když zpomenul na její pestrou minulosť.

Bylať ve fraucimoru manželky J. M. nebožtíka pana Viléma, a snad utrhačná jinak pověsť nelhala roztrušujíc, že zvěčnělý pan vladař ještě za živobytí své choti milostným zrakem více k ní zalétal, než-li k fraucimoru příslušelo, a přízeň tuto nejen od ní neodvrátil po smrti své věrné manželky, nýbrž spíše ještě zvýšil. Bylť pan vladař štědrý, velmi štědrý, jak všichni v tomhle punktu shodovali se, kdož s ním do styku přišli, pamatující služeb sobě prokázaných — a přízeň zvěčnělého pana vladaře k panně Zárubovně získala jen této přízeň a lásku plichtivého písaříka.

K vůli panně té smířil by se i s přítomností panen obou, kteráž jako můra usedala na špatné svědomí jeho.

Písař vytrhl se pojednou z myšlének. Panna Zárubovna jdouc po dvoře stanula před překážkou ne nepatrnou. Pes Kdulinec vyrušen ze svého klidu houpavou chůzí panny přistárlé, šustotem nádherného roucha jejího, vyskočil a vycenil zuby, vrče na bezděčnou rušitelku dopoledního odpočinku.

A panna Zárubovna neméně poděšena jsouc, zvolna na zad k stavení ustupovala volajíc pronikavě: „Nastojte, lidé dobří, nastojte!“

Písař Hýzrle od okna vyskočil, ven vyběhl a psa odehnal. „Nezbedný pes! Ale docela naň zanevříti nemohu, poněvadž příležitosti mi popřál, abych panně službu prokázal.“

„Já panu písaři z té duše děkuji,“ s luzným úsměvem děkovala, že pan Hýzrle hluboce dojat více promluviti nemohl.

Po chvíli nedrahné teprvé uvázlou nit hovoru navazoval.

„Kam panna milostivá ubírala se?“

Panna Zárubovna nic neuražena všetečností pana Hýzrle s týmž úsměvem jako prvé sdělovala s ním, že užiti chtěla svěžího vzduchu ranního, což zavdalo příčinu písařovi k ostýchavé otázce, zdaž nebylo by panně proti vůli, kdyby osmělil se ji prováázeti na té vycházce. Což když jemu milostivě povoleno, radostí ani díků nalézti nemohl . . .

II.

Nebylo však jemu dlouho kochati se v tak příjemné společnosti.

Sotva že za vzájemného hovoru a žertování dospěli k brance tvrze, zamezila jim další cestu stará žena s výrazem velkého utrpení v ubledlé, vrásčité líci, za ruku vedouc dvě děti. Vidouc panského písaře jak s pannou Zárubovnou jde, na kolena se vrhla, zároveň dítky strhnuvši ssebou, a sepjala proti nim své vyhublé ruce.

„Poshov, pane milostivý“ prosila hlasem chraplavým, „nezatvrzuj se proti nám! Propusť m muže! Vždyť neprovinil tak mnoho! Pro jedinou souš milostivá vrchnost neschudne! Slituj se, ať nezahynem. Jest-li jen trochu na Pána Boha držíš, tenhleť hřích na duši svoji neuvaluj, že z dětí a mne siroty učiníš. Jsem sešlá žena, práce neschopná, a před bídou lidé dveří svých uzavírají. Muže-li nám nepropustíš, jsme ztraceny!“

Písařík zaškaredil se a levou rukou prosící odstrkoval.

„Kliď se, lůzo! Co se muži tvému stalo, po zásluze stalo se mu. Proč poctivé práce nedbá, ale krádeže a lesního pychu si hledí. Bič na vás,

vy chámové! Kdyby člověk k nim laskavou tvář ukázal, hřebík ve zdi by se před nimi třásl. Jdi, jdi, muž tvůj ať za pych svůj pyká. — Dal jsem sevřít v kládu muže té poběhlice," vysvětloval písařík panně Zárubovně, „jednoho z největších škůdců panského zboží. Dlouho provozoval lesní pych na zboží J. M., až konečně včera podařilo se mi ho při skutku polapiti!" Nyní již ani nehoršil se na nemilou tu příhodu. Nechť, aspoň se doví milostivé panstvo z vlastních úst panny Zárubovny, svědkyně nad jiné věrohodnější, jak snaživý je ve službě panské, co snášeti jest mu svízelů, chce-li svou povinnost řádně zastávat.

„Železnou ruku nad nimi držeti nutno," pokračoval hrdě tvář nadýmaje, „mírností ničeho nedocílíš. Však troufám si také, že dvůr v jiném květu se zaleskne, až více těch selských lupičů za pevnými mřížemi trčeti bude. A muže téhle ženštiny na výstrahu ostatním přísně potrestám a nepropustím!"

„Tak aspoň ty, panno ctná, přimluv se za tyto malé dítky. Budeš míti u Boha zásluhu!" prosila žena chtíc Zárubovně ruce líbati.

Ale ta nebyla z těch, které příliš si cení onu zásluhu a zdvihala ruce do výše, aby je slzy nepotřísnily, a krok za krokem ustupovala, aby snad malí ti otrhánkové stopy špíny nezanechaly na jejích šatech.

„Kliď se už jednou, ohyzdo, ať psy tě nedám vyštvati i s tvými vlčaty!"

Žena zatím již odcházela tiše štkajíc, plna zoufalosti.

„Tedy zemřeme! Prostý lid nenalezá v panském srdci smilování. Pes lépe se má než-li lid robotný. Aspoň zbytky se stolu nasytí se, a v boudě

povaluje bez práce. Srdce kamenná! Ať tebe chvíle tahle na duši netísní obrovským balvanem! Sám jsi lupič! Krev z mozolů našich ssaješ, těla naše ubíjíš, ne pro své pány, ale pro svůj měšec jedině! Ať tě mrzký tvůj peníz pálí jako rozžavený kov v tvé poslední hodince. Jdi, odpovědný náš nepříteli, však najde tě jednou ten, komu tělem i duší už za živa náležíš!"

„Na kolo s tebou, nezastavíš-li zlolajný proud svých jedovatých úst!" soptil písař a obrátil se k ženě, ač zprvu nemínil se dáti vytrhovati ze své zábavy s pannou Zárubovnou, ale její klnutí, z nichž nejedno špatné světlo vrhati mohlo na pověsť jeho, změnilo jeho úmysl.

„Nebudu mlčeti, nebudu, dokud biřici z hrdla mi jazyk nevyrveš!" volala vždy hlasitěji žena hněvem a zoufalstvím tetelící se po celém těle; s rukama do výše hrozivě vztýčenýma stála tu jako obraz msty a zoufalosti.

Lid již sbíhal se kolem, něco z čeledi dvorské i robotéřů na polích pracujících.

„Pravdu má žena!"

„Řemeny z těla by nám stahovali!"

„Dobře na nás, že se jak beránci volně stříhati necháme!"

„Beránci? Nechť! Však můžeme býti také berany rohatými!" volal muž jakýsi ze zástupu, všecek učerněný, s rukávy po ramena vykasanými, vztáhl ruce silného pracovníka, kosmaté, svalovité, na nichž naběhlé žíly jako provazce znatelnými byly.

„Tak, tak, Kladiváku!" více souhlasných hlasů ozvalo se.

I se strany čeledi dvorské nemlčelo se. Ovšem že hlasy jejich neshodovaly se s reptáním podda-

ného lidu, již z toho pouhého důvodu, že tuhle o písaře jednalo se.

„Vida, toté povyku pro babici!"

„Co se tak, sousedé, vinného ujímáte?"

„Však právem zaslouží, co ho stihlo!"

„Pane písaři, poruč tu slotu rozehnat, abys později své dobroty nelitoval!"

Písařík reptáním lidu ještě více rozjitřený, zapomínaje i ustrašené panny Zárubovny, která s rukama sepjatýma jej prosila, aby nevydával se v také nebezpečí, zvolal:

„Jíro! Bobši! Jářku, kde jste kdo! Tuhle babici k starému zavřete, aby se jim jednomu po druhém nestýskalo! A tu sběř zde rozežeňte do všech úhlů! A zprotiví-li se kdo, ať za mřížemi pyká!"

Čeleď dvorská nedala se pobízeti.

Jedni ženu s dětmi chystali se ubezpečit ve svou moc, druzí tísnili lid, jenž reptal sice, ale k odporu násilnému neodvažoval se, rozdávali suché rány v pravo v levo, a tím jen křik a zjevné reptání zvýšovali.

Písař na špičky nohou přes tu chvíli vystupoval, aby nepatrné postavě vážnějšího rázu dodal a s uspokojením díval se na vykonávání svých rozkazů. I panna Zárubovna nemohla utajiti výraz spokojenosti a začasté tiskla ruku Hýzrlovu jako že souhlasíouplně s jeho jednáním, i chválou nad to jej zasypávala, jak že na zboží J. M. pořádek udržovati zná. Takových prý kdyby věrných sluhů více měl pan vladař, že pokladu pánů z Rožmberka ani království bohatstvím svým by se vyrovnati nemohlo. Žel, že jich tak málo!

Pan písař suše zakašlal a několikráte prudce zamrkav, chystal se na lichocení to panně odpověděti, ale nový ruch v lidu zatlačil mu slova za ohradu zažloutlých zubův.

„Z cesty ustupte milostivé panně!“

„Naše paní jde, naše milostivá paní!“

„Ustupte, ať ona sama rozsoudí, však jinak dopadne rozsudek ze zlatých jejích úst!“

Lid skutečně rozestupoval se a ústa prvé jen reptající šeptala chválu a mnohá vzdorná pěst, která před chvílí vyhrožovala, na znamení úcty strhla čapku s hlavy.

Již stála ve středu rozezleného zástupu panna Evička, sestra páně vladařova, dívka ztepilé postavy, plna svěžesti a půvabu, zardělá v líčku kvapnější chůzí; neblahou věc tušíc, očima mírností zářícíma pod dlouhou clonou hedbávných řas, přehledla lid.

„Co se tu děje, dobří lidé?“

Proti tomu mírnému, lahodnému hlasu ozval se jako skřek dravčí hlas páně písařův:

„Panno milostivá, tvrdý a nepokojný je to lid, jejž ty dobrým nazýváš. Rotí se a bouří, že nechci z temnice propustit jednoho z nich, neurvalého, který pych lesní provozoval na tvém zboží. Na příklad ostatním...“

„A co žena, ta churavá matka dvou dítek, co ta spáchala?“ ozval se znovu hromový hlas Kladivákův.

Panna Evička tázavě naň pohledla.

„Hanlivě lála panstvu svému a lid ostatní popuzovala,“ napolo v nesnázích odpovídal ryšavec.

„Nevěř tomu, panno ctná!“

„Ty jasné naše sluněčko!“ zvolala žena, „ty zahříváš nás a sytíš — a tobě klnouti? Raději jazyk bych si z úst vyrvala! Vyprosit jsem chtěla milost pro muže, ale pan písař zatvrdil se proti nám. Proto u tebe hledám vyslyšení!“

Písař chtěl opět cosi namítnouti, ale panna Evička pokynula, aby mlčel.

„Vypravuj, matko, a stala-li se ti křivda nějaká, napravím ji. Vypravuj mi, co zavinil tvůj muž, že jej tak přísný stihl trest?“

„Posuď sama, panno milostivá! Můj muž byl dřevařem v tvých lesích, a pokud zdráv byl, vedlo se nám dosti dobře. I kravku jsme měli, a ta do sytosti mléka nám dávala pro muže i pro ty malé caparty. Ale brzy na nás dopadla tíha osudu. Porážel tatíček náš na úžlabí k Těním vedoucím starý buk, všecek mechem pokrytý. Ani stará Dovoralka Těňská, která otce vlasti blahé paměti Karla IV. pamatuje, nemohla mi říci, jak starý obraz bohorodice, ale prála, že strom ten nešťastný. A ten strom, jehož každý se bál, a za soumraku raději na kus cesty se mu vyhnul, měli lidé s mým mužem porazit.“

„Pravdu má žena!“

„Vozataj Těňský na strom klnul, a náruční kůň přední nohu zlomil!“

„Však teď skroušeně tamtudy chodí, a otčenášky mele!“

„Ticho, ticho, ať žena vypravuje!“

„Muži mému stále něco šeptalo: „Do buku ani netni!“ Ale musil. Služba — služba; buk praskal a stenal, když bušili do něho, a když k zemi se skotil, mužovi pravou ruku ve dví přerazil. Teď, panno milostivá, bylo nám zle. Muže mi ze dvorce vyhnali, když trochu se zotavil, že prý mrzáků potřebovat nemohou, a mne k tomu nemoc sužovala zlá, tak že v ničem mužovi jsem nápomocnou býti nemohla. Co zbylo nám z lepších časův, vše jsme projedli, kravičku i ten špalek se včelami, jež jsme před rokem od Hůreckého Janouška dostali... K tomu chalupa nad našimi hlavami bortiti se počala, div že na nás nespadla; bylo nutno střechu trámcem podepřít. Na dřevo

groše nebylo a nikdo půjčiti nechtěl. Šel tedy muž po dlouhém váhání do lesa na Dobřívskou stranu utít souš. Tam dříví roste od pravěku k nespočtení a nikdo ho nesázel, leč milý Bůh sám. Muže chytili, sekerku vzali a do klády na tvrzi ho sevřeli. Jak bez muže nám možno živu býti? Já osoba sešlá sotva nohy vleku, a děti sotva koze odrostly. A těžko almužna u chudých dveří se vyhledává. Ta tvrdá zdejší půda jen kamení a hloží plodí. Proto s rukama sepjatýma tě, panno milostivá, prosím, muže mi propusť, ať já i s tou drobotinou hlady nezemru!“

Evička s pohnutím nelíčeným vyslechla řeč ženinu a když domluvila, obrátila se k písaři.

„Znám, pane Hýzrle, tvou k rodu našemu příchylnosť a věrnosť. Nezarmucuj tě proto řeč má... Nepokročil jsi ve své přísnosti daleko? A pravda-li skutečně, co žena tato mi vyprávěla? Propusť jí muže, ať v pokoji odejdou.“

Písař neodporovál zjevně panně urozené, ale s tváře jeho zaškareděné dalo se vyčísti, že s řečí tou nehrubě jest spokojen.

„Učiním po tvé vůli, panno milostivá, ale následky tvé veliké laskavosti nechť nepadnou na hlavu moji. Uzdou tvrdou měl by řízen býti ten lid, ne slovem laskavým. Ty však velíš, já poslouchám!“

Odcházel —

Panna Evička měla co činiti, aby zbavila se díků a chvalořečení šťastné nyní ženy, která v hovornosti své prvé na hlavu písařovu svolávala zatracení věčné a muka pekelná — nyní ani úst svých zavříti nemohla pod přívalem chvály a dobrořečení. I vtiskla jí do ruky peníz stříbrný, pohladila dítky po líčkách ubledlých, a hbitým kro-

kem odcházela k domovu, slyšíc ještě pochvalné hlasy lidu.

„Anděl vtělený!“

„Takových vrchností kdyby více na světě bylo, blaze bylo by poddaným!“

„Však páni ani tak zatvrzelými nejsou, ale ta čeládka, která srdce jejich zlou řečí kazí, ta vším tím vinna!“

Tak ozývalo se to z rozcházejícího se hloučku a panna Zárubovna musila všecku tu chválu, i mnohou peprnou špičku na ni namířenou vyslechnouti.

Obojí bylo jí velice proti mysli, a proto kvapnými kroky pustila se za Evičkou.

„Také jedna z těch Herodiad plichtivých a nalíčených, která pro své obveselení hlavy lidu poddaného na podnosu si přinášeti dává,“ bručel si pro sebe do černých, hustých vousů kovář Kladivák, dívaje se radostnému shledání matky a dítek s otcem, jejž z temnice na rozkaz mladší Rožmberkovny propustili.

Připojil se také k nim.

„Nu, zdrávi vyšli, Jíkavče!“ pravil a tiskl ruku propuštěnému. „Měls hodného přímluvčího!“

„Chvála Bohu, že zas čerstvý vzduch dýchám. Nesvědčila by mně temnice, starému lesákovi, věř!“ žertoval Jíkavec, „kdyby bylo po písaříkovu, to já vím . . .“

Nebýti milostivé slečny, nevím, nevím, jak by to s tebou dopadalo. Však vím, že tě písař proti vůli své na čerstvý vzduch pustiti musil, pramalým stal se ti přítelem. Ale buď co buď, i kdyby nejhůře bylo, nezapomeň, že ještě Kladivák, kovář, na světě žije. Smolárna dost velká, abys tam nějaký koutek nalezl, a tolik výnosna, aby v ní zbyl krajíc chleba pro tvou rodinu. —

A nyní zrychla odtud; půda tu pod nohami pálí! Nesmím zapomenout, že i já v písařovi malého přítelíčka jsem sobě získal!“

Panna Zárubovna celá udýchaná a uřícená dohonila pannu Evu na chodbě k její komnatce vedoucí.

„Dobře dovedeš získati si srdce a věrnost svých sluhů,“ pravila ostře až sípavě. „Že pan písař jen povinnost svou konal a se namáhal, ba bezpečnost svou, svůj život ve službách tvých nasadil, takovéhohle dostává se mu uznání. Nejen jsi jej před tou lůzou pohanila, ale i v šanc vydala posměchu té lůzy. O budou jej v úctě míti všickni i hrůzu velkou před ním míti, když vědí, ke komu se obrátiti ve svých rozepřích. I sestřička tvá, Polyxena, tuze ti povděčna bude. Jakž také ne! Býti sestřičkou anděla lidu poddaného čest veliká, o, o, tuze veliká!“

„Že panna Zárubovna s činem mým nesouhlasí, to jsem věděla; a že všestranně čin ten s možnými i nemožnými následky u mé sestřičky vylíčí, tuze dobře znám pannu Zárubovnu. Ale i toho nelekám se. Nechť jen panna učiní, co jí převeliká láska ke mně káže!“

„Co činím, jen z vůle jeho milosti tvého bratra činím. Povím vše sestřičce tvé, ta nechť rozhodne, mají-li zde místa míti podobné kousky mladistvé neprozřetelnosti a svévole.“

„Čiň, jak ti libo! Jen to mi divno, že tuze tak na mne se horšíš, moje drahá, starostlivá opatrovatelko, že z vězení propustila jsem poddaného člověka. Toť i na mého zesnulého otce bys se horšit musila, že i tebe osobu poddanou svobodnou učinil. Či ne?“

Touto narážkou na nízký její původ zloba panny Zárubovny již neznala mezí. Ani slova více

neodpověla, alébrž zaškaredila se velice na nenadálou káratelku, a zmizela v komnatce Polyxenině . . .

III.

Vácslav Mel, syn starého Mikuláška, mlynáře „na černé vodě", ve starém potočním mlýnci, jehož pěkné a malebné poloze každý obdivoval se, před malou půlhodinkou opouštěl Smolárnu, samotu ležící při silnici ke Zbirohu vedoucí. Byl u Kladiváka kováře překovat staré svory do hřídelů již před slunce východem, ale zdržel se tam poněkud, ač již dávno věc svou vyřídil.

Vácslav byl junák statný, urostlý, hcí poněkud sluncem osmáhlých, černých očí, černých kučeravých vlasů. Ký div tedy, že Hanička Kladivákova si ho zamilovala. Vácslav posud vouplné jistotě stran srdce svého, náviděl bujarou tu dívku, rád zažertoval s ní i pohovořil. I dnes, zdržoval jej kovář Kladivák, zdržovala jej krásná Hanička — pozdržel se, a snad ještě déle byl by použil pohostinství kovářova, ale mraky, předchůdcové blížící se bouře, přiměly jej, aby pomýšlel na návrat domů, prvé než rozzuří se zloba živlů. Kvapil silnicí, a teprvé když nebe zakalilo se, dal se stezkami lesními, aby si nadešel. Již neměl daleko k domovu, jejž veselý klepot kol mlýnských oznamoval, když tu prudký lijavec spustil se z otevřených stavidel nebeských. Hbitě skočil pod starý strom, přikrčiv se hezky ke pni, aby nepromokl. Ačkoliv košatý jeho útulek neuchránil jej zcela před mokrou, nepříjemnou lázní, nepozbyl předce Václav svého rozmaru.

„Totě dobré!" bručel si, „to jsem mohl dobře předvídat, že ani nit suchá nezůstane při nebi

tak zamračeném. Ne nadarmo potkal jsem ráno u můstku starou Hátu — a po ránu starou bábu potkat nemilá jest věc! Dobře mi tak! Proč pohrdl jsem pobízením kováře a jeho dcerky."

„Však nechť!" těšil se po chvíli, „snad přežene se celá ta bouře, a ne-li — dovedeme čekati!"

Čekal tedy, a aby tesknotu zapudil, jež se mu v duši vkrádala, počal prozpěvovati.

Sotva však přezpíval jeden verš, tu polo ohlušen div že neklesl k zemi rachotem hromu, kterým i země v útrobách svých se zachvívala...

„Ubozí, kam nyní uhodilo," zašeptal a pokřižoval se zbožně. —

Maní rozhledl se kolem — a hle! Po stráni, jenž k němu schylovala se, viděl, jak bělavá jakás postava smýkala se po nakloněné půdě lesní, pak skácela se k zemi...

Výkřik leknutí vydral se mu z hrdla.

„Můj Bože, jaké se to stalo neštěstí!" zvolal, a nedbaje deště a nebezpečné cesty hnal se po stráni vzhůru, aby ku pomoci přispěl neznámé osobě, o níž myslil, že božím poslem byla zasažena.

V několika okamžicích již stál u neznámé dívčiny, jež deštěm a stopami pádu a smýkání po rozmočené lesní půdě potřísněna byla. Jen zadíval se na bledé líčko neznámé, v němž přese všecky stopy mdloby tolik půvabu bylo, na oko, jež pevně uzamčeno víčkem nemohlo zalesknouti se svou nebeskou mírností, a již poznal v ní mladší Rožmberkovnu ze tvrze.

Jakýsi divný cit zachvěl se v nitru jeho, jakás neurčitá bolesť křečovitě sevřela jeho srdce, když viděl ji uprostřed svízelů samotnu, opuštěnu, na smrt bledou, v ssinalém líci se stopami přestálého utrpení.

V té chvíli, co patřil na ni, bylo mu, jakoby lepší část duše jeho na věky zhynula, jakoby navždy loučil se se svým přítelem, kterýž vším byl jeho srdci...

Domníval se, že anděl ten s pozemskou svojí schranou se rozloučil.

Však hle — oko, o němž myslil, že lesk jeho navždy uhasl, zvolna otevřelo se, dlouhé, černé, hedvábné řasy lehce zachvěly se pod tíhou slzy bohaté, jež s nich skanula, a z očí stihl Vácslava něhou se chvějícího pohled tklivý, duši jímající — ňadra z lehounka zdvihala se, a z úst polou otevřených vyklouzl povzdech sotva slyšitelný.

„Žije, žije!“ zajásalo to v srdci Vácslavově, a on déle se nerozmýšleje, chopil dívku ve své náručí, a spěchal s ní ku mlýnu...

Bez úrazu po srázné té stezce dospěl do mlýna, hbitě jakoby křídla místo nohou měl, přes schůdky do rodinné komory vstoupil, kteráž pýchou byla matky jeho Kateřiny.

Příchod jeho podivný a neočekávaný zároveň nemalý ruch vzbudil ve mlýně. V patách za ním kvapila máteř jeho rukama lomíc, a několik mlečů přespolních i lidí, jimž hostinný mlynář neodepřel útulku před prudkou bouří.

Vidouce Vácslava nésti dívku v náručí s rouchem promočeným, tušili nějaké neštěstí.

„Dívčina ubohá, zajisté nad splavem padla do vody!“

„Mnoho života as v ní nebude!“

„To asi dnešní strž má na svědomí,“ zahovořil sedláček jakýs, a vyhledl ven okénkem na oblaka, z nichž nyní jen drobná prška crčela. I mraky se již probíraly, a oku poněkud nesnesitelná jasnosť v obrubě šedého nebe věstila, že co nevidět slunko zasvitne.

„Vida, již bude zas jasno, a před chvílí byla strž, jaké asi mnoho nebude pamětníků,“ podotýkal předešlý sedláček.

Sedlka, která před lijavcem ve mlýnici ochrany nalezla, babička již sestaralá, vetchá, která v koutku na lavici odpočívala, s tváří v dlaních ukrytou, nemohouc ubrániti se tichému pláči při zmínce o utopené dívčině, obrátila svou svraštělou líc k mluvčímu.

„Ba, milý sousede, boží je to dopuštění, ale já pamutuji horší. To tehdy bylo, když dravá voda brala v naší matičce Praze ten nádherný kamenný most... I moji dcerušku ssebou vzala — právě tak mladičkou jako tahle, kterou mladý mlynář nesl. Ubožka, ubožka!“

A zas zakvílila stará matička, a zakryla tvář uslzenou vyhublými dlaněmi.

„Jsou to pohromy, jsou,“ politoval ji sedlák mleč, „každý rok přináší nám něco osudného. A naposled, nedej, Bože, se mi toho dočkati, přijde snad to, co moje Sibylla vypravuje. Stará je to kniha, matko, celá sešlá, červy provrtaná, ale co vypravuje, všeckno do slova se vyplnilo. To bych toho mohl vypravovati... A ta knížka povídá, že jako ty bystřiny a strže velikými dešti vzbuzené, tak prý jednou v Čechách poteče krev. — Ty snad se toho nedočkáš, matičko, ale já — já mladík proti tobě stařici,“ povzdychl si sedláček...

Nahoře v rodinné komoře bylo ruchu k nepopsání.

Omdlelou položili na vysoce vystlanou postel, a mlynářka měla co dělat, aby zvědavce za dveřmi udržela, kteří uslyševše, že obětí toho neštěstí jest panna Evička, div nekvíleli, a ani věřit nechtěli, že dosud živa jest jejich dobroditelka — jejich anděl.

Musila napomínati jich, aby nehlučeli a neznepokojili vznešenou pannu, jíž nade vše klidu jest zapotřebí . . . A hned bylo ticho, že srdce by bylo slyšeti bít uprostřed všeobecného umlknutí, a žena jedna nabízela svou radu a přispění. . . Po chvíli otevřela panna Evička oči a plaše přelétla pološero komory.

„Kde jsem to? Sestro Polyxeno jsi tu?"

„Utiš se, holubinko, náš anděle! V dobrých jsi rukou, a sestřička tvoje může býti bez starosti. Přepadla tě bouře v lese samotnou, nlekala jsi se, omdlela . . . Však bohdá zase dobře bude!"

Nyní teprvé rozpomenula se Evička na minulé příhody. Ve dveřích komory spatřila jinocha křepkého, jehož velké, černé oko spočívalo na ubledlém líčku jejím.

Toť její ochrance!

„Jak se vám odvděčím, dobří lidé?!"

„Jen dušinko zlatá, dobrý tenhle nápoj vypij a odpočiň si," konejšila ji starostlivá panímáma, a poslala syna svého Václava, aby na tvrz šel vyřídit, by neměli daremných strachů o svoji velitelku . . .

Sluněčko opět již zasvitlo svým jasem na modravu nebeském, a zhlíželo se v četných kalužích, jediných to již sledech po minulé bouři. Kde který pták ukrýval se, ze svého úkrytu vyletěl, a jásotným zpěvem projevoval svou radosť.

I v srdci Václavově rozepěl se celý roj ptáčat radostí, již dosud nikdy tak nepociťoval.

„Jak se vám odvděčím, dobří lidé!"

Tahle slova neustále prochvívala srdcem jeho, že téměř ani nevěděl, jak do tvrze se dostal . . .

Ve tvrzi panoval nemalý poplach.

Čeleď na vše strany vypravena, aby po zmi-

zelé paní své pátrala. Písařík pln nepokoje kvapně po nádvoří přecházel, hlavou prudce pokyvuje, a huče si pro sebe jakás slova nesrozumitelná. Panna Zárubovna jen kysele se tvářila, hradní Balej, muž starý s hustou černou bradou, kterouž ustavičně si načechrával, vyhlížel přes tu chvíli z okénka svého bytu, a sama starší sestřička Evina, panna Polyxena, trávila chvíle k nepřečkání dlouhé ve své komnatě, trapným nepokojem a nedočkavostí zmítána, s jakou as vyslaná čeleď se vrátí . . .

Příchod Václavův vše vyjasnil a rozveselil.

Písař Hýzrle v té chvíli robotéře tvrdě peskuje, když od Václava zprávu o Evičce vyslyšel, široce tvář k úsměvu roztáhl, robotéře déle netrápil, a se zprávou hned k panně Zárubovně kvapil, aby milostivé velitelce oznámila zvěsť potěšitelnou. Hradní Balej chlupatou točenici ku stropu vyhodil, a bručivou svoji ženu v pasu uchytiv několikráte s ní se otočil, že až mu notně vyhřešila. „Máme již naši milostivou pannu!"

„Díky Bohu!" oddychla si panna Polyxena. „Tedy živa a zdráva moje drahá sestřička. Doveďte mne k ní, ať poceluji tu drahou duši. A na posla radostné téhle zvěsti mi nezapomeňte!"

* * *

Setkání obou sester bylo velice pohnutlivé. Panna Polyxena, vidouc drahou svoji sestřičku přepadlou a převlečenou v šaty mlynářčiny, a slyšíc z úst věrohodných, v jakémže nebezpečí tonula, zapomněla na všecko kárání a výčitky. Přivinula ji k svému srdci, na němž panna Evička všecknu svou radosť nad shledáním vyplakala . . .

Jen panna Zárubovna ani v té chvíli nezapo-

mněla na káravé své způsoby, a hlasem sice medem starostlivé péče oslazeným vyčítala jí, posud na celém těle se tetelící, jak mohla tak neopatrnou býti a tolik strachu a zármutku na tvrzi způsobiti.

Samotné panně Polyxeně, jindy přísné, nezdál se tento způsob útěchy býti dosti vhodným a způsobilým, takže zvláštním svým pohledem přiměla ji, aby zarazila stavidla své vyčítavé řeči...

Když pak odcházely s ubezpečením své milosti, sedlák onen mleč, jenž výstupu tomu tklivému přítomen byl, vysvětloval oné sedlce stařici.

„Té panence mladé jinak tu ani neříkají, než anděl. Starší v tváři zasmědlá, ta „zámiška," to jest její sestra, rodem jen, nikoliv srdcem. Ta třetí, aby ani ženskou nebyla. Saň! Dračice učiněná! Však na své uši slyšela jsi, jak k ubožce té ulekané mluvila...."

Babička sedlka pokyvovala hlavou, a pak zase ji do dlaní zakryla, a poddávala se znovu bolestné vzpomínce na dcerušku mladou, právě tak krásnou, tak dobrou, jako panna Evička, kterou jí urvala dravá voda tehdy, když v Praze nádherný ten most do Vltavy se kácel....

IV.

Panna Zárubovna jak ťopka hněvem zardělá, otočila se prudce, až suknice zašuměly, a vyšla ze dveří čeledníku.

„Otče Baleji, ťals do živého, do srdéčka jejího panenského!" smál se zbrojnoš Jíra a mnul si radostně ruce, že hradník dopálil ji svým vypravováním o panně obstárlé, zálibné, která neustále po ženichu toužila, strojila se, líčila, aby nějakého polapila, klečením kolena do krve si

otlačila na poutích, ústa si ustavičným modlením zkřivila, aby cíle svých tužeb dosáhla, až konečně sama jeho milost kníže pekel satanáš nad ní se ustrnul, na sebe postať ženicha z pokolení lidského vzal, pannu čepení chtivou utěšil, a pak uprostřed rachotu pekelného a zápachu smoly i síry sebou do pekel odnesl . . .

Hradní Balej a zbrojnoš Jíra s bručivou Balejovou seděli v klenutém čeledníku při malém, zamřežovaném okénku. Dále v pološeru tulilo se k sobě dvé lidiček mladých, Ofka, služka, a Buzínek, výrostek as šestnáctiletý, syn šafářky ze dvorce, jemuž lehčí služby na tvrzi byly vykázány.

Hradní Balej spokojen s pochvalným smíchem Jíry zbrojnoše, všemi pěti prsty dlouhou, hustou bradu si načechrával.

„I zasloužila by pardusu, že nám milostivou pannu Evičku neustále trápí!"

Také Boreš, mrzuta, mlčelivec, který jinak hodiny celé slůvka nepromluvil, omočil si v té řeči.

„Dobře, tatíku Baleji, dobře tak! Alespoň jsi ji odtud vystrnadil! Překážela tu! Ani by člověk po své libosti promluvit nesměl, aby to jinde nevyzvonila."

„O tobě by toho asi nejvíce vyzvonila," smál se Jíra „ale máš předce pravdu; co tady má co dělat? Zvídat chce!"

„To je to pravé! Jindy si člověka, ta pávice hrdá ani nepovšimne, pozdrav neopačí, jak na křesťana poctivého se sluší a patří, rty jen ohrne, zaskuhrá cosi a nosík do výše ohrne, jak fena když větří . . . Trochu-li jen vidí, musila v té pohádce svoji drahocennou osobičku do posledního švu svého roucha poznati . . . A jest-li pak by která duše křesťanská uhodla, kolik asi té babici let? Strojí se jako mladice, a cudnou se

býti staví, stydlivou. — Eh, jakou vy tam, koťata, v koutě neplechu tropíte?“ s těmi slovy obrátil se v onu stranu, odkudž jakoby mlasknutí hubičky a tlumený smích dívčí byl zaslechl. „Co jsem to medle slyšel?“

„Strýče Jíro, nezdálo se ti něco?“ sebevědomě hájil se Buzínek. „Co bychom za neplechu tropit mohli? Panna Ofka mi tuhle vypravovala o panně Zárubovně, jak přepadla ji onehdy, když se strojila. Jakýmsi řemenem tělo si upravovala, polštáříčky dobře nadité kladla pod roucho. A její hebounká tvářinka byla jako pole na podzim rozorané. Aby znát to nebylo, mastičkou divnou tváře si natírala, a práškem nějakým zasypávala . . . Hlava její bohatá prameny havranních kadeří, holá prý jako koleno! Ať Ofka sama to povídá!“

„To-li je pravdou, pak ať na tomhle místě visím!“ Zadivil se hradní Balej nad tím vypravováním, a nedůvěřivě vrtěl hlavou.

„Však již panu písaříkovi učarovala!“

Staroch Balej na celé kolo rozesmál se nad propovědí panny Ofky.

„Ba učarovala. Vidím ho ještě, jak panák pitvorný na kolenou před ní klečel a žebronil o lásku její. Takový mužík! Ať raději o marnostech světských uvažuje a ne o ženitbě! Ono ho najisto dobré bydlo v počestném stavu panickém píchá. Jen aby pozdě bycha nehonil! Za měšcem peněz se žene — a pytel starých hnátů dostane!“

„Hahaha! Tatíku Baleji, jest-li pak nemluví z tebe trpká zkušenosť?“ dobíral si tohoto zbrojnoš Jíra.

„I ty jeden, takhle . . .,“

Teď zazněl dusot koní z venčí ze dvora . . .

Bystrý sluch starého válečníka poznal hned, že to není dusot těžkých koní tažných ze dvora

nebo loudavých kobylek sedlských, nýbrž rychlý dusot ořů panských. „Povinnost volá mne!“ pravil, zapomenuv v samém chvatu za bradu se uchopiti, a vous si pocuchati. „To budou jistě hosté!“

„Však jsem dnes znamení pozorovala, že hosté přijedou!“ šiplavým hlasem pravila stará Balejová. „Když ráno jsem chleba krájela, nůž mi z ruky uklouzl, a pevně se do podlahy zabodl, že jsem ho stěží vytáhla. A to je neklamným znamením, že hosty dostanem. Povídám, jisté znamení! V tom nemýlím se. A k polednímu na to se dívám, dívám,“ a tu do výkladu svého všeckna zabrána ohledla se, ale tu již posluchačstvo valně se ztenčilo. Vyběhlť Jíra i Boreš ven vyzvědět, kdo že to přijíždí. Jen Ofka a Buzínek v pološeru zůstali seděti... V tom zasmáli se potichu.

Tak vida, předce nezůstala bez posluchačstva. Byla skromná. S nimi se spokojila a usednuvši opět na lavici, s které byla prvé povstala, a ven zamřižovaným okénkem ku brance se podívala, znovu počala rozpřádati ta svá neklamná znamení.

Ale mladí tam v koutě jiné kalejší věci měli na starosti. Škádlili jeden druhého, lehtali, až dlouho tutlaný smích hlasitě propukl. Zapomněli na pravdu dobrého českého přísloví: „jen až po ty volše.“

Byla-li stará Balejová stížena nepřílišnou bystrostí zraku, mohla se za to honositi sluchem kočky. A jejímu bystrému sluchu zněl příliš nepříjemně několikráte se opakující smích a mlaskot. To ji podrážďilo tak, že znovu povstala, ruce v bok zapřela, a o krok do tmy pokročila.

„Tak; vy tak, holci!“ kasala se, „já myslím, že mne tu poslouchají jako dobřívského plebána, když v neděli evandělium vykládá, a oni zatím za mými zády ... Hanba povídat to, pro mne

ženu ustaralou... Pamatujte si to, dobře si za uši zapište. Přijď mi jen, Ofko, abych v neděli k Hanči na Smolárnu odpustila! A teb klouče nezvedené, musí můj důtkami zmrskati.

Buzínek, dobře znalý slabé stránky staré Balejové, na pravou uhodil.

„Matko, knihu jsem ti za krovem naše máma povídala, že to po nebožtíku písaři Dědkov ze Hrádku. Ani byste nevěřila, jaké věci v jsou. Všeckna, povídám všecinka znamení a zjevení, co se jich jen na světě stalo . . .“

Balejová najednou usmířená téměř ani svému sluchu věřit nechtěla.

„Tak na ni nezapomeň, synáčku!“

„Toto, matičko. Jen jak ji najdu, hned ji přinesu!“ A nelhal pravě: jen co ji najde.

V.

Balejová nesklamala se.

Přijeli hosté, vzácní hosté, hosté z daleka. Mladý Bohuslav ze Švamberka, seděním na hradě Krasikově, zdárný potomek pánů ze Škviřína a Boru. Dalekou asi dnes vykonal cestu se zbrojnošem svým obrovským.

Štíhlý kůň páně Bohuslavův i kluněna zbrojnošova poprášeny byly, a u tlam celý koš pěn vyvstával. I jezdci nesli na zevnějšku svém sledy dlouhé cesty.

Pan Bohuslav, když s koně seskočil, pojednou celý na okamžik v kotouči prachovém zmizel. A šedý vous jeho sluhy taky pojednou ztratil svou šedivou barvu . . . Balej, hradník, točenicí svou až prach na dvoře smetal, ukláněje se vzácnému hosti s nelíčenou radostí i úctou zároveň.

Jakž by ne!

Vždyť napolo pana Bohuslava vychoval, luky a šípy ze dřeva pracně mu robil, a s jistotou do terče pevného i pohyblivého trefovati učil na hradě Krasikově. To jediné podivno bylo starochovi, proč že rytíř tak uhlazený a mravů vybroušených, za zbrojnoše místo bitce obratného, svižného, vybral si toho chlapa neurvalého, s vousem, že poctivého člověka skoro hrůza posvátná pojímala při pohledu na toho zbůjníka. Zdálo se mu, že kdysi už podobného hranáče viděl, ale darmo týral hlavu přemítáním . . .

Když již dosti pokochal se pohledem na statného rytíře a vynadivil se skvostnému krznu, spíš pro službu kavalírskou určenému než-li k obtížné jízdě po prášivých cestách, vždy zrakem přeměřil nehybnou tu obrovitou postavu sluhy, ale zavrtěl vždy hlavou . . . Ne si vzpomenout, ne a ne! . . .

Další vzpomínání ukrátil mu rytíř laskavým slovem pozdraviv, že nezapomenul na starého svého učitele v umění válečném, a tázal se ho, zda-li vznešené panny návštěvou svojí přítomny nalezne . . .

Potakav na tuto otázku, svěřil milovaného svého učně rukoum páně písaříkovým, jenž k tomu připlichtiv se slovy vybroušenými k službám panu rytíři se nabídl.

Odmítnouti služeb nabízených nebylo v povaze páně Bohuslavově, i odcházel s písařem Hýzrlem do příbytku hostům vykázaného, aby k slušnému předpuštění k hradským pannám se připravil . . .

Hradnímu Baleji zbylo, aby o sluhu a koně pečoval.

Obrátil se tedy k sluhovi, jenž prováděl uřícené koně po dvoře. Přikolébal se k němu, a Jíra s Borešem lelkovali opodál, aby ani slova

jim neuniklo z nastávající rozmluvy, pevně jsouce přesvědčeni, že ji Balej rozpřísti dovede.

„Zdrávi přijeli, příteli!“ bodře promlouval starý Balej.

„Z daleka, což?“

„Z daleka!“ zahřímal hranáč, jako když tarasnice Krumlovská na celé kolo si zahovoří.

„Brachu, zajisté že nejsi příliš hovorným,“ pomyslil si v duchu Balej, „ale uvidíme, jest-li všecko, čeho si přeju, slovo za slovem z tebe nevytahám!“

„Je vidět, brachu, je,“ přisvědčoval k jeho odpovědi, „hezký kousek světa museli jste jeti: ty i tvůj pán! Hle, tvá brada nyní jako uhel, a před chvílí prachem byla všeckna do šediva zbarvena. A z koní jen teče,“ dodával popleskávaje koně po krku, „kdybych neznal pana Bohuslava jako jezdce, jakéhož na světě k pohledání, řekl bych, že koně jste skoro strhali. Ale toho u pana Bohuslava ani možno není, aby na přední pravidlo v umění jezdeckém zapomínal — a toho také u tebe, brachu, bohdá nebude!“

„Ba!“ odpovídal zase ramenáč, a oči široce rozevřel při zmínce o panu Bohuslavovi.

Ani touto úsečností nedal se Balej odstrašiti od dalšího vyzvídání.

„Vidím, brachu,“ pravil, „že nejsi plýtvačem slov, a z toho dobře asi soudím, že's asi věrným služebníkem svého pána Bohuslava, jehož Bůh dobrotivý na všech cestách života jeho ostříhej. Znám pana Bohuslava, výtečný to pán a srdce zlatého — však na rukou těchto jsem ho nosíval, z mládí hračky robil mu k obveselení, když jsem pod slavnou bílou labutí Švamberskou stál, a povídám, na takového pána můžeš býti hrdým, a pán tvůj, jak dobře soudím, zas hrd na takého

služebníka jako's ty! Já jemu v dětství sloužil, a ty zas v jeho jinošství — tož jakobychom bratry byli, a mezi těmi smí snad zavládnouti trochu větší sdílnost. Co nového u vás? Zdrávo vše? A jaké náhodě děkovati máme za vaši návštěvu? Věř, že ani káně na myš polní tak nečíhá, jako my na jedno jediné slůvko z tvých úst. Jsme tu v těch lesích jako od světa odděleni . . . A teď, když jsem ti vše objasnil, odemkni svá ústa na deset zámků uzamčena, ovšem nemášli zápověď mluviti."

Jíra a Boreš blíže se přichýlili, a na sebe významně mrkli. „Teď to přijde!"

„Nemám!"

Před tímhle zahřímáním Balej na dva kroky do zadu odskočil. „Příteli," pravil po chvíli, a zapřel si ruce v boky, a přímo do tváře Esauovy pohlížel, „neber přesně slova má na vážky, a vyslechni, co povídám: za mých mladších let znal jsem podobného nemluvu, jakos ty, vousáče zarostlého, bručivce, ale dobrého druha, s nímž nejednou divokou jsem králku prováděl i provedl. Zrovna tak ze sebe dal vytahovati každé slovo jako ty, ale když při korbílku poctivého ječmínkového jsme si zasedli, nejen bystře korbílek vytáhnouti dovedl ale i šprýmem našince rozesmál, až se za boky popadat musil. Teď tebe hezky, vousáči, za bradu beru a zdvořile ptám: „Nemám zde co činiti s poctivým Hroznatou, bývalým zbrojnošem pana Zdeslava ze Švamberka, u kterého i já svá mladší leta jsem ztrávil?"

To teď Jíra i Boreš oči vyvalovali, když vousatý ten obr mezi zbrojnoši tatíka Baleje do výše vyzdvihl, a k mocné hrudi přitiskl, že chuďas otevřenými ústy vzduch lapati musil, aby se nezadusil.

„Chlapečku, stárneš — a stářím slepneš!“ se smíchem propovídal obr mezi zbrojnoši. „Totě věru celou věčnosť trvalo, než jsi starého hocha Hroznatu poznal... I jsem starý Hroznata, jsem brachu, ten starý a nezměněný, a žes tak dlouho v nejistotách tápal, tím vinno je tohle zpropadené strnisko. Rostlo mi to chmýří, rostlo, že jsem se ho ani dostřihat nemohl. Tak, a teď s Boží pomocí nechám jich růst — ať třeba celý obrostu.“

„Pusť mne, starochu, pusť, sice mne zadusíš!“

Když po vůli se mu stalo, všecek rozradostněn obrátil se hradní Balej k Jírovi a Borešovi, kteří v naději své se nesklamali.

„Braši, to je chlapík ze starého vydání. Ten když vám ruku podá, jistě v devátém nebi se octnete!“

„No těm, Hroznato, ruky své podati můžeš. Jsou to sice jen vyžlata proti tobě, ale chlapci — až do těch hrdel!“

Vousatý obr s dobromyslným úsměvem podával jim ruce z nichž jedné Jíra střelhbitě se zmocnil, aby přátelsky mu ji potřásl; Boreš rozvážlivější zůstal poněkud po zadu. Hroznata sevřel nebožáku Jírovi pravici, že všechny klouby jak na kostlivci zachřestěly.

Chuďas vyrvav ruku svou velikánovi, na jedné noze bolestí poskakoval, a rukou upřimně stisknutou ve vzduchu třepal.

„Zpropadeně přátelský to stisk! Jistě ani Smolárenský Kladivák ve svých kleštích tolik síly nemá, co jí v tvých spárech. Ty bys mi dopad', abych ti ještě jednou ruky své podal!“

Balej smál se, až se za boky popadal; i mlčelivý Boreš, který ještě v čas vyhnul se upřímnému ruky stisknutí, smíchu ubrániti se nemohl.

„Hahaha! Nepovídal jsem ti, Jíro, že v devátém nebi se octneš, když ruku ti podá?!"

„Andělíčky sice jsem slyšel zpívat," kysele odpovídal Jíra, „ale v devátém nebi jsem se neoctl."

„A to jsem ti jen ruku polehoučku stiskl," dobromyslně dokládal Hroznata, „jen tak jako bratru!"

„No, bohpomozi tomu, komu méně jsi než bratr!" —

Pohořel Jíra, pohořel! Ani se mu odškodnění nedostalo za utrženou bolesť. Po novinkách dychtil více než-li po poctivém ječmínkovém — ale Balej hezky mu utřel. Aby do něho!

„Kamaráde Hroznato! Totě již půl věčnosti, co jsme se neviděli a divokou králku spolu naposled provedli. A teď taková krásná příležitosť, abychom prach ze svých vzpomínek splákli a čerstvou vlažičkou zalili. Byl by to hřích neodpustitelný! Vždyť o tebe jako o bratra rodného pečovati mám. Nepovedu tě do čeledníka, ke mně musíš! Však má stará již nějaký ten kus kýty najde, a o korbílek ječmínku také nouze nebude... Nic neodmlouvej, brachu, a o koně starosť neměj, však Jíra a Boreš . . ."

Po těchhle slovech pěkně milého Hroznatu podpaží vzal, a ku svému domku dole u branky táhl . . . Jíra vychrlil celý proud nadávek za odcházejícím; ale rozvážnější Boreš těšil jej.

„Však, brachu milá, noviny v tatíku Balejovi nezkysnou. O to se neboj! Ani pobízeti ho nebudem musit; sám na krám jich vyloží!" — — —

VI.

Zatím hradní Balej již hosta svého obskakoval a obsluhoval, a do jídla a nápoje nutil.

„Jez jen, bratříčku, do syta, a nic se neohlížej! Však mne nevyjíš, a kdyby . . . A tak pij! Alespoň ten prach z hrdla splákneš. Vždyť pod tou nahořklou vlažičkou nejlépe pomněnky kvetou. Tak, tak . . . Pij jak tehdy pod Ostromečí, když spolu o závod jsme pili. Na ty časy když vzpomenu, sliny na jazyku se mi sbíhají, a pak korbílek za korbílkem do mne putuje . . . Na starou naši známosť si přiťuknem!“

Balej s tím shledáním rozveselen, téměř ani ústa nezavřel. Mluvil, smál se, korbílek březový přes tu chvíli do výše pozvedal a upřímně druhovi zavdal.

Hroznata hlubokým douškem posílil se, břich pohladil a prál:

„Brachu stará, dobře jest vám tu býti! Zlaté máš tu bydlo! Masa do syta se najíš, chmelovinou do libosti zapiješ, nenadřeš se, neuhoníš. A ve všem si posloužiti dáš. Žena pro člověka našeho stáří, jakoby matkou byla; pečuje o něho, stará. — Tys štěstí, toho ptáka prchavého za ocas uchytil. Já opuštěnec stará širým světem se plahočím“ . . .

A Hroznata, starý sirotek, korbílek pozvedl a upřímně na dno se mu zadíval, aby tu těžkou dumu splákl . . .

„Pořád tedy's panic neženatý?“

„Svobodný jako pták — jenže bez hnízda! Však víš! Ta Mařka ošemetnice, zradila mne, hanebně zradila. Však víš! Vždyť jsme tehdy byli jako bratři rodní. Mnoho jsem ji miloval; dárek lecjakýs: tu pantli, tu strůj nějakou a čepení

daroval, ale ona jako kočka za pohlazení škrábnutím se mi odměnila. A posléze co mi provedla. Však víš! Až hořko mi okolo srdce, když na ošemetnici tu si vzpomenu.“

Starý ramenáč znovu dlouhým douškem zármutek spláknout se pokusil.

Balej do vousu smál se, a do korbílka se zadíval, aby smích neprozradil.

„Nepamatuji se již, Hroznato! To víš: staré hlava — paměť slábne. Jen vypravuj!“

„Povím tedy, když naléháš . . . Když naprosil jsem se jí a nažebronil, že bych samotna uprosil ďasa, slíbila mi, že v podvečer mne k sobě do komůrky vpustí . . . Přes potok se k ní jíti musilo. Ten večer tma jak v pytli byla a zima jen jen praštělo, ale potok jen slabě zamrzlý . . . Já podle rady její směle jdu . . . Led pod nohama chrupe, praští, drtí se — a já po pás v ledové vodě! Však to ještě všecko nebylo! Mohl jsem ještě se ohřát, a v jejím náručí zapomenout na ledovou lázeň . . . Ale ona moji nehodu vidouc do křiku se dala. „Zloděj, zloděj! Nastojte, dobří lidé, nastojte!“

„Hahaha!“ Balej již ani v korbílku smích utajit nemohl, a na celé kolo se rozchechtal.

„Z té duše, brachu, tvou nehodu lituji, ale ono je to tak, tak k smíchu! . . .“

„Vidíš, brachu zlatá,“ dále vypravoval Hroznata, „taková je na světě faleš a ošemetnosť . . . Peklo ji shltni! Když tak rozkřikla se, valcháři s obuchy sběhli se a bušili do mne jako do zloděje. Kam bili, tam bili, ani místečka suchého na mne nezůstalo. Abych obuchu unikl, nic jiného nezbylo, než pohříižiti se do vody. A voda jako led! Ještě teď mnou mráz lomcuje, když na to vzpomenu! . . .“

„No, brachu, na zlé zapomeň a dobrého si připij!“

Když se stalo, zas nemohl Balej své podivení utajiti.

„To mi, Hroznato, vysvětli, jak jen to možno, že ty tak statný bitec dal's se těm valchéřům přemoci?“

„Poslouchej, to byló tak, a proto mi bylo kolem srdce tak bolno, že jsem ani na obranu nepomyslil. Když tak do mne u potoka bušili, Mařka s jiným na freji u osvětleného okénka komory stála, a na valchéře pokřikovala: „Jářku, Kuneši, jen více obuch přilož! A ty Ondřeji, jen do živého! Masti z něho nadělejte!“ A ten mužský hlas, který shora pokřikoval: „Vyvalchujte ho, ať se tuku sprostí ten hranáč!“ — ten hlas smíchem přerývaný zdál se mi býti tak povědomým, že jsem myslil, že majitelem jeho nemůž býti nikdo jiný, než nejmilejší můj přítel a kamarád Balej. A to mne takým zármutkem zachvátilo, že ani rukou jsem k obraně nehnul . . .“

Toto zakončení nelíbilo se tuze Balejovi, zvláště ta zmínka o jeho freji, a proto na svou ženu potají kosmo se ohledal, jak asi k tomu se tváří.

„Pošetilče,“ konejšil ho, „jak cos podobného ti jen mohlo napadnouti. Já abych za tvou nejmilejší běhal? Kam s tou myšlenkou bláhovou!“ a v povětří odmítavě rukou zamávl, jakoby cos podobného ani pravdě rovnati se nemohlo.

„Však sám jsem se přesvědčil, žes ve věci té nevinným. Dověděl jsem se tehdy, žes za holkou, dcerou dědinníka až do Zálezlí běhal!“

Toto ospravedlnění ještě méně Balejovi pochuti bylo než-li předešlé podezření. Zapíral-li k vůli žárlivé ženě, že na zálety do vesnice Zálezlí

neběhal, potvrdil by tím jen podezření Hroznatovo, že tehdy s jeho Mařkou v komůrce byl, a svému zrazenému kamarádu se vysmíval. A přisvědčiti k tomu znamenalo vyvolati domácí vojnu, z kteréž kdo ví jest-li by jako vítěz vyvázl . . . V tom postavení nesnadném neuznal ani jedno ani druhé mínění za hodné odpovědi, a proto jen významně si odkašlal.

„No, brachu, míval jsi tehdy v ženských zástěrkách štěstí — chudáčku, na stará kolena kašel tě trápí — jen chutě chmeloviny si zavdej — aby do tebe! Zrovna do staré rány kopl's mne na noze — vida, ona mu čtverákovi pára ne do hlavy, ale do nohou leze... Ba svatá to pravda, no však!...“

Teď za vhodno uznal Balej, aby tuto poněkud choulostivou rozmluvu, která mezi čtyřma očima dosti zábavná, velice trapnou mu byla u přítomnosti manželky, na práva svá příliš dbalé a ostražité, přetrhl.

„Hej, stará, klíče z hřebu sejmi a čerstvého nám načepuj. Ten malý soudek u dveří na levo! Mám tam, Hroznato, mělničinu starou, pohanskou, tož nekřtěnou,“ vysvětloval kamarádovi, aby dalších chvalořečí zanechal. „Takový slavný den jinak uctíti musíme než-li plačtivým ječmínkovým!“

Žena Balejova, bublajíc, sňala s chřestotem klíče z hřebu u dveří a šourala se z jizby. Však nadejde jí chvíle, kdy svému záletnému muži posvítí a jinou zahude!

„Ty duško zlatá!“ objímal Baleje Hroznata rozjařen zmínkou o víně. „Ah mělničina ta srdce rozehřívá. Jsi za to hodný!“

„Ani nevím, jsi-li ty taky takovým! Zatopil jsi mi svým vypravováním u staré jak náleží. Jen

o záletech jí povídej, a již štír je nasazen! Ta mi jistě skočnou zahude, až mi při ní zrak i sluch přejde."

„No, no, bratříčku, nedurdi se, nevídáno o trochu zátopku. Teplo je tuze příjemná věc — a já ve vodě mrzl. Půjčka za oplátku. Milý brachu, svět oplatky peče!"

„Na zlé zapomeňme, a ťuknem si . . . Tak, a teď, brachu vousatá, zas něco nového," počal Balej, „teď jsme spolu zas jako bratři a samotni. Vázali-li ti ústa svědci, před starým kamarádem jistě jich do kořán otevřeš. Poslyš, a trochu-li jen Baleje rád máš, tož odpověz: Vím, že máš k pánu svému ohledy, a nechceš, aby příčina vaší návštěvy jak po trubách se roznesla. U mne to jináče! Chceš-li, budu němou rybou . . . Řci tedy již, jaké náhodě děkovati máme, že milostivý pán tvůj nás svojí návštěvou poctil!"

„Těžko chápeš, brachu stará! Nepovím, jen napovím, a ty sám uhodni. Když v žilách našich za mladších let vřelejší proudila krev, co jsme činívali? — Za tebou jistě pán můj nepřijel až z Krumlova od Jeho Milosti pana Oldřicha, aniž tys od něho vedle dlouhého vyjednávání odpuštění vzal Strašickou tvrz navštíviti."

„Ho!" podivil se Balej, a rukama za hlavu se uchytil, jakoby v ní nějaká myšlénka zasvitla. „Snad by sem na zálety nepřijel?"

„Pozoruju," smál se Hroznata nelíčenému obdivu Balejovu, „že na stará kolena rozum Balejův se tříbí. Cíle jsi dostřelil, uhodl's!"

„Totě novina, za kterou, Hroznato, objetí zasloužíš! Sem na má prsa!"

„Teď na mně je úpěti, abys mne nezardousil," se smíchem vydíral se z objetí Balejova obr mezi

zbrojnoši. „Hádej, hádej, pro kterou z tvých velitelek srdce jeho plá?“

„Ani chvíli hádati nemusím,“ rozveselen odpovídal Balej. „Bohudík, že u nás neplatí starý zákon, aby z domu napřed dcera starší jako nevěsta vybyta byla. Jedině panna Evička jest hodna muže tak ctného, tak ušlechtilého, jakým je tvůj pán. Což, uhodl jsem, Hroznato?“

„Uhodl, Baleji, uhodl!“

„Ichuchu!“ rozveselil se hradní a do křepčení se dal, nic na to neohlížeje se, že pod nohou jeho stolice za stolicí k zemi se kotí. „Ichuchu! Náš anděl nevěstou pana Bohuslava. Plakal bych radostí, a vyváděl největší bláznovství zároveň! Ichuchu!“

„Starý, kam's jen rozum dal!“ užasla žena Balejova Apolena nesouc ze sklepa mělničinu! „Na stará kolena takhle hřešit křepčením, kdo to jaktěživ viděl!“

Balej ale ženě konvici z ruky vyrval a číše jiskrnou mělničinou naplnil vrchovatě.

„Teď, ženo slyš, co ti povím, a jest-li jediné jen slovo vyzvoníš, zbylé vlasy do jednoho ti vytrhám. Slyš! Ctný rytíř Bohuslav ze Švamberka, ten hodný pán, kterého na těchto svých rukou jsem nosíval, přijel na frej za milostivou slečnou Evičkou!“

„Toho štěstí naší panně ctné z toho srdce upřímně přeju,“ slzíc radostí poznamenala hradníková.

„A nyní na zdraví snoubencům připijme vesele,“ zvolal Balej, číši do výše pozvedl, obsah její jediným douškem vyprázdnil, a rozmachem prázdnou nádobou ke stropu mrštil, odkud v tisíce kouskův roztříštěna s řinkotem dopadla k zemi . . .

VII.

„Katruše drahá, zda pocićuješ se mnou význam noviny té. Bohuslav zde! V dostihu mých zrakův bohatýrská postava jeho, tak lahodná, tak srdce jímající . . . Uzřím jej — o blaho! A uslyším-li z úst jeho, co sladkou tuchou naplňuje srdce moje — to blaho moje slovem ani obsáhnouti nelze! Katruše, Katruše moje, nebuší-li ti kvapněji srdce v prsou, tušíc to blaho moje nezměrné?“ Té chvíle Polyxena v komnatě tvrze k panně Zárubovně v sladkém zanícení ruce vzpřáhla, té chvíle všecken vynucený klid a chladná přísnosť jakoby kouzlem jakýmsi s hrdé její majestátní postavy zmizely, té chvíle objevila se Polyxena býti kráskou dokonalou, v ouplném rozvití svých vnad a půvabů.

Líce její více než případno bylo, snědé, a jindy, kdykoliv přísnější letora její ku platnosti přivedena byla, do barvy sivé přecházející, teď jako ojíněná broskev pod žárnými polibky slunce zardělá, lesklo se živou červení, a černé oko její zbaveno přísného klidu, lesklo se žhavě, kouzlivě . . .

„Nezapomenul na mne! Připomněl si těch krásných chvil, jež pod jasným nebem Krumlova ztrávili jsme spolu v nadbytku blaha, v štěstí a spokojenosti, a zastesknuv si spěchá opět pod sladké jho mých ramenou! Ó, proč jen dříve nepřišel, prominula bych, i kdyby jako prosebník aneb milosť přinášející přišel . . . Katruše, věrná Katruše, neuvěřila bys ani co muk skrývalo se pod skraboškou mých klidných lící, mých usměvavých rtů, pro ono nedorozumění neblahé, jež tak chladně rozloučilo nás . . . Již domnívala jsem se, že svou lásku horoucí mi vyzná, kterouž celou

bytostí svou mi vyznával, nikoliv však ústy — ale on z Krumlova odejel, aniž by té nejmenší příčiny udal, proč odjíždí. A ty, má důvěrnice ni vzdechu jediného jsi neslyšela, jen stěny mé ložnice mé slabost mou poznaly, z kteréž nyní, Katruše, nyní se ti zpovídám, a za niž nestydím se v chvíli této . . . Katruše, téměř tři leta trvala moje muka, a nyní jako mlhavý sen, bez podstaty, zaplašuji tu minulost zapomenutou z dostřehu zraků mých . . . Bohuslav zde!"

Usednuvši opět na pohovku, list rozevřela na stolku ležící, a čílko svoje rukou si zapřela . . . Poznovu a poznovu přehlížela jeho řádky, a v zadumání hovořila tichým hlasem, který byl myšlének její pouhým ohlasem . . . „Odpuštění od bratra mého si vzal k té jízdě sem . . . Bratr můj nejen ničeho prý proti tomu nemá, nýbrž potěšení své nad tím vyjádřil, že svazek přátelský mezi růží pětilistou a bílou labutí pánů ze Švamberka tužším a nerozlučnějším se zaměniti dá . . . Mohla bych tedy v sladkém svém tušení jen dost málo se mýliti? Nikoliv, tisíckrát nikoliv! . . . Bože můj, zase se ozývá v nitru mém hlas nedůvěry, pochybování? Kdyby tušení mé, kdyby pevné toto přesvědčení mé klamným se osvědčilo, kdyby vroucí city mé, jež v ňadru mém tehdy rozpoutal nyní opětovati nechtěl, pak — slyš, o Bože, nelíčenou modlitbu moji — z toho světa rač mne odvolati, aby další život můj nebyl jediným řetězem muk zžíravých, jedinou kletbou a nenávistí všeho světa ostatního . . . Jak bezmezná láska má k němu, to dobře vím, že v nenávist šílenou se promění! . . . Pryč, o pryč, myšlenko ty neblahá . . . Mým jest Bohuslav mým! . . . Utiš se srdce mé, chvíle příští blaho ti přineše!"

Vzchopila se opět, a kvapnými kročeji přecházela komnatou, aby rozčilení své potlačila.

Panna Zárubovna v tichu sledovala vnitřní ten rozruch, jenž v celém zevnějšku velitelky živými barvami obrazil se, a vyšívání hleděla si zdánlivě.

Polyxena před společnicí svou a sestřinou zastavila se, a rukou vymkla jí vyšívání, na němž zlato a pestré barvy třpytily se jako sedmibarvá duha na obloze nebeské.

„Katruše, Katruše zlatá!" volala, „sen-li dřímá na tvých skráních, či pestrá ta hříčka bezduchá více poutá než-li velitelka, přítelkyně tvá, že ani jediného slůvka nemáš k její potěše?"

„Nechtěla jsem tě, paní moje drahá, vyrušovati ze sladkých dum," odpovídala společnice její, „a útěchy z úst mých nejméně máš potřebí. Útěchy nejlepší nalezneš, jež nesklame tě. K čemu trápiti se pochybnostmi, když pevné přesvědčení máme. Tebe, aby panic nemiloval? Já lichotit tobě nebudu, ale sem přistup blíže, nechť tato deska kovová sama ti odpoví!" Za ruku uchopila Polyxenu, a před vysoké benátské zrcadlo ji postavila, v jehož ploše hlazené v plné kráse zablesklo se líce její v bohatém rámci černých bujných kadeří.

„Musil by býti rytíř Bohuslav nevidomým, aby nesložil hold svůj kráse také!"

Polyxena stiskem ruky děkovala družce své za toto lichocení.

„Katruše, více nežli sestra sama vlastní jsi mi nakloněna, a já za příchylnost takou dlužna ti nezůstanu. A kdybychom snad se rozloučit měly, na Katruši svoji věrnou nikdy nezapomenu!"

Panna Zárubovna dík svůj k projevu přiváděla tím, že obě ručky velitelky ve své pojala, tiskla a nesčetnými posévala polibky.

„Nic mi o odplatě nemluv," pravila, „tobě jako roba tělem i duší náležím."

Kročeje zvenčí sem vnikající přerušily výlev ten vděčnosti vzájemné. Suchý pan písařík s úklonami, div v půli těla se nepřelomil, sděloval přání pana Bohuslava ze Švamberka, volno-li mu svou úctu a služby k nohoum urozené panny složiti.

„Nechť vejde pan rytíř!" zahovořila Rožmberkovna, „bude nám velmi vítán."

Zas poklona až k samé vykládané podlaze komnaty, a pan písař Hýzrle zmizel za dveřmi.

„Katruše, milá Katruše," zahovořila opět Polyxena za obě ruce uchopivši Zárubovnu, jež při zmínce o panu rytíři komnatu chtěla opustiti, „v té chvíli rozhodně nenechávej mne samotnu, jakás divná tucha usedá na mysl mou jako můra, a naplňuje mne tesknotou. Zůstaň! Klid, jen klid, má drahá paní, zachovej!"

A tu již vcházel rytíř Bohuslav do komnaty, sličný jak jasné slunce za jara.

Před Rožmberkovnou, jejíž líc po nemalém boji duševním opět poklidu nabyla, dvorně pokloniv se, té milosti od ní vyžádal si, aby ručku jí políbiti směl, jako v odměnu, že pozdrav od pana bratra Oldřicha přináší."

Lahodnými díky Rožmberkovny k dalšímu hovoru povzbuzen vyptávati se počal, jak tráví zde život svůj uprostřed té půvbabné přírody, v lůně lesů, a vyslovil v proudu řeči své podivení, že nespatruje tuto mladší její sestřičku Evu.

Při otázce té jakoby Polyxenu cosi u srdce bodlo.

Odpověděla po chvíli, že sestřička její, pravé to dítě, plno svévole, zatoulala se nade vší pochybu v lesích, ale že co nejdříve objeví se, aby osobně za návštěvu páně rytířovu poděkovala se.

„Nevím," zahovořil Bohuslav, „mám-li stýskati si, či povděčen býti náhodě, že milostná tvá sestřička nepřítomna je. Jeť věc má, již vyříditi mi zde dlužno se svolením tvého milostivého bratra, takého rázu, že upřímně nevím, vhodna-li by byla její přítomnost."

Polyxeně zabuchalo hlasitě srdce. Teď rozhodná chvíle zajisté přiblížila se.

„Promiň, pane rytíři," promluvila po chvíli stísněným hlasem," poprosím-li tebe, abys jasněji mluvil. Tvá řeč mlhava jako hádanka!"

I panna Zárubovna byla téhož, jako její velitelka mínění, a ještě širší dadouc výklad slovům páně rytířovým domnívala se, že její přítomnosť ve chvíli té není naprosto nutnou, ne-li dokonce zbytečnou a proto použivši hluku, jenž sem do komnaty se dral, odcházela, vyptat se prý po příčinách toho rozruchu.

Panna Polyxena dala jí vděčným pohledem na jevo svůj souhlas.

„Já za prominutí prosit musím," odporoval pan Bohuslav, „mluvil jsem nejasně. Však polepším se. Chci prostě mluvit jako člověk počestný. Jsi sestřičkou, panno milostivá, bytosti, kterou po bohu nejvíce na tomto světě jsem si zamiloval za svého pobytu na Krumlově. Tehdys mi tam, panno drahá, rodnou sestrou byla, a jako k sestře obracím se k tobě nyní. Od milostivého tvého pana bratra souhlasu dosáhl jsem v úmyslu svém k labuti připojiti vonný svěží lístek pětilisté růže, však spojení to jen se vzájemnou dobrou vůlí se uskutečnit má. Ty jako panna srdce jemného a ušlechtilého porozumíš mé žádosti, abys sdělila mi, zda srdce tvé panenské sestřičky volno je úplně, a abys přímluvčím mi byla v té věci . . . Rci, panno, není-li žádost má příliš odvážlivou?"

Rána přehrozná!

Jak manželi, když mladinkou choť jeho, kterou s převelikým úsilím a po dlouhých bojích a dlouhém strádání konečně svojí nazývati smí, neúprosná smrt v předčasný schvátí hrob, neb rolníku, když požehnání boží klas zlatý, bohatým zrním se ohybající, od něhož on, žena jeho a robátka chleb svůj, výživu svou očekávají, zhoubný mraků příval v rozmoklou zatluče půdu, a očekávanou bohatou žeň změní v bezcennou mrvu, tak i Polyxenino srdce zdrceno bylo vyslechnutím žádosti Bohuslavovy, že přešel jí zrak i sluch, a siná bledosť oblila líce její prvé tak ruměnné. Zapotácela se a rukou stolku zachytit se musila, aby k zemi neklesla.

Nemiluje ji — aniž ji miloval kdy jindy.

Sestrou jemu byla, jen sestrou! Evička, ta onou šťastnou, a jí Polyxeně, jen zhoubný osud určen s láskou neopětovanou svůj bídný život vléci bez útěchy!... Nemiloval ji tehdy? Mohlaliž se mýliti? Ne! Ne! Jako s loutkou zažertoval si s ní, a pobaviv se, stranou ji odhodil... Té prorady! A k tomu ještě smích z ní ztropit si tu troufá, žádá na ní, aby jeho byla u Evičky přímluvčím! Ne, zvítězit nad ní nesmí vrah jejího života, jehož nyní z té duše nenávidí.

„Probůh!“ zvolal rytíř, pozoruje ouplnou a nápadnou změnu v celém zevnějšku Rožmberkovny, její zrak kalný a ztrhaný, její líce oblité smrtelnou bledostí, celé tělo se chvějící, jakoby zimomorkou schváceno bylo, „probůh, panno, co stalo se ti? Tys pohnuta, jakoby uděšena!“

Ne, ne, v jeho očích slabost prozradit nesmí, aby před časem ještě nejásal ten nenáviděný, že volbou svojí do zoufalství ji uvedl. Sebrala všeckny

síly své, jimiž vášnivá duše její vládla, aby setřásla se sebe to jho žalu, a vykouzlila na zsinalých retech úsměv. Zdařilo se jí, ale úsměv ten podoben byl více tomu, jenž bývá na zkřivených rtech odsouzencových... I o smích pokusila se ve své divoké pýše.

„Příliš daleko zacházíš ve své starosti o moji nepatrnost," pravila hlasem, který pracně vydíral se z prsou pohnutím se chvějících, „jen poněkud větší nával krve do hlavy a dusné parno zde panující přivodily mé umdlení. Však již přestalo to vše, a já za tvou přílišnou o mne péči díky ti skládám. A přímluvčím mám ti býti u sestřičky? A srdéčko-li její posud nezadáno? Na otázky ty dvě rázem odpovím. — Ano, ano! Jeť volna jako ptáče a vděčna ti bude od srdce... Po přání tvém se za tebe přimluvím. Ale myslím, že vlastní ústa tvá ve věci té výmluvnějšími budou i přesvědčivějšími nežli moje. Či pan rytíř tak málo by měl odvahy, předstoupiti před zrak mladého, nezkušeného děvčete, či tak špatného svědomí, jež špatným bývá přímluvčím ve věcech srdce se týkajících? Snad sestra již z toulky své se navrátila, tam zastihneš ji, pane rytíři, na zamilovaném jejím místečku, v altáně na hradbách, a tam žádosť svou jí předneš. A ujištěn buď, že neodejdeš odmítnut!"

Když rytíř děkoval jí, ani k další řeči nepřipustila jej, na jevo tím dávajíc, jak nepatrnou cenou jest přítomnosť jeho pro ni a na společnici zavolala, již v síňce s panem písaříkem hovořit slyšela.

„Vidím, jak pan rytíř příliš dychtiv jest onoho shledání s malou mojí sestřičkou, než abych déle jej zdržovat směla. Zárubovno, pana rytíře do altánu uveď, je-li sestřička moje již přítomna.

Polyxena osamëvši propukla v zoufalý žal, dobrou chvíli s tíží a namáháním tlumený. Se vzlykáním do křesla vrhla se prudce, a z očí jí hojný vytryskl slzí proud ... Vše zničeno! Zpraženy mrazem skutečnosti veškery její sny a tuchy.

* * *

Tou dobou, co Polyxena v šíleném hoři pohřížena v komnatě hradní dlela, nedavši ničím se utěšiti, ani soustrastnými domluvami své družky Zárubovny, jiný výjev udál se v dřevěném, vysokém altáně na hradských valech zbudovaném. Sedělť u okna, z něhož půvabná vyhlídka otvírala se na malebný kraj lesy bohatý a nivami, jež třpytné hladiny četných rybníkův protkávaly, nasedátku rytíř Bohuslav, ve svých rukou maje něžné ručky mladší Rožmberkovny proti němu sedící.

Před chvílí domluvil a upřeně s vroucím výrazem zahleděv se do jejích hlubokých, modrých očí, jež na chvíli jen obratem jeho hovoru ukryla pod clonou četných, dlouhých hedvábných řas ...

Čekal na její odpověď.

Panna Evička ručku svou mu vyvinula a zahovořila jasným hlasem, v němž nelíčená zachvívala se vděčnosť:

„Jsem ti, pane rytíři, z té duše povděčna za šlechetný návrh tvůj, který dokazuje mi, že nepatrná moje osoba tolik ceny má u tebe, dokonalého rytíře, jakým jsi ty, pane Bohuslave. A byl by to špatný vděk za tvé lichotivé vyznání, kdybych i já k tobě upřímnou nebyla. Prostě jak na počestného muže sluší se, tázals se mne, mohla-li bych se srdcem svým k tobě se nakloniti. Za upřimnost upřímností se ti odvděčiti musím. Neuraz

tě tedy odpověď moje. Zda tě milovat mohu? Ano, mohu tě milovati, jako vše dobré a krásné v lásce mám, jako miluji tu nádhernou přírodu, v níž vše k jedinému cíli kolotá, jak miluji ten dobrý lid, jenž ku mně jako ku matce pohlíží. Jiné lásky než tato posud jsem nepoznala. Přítelkyní tvou, sestrou slibuji ti býti, takou náklonností spokojit se můžeš — abych chotí tvou stala se, toho ode mne nežádej! Do tvé šlechetnosti, pane rytíři, domýšlím se, že nezarmoutí tě příliš odmítnutí mé, a že nebudeš nadužívati svolení bratrova, abych chotí tvou stala se. Jeť násilí ten nejhorší k získání lásky prostředek!“

* * *

Rozmluva tato na altáně vedená ještě jiného svědka míti musila, opakovalať ji před večerem téhož ještě dne panna Zárubovna velitelce své Polyxeně s věrností podivuhodnou, slovy vyšperkovanými a posuňky pitvornými, aby vypravováním tím zaplašila chmury s čela velitelčina. Ne sice jasnými slovy, než toliko obratem jich dávala na jevo, že zpronevěřilý pan Bohuslav odbyt na dobro v úmyslu svém pevnou Evičkou, náhrady hledati bude u Polyxeny.

Ale Polyxena posud mlčící, vzchopila se ze křesla, oči zajiskřily se ohněm zloby, a kol rtů pohrál úsměv jizlivosti a pohrdání. Zakřikla hovornou Zárubovnu v proudu řeči hlasem plným překypující vášně.

„Ustaň,“ vzkřikla, „se svojí řečí urážlivou! Neníť Polyxena Rožmberkovna k tomu, aby spokojila se s odpadky. Jej opět milovat? Který... Nikdy, nikdy, přisámbůh! O jak nenávidím jej nyní! Nikdy více, ani v životě, ani ve smrti s ním

v přízni přátelské setkati se nechci. Nebudeť smíru mezi námi nikdy, nikdy!"

Od té chvíle zůstala již Polyxena nezměněnou.

Chladný klid, pod nímž nikdo by netušil tolik bouří, jež před dobou nedávnou rozpoutány byly, usídlil se opět na obličeji jejím. Bylať opět onou Polyxenou, jakou ji všickni na tvrzi znali. V obcování s panem Bohuslavem byla plnou jemnosti a lahody, jakoby sestersky jemu nakloněna byla a jen někdy, když nepozorována zadívala se na něho, zaplálo její hluboké oko podivným ohněm. Bohuslav však toho nepozoroval, s potěšením dával se prováděti po čas svého pobytu na Strašicích pannou Polyxenou po tvrzi a okolí, obdivoval se všemu, vychvaloval její laskavosť, a posléze v důvěrné chvíli, jak se žádostí svou u její sestřičky dopadl, se vyzpovídal, a se žalem nelíčeným litoval, že panna Evička neoblomnou trvá a svolit nechce ku sňatku. I to vyzradil, že dojat upřímností její, nadále o ni se ucházet nemíní, svolení pana Oldřicha se vzdá, a panně Polyxeně za přímluvu díky skládá . . . Při řeči jeho zas ten divný blesk šlehl zrakem jejím a líce potemnily se . . . Ne, ta přepjatá šlechetnosť nebyla nikterak v plánech jejích . . . Nesmí nyní naprosto vzdát se ruky sestry její Evy, ale znovu a znovu se ucházet, až jeho se stane . . . I sestra její vlastní uvržena tím způsobem v dosah její vášnivé nenávisti. Kdož jiný oloupil ji o lásku Bohuslavovu, než-li ona? Kdož otrávil život její? Postavila se mezi ni a Bohuslava. A za to i ona pykat musí!

Znalať sice Polyxena velmi dobře povahu jemnou sice, ale plnou neoblomné vůle sestry své, a věděla, že nikdy dobrovolně nepodá ruky své

panu Bohuslavovi, a jestliže k tomu přemlouváním a mocí bratrovou donucena bude, že v první řadě nenávisť její stihne Bohuslava, který k jednání takému se propůjčil. A Evička nenávidět dovede; ona pochází z toho rodu hrdého, nepoddajného, tvrdého, pochází z rodu Rožmberského!

Na druhé opět straně výmluvností třeba na to dolehati, aby Bohuslav ze Švamberka své přemrštěné šlechetnosti se vzdal. Polyxena již dosti let kráčela světem pod dozorem velezkušené panny Zárubovny, a věděla o oněch ostnech, jimiž třeba popíchnouti duši mladého rytíře, aby podle její plánů jednal a kráčel; odměny dosíci musí pan Bohuslav za vytrvalou svoji lásku; tať korunována býti musí zdarem — k labuti nechť lupen růže pětilisté se podle jeho přání připojí! O jak potom plesati bude v srdci svém Polyxena, až přeslavný ten den se přiblíží, jak vroucně mladým snoubencům štěstí přáti bude a dlouhý život — život Mathusalah! Dlouhý život plný blaha! Přešťastné manželství, v němž místo lásky jen nenávisť vříti bude, a na lásku upřímnou z druhé strany pokrčení bude odpovědí, v němž místo míru a snášenlivosti rozbroj a nesvár se uhnízdí, v němž lože manželské vychladlé a stůl rozdvojený, a k tomu to strašné vědomí, že nesnesitelný svazek ničím jiným zrušen býti nemůže leč smrtí jednoho z obou trpících . . . Toť horší než-li samo peklo se všemi mukami!

Toto vše bylo jejím úmyslem!

Msta, jak lahodný to nápoj ochlazující, když útroby zžírány jsou vášnivé nenávisti plamenem! Jen tehdy, až pohár ukojené pomsty až do dna vyprázdní, pak úleva nastane v životě jejím mukami trýzněnému! —

Tyto myšlenky bleskem kmitly hlavou Poly-

xeninou, když pan Bohuslav ze Švamberka, seděním na hradě Krasikově, s ní sdělil, že o ruku Evinu dále ucházeti se nemíní.

Zasmála se mu jasným smíchem, ač zloba k jinému projevu ji popuzovala.

„Aj, pan rytíř tak málo obeznalým jest ve fintách dívčího srdce," pravila, „že pouhým zdráháním od svého úmyslu se odvrátiti dá? Či domnívá se pan rytíř, že ostýchavá dívčí tvář sama vstříc mu půjde, a sama vyznání mu učiní? Vytrvat, jen vytrvat! Jako tvrz se oblehateli na první vyzvání nevzdá, ale teprvé po dlouhém obléhání a dobývání, tak i se srdcem dívčím, jež za zásluhu si počítá, dlouho-li svůdným slovům odolává. Ját se domýšlela, že pan Bohuslav neodolatelným, a on bez boje hned na milost a nemilost se vzdává! — Ve svém srdci se zastyď nad tou pohanou, jež toliko podmaněním srdce jejího smazána býti může. A k tomu *i mne i pana bratra za spojence v té válce máš, ve které prohra tvá hanu i na spojence vrhá!*"

Tak slovy lichotivými i jemným úsměškem přemlouvala Bohuslava, aby tímto odmítnutím sestry Evičky od dalších nároků odstrašit se nenechal, až tento polou přesvědčen, polou přemluven jen k té námitce se odvážil, že by nectno bylo rytíře, aby násilím nevěstu k oltáři vedl.

I tuhle námitku mu vyvrátila.

„Domníváš se, pane rytíři, že ty, jako muž, více jemného citu máš v srdci, než-li já dívka, jimž celý svět jemnost a něžný cit přisuzuje. A k tomu ještě zapomínáš, že o sestřičku moji jedná se, a že bych nikdy nepropůjčila se k jednání podobnému, na které ty narážíš, kdybych to pevné nechovala předsevzetí, že jen svévolným dívčím rozmarem moje sestřička svedena ihned

ti „ano“ neřekla. Ba v sázku bych se pustit chtěla, že rozmarná sestřička nyní v úkrytu rozhodnutí svého želí, a ráda by odvolala ihned slovo své, kdyby hrdosť jí vrozená tomu nebránila. Tož, pane rytíři, jen setrvej!“

Takovými důvody pan Bohuslav přemluven, ohlušen, omámen, slíbil k velikému potěšení Polyxeninu, že na radu její setrvá, díky tisíceré jí skládal, o další přispění prosil, a poručiv se do přízně panny Evičky, a ubezpečiv ji svou neskonalou láskou, rozžehnal se s tvrzí Strašickou, rozpoutav příjezdem svým pod klidným potud krytem jejím nejrůznější city a vášně . . .

IX.

„Vzhůru, lenochu, vstávej! Neprospi boží den!“

Sedláček jakýs ve svátečním šatě podél „černé vody“ kráčeje, stanul nad spáčem, který roztažen ve vysoké, vonné trávě pod stínem vysokého vrboví z hluboka oddychoval.

Spáč ani na chvilku ve svém spaní neustál, na bok se převalil, rukou ve vzduchu zamávl, jakoby mouchu s obličeje zaplašit chtěl, a zas pokračoval ve svém zdravém, hlasitém chrapotu, který na chvíli byl utichl.

„Jářku, brácho, abys vstával! Poledníček již hezky dávno odzvonil, a jest-li se ti mermomocí spáti chce, tož ve dvorci pod tvrzí zaklepej, a na seně lépe si schrupneš než-li tady u potoka.“ Starostlivý sedláček tlustou okovanou holí ospalce šťouchl, aby snáze ho probudil, který jakoby naschvál nějakého pobertu lákal k prohřešení se proti sedmému přikázání.

„Pravda,“ sám sebe utvrzoval polohlasně ve

svých myšlenkách sedláček, „človíček to jinak slušný, jak šat tomu nasvědčuje, ale vyspává tu buď unavení anebo trochu vydatnější trunk řízného ječmínkového. No spánkem spí spravedlivých. Však — —“

„Hoj, hoj!“ teď dobromyslný sedláček přiložil obě dlaně k ústům, a křičel jako nahoře na tvrzi hradní Balej: „Strejčku, vstávejte, rybník vám hoří!“

To pomohlo.

„Tož budeme hasit. Krčmáři, nalej! Ale křídy dvojí zanech, sic se popadnem!“

Ospalec rozevřel oči, a zas přivřel jich před ostrým svitem slunečním, pozvolna svrchní část těla rukou o zem se opíraje, pozvedl a plnou, červenou, zdravím kypící tvář k svému povzbuditeli obrátil.

Sedláček jakmile se do červené té tváře zadíval, rozesmál se, a do trávy k spáči přisedl.

„Vítám tě, u nás, dudáčku! Větřit znáš. A potom prý pravda není, že havran mršinu čije, tak dudák Krekule, kde jaká švanda a šprým, tam je se svými dudami! Jako na zavolání jsi se tu octl!“

„Pozdrav tě ruka páně, strýčku Vácho!“ vesele zvolal dudáček zvolna ze země se zdvihnuv, a upřímně potřásal podanou rukou.

„Jen se, dudáčku, stroj. A pospěš. Velká tě očekává práce. Plíce si vydudáš!“

A veselý soused nejen slovy chudáčka pobízel, ale i skutkem; ze země zdvihl mu dlouhý, modrý kabátec, a pomáhal mu do něho, ohledaje se zatím, kde as klobouk leží a dudy.

„To u vás hody jsou! Ichuchu! Tam scházeti nesmím!“ zavejsknul dudáček, prsty vesele zaluskl,

do výše vyskočil, a ruče na podpatku škorní do kola se zatočil. —

„Ale, človíčku dobrý,“ teď kmitla hlavou jeho pochybnosť, „pověz mi, neděláš si ze mne dobrý den? Obžinky nemáte, a do posvícení ještě daleko, a o svatbě, včera bych se byl dověděl.“

„Hm, hm!“ nedůvěřivě vrtěl hlavou kmoch. „To aby nevěděli v okolí, že Mikulášek dnes hody strojí?“

„Jistě dnes Melovic synu svému Vácslavovi veselosť strojí s Haničkou kovářovou ze Smolárny, což? Ichuchu! Kamarádovi od srdce rád zadudám, že i baby s dědky na pekelci si poskočí,“ a dudáček zas do výše poskočil a kloboučkem do výše zatočil.

„Chyba lávky!“ zarazil jej v plném proudu kmoch. „Ještě není ruka v rukávě! Hanička měla by sice k tomu tisíc chutí, ale Václav se jí v posledním čase nějak straní. Však proto mlynář hody strojí, že celý rod Meiův i s potomky na věčné časy sproštěn člověčenství. To otvíráš oči, viď! To je ti divná historie! Onehdy byla naše milostivá slečinka v lese procházkou a strašlivá strž mračen nad Mikuláškovic mlýnem ji zastihla. Polekáním již omdlela, a snad by nám ji byli odvezli k věčnému odpočinku na Krumlov, kdyby Václav ji byl do mlýna nesnesl. Sotva několik kroků odkvapil, blesk do stromu, pod nímž ležela, rrr — bum, a strom vejpůli. Za odměnu panstvo propustilo mlynářovic z člověčenství. Je jim přáno, jsou to hodní lidé. Však ani tou milostí starý Mikulášek nezpychne. Na papíře jak kůže silném má to černé na bílém, že na věčné časy člověčenství je zbaven a svobodníkem na svém gruntě; veliké pečeti s panským znakem i slepého by

o tom přesvědčily. Však ti to starý Mikulášek ukáže.“

„Když starý nezpychne, již se nebojím, že můj kamarád mnou pohrdne. Hajdy, kmochu, do mlýna.“

Dudáček, jakoby z něho ospalosť spadla, cupal vesele cestou a sedlák za ním.

„A co nového tu, kmotře, co jsem tu nebyl?“

„Nového dost, ale málo veselého! Ta hradská „zámiška“ jakoby čertem byla posedlá! Písařík z rozkazu jejího čertem se stal — z poddaných skoro by za živa řemeny dřel. Suchý byl dříve, ale co si tu ochechuli ze tvrze, Zárubku, na krk uvázal, je učiněný hřád. Inu, Pánbůh oplatky peče.“

„Jejda, to musí být páreček! On jako kopisť, a ona jako kadečka!“

„Pravda, jako kadečka, ale stříbrem naditá, Na stříbro se chytil a v něm se udusí . . . Ale kde ses, dudáčku, tak dlouho toulal?“

„Daleko, kmotře!“ odpovídal dudáček, dodávaje svému hlasu důležitosti a vážnosti. „Až do Prahy jsem se zatoulal. Tam nejinak než-li zde, vše tam vře jako oheň u výhni. A neveselo tam, raději jsem se klidil. Samé sporé hádky, pře . . . O Janu, betlemském kazateli, zvěsť došla, že v Kostnici jej upálili. Kmotře, nemám sice mnoho zkušenosti, ale cosi mi praví, že bude zle. *Jiní pištci a hudci přijdou po nás na řadu, a ti takou zahudou, až celý svět od té písničky hlava rozbolí!*“

„A ty myslíš, že jenom v Praze? I u nás to vře. Tobě to mohu říci, jsi jako náš. Na Smolárně pod rouškou tmy se divné jakés cizí tváře scházejí. Malomocní, chtějí prý zkažený svět z kořene napraviti . . . Eh, k čemu teď si s tím hlavu

lámat, když jsme jen jednou na světě, a veselosť na nás čeká!"

„Pravda, a daleko už nemáme!"

X.

Již bylo slyšeti až sem hlasy a volání veselé. Tu potok téměř v pravém úhlu se otočil, a průsekem lesíka objevil se přívětivý mlýn.

Na zahrádce za stoly na kvap zrobenými seděli sousedé nového svobodníka a na stolech plné mísy koláčů a korbílků s poctivým ječmínkovým nadbytek.

Vše bylo veselo; z mnohohlasého hovoru tu vyzněl zvonivý smích dívčí, tu zavejsknutí junákovo ... a zas šum, ruch i ševel rozezvučel se, až v lesnaté protější stráni ozvuk hlaholil...

Tu dudáček měch pod paží vzal a nadmul jej, až kozlí hlavička bujně na něm si poskočila, zadul do píšťal, a jásavý kvikot dud rozezvučel se . . .

To byla teď podívaná!

„Dudáček jde, dudáček jde!"

„Aj vida, Krekule tu!"

„Zadudej nám, dudáčku, zadudej!"

Mladí i staří s radostným pokřikem vyhrnuli se ze zahrádky, uvítat oblíbeného dudáka. Obstoupili jej s nekonečným pozdravováním, otázkami, vyptáváním a když táhlým kvikotem ukončil písničku na přivítanou, tiskli mu ruce o překot. I starý Mikulášek a zamračený kostnatý Kladivák usmáli se na přivítanou šprýmovnému dudáčkovi, který třeba nebyl jim stářím roven, bystrým svým rozumem se jim vyrovnal. A bujará dceruška Kladivákova na krk se mu zavěsila, a pěkně od

něho hubičkou vyprošovala si škočnou od podlahy...

„Děvče zlaté, tobě že bych mohl něco odříci?"

Když do zahrádky jej uvedli, od každého si připíjet musil. Žízeň dudákova, sypké pole vyprahlé — vláhy se nedopije, ale tolik předc zavdání se smíchem musil odmítnout!

„Aby mně tak měch praskl — to tak — vždyť naposled pak sousedskou dudat musím," se smíchem dále pronášel, a na prázdný sud ověnčený se vyšinul a dudal, až líce, dost již od horka brunatné, do modra se zabarvovaly, a i těm starým babkám nohy dle taktu se pohybovaly.

Což teprvé mladí! Radost byla se na ně podívat, jak křepčili, co junák — to samá kytka, a děvčata pro pestře barevné fábory ani vidět nebylo. A příklady prý k následování svádějí: zamračený kovář Smolárenský panímámu mlynářku za taneček poprosil, a nedbaje jejího upejpání, v kole zavířil, že ledakteréhos zahanbil mládence...

Leč z mladých lidí dva neúčastnili se živého toho ruchu, ač právem mohli býti prvními.

Kovářova Hanička, děvče jindy do tance jak oheň, jakoby ani dudy neslyšela; seděla mezi svými družkami a několik již chasníků odbyla.

Vácslav zase zálibu nalezl u svého věrného druha Krekuly. Zasedl si k němu, a díval se upjatě na jeho hru, jakoby se dudáckému umění naučit chtěl.

„Což, Vácslave, že ti dnes nějak do tance není?" otázal se jej tento, „a tanečnic tu předce tolik, jako vlčího máku v poli. Krk vsadil bych, že Hančí už nejednoho odbyla chasníka jen proto, že pro tebe má taneček přichystaný."

„Opravdu mi dnes nějak do tance není,“ suše odpovídal Václav.

„A příčinu, proč, nepovídáš,“ dolehal opětně Krekule. „Pohněvali jste se s Hančí, že se jeden druhého straníte? Příteli svěřit se můžeš; uvidíš, že Krekule ti dobře poradí.“

„Nevím, proč bychom se byli pohněvali.“

„Brachu, dudáka vodou neopiješ. Nejsem křtěn kolomazí, abys s takovou na mne šel. Kdybych tebe neznal, snad bych ti uvěřil. Hochu, tobě něco chybí; cosi ti na srdci hlodá. Věř mi, bratře, hněvy mezi milujícími ani za míšeňský groš nestojí; čím dříve jsou v koncích, tím lépe pro oba. Nezatvrzuj se ve svém vzdoru, pravda-li, že s Haničkou se hněváte, smiřte se raději. Ona je děvče jako dobrá hodina a ublížila-li ti něčím, učinila to jen z dívčího rozmaru a nezkušenosti. Zajisté že toho již pyká a želí. Smiřte se!“

„To jsem věru nevěděl, že mimo dudáctví ještě starosvatství se chytáš,“ odpovídal na dobře míněnou řeč dudákovu Václav. „Co pak ti slíbil Smolárenský, že se tak namáháš? Jsi ještě na starosvatství mladým, abys u mne s dobrou pochodil.“

„Čeho se do mne domýšlíš. Že jsme spolu rostli a i později nerozlučnými byli přátely, proto tak k tobě mluvím. Chci vašemu štěstí. S Haničkou věru nechybíš! A teď jedno ještě slovo, pro které se třeba na mne rozhněvej. Hněváš-li se, pak hněv na trh nevykládej. Co si o vás jen lidé pomyslí. Musil by se kovář s Vašími pohněvat, že tak schvalné se jeho miláčkovi vyhýbáš, alespoň jednou ji proveď, abys zacpal ústa pomluvě.“

„Vida, vida, z Krekuly málem by se stal kazatel, ale takový, kterému posluchači záda uka-

zují... To však mi jestě pověz, proč za Haničku slovy neskrblíš. Důvod, že o mé blaho se postarat chceš, málo platí, když o pravém opaku jsem přesvědčen. Poprosila se tě Hančí, či tobě samotnému se líbí?"

Výsměšný hlas Václavův stal se až urážlivým.

„Povím ti, co živá duše z úst mých neměla zaslechnout, abys poznal, jak mi křivdíš," chvějícím, tlumeným hlasem propovídal Krekule. „Mé srdce dávno nalezlo na ní zalíbení, a pro svou osobu ucházel bych se o její přízeň, kdybych pevně nebyl přesvědčen, že láska moje navždy zůstane beznadějnou. Hanička je pravým českým granátem mezi zdejšími děvčaty, děvče, z něhož přičiněním dobrého muže stane se žena podle slov písma: moudrá a opatrná. A žes můj upřímný druh, toho pokladu jsem ti dopřáti chtěl, a potlačiv žal v srdci s potěšením díval se poměru vašemu, jenž nyní k mé žalosti uvadá."

„Tuhle směšnou píseň o mé lásce k ní mi pomalu celý svět housti bude," podrážděně vskočil v řeč syn Mikuláškův. „Jestli pak jsem od ní někdy požádal prstýnek z ruky či úvitek z hlavy, že podobné zvěsti trousí se po celých Strašicích jak peníz falešný? Zažertuj s děvčetem sebe nevinněji, a již ti lidé toho o lásce tolik nahudou, až ti zrak a sluch přejde... Nestojím, Krekule, tvému štěstí v cestě... A do kola se s ní vpustit nemíním, aby baby látky ke klepům neměly, že za ní na zálety chodím!"

Václav Mel již ani slova více nepromluviv, obrátil se kvapně od dudáka, a odcházel mezi starší sousedy. Později, když mysli rozčilení ustoupilo chladnější rozvaze, proti svému úmyslu za taneček poprosil Haničku a hle — po čem dych-

tila a prahla před chvílí nedrahnou, toho nyní podlehnuvši okamžitému rozmaru se zřekla. Poděkovala mu . . .

Když viděla, jak se chladně otočil a bez námitky, bez opětované prosby, čehož vlastně docílit chtěla, tu v té chvíli zakalila se jí očka a slzička zrádná jedna za druhou kanula jí po červených líčkách, a ona nutkána jakýmsi vnitřním hlasem, chtěla kvapiti za ním a jej odprositi, když tu živější ruch, a pak utišení po rozruchu zavládnuvší z toho úmyslu ji zradilo . . .

XI.

„Hle, hradské panny sem jdou!“

„I písařík se svou ženou se k nám snížil!“

„Teď aby starý Mikulášek pýchou mluviti se neodnaučil, když ve svém mlýně takové hosty může vítat.“

„Z tvé řeči, brachu, závisť vyznívá. Mel nezpychne, i kdyby zemanem se stal, neřku-li svobodníkem!“

„Hle, vskutku sem jdou!“

Mlynářka jako pečlivá hospodyně vítala již vzácné hosty u vchodu do zahrádky a prostými, ale srdečnými slovy prosila milostivé panstvo, aby na chvilku prokázalo jim čest svojí přítomností.

Panna Polyxena se sestřičkou svojí vyslechla řeč panímámy ze mlýna, a ubírala se v průvodu písaříka, jenž veda svou ženu, nevšímavě kráčel řadou lidu k stolu panstvu vykázanému pod starou, košatou hruší.

„Nedejte se námi vytrhovat, dobří lidé!“ pravila Polyxena, kynouc rukou.

Dudáček měch k nové, daleko veselejší skočné

pod pažím stiskl a hrál, že až srdce v prsou poskočilo radostně.

Povídají, že veselí poddaného lidu před zraky pánů se nedaří.

A pravdu mají!

Hoši vzájemně se pošťuchovali, aby ten neb onen začal, a do kola se pustil; děvčata pošuškávala mezi sebou a žmolila cípy pestrých zástěrek, zrakoma přelétala řadu jinochů, který asi z nich odváží se na to, aby před zrakoma panstva do tance se dal.

Tu však mlynářův Vácslav s místa svého povstav, v tváři poněkud zardělý, blížil se jistým, pevným krokem ke stolu, za kterým panstvo sedělo.

Tichý šum zavládl.

„Hlehle, Vácslava! Kde se pojednou v tom zamlklém hochu tolik smělosti vzalo?“

„To zajisté uděleným svobodnictvím mu hřebínek narostl, že našimi děvčaty pohrdá!“

„To jen ze slušnosti tak konati musí!“

„Melovi jsou z nás a své neopustí!“

„Vida jak uklonit se dovede, jakoby ani v mlýně „na černé vodě“ se nebyl narodil, ale v panských síních na tvrzi!“

„Hle, panna Eva povstala — neodmrštila ho!“

Netušené dosud blaho sevřelo Vácslavovi hruď; ve chvíli té bylo mu, jakoby blahem svrchovaným zemříti měl, a ta smrt připadala mu v myšlénkách jako přání veleždané, avšak nedostižitelné — zároveň ale slabým cítil se, že mdlobou by k zemi klesnouti musil, kdyby déle v kole setrval.

Uvedl zpět Evu k milostivé její sestřičce, a hlubokou poklonou vzdal díky za čest mu prokázanou. Jak k místu svému zpět dostal se,

na to později upamatovati se nedovedl; neslyšel celý ten příval řečí a lichocení, jimiž zasypávali ho druzi, nýbrž, na malém výstupku nad mlýnským kolem, zamilovaném to místečku si usedl.

Usedl a naslouchal pleskotu lopatek mlýnského kola, pohroužen v blahé myšlénky, že ani nepozoroval, jak panstvo odešlo, neboť soumrak již nad krajem své stíny šířil, jak hosté přespolní s rodiči jeho se rozžehnali, jak životem a ruchem před chvílí překypující 'zahrádka pustne a tichne — jen ji viděl před duševním zrakem ozářenou jasem nadpozemským, cítil na lících omamující její dech . . .

Jakoby tisíce ptáčat se rozepělo v duši jeho . . . a každý hlas jásotu toho v jediný vyzníval smysl: „miluj! miluj!"

V haluzích bezu nad hlavou jeho se rozpínajících rozševelilo se: „miluj! miluj!" a v jednotvárném, jakoby jednolitém pleskotu vody z kola mlýnského, a v hukotu proudu pod stavidlem týž hlas se ozýval . . .

Na blankytu večerním vyhoupl se měsíc v úplňku, a tisíce hvězd rozjiskřilo se v jeho sousedství, a patřením na krásný ten úkaz zas nová myšlenka vyhoupla se jasnější nad ostatní.

Jak krásným ten jasný měsíc, a ten tlum třpytivých hvězd, tak sličnou jest ona — a tak nedostižitelnou jest ona . . . Tak vzdálena od něho, tak povznešena nad ním . . . A přec, kdyby ani jediná jiskerka naděje nesvitala mu, miluje ji, zbožňuje . . . Jaké to již blaho, že patřiti smí na ni! Tajemství jeho snad s posledním jeho vzdechem zemře, ale již pouhé vědomí, že tajemství ono v srdci svém chovati může, to již blahem jej naplňovalo . . Pravá, čistá láska málo bývá sobeckou!

Lehký ševel kročejů cize vyjímající se v jednotvárném, neustávajícím hukotu a šplounání vody a hučení stroje mlýnského na chvíli vyrušil jej z dumavého přemýšlení . . .

„Vácslave!“ tiše zavolal nějaký hlas, měkký a chvějící se jak hladina vodní čeřící se pod dechem vánku a ruka na rameni jeho spočinula . . .

Teď na dobro vytrhl se Vácslav z dumání a ohledl se.

„Haničko, tys to?“ zvolal překvapen. „Co chceš ode mne?“

„Naši již odešli,“ zajíkavým hlasem pravila. „Na cestě odloučila jsem se od nich. Nedalo mi, bych ve hněvu s tebou se rozešla, odpusť mi, Vácslave, že jsem tě pohněvala.“

„Nemám ti co odpustit; ničím jsi se neprovinila. Domníváš-li se, že proto se hněvám na tebe, žes se mnou tančit nechtěla, mýlíš se. Nehorším se nikterak!“

„Schválně tak ledově mluvíš, abys tím krutěji mne vytrestal. Tak chladným nebuď, usměj se na mne svým sladkým úsměvem na důkaz, že více se na mne nehněváš. Ani nevíš, jak svévole litovala jsem hned po činu . . .“

„Nevím, proč by ti na mé přízni tolik záleželo,“ poněkud ostřeji řeč přerušil jí Vácslav.

„Mnoho-li že mi na tvé přízni záleží, Vácslave?“ vášnivě opakovalo děvče. „Mnoho-li? Vše, vše! Co mi život bez tebe? Tys mým životem, tys mým blahem, tys mým nebem! Zapomínám na stud dívčí, ničeho nedbám více, když v obavě tonu, že na vždy tvé pozbudu přízně . . .“

Neočekávaným tímto vyznáním byl Vácslav velice překvapen, a v prvém okamžiku projel duší jeho cit, směsice lítosti a soustrasti, že lásku její opětovati mu nemožno . . .

„Miluješ mne ty také?" a dívka, čím dále tím více hlavu klonila, že na tváři své cítil bujný její vlas, že téměř opojen byl žhoucím dechem jejím — mimovolně mu bylo ve chvíli té, jakoby přižehnout musil k prsoum svým svůdnou její kyprou postavu, a slíbati se rtů jejích všeckno kouzlo — však před duševním zrakem jeho v celé milostnosti své zjevila se světice jeho — Eva! Skoro prudce odstrčil svůdnou postavu Haniččinu.

„Co to činíš! Pamatuj se, Haničko. Slyš, hledají tě!"

Skutečně šířilo se okolím mlýna Haniččino jméno.

„Pohřešili tě! Pospěš již k vůli dobrému jmenu, aby se mnou tě neviděli!"

Postava chvějící se, prosící, vzchopila se pojednou hrdě.

„Tolik odpovídaš na vroucí lásku moji?" pravila mrazivě. „Nemiluješ mne! Tedy za pouhou neživou hříčku k ukojení rozmaru považoval's mne, a když touha tvá ukojena, jak cetku bezcennou mne odvrci chceš. Na to's zapomněl, že hříčka rozmaru tvého vroucí chová v nitru svém srdce. Nemiluješ mne tedy? Rci!"

„Mýlíš se! Vyřkla-li někdy ústa má k tobě jediné slovo o lásce, tož ať na věky umlknou! Rozpomeň se! A že bych tě někdy za hříčku svou byl považoval? Toť lež! A po tom všem, co stalo se nyní, rci, zda úctu jen k tobě, natož lásku míti mohu? Nikoliv, nelze tak! Miluji jinou!"

„Že jinou miluješ? O běda mně i jí!" a v očích jejich šílená zloba soustředila se. *„Slyšíš, běda mně i jí!"*

A bez hlesu dalšího jak stinná mátoha zmi-

zela zanechavši Václava pohříženého v hlubokém ztrnutí . . .

XII.

Panně Evičce nastaly na tvrzi Strašické dny velmi trudné. Dolehalať na ni sestra její Polyxena ze všech sil, aby podrobila se vůli a rozhodnutí bratra svého, a ruku svoji podala panu Bohuslavovi ze Švamberka.

Nejprvé lichotivou řečí k srdci sesterskému mluvíc, na vynikající vlastnosti rytířovy ukazovala: na starobylý jeho rod a zboží rozsáhlé mezi přední velmože jej stavící; na mužnou sličnosť jeho a ducha ušlechtilosť, na vzornou povahu, která v první řadě jest zárukou a oporou štěstí. Váhala již mnohdy Evička hluboce dojata vlídností u sestry jindy nevídanou, již na rtech její chvěla se slova rozhodná, že poddává se vůli bratrově, třeba srdce ji zrazovalo, aby jenom zavděčila se jí pro sesterskou lásku — ale tu jakoby kouzlem vlídná tvář Polyxenina změnila se rázem v ledovou, přísnou líc velitelčinu . . .

„Ty musíš tak učiniti!“ znělo vždy poslední slovo její. „Bratr tvůj, jenž zvěčnělého otce zastupuje, tak velí, a já ouplně s vůlí jeho souhlasím. Tobě jest bez podmínky uposlechnouti. Až ženich tvůj, pán ze Švamberka, tvrz naši návštěvou svou poctí, nechť v tobě nalezne milou nevěstu, vlídnou, z jeho příchodu upřímně se veselící! . . .“

Tu Evičce šupiny s očí spadly. Prohlédla, že vlídné projevy sesterské lásky z upřímného srdce nevycházejí, ale záminkou jsou její záměrů — a poznáním tímto v srdci svém zraněna, oloupena o víru a lásku upřímnou, tím více v odporu se utvrzovala.

a vytržení z protivenství toho prosila — odpověď? „Taká jest vůle má, chci, abys poslechla!“

Zde u lidu jí naprosto cizího tolik lásky nalezá... Andělem nazývají ji, milostivou matkou, a ona uprostřed svých je jako sirotek opuštěná. Jak možno nepřilnouti k lidu takému? Obzvláště ráda naslouchala, když ta neb ona stařice rozhovořila se o všelikých svízelích, jimž lid chudý podlehá neb o Václavovi, synu starého Mikuláška, který mimo propuštění z člověčenství obdařen ouřadem dohlížitele nad lesy kol mlýna k Dobřívu se rozprostírajícími. Tu vždy ústa vypravovatelčina ani skončiti nemohla. Co jiný z panských sluhů natropí povyku a naklne se, ano mnohdy i bije chudého člověka, když zastihne jej klest z lesa nesoucího. Tím předce prý milostivá vrchnost neschudne ani o halíř jedinký... Na sebe nedohlížejí, když některý z nich kládu zašantročí, zrovna ku stavbě stvořenou... Václav ten ale jinakým je. Věrným je správcem panského zboží, ni mrvinka majetku panského neuvízne za rukou jeho, les dozoru jeho svěřený jak štěpnice, a ve všem řád a správnosť. Jistě, že ve svých zprávách nestěžuje si na zloděje a lesní škůdce jako ti druzí, a předce lid zbytečně netýrá.

„Lidičky,“ pravívá, „čiňte rozdílu mezi svým a cizím. Půda je pánů i vše, co z ní vyrůstá. Když nějaká snět se stromu spadne, pro vás spadne. Ta je vaše — ale na zdravé dřevo mi nesahejte!“

Jindy zase babici staré, shrbené, která pod tíží břemene div k zemi neklesla, břímě s beder sňal a domu donesl... Jindy opět vlka ubil, který děti napadal... A čeho ještě navypravovali o něm Evičce!

Ta bezděky ráda sluchu popřávala podobným

chválám syna Mikuláškova, a v mysli její vyhoupl se obraz jiného mladého muže, který nad Václava postavením, vychováním i jměním vynikal. Byl to Bohuslav ze Švamberka; on rytířem — a jeho povinností práva utiskovaných hájit. A jak plní to? Jednáním oproti ní? . . . Hořké vzpomínání! Václav, syn mlynářův, tenť šlechetností svou na jeho místě zlatých ostruh by zasluhoval . . . Však Bohuslavova urozenosť na dlouhé řadě předků spoléhá. Ale čím on sám k oslavě rodu tak slavného přispěl?

Myšlenkami toho druhu zabývala se odchovanka růže pětilisté, i porovnáváním oněch dvou povah . . . Syn Mikuláškův vždy byl vítězem.

Život jí zachránil. A Bohuslav? Ten jí ho odníti chce!

Tak nevědomky klíčila a pučila v srdci jejím láska k Václavovi. Aniž by si toho přála, neustále s ním se zabývala...

Z lože svého vstávajíc, těšila se, zda-li i dnes s ním v lese se setká. Velmi bavila ji jeho výmluvná řeč. Nejnepatrnější věc v ústech jeho znabývala pro ni zajímavosti.

Častěji rozhovořili se o příbězích těch dalekosáhlých, jež události se v pohnutých těch dobách, o novém učení, jehož původce Jan, proslulý kazatel betlemský, a předchůdcové jeho Jan Milič z Kroměříže a mnich Konrád Waldhauser, ještě za blahé paměti Karla IV., otce vlasti.

Až sem do tohoto odlehlého kraje símě učení toho neviditelným rozsávačem zaseto bylo. Evička sama nalezala zalíbení v učení tom, jehož hlavní punkty jakoby z duše jí vyňaty byly. Dávno již cítila, že tomu lidu poddanému je sestrou, že neslušno pánům, aby jako s mrtvým zbožím s ním

nakládali, nepamětlivi toho, že i on má duše nesmrtelné, kteréž je mezi sebou bratry činí . . .

Učení to nové bylo páskou, jež srdce jejich dohromady vázala, aniž by si toho byli vědomi, ani jedinkého slova o lásce nepřešlo přese rty jejich, a přece tušili oba, co srdcem jejich vře a plápolá . . . Každé jejich nahodilé setkání v nádherných těch lesích bylo předmětem jejich přání, a když nepohoda nebo překážka jiná jim onoho potěšení nedopřála, tesknili oba, aby tím více potěšili se při setkání příštím . . .

Den míjel po dnu a týden za týdnem ubíhal v bezdno minulosti, a poměr mladých těch lidí stával se vždy přátelštějším a vřelejším . . .

XIII.

Kovář na Smolárně, Kladivák, vdovcem jsa ode mnohých již let, nemohl nepozorovati, jak nápadná změna stala se s veselou jeho a života plnou druhdy dcerkou.

Bývalať zamýšlena, a v zamýšlenosti té, ztrnulosti podobné, práce jí od ruky nešla ... Tázána starostlivým otcem, co chybí jí, vždy jen pláčem a vzlykáním odpovídala . . .

Kladivák vrtěl nad takovým počínáním hlavou.

Kde rady nevěděl si, tam na řadu přišla bába kořínkářka, Těňská Dovoralka, v okolí známá, a na slovo vzatá v léčení ran zlých, úbytí, nádchy a zlého větru ovanutí.

Povolána Haničce ku pomoci.

Babice ta tíží let hluboce sehnutá, s hlavou jako mléko bílou v kypré, zdravím kypící postavě Haniččině hledala příčinu zlé choroby, která otci jejímu spánek v noci ujídá.

V takém těle choroba jen tak snadno se ne-

zahnízdí. Přes to však Haničku na dél i šíři nití v sobotu před svítáním upředenou změřila, úbytí-li ji netrápí — však netrápilo nikterak!

Potom mnohé „traňky" z dobrého bylí navařené jí píti dala a od léčení takého dobrého výsledku si slibovala dle bohatých zkušeností — ale zde načisto se zklamala. Hančí byla pořád smutná, jako u vyjevení.

Ale ne nadarmo sešedivěly babě vlasy její. Sdělovala s tváří jakou uměla nastrojiti nejlaskavější starostlivému kováři, že zlá, tuze zlá choroba zahnízdila se v srdce dceruščino, a proti ní ani v tom nejdokonalejším herbáři že léků nalézti nelze . , .

Láska že srdce Haniččino hněte!

Domnění bábino potvrdilo se, když kovář při příležitosti dceru na paškál vzal . . . Vácslava mlynářova že miluje, a ten ní opovrhnul jinou si zamilovav . . .

Na tohle zcela jiným okem díval se Kladivák než-li vášnivá dceruška, a za tepla k Mikuláškovi si na radu došel. Dávno již staří ti přátelé těšili se tím, že dítky, až k letům dojdou, sňatkem spojí. To bylo jich přání, ten byl jejich zámysl...

Kladivák i starý Mikulášek okolkování neznalí ihned k jádru přikročili. Mikulášek poručil synovi, aby jinak k ustanovené nevěstě se měl a ku sňatku s ní se chystal. Vyhlídl prý mu zdárnou nevěstu, že jemu za to jednou povděčen bude...

Marně prosil Vácslav otce, aby nenutil jej k ženění, že na to ještě času dosti, a lásky že k Hančí pražádné nechová . . .

Ale mlynář jakoby neslyšel proseb synových. Čím dříve prý stav svůj panický zamění, tím lépe pro něho; a nemiluje-li Haničku, čemuž ani věřit

nechce, že láska co nevidět se dostaví, jen co plebán Dobřívský štolou jim ruce sváže . . .

* * *

Zatím Evičce doma od sestry výčitek se dostávalo, že přílišně s lidem poddaným na úkor rodu svého se přátelí, a vycházky do lesa jen pod tou podmínkou jí dovolila, když by se manželkou písařovou provázet dala. Tím jakoby Evičce zamilované ty vycházky naprosto zakázala. Než-li by v každém kroku stíhat se nechala odpornou ženštinou, která každé její slovo překroucené k uším sestřiným donášela, raději ani z tvrze nevycházela, a procházky své omezila na pobyt na valech. Zvláště v altáně ořešákem zastíněném celé hodiny prodlévala, zrak toužně upírajíc v temnou zeleň lesů, kde zajisté touže dobou dlel Václav marně se stísněným srdcem vyčkávaje jejího příchodu... Posléze pak s osudem se smířila, nemohouc stesku odolati, a vydala se s Hýzrlovou na procházku.

Slunce jak oheň pálilo, a vytylá špehéřka jak sníh na něm tála náramně se potíc, a při každém kroku vzdychajíc bědovala a naříkala, když Evička kvapným krokem do příkrého svahu lesního stoupala, a nic jejího zdržování nedbala. Za dobu nedrahnou o hodný kousek cesty ji předešla.

Tu bylo Evičce jako ptáčeti, když z osidla vylétne.... Brala se teď kolem lidí na mýti zaměsknaných olupováním klád; ze všech stran radostně vítána chvilku zdržela se u nich. Potom dále stezičkou kapradím lemovanou hlouběji do lesa se pustila na nepatrnou výšinu, zkad výhled až k Mirošovu, kde již tolik blažených chvil zakusila s Václavem... Hle, jak mnoho o ni dbá!

Jakkoliv již několik dnů přijíti nemohla, předce vytrvale čekal, o kosmatý kmen borovice opřen snivě se díval do krajiny. Spatřil ji, a radosť šlehla mu zrakem; uctivě ji pozdraviv blíže k ní přistoupil.

„Churava-lis byla, panno naše milostivá, že tak dlouho nezřelo tě oko mé? Stesk po tobě v těžké okovy upoutal duši moji, ale teď spatřiv tebe na všeckno to utrpení zapomínám.“

„Týmiž odpovídám ti slovy. Trudno mi bylo na tvrzi, z níž pustiti mne nechtěli z přílišné o mé zdraví péče,“ a zadívala se na mládce pohledem, že on na pokraji ráje býti se domníval.

„Smutno mi bylo bez tebe, panno milostivá. Teprvé poznávám, jak milostivá jsi, laskava a dobra. Z pěti mláďat sýkorčiných matky zbavených, jež s mateřskou péčí jsi ošetřovala, teď dvě jen v hnízdečku nalezneš. Tré jich zahynulo, poněvadž nechtěla z mé ruky přijímati potravy.“

„Chudinky!“ útrpně zvolala Evička, a krmila zbylá mláďata — „Tys smutný!“ zahovořila, když po delší chvíli oba mlčeli. „Ústa tvoje hovorná dnes mlčením změnu nějakou v duši tvé znamenají. Pověz, co ti schází?“

Dolehala naň tak dlouho, až vypravovati počal, jak ku sňatku s Hančí Kladiváka Smolárenského vší mocí jej nutí, a končil slovy: „Jak veselým mohu býti, když jinou miluji!“

„Ty miluješ jinou?“

Teď teprvé cítila, jak velice s bytostí její srostla láska k Vácslavovi.

A Vácslav?

„Ano, miluji jinou,“ se zápalem volal, „bytosť nade mnou nepatrným neskonale povýšenou . . . Jsem ze sprostého rodu, ale mé srdce vysoko se

povzneslo . . . Pozoruje tvé jednání, jak srdce tvé nade všecky předsudky povznešeno, tvým otrokem stal jsem se . . . Tvá postava ztepilá stále před zrakoma mi tanula. Miluji tě, ano miluji více než život svůj, a ač vím, že zavržen budu, předc raduji se. V slunce já odvážlivec dlouho hleděl jsem, teď nechť leskem jeho oslepnu...

Záplava červánků na lících Eviných střídala se s bledostí.

Hluboce dojata a překvapena vášnivou řečí Václavovou, všecka jak list osykový se chvěla.

„I já tebe miluji! Proč násilí bych činila srdci svému, ano o své hlásí se právo! . . .“

Chvíli prodleli v sladkém zanícení, pak usedli na přirozeném sedátku z mechu.

„Sen-li to či opravdová skutečnosť?“ šeptala ústa jeho.

„Věř a doufej! Ve víře a naději dlí spása všeliká!“ —

Zas přitulili se k sobě — — —

Praskot spadaných snětí a tlumený zvuk těžkopádných kročejův vyrušil je ze sladkého snění.

„Toť moje sužovatelka!“ zašeptala Evička vyvinuvši se Václavovi z objetí. „Prchni, ať nezastihne nás a neoloupí o příští shledání!“

Ještě jeden stisk ruky a dlouhý pohled . . . pak tichý šelesť v trávě a komíhavý pohyb lískového keře naznačoval směr, kudy Václav zmizel.

„Umučila bys mne, panno Evo, svou svévolí. Sotva dechu popadám. Uf, uf! Pro pot s čela se prýštící ani na dva kroky před sebe nevidím,“ ozvala se mrzutě písařice. „Divné máš, panno, chutě, až sem do téhle pustiny se šplhat!“

„Líbí se mi zde. Tedy nesouhlasíš se mnou? Skoro neuvěřitelno. Spíše bych uvěřila, že co

nejdříve sama mne vybídneš, abych s tebou toto půvabné místečko navštívila!"

„Do nejdelší smrti mne sem nedostaneš!"

„Tedy se ti zde opravdu nelíbí? Tož pojďme tedy odtud!" a zvonivým smíchem zasmávši se spěšně odtud ubírala se, nedbajíc pranic na naříkající písařici . . .

XIV.

„Tatíčku, tenhle stav nemožno déle snášeti!"

Tímto zoufalým výkřikem bolesti odpovídala Hančí na konejšení otcovo a dobře myšlené rady, aby na syna Mikuláškova pozapomněla, a věc svoji Bohu odevzdavši — jak na křesťanskou pannu se sluší — marně se netrápila.

Nemohl a nemohl ji ukonejšiti.

„Bídným břemenem jest mi život bez lásky jeho," volávala, rukama nad hlavou zalomivši, a vyběhla ze sednice.

Neštěstím dcery zarmoucený zakýval povážlivě hlavou a uchýlil se k „Radě otce synovi," od počestného otce a křesťana Tomy ze Štítného, knize to jemu nejzamilovanější, v níž útěchy nalezal vždycky, ať cokoliv na duši jeho balvanem ulehlo.

K nepoznání téměř bylo nešťastné to děvče. Líce pobledly a ztratily všecku svěžest, jen oko jindy jiskrné teď lesklo se ohněm až horečným.

Václav ji nemiluje! . . .

Miluje tedy jinou! . . .

Tyhle dvě myšlenky stále ji zaměsknávaly, ba mnohdy i ze spánku ji probuzovaly.

Která ale jest tou šťastnou? . . .

Žárlivosť zbystří prý zrak nad míru, ale Hančí marně pátrala, marně vyzvídala. Tu jistotu

měla, že to žádné z děvčat Strašických není. — Či lhal by Vácslav? Ne, ne, Vácslav nelhal nikdy! . . . Ano, ano, miluje jinou! — — Dnes vše ji pudilo v les, kde často vídala Vácslava. Jakkoliv lásku její neopětoval, předc byla šťastna, blažena jen když třeba potaji na něj pohlednouti mohla.

Hle, tam dole kmitá se skrze les Mikuláškův mlýn — snad Vácslav u okna stojí netuše, jak po něm stená zhrzená Hančí.

Násilím musila se odtrhnouti od tohoto pohledu a dále spěla s očima od pláče krví podlitýma, k zemi upřenýma, jakoby ztracené štěstí nalézti doufala. Nad ní v korunách stromů jásot ptactva; kukání žežulice, cvrlikání sýkorek, hvizdot kosů v jednu jedinou melodii spojil se s vanutím, šelestem a šumotem stromů ku chvále toho, jenž všeckno z nevystihlé lásky byl stvořil. Může-liž i ona jemu děkovati za lásku? Ne, ne! . . . Tesknota sevřela nitro její; srdce téměř přestalo bíti.

Praskot větví a tlumený hovor vytrhly ji z této ztrnulosti . . . Zas nový praskot, zcela jasný dívčí hlas a tlumený smích na vlas podobný onomu hrdličky lesní, k němuž jako ozvěna družil se hlas hlubší, mužnější.

Toť jistě dva milenci.

Hanička stanula. Veliký obemšený balvan, který oporou byl starému, vydoutnalému dubu, stál jí v cestě; sama dobře mohla přehlednouti mýť, jiným však zůstala neviditelnou. — — —

Po stezce lesní na nějakých sto kroků mimo ni kráčeli ruku v ruce dívčina mladičká, jí neznámá, a vedle ní . . . I muž zdál se jí býti neznámým . . . Teď blíže k Haničce se obrátili.

Pozorováním cizího blaha vlastní bol prý jen

tím více se rozjitří . . . Ale Hanička ani té nejmenší pozornosti nevěnovala milencům zrak opět k zemi sklonivši, a chtěla v oukrytu svém posečkati, až by poodešli, aby nepozorována opět dále svou cestou se ubírati mohla . . .

„Věř, nikdy jsem ji nemiloval!“

Hlas ten milý, lahodný srdcem Haniččiným projel jako meč dvojsečný. Dobře zná ten hlas lichotivý, jejž i v noci ze spánku slýchává.

Toť hlas Václavův!

Vyhledla, aby i zrakem přesvědčila se . . . Zcela jasně nyní rozeznala postavu jeho i tvář, dívka, aj, totě panna Evička, anděl chudiny . . . Nyní na sedátku, kořenech mechem obrostlých usedli a Václav kol boků ruku jí ovinul, a k prsoum ji přižehl. Evička panna tak urozená, ani dost málo se nevzpírala, nýbrž ještě úžeji k němu se přitulila, a drobnou ručkou ho po lících a vlasu havraním hladila.

Haničče zatočila se hlava — omdlela — — —

Jak dlouho tak ve mdlobách na zemi spočívala, když opět se vzpamatovala, rozpomenouti se nemohla. V hlavě její bylo pusto; ni nejjednodušší myšlenky schopna nebyla. Teprvé po drahné chvíli kmitlo jí hlavou polojasné vědomí. Zprvu bylo jí, jakoby v ňadrech místo srdce mrazivý led chovala. Ke všemu stala se bezcitnou, otupělou. Že Václav pannu Evu miluje, jakoby ani v nejmenším se jí netýkalo. Pozvolna teprvé probouzelo se v ní vědomí ztráty nenahraditelné.

Plaše ohledla se kolem.

Ticho všude.

Václav s Evou zmizeli z dosahu jejího zraku, a ani nejmenší šustot nesvědčil tomu, že by někde na blízku prodlévali.

Teď bylo nejhůře, když zoufalá bolest se dostavila.

Vrhla se do trávy a hlasité vzlykání dralo se jí z hrdla, a slzy pálily ji na lících jako žhavé železo . . .

Tedy pravdu mluvil Václav?

Evičku miluje? . . .

A ta nalezá se mimo dosah její moci. To nadobro ji zkrušilo.

Oh, hrdá ty ženo, jež nic za šlechetnější úkol života svého nemáš, než-li abys dívce chudobné milence odloudila . . .

O žel, že nad ní nižádné moci nemá!

Že nižádné?

Myšlenka mstylačná kmitla jí hlavou . . .

Ano tak nejlépe pomstí svou lásku zhrzenou . . .

Rozhodnuto již!

* * *

Kvapila na tvrz.

Ve brance na písařici popanštilou narazila.

„Co tak do poctivých lidí nehorázně vrážíš? Kliď se odtud! Ničeho tu nemáš k pohledávání . . . Co pak neslyšíš?“

Hýzrlová ostrou řeč neméně ostrými posuňky provázela, a Haničku z branky vystrčit usilovala.

„Promiň mi! Pospíchala jsem tuze. Chci k milostivé panně Polyxeně, musím s ní nevyhnutelně mluvit!“

„Že musíš? A nevyhnutelně? Uvidíme, zda-li toho dovedeš,“ uštěpačně usmívala se písařice, a nemohouc sama děvče z branky dostati, ku pomoci muže si povolala, který při lidu stál hráze rybníka spravujícím.

„Hýzrle, tuhle poběhlici ať mi hned ze tvrze

vyklidíš. Mohla by si tu něco shlédnout a lehce pak odnést. Beztoho si už ničeho nevšímáš a nedbáš, tvá žena aby na vše pozor dávala."

Písařík ještě přepadlejší a shrbenější než-li za svého panického stavu, hlavu sklonil a nevolně rozkaz své paní vyplniti se hotovil ... Za příkoří a protivenství od ženy, která teprvé po sňatku pravou barvu ukázala, snášené, mstil se jiným, tolik síly nemaje, aby ženě své odporovati mohl. Doposud nikdy nebyl k lidu zlým tak jako od té doby co za měšcem peněz se žena pytel starých hnátů ulovil. Mnohdy pro maličkosť trýznil je a s nimi se hrdloval, a v pracích jim, kde jen mohl, co nejvíce přitěžoval.

Tudíž i na Haničku urputně se obořil.

Ale na nepravou padl. Hanička, děvče kurážné se mu vzepřela.

„Nic ty mne neodstrkuj," volala s planoucí lící, „nejsem já ledajakás, ale kovářova dcera ze Smolárny. Každé dítě mne tu zná. A co odtud odnesu, bude vědomí o ženy tvé jemnocitu. Opakuji, že nevyhnutě s milostivou pannou Polyxenou mluvit musím. Nezdržuj mne, ať na tebe nepadne zodpovědnost těžká z neštěstí, jež hrozí. Napovím ti jen slovo: „Je-liž doma milostivá panna Evička?"

Na poslední tato slova zvláštní důraz a ton položila, že Hýzrlová stala se pozornou a muže zase dolů k lidu odeslavši ihned obrátila.

„Kam jsem jen oči dala, že jsem tě hned nepoznala? Ptala jsi se po Evičce, je-li přítomna? Není! Rci, co o ní víš? Pověz, dlí venku kdes?"

„Mé zprávy pro jiné ucho jsou určeny než-li pro tvoje. K milostivé panně Polyxeně uveď mne, s tou jest mi jednati!"

„Bůh milý ví, k jakému oučelu se k ní ve-

tříti chceš. Vytáčky takové s dostatek známe. Panna Polyxena jest nejen mojí velitelkou, ale i svěřenkyní, a nepovíš-li mi, proč k ní mermomocí chceš, přístupu k ní tobě nepovolím. Tož rozhodni se rychle, nemám času!"

Hanička malou chvíli váhala.

„Povím ti tedy," rozhodla se konečně, „ale slib mi při všem, co ti svaté, že to nikomu jinému nepovíš. Beze slibu tvého zůstanou ústa má mlčenlivá jako hrob!"

„Slibuji!" bez dlouhého zdráhání upokojila písařice děvu, „tam pojď se mnou a vše mi sděl. Beztoho je zpráva tvoje taková, že pro sluch každého se nehodí!"

Při těch slovech za ruku ji uchopila, a do tmavého čeledníka táhla, a potom dveře pečlivě za sebou uzavřela.

Hančí jala se vyprávěti.

Písařice poslouchala, jen chvílí ve tmě šedavá její očka zablýskala se . . .

Kdysi jí původ nízký vyčetla, a nyní sama nepočestný poměr udržuje s jedním z poddaných. K němu snížila se hrdá šlechtična, pohrdnuvši šlechticem vzácným, honosícím se všemi přednostmi těla i duše.

O jak se zaraduje velitelka její Polyxena, až o tom se doví, komu že přednost dala před panem Bohuslavem ze Švamberka. Toť bude balšámem hojivým na jitřící se ránu srdce jejího, až zpraví o tom nápadníka.

I prosbě Haniččině, aby u velitelky za Václava se přimluvila, v duchu zasmáti se musila. Počítalať ubohá Hanička takto asi: až uzří, že láska jeho k Evičce jest naprosto nemožna, a že další schůzky trpěny nebudou, snad stará láska v srdci jeho k ní zase procitne!

Bláhová!

Třikrát bláhová, že podobné myšlence a naději v srdci místa popřála, bláhová, zaslepená, že slibu písařice uvěřila! — — —

Opovážlivec krutě ztrestán býti musí za přepych svůj, že nestoudný zrak k šlechtičně z předního celé země české rodu pozdvihnouti se opovážil.

„Pojď," pravila hlasem radostí zlomyslnou nijak netlumenou prochvívajícím, „a že žádosť tvoji úsilovně podporovati budu, buď ujištěna!"

XV.

Na nádvoří rozhostilo se ticho hrobové... V malém okénku u čeledníka objevila se tvář. Opatrně si vše prohlédla, a když s prohlídkou spokojena byla, zavrzly dvéře. Jako liška jimi proklouzl Buzínek, nejprvé znovu na všecky strany se ohlédl, a pak rychlým krokem chvátal ke brance hradní. Zastihl hradního Baleje pohříženа v obvyklý odpolední spánek.

Zalomcoval ním.

„Tatíku, Baleji, vstávej, nesu ti noviny!"

Balej pomalu otevřel oči, protáhl se.

„Kýho výra, co tu chceš, klouče zpropadené? Aby tě kat spral, že jsi mne probudil! No, no, ty mi, chlapečku, vypadáš, jakoby tě divá žena otravným dechem ovanula. Co pak se ti jen stalo? Povídej, snad se v mé plesnivé mozkovici nějaká moudrá rada vylíhne!"

„Jsi tu sám, tatíku Baleji?"

„Mimo nás, živé duše tu není. A je-li novina taková, že žádné lidské ucho slyšet ji nesmí, tož o tvou bezpečnosť se postarám."

I přirazil dvéře u komory, a kolíkem na ře-

mínku přivázaným petlici zastrčil. „Tak, a teď povídej!“

„Tatíku, jak balvan mi to hruď tíží! K tobě, zkušené, staré hlavě utíkám se, abys mi poradil. Poslyš. Uběhal jsem se odpoledne, a pak zalezl jsem do čeledníka potají, abych si tam ve chladu odpočinul. I sedím tam schoulen jako Zárubčin Mourek. V tom ona tam vrazí s děvčetem jakýms, snad je znáš, s Hančí kovářovou ze Smolárny! Aby mne ta písařice nevyplísnila, že tam lenoším, ještě více jsem se skrčil, a musil jsem tak vyslechnouti rozmluvu, po kteréž až mráz po zádech mi projíždí!“

„Vidíš, já ti, klouče, pořád povídám, že pro tu všetečnost pardusu zasloužíš. Vida, co z toho teďka máš?“

„Nevím, neřekneš-li: blahoslavená hodina, která tě tam uvedla. Sám posuď!“

A teď zevrubně vše vyprávěl, a vyslovil zároveň obavy, jak asi přísná Polyxena s pobloudilou sestřičkou naloží, zvláště, když ta „ochechule“ se do toho tak vkládá.

Balej ruce nad hlavou spráskl.

„Taková panna, urozená, skvoucí se všemi ctnostmi, od každého ctěna a jak anděl velebena — a pobloudila. Srdce ji svedlo — to je to! Co teď jen počít — co teď jen počít!“ a staroch jal se prudce pobíhati po sednici, a poškubávati našedivělý vous . . .

„Panna Evička dosud doma není?“

„Ještě se nevrátila. Abych snad dolů zaběhl, na ni počkal, a pak ji na vše připravil. Chudinka! Ta asi teď zkusí!“

„Tak, tak, otče Baleji, na dobrou jsi trefil.“

Otec Balej šel.

Z branky vybatolil se, a na křižovatce před

„černou vodou“ čekal, až panny Evičky za nedrahnou chvíli se dočekal.

Řečí plnou okolků sděloval s ní, co se dověděl.

Zprv ulekla se, potom ale vzpamatovavši se více síly projevila nežli hradní očekával.

Jakýs vzdor se v ní probudil.

„Díky tobě, starochu, za sdělení tvé. Co jsem si způsobila, sama si u sestřičky zodpovím — o sebe se nebojím, ale Vácslava mi varuj, tenť těžce by pykal za sebe i za mne. Ať prchne — daleko prchne, kam až moc růže pětilisté nesáhá, že snažně ho za to prosím, že mu tak velím, já, jeho Evička.“

* * *

Úloha, Vácslava varovat, připadla Buzínkovi.

Již se zšeřilo, než polními cestami do mlýna doběhl. Cestou rozešlo mu v hlavě, že podnik jeho není tak snadný, jak na první pohled se ždálo.

Aby otevřenými dveřmi do mlýna vpadl, a Vácslavovi vzkaz vyřídil, to nikterak nezdálo se mu býti záhodným. Vyptávali by se ho, zdržovali a řečí nadělali, až hlava by z toho zabolela, a než-li by Vácslav s domácími se rozloučil, mohli by tu již býti stihači. A pak na něho by se doneslo, že ho varoval. Vybili by ho z tvrze, toť by nejmenší byla pokuta, ale proň dosti veliká. Kde pak by se vídal a škádlil s pannou Ofkou.

Proto ne vraty uzamčenými již, ale přes nízký plot přelezl do zahrádky, odkudž do komory se jít mohlo.

Štěstí mu přálo.

Na komoře zrovna Vácslav.

Buzínek upamatoval se z častých svých po-

tulek v lese kol mlýna, že jen na této straně jsou latě pro víno, jež mlynář velmi miloval. Jak veveřice vyšplhal se po laťoví, a nahledl do okenka.

Nemýlil se.

Na opětné klepání Václav procitl.

„Kdo to?“

„Pst, chceš mi svolat všecken psí pronárod na krk? To jsem já, Buzínek, panna Evička mne posýlá!“

„Evička, že tě posýlá? Příčinu rychle mi sděl. Přihodilo se něco nemilého na tvrzi?“

„Na každou otázku ti řádně odpovím, především však pojď ke mně dolů, nohy mne již od samého běhání a stání dřevěnějí. Nikomu ani slova, že tu jsem, a sám se vytrať jako duch... Počkej, ještě na slovíčko! Máš-li tam halenu na sebe ji obleč, a zaval kus chleba do uzlíku. A na hůl nezapomeň. Tak, a teď jsem se svého poselství zbavil . . . Abys prchl, abys co nejrychleji prchl tam, kam až pravomoc růže pětilisté nesahá, za to úpěnlivě prosí panna Evička.“

Václav zkameněl . . .

„O pannu Evičku ani v nejmenším hlavu si nelam. Jeť v ouplném bezpečí.. Jen tobě záhuba hrozí. Pospěš si!“

Lehce řečeno, ale tížeji provedeno. Neblahou zprávou překvapen, jak bezhlavý potácel se z místa na místo, rukou uchopil se haleny, aby zase ji odložil. V té chvíli neviděl a neslyšel . . .

„Já prchat mám, ale co s Evičkou stane se?“

„Tebe, aby člověk jako malé dítě strojil!“

Buzínek vyšvihl se do okénka, a odtud do komory. Halenu mu vyhledal i hůl, pevnou dřínovku, do ruky mu vtiskl . . .

„A na nějaký ten groš taky nezapomeň, kdo

ví, nebudeš-li ho potřebovat. S rodiči abys se ani neloučil . . . A teď ve jménu Páně: v pochod! Dostal jsem se k tobě oknem, myslím, že škodit nebude, vyjdeme-li oba touže cestou. Alespoň žádného hluku nebude!“

Teprvé teď probudilo se v mysli Václavově vědomí všeho toho, co přijíti má . . .

Když za ruku jej Buzínek uchopil, vytrhl se mu.

„Pusť mne! Neprchnu odtud,“ pevným hlasem odpovídal.

„Evička snad v bídu nejvyšší je uvržena — a já utíkati mám? S ní dny blaženosti jsem trávil, s ní i trpěti chci. Za zprávu ti děkuji. Jdi s Bohem!“

„Zapomínáš, že panna Evička ti tak poroučí! O ni ani tu nejmenší starost míti nemáš! Jeť v úplném bezpečí!“

Václav déle již se nebránil.

Němým pohledem rozžehnal se s rodištěm, v němž tolik blahých chvil byl zažil, a za Buzínkem zvolna z okénka po latích do zahrádky slézal.

Potom ještě několik kročejů po zahrádce, a temný ozvuk skoku, a postavy jejich splynuly v čiré temnotě lesní . . .

* * *

Do půlnoci nehrubě mnoho chybělo, když Mikuláškovic vyburcováni byli ze spánku násilným bušením na vrata. Když mládek dveře domovní otevřel, jak dravá voda vřítila se do vnitř tlupa drábů ze tvrze. Sháněli se po Václavovi.

Nahoře prý ve své komůrce, že zavolá jej dolů, nabízel se mládek, ale drábové již spěchali do

komory. Stranou odstrčili mlynáře i ženu jeho, jež hlukem ze spánku spravedlivých byli vyburcováni.

„Starý darebo, kde máš syna ničemu!“

„Sams lotr hotový,“ začínal mlynář, v němž krev hněvem vzkypěla. „Co derete se do počestného domu jak smečka psů? Co zavinil můj syn, že stíháte ho jako škodnou zvěř? Ani krokem nepustím vás dál, nedovím-li se, čím vinen. Nevinen-li, pak běda vám!“

Starý Mikulášek sekyrku ostrou uchopil a hrozivě místo na schůdkách ke komoře zaujal.

„Tak, tak, pane otče, Vácslava nedáme!“

„Ani vlasu mu na hlavě zkřivit nesmí!“

Z mlýnice s těmi slovy mládek s práškem vyrazili obuchy třímajíce v pěstích . .

Před tímto neočekávaným odporem schlípili ihned drábové peroutky.

„Poslechni, Mikulášku,“ s mírnou počal jeden z nich.

„Vrchnost poručila, abychom syna tvého na tvrz přivedli živého či mrtvého; nevzpírej se vrchnosti, a nám povinnost a službu odporem nestěžuj. Syna tvého přivést musíme přese všecken tvůj odpor. Sám bys pak jen pykal. Je-li syn tvůj nevinen, nic se mu státi nesmí. Vždyť ještě spravedlnost na světě!“

Těmihle důvody byl Mikulášek překonán. Ustoupil, a mimo něj hnala se smečka drábů po schůdkách vzhůru ke komůrce Vácslavově.

Bylo zavřeno.

Jeden z drábů ramenem opřel se o chatrné dveře, a vysadil je ze stěžejí.

„Klec je prázdná; ptáček vyklouzl!“

„S pěknou nás na tvrzi uvítají!“

Mlynářka, která s rukama sepjatýma, a bledou

lící za dráby až sem vystoupila, o svého miláčka se strachujíc, zaradovala se v duchu.

„Tudyto vyklouzl! Zrovna jako pták — okny!"

„Tož daleko ještě nebude!"

„Hle tady po plaňkách lezl . . ."

„Tak teda po čerstvé stopě," zvolal vytylý jeden z drábů, a touž cestou co Václav dolů se dal . . .

Dřevo zapraštělo, a ubohý svalil se na tvrdou zem, že až to zadunělo . . . Zaklnul, a zdvihnuv se zmizel za ostatními v temnu nočním, rušeném divokým štěkotem psů Ostaše a Hafana — — —

Dlouho do noci ozýval se hluk drábův v lesích — —

Zatím nahoře v komůrce Václavově dlela mlynářka s mužem svým starým Mikuláškem. Ten těšil ji a konejšil — ale těžko někoho dobrou nadějí těšiti, když vlastní tvůj rozum naději té zpěčuje se uvěřiti — — —

Na zejtří časně z rána zastavila se ve mlýně známá nám sedlka, jejíž dcera, když ta velká voda most v Praze brala, o život přišla, a vzkazovala pantátovi, že Václav živ a zdráv, že jich pozdravuje, a kdyby mu něco chtěli, aby to dali jen vědět Smolarenskému Kladivákovi.

XVI.

Novina, že Václava Mikulášovic onehdy o půlnoci drábové jak šelmu honili, šířila se rychle. Novině té neuvěřitelné věnován rozhovor i za letních nocí při svitu hvězd . . .

„Kéž by jen šťastně unikl! Ze tvrze prý celou smečku jich po stopě jeho rozeslali!"

„No toho tak hned nedostanou. Jistě že už dobrý úkryt nalezl."

„Nemusil ani daleko prchati. V lesích kolem Zbiroha je úkrytů, strží a doupat, že by ani liška ho nevyslídila, natož ti slepáci!“

A tu zase znovu na přetřes přišla otázka, proč ho asi stíhají.

„Inu byl jim asi špatným dozorcem,“ takhle leckdo z nich uvažoval. „Netrýznil nikdy poddaný lid, a pokud s dobrým svědomím mohl, nejednou mu i ulevil.“

Zas nová novina bolestnější předešlé rozletla se.

Panna Evička, anděl poddaného lidu, těžce se roznemohla, že na dlouhý čas komnatu svou opustiti nemůže.

Tedy nebudou míti žádného přímluvčího, zastance, těšitele, v dobách těch neblahých, kdy mimo útrapy tělesné i duševní snášeti měli.

Nad touhle novinou leckdes rozplakal se i muž dospělý — — —

Pan Oldřich III. z Rožmberka, pán na Krumlově, zprvu horlivý přívrženec svaté paměti mistra Jana z Husince, tou dobou v královském městě Žebráce u přítomnosti samého krále a papežského legáta, jménem celého rodu svého *in perpetuum* kalicha se odpřisáhl, a proti poddaným svým, kteří z kalicha pili — aneb píti chtěli, ostře jal se vystupovati . . .

Polyxeně nemálo vhod přišly rozkazy z Krumlova, aby proti rozmáhání se bludného učení Jana z Husince na zboží růže pětilisté co nejrázněji se vzepřela, odporu sedláků a lidu poddaného pranic si nevšímala, a přísně každého provinilce trestat kázala.

Toť něco pro mstivého písaříka bylo.

Trdlice a osel dřevěný každého téměř dne jezdce za jezdcem přijímaly, kláda v dusíku nej-

horlivějším toho prý „neřádného učení" vyznávačům ani stačiti nemohla — — Hněv proti Polyxeně a jejím radám zmáhal se každým novým dnem.

Ale což ona toho dbala?

Úpění mučených a kvílení jich žen a dětí netklo se ani dost málo kamenného srdce jejího.

Pod nejednou střechou, jejíž hospodář stenal ve sklepích pod tvrzí, jemné hlásky dítek za brzké uzdravení panny Evy se modlily, aby zachránila jich před bídou nesnesitelnou. A panna Evička churavěla opravdu, ne ale, jak zpráva se rozšiřovala, na těle, ale na duchu. Opravdu velmi mnoho trpěla. Uvězněna byla ve své komnatce, zatím co sestra její ukrutná rozšířila, že těžce nemocnou, a že velmi na tom záleželo, aby klid duševní ničím rušen nebyl, nemá-li se slabá nitka života přetrhnouti.

Každý v okolí ji litoval, a ticho hrobové zachovával. A ona předce po lidském hlase toužila, jak žíznící po pramenu vody studené . . .

Po strašném onom setkání obou sester, když Hanička kovářova lásku Evinu k synovi Mikuláškovic prozradila, celý výlev hněvu Polyxenina odrazil se o mysl její hrdou, nepodajnou. Každou výhrůžku a hrozbu další povržlivým mlčením odmítala, jež sestru její tím více popuzovalo.

„Svobody více se ti dostati nemá, leč svolíš-li ku spojení červené růže s bílou labutí Švamberskou — aneb temnou celu klášterní." Zprvu jásala, když o provinění jejím zaslechla. Však posud rozhodnuta nebyla, máli pravdu Bohuslavu ze Švamberka hned vyjeviti, aneb teprvé po sňatku. Posléze k druhému rozhodla se, vidouc, že msta pro lásku zhrzenou dokonalejší bude.

„Smrť, tisíckrát smrť raději!"

Evička odloučena zůstala od celého světa, a nikdo potěšiti ji nemohl; jedině hrdosť a vzdor udržovaly ji, že nepovolila. Když již povoliti chtěla, tu i jí v tomnotě tápající světla dostalo se.

Jednoho krásného jitra, když zamřežovaným okénkem vězení svého do kraje vyhlížela — schválně tu komnatku Polyxena jí vybrala, okny k lesům obrácenou, aby s nikým z čeledi smluviti se nemohla — zpozorovala, kterak náhle světlosť okna se zatemnila . . .

Na provazci velkými uzly opatřeném zavěšen kýval se Buzínek, a po uzlech sestoupil až k římse, jež pod okny se táhla. Byl neméně překvapen než-li sama panna uvězněná. Domníval se, že ducha, přízrak její vidí, ne osobu skutečnou. Teprvé hlasem jejím, jímž nebezpečné počínání mu vyčetla, vzpamatovav se vyprávěl, že od lesa se dívaje na římse hnízdo skalních vrabců uzřel, a chtěl pak mláďata vybraná pro pannu Ofku vypěstovat, a k tomu že účelu ve vykýři provaz uzlovitý zavěsil — a hle, toho milého překvapení! —

I jal se stručnými slovy vyprávěti, jaké zprávy rozneseny byly o ní, že těžce nemocna klidu prý v nejvyšší míře zapotřebí má a proto ni v tom nejmenším vyrušována býti nesmí. A dále zmínil se, že syn Mikuláškův šťastně prchl, a doposud že dopaden nebyl, a že již několikrát u Smolarenského Kladiváka či v Těních u usedlíka Váchy se objevil . . .

Dokončiv své vypravování Buzínek opět vyšplhal se hbitě jak veverka na střechu, a provaz za sebou vytáhl . . .

XVII.

Nedosti na tom bylo Polyxeně, že vlastní sestru věznila, syna Mikuláškovic psancem učinila — nejen vinníci měli býti postíženi, ale rod celý, z něhož ten zpupný smělec vyšel, který poskvrnil krev bohatýrských kdysi Vítkoviců̊v. A oddaná družka její písařice, ta jakoby myšlenky v duši její čísti uměla. Černé myšlénky jihly se v duši její, a plod jejich jižjiž dozrával. Velitelce a přítelkyni se zavděčit chtěla, a kde jen příležitosť se udála, zchytrale plamen msty její rozdmychovala . . . Pozorovala, že paní její rukou vlastních nechce si vykonáním msty potřísniti, ale že nástroje k tomu hledá. A za nástroj podobný paní Katruše tuze ochotně se propůjčila . . .

Od nějakého času pan písař neustával, pannu Polyxenu žalobami obtěžovat, že nápadně dříví z pasek se ztrácí, a že tím nade vši pochybu starý Mikulášek je vinen.

Ale Polyxena odbývala ho.

„Jen důkazy, důkazy! Bez nich nikoho křivě odsuzovat nechci," pravila, ale z toho tonu hlasu jejího dalo se čísti. „Důkazy toho, z čeho rod mlynářův viníš, chci míti; tož zaopatři mi jich za každou cenu!"

A písařík dobře pochopil.

Druhého dne po rozmluvě té s tváří usměvavou do mlýna zavítal, aby rozkaz panny Polyxeny s Mikuláškem sdělil, že počet jest mu z hospodaření složiti. Nerada, prý, ve službách svých lidi má, kteří za syny lupiče a škůdníky mají. Jablko nikdy daleko od kmene nepadne. Tak slovy hanlivými a jizlivými plýtval, že mlynář stěží hněv ukrotil.

Nijak netajil se Mikulášek, že i on sám rád služby se vzdává, kteráž trpkým nevděkem se splácí, a s písaříkem do lesů stoupal, aby přesvědčil ho, že počet jeho se skutečností se ve všem na vlas srovnává.

Na cestě k nim drábové ze tvrze se připlichtili.

„Ty mne, pane písaři, již jako zločince střežiti dáváš!“ trpce poznamenal mlynář.

„Jen z péče o život vlastní tak činím. Obávám se, že lid tobě svěřený nad slušnou míru načichl mravy tvého syna.“

Křečovitě zatínal mlynář pravici...

Potom jali se přehlížeti dílec za dílcem, mýť za mýtinou, kdež narovnáno bylo drvo trámové i polání, a čím dále zacházeli, tím více ďábelsky lesklo se oko písaříkovo. I sám mlynář doznati musil, že stav drva skutečný nesrovnával se s jeho počtem — bylo někým odcizeno, to nedalo se upírati nikterak. Marně rozpomínal se mlynář, kdy by as byl povinnosť svou zanedbal, že tak znamenitou krádež někdo spáchati mohl.

Netajené zaražení ve zlou stránku písařík si vyložil.

„I ty šelmo šelmovská!“ osopil se naň vší silou, „teď jsme na spády tvé přišli. Přiznej se, kam jsi to dříví zašantročil. Nevymluvíš se psovským nářkem o své nevině, aniž nám vytřeš zrak, jak nám to tvůj zdařený synáček učinil. Kozla udělala zahradníkem milostivá vrchnosť, tebe, darebo darebná, učinivši nad lesy dozorcem!“

„Ty opovažuješ se mne nazvati darebou? Nikdo posud bez trestu neodvážil se takto pokáleti čest mou, a nesmíš ani ty!“ a jako podrážděný tur řítil se na písaříka, jehož by byl jedinou ranou k zemi srazil, kdyby se byl neutekl za široké plece drábů. Odtud nový příval vyhrůžek

a spílání na mlynáře vychrlil hněvem do temna zardělého.

„Takhle se, šelmo, za milost prokázanou svému panstvu odměňuješ? Uvidíš, cháme, že k dobrému ti tvá krádež svědčiti nebude, a dřevo, kterés kradl, jen k čekanu ti poslouží, na kterém se jistojistě houpat budeš! Chaso!" teď písařík na dráby pánovitě se rozkřikl, „provazem ať mi tu šelmu spoutáte!"

Ale mlynář prudkým trhnutím těla vyškubnul se pochopům a uchopiv silnou větev ke stromu přiskočil.

„Mne že chceš nechat spoutat, nedochůdče?" zahoukl na písaříka, „mne — svobodníka? Ve psí život svůj dá, kdo ke mně se přiblíží," a větví kolem sebe zamával, že drábevé ucoufli.

Ale písařík znovu dráby poštval.

Větev v ruce mlynářově mihla se vzduchem, výkřik — a jeden z útočníků svalil se k zemi. Jako když psi uštvanou zvěř dostihnou, tak i zde; v okamžiku příštím již vše v chumel se skupilo, a klení hlasně se ozývalo. A když po děsném zápolení smečka drábů se pozdvihla, již mlynář na celém těle spoután byl, zbědován, z mnoha krváceje ran. Za konce provazů, jimiž spoután byl, vlekli jej jako nezkroceného tura.

Když cesta, kterou vlekli jej, ku mlýnu se sklonila, čoud jakýs je zarazil . . . Les rozevřel se a mlýn byl patrným. V tom okamžiku však z dochové střechy mlýnce mechem a netřeskem porostlé, kotouč dýmu se vyvalil, a do výše celý proud jisker vychrlil — pak vyšlehl plamen. A kolem hořícího stavení čeleď mlýnská pobíhala jako bez hlavy.

Mlynář na pozvolné ničení majetku svého se dívati musil, v zoufalé tona nejistotě, v bez-

pečí-li žena jeho. V prvé chvíli se od hořícího mlýna odvrátiti musil, později táhlo ho cosi vší silou k němu.

Drábové trhli ním, že se až zapotácel.

„Vidíš, darebo, sám Pánbůh tě trestá za tvé hříchy!“ smáli se ubožci.

„Vida, svobodníkův statek, a on ani na vlastním ohníčku se ohřáti nemůže!“

„Máš nyní po statku, sedlská pýcho!“

„Což, chaso, abyste mu poněkud pouta uvolnili? Chceš nejspíše pro dekrety a lejstra do plamínků si doskočit, abys jimi dokázal, že jako svobodník před soud vrchnosti pro své zločiny nepříslušíš. S Pánembohem, skoč si tam, my na tě počkáme!“

Teď se ouplně rozbřesklo v mysli mučeného mlynáře. Nyní jasně zřel, kdo mlýn zažehnul, aby s ním veškeré listiny zničeny byly, které před zvůlí panskou jej chránily. Hněv a hoře zoufalé přemohly jej.

„Katani! Lupiči!“ zvolal ze všech sil vzpíraje se, že stěží jej udrželi. „Mlýn jste zapálili! Kletba vám, katani, vrahové! Syna jste od rodné chaty vyštvali, otce ubíjíte, kletba — kletba vám tisíckrát!“

A šílený hněv jeho ještě více rozbouřil se, když na tvrzi tváří v tvář setkal se s Polyxenou.

„Tak za milosť prokázanou odměňuješ se? Z poroby vytrhla jsem tebe, svobodou tebe a celý rod obdařila, a ty za vděk zločinem se odplácíš? Těžce na tebe dopadne trestající rámě spravedlnosti! Či myslíš, když svobodníkem jsi se stal, že zločiny svobodně konati můžeš?“

„Jsi-li ženou?“ vzkřikl proti ní hlasem chraptivým. „Horší-li tebe stvůry peklo ze svých propastí na svět vychrlilo? Co spáchal můj syn,

že jsi ho psancem učinila? Co žena moje stará, která za blaho tvé, za spásu tvou den co den se modlila? Co já zavinil, věrně povinnost vykonávaje? *Katuj si nás, muč, však ještě jeden soudce spravedlivý, který tě podle zásluhy trestati bude!* A ten plamen, kterýž jsi na střechu mého mlýna uvrci kázala, na duši ať tě pálí bez ustání! Příšero! Ohavo! Týrej jen ten dobrý lid! *Však nadejdou doby, že pýcha tvá ponížena bude, a lid ten povýšen — a ty za milost jej prositi budeš!*"

„V temnici zlosynu ústa zlolající uzavřete!" — — —

Ze zamřížovaných okének temnice za chvíli draly se pak ven do nádvoří k ustrašenému sluchu čeledi kvílivé zvuky. Pak zavládlo ticho.

* * *

Pod tvrzí na svahu křovím spoře porostlém malé světýlko se kmitalo. Hradní Balej na rameně lopaty a rýče nesa malým kahancem svítil na cestu Jírovi a Borešovi, kteří břemeno jakés nesli.

„Tuhle myslím, že nejlépe mu ustelem e," pravil Balej, a na silný prut křoví kahanec zavěsil a nástroje na zem svrhl.

Jíra a Boreš s jeho pomocí složili břemeno, a chvatně chopili se rýčů a lopat, i kopali jak Balej jim naporučil.

Kopali hrob starému Mikuláškovi.

Zprvu při trudné té práci mlčeli; jen ocel rýčů ozývala se, když o křemen narazila. Jíra první mlčení to neveselé přerušil.

„Již to máš odbyto, brachu, a na nás to ještě čeká," pravil lítostivě. „Jistě jsi se toho nenadál, když hody jsi strojil při svém propuštění z člově-

čenství, že dnes ti budeme hrob rýti v půdě nesvěcené, jako pohanu neb mrše nějaké!"

„Bohu to budiž žalováno!" poznamenal Boreš.

Na chvíli umlkli a zvuk rýčů ozýval se temnotou, s níž kmitavá zář kahance zápasila bezúspěšně.

„Pěkné nám to nastaly časy!" zastesknl si Balej. „Mnoho už jsem zažil a zkusil ve světě, čeho ani vy dohromady, ale něco podobného nepamatuji. Ona ta zámiška milostivou nikdy nebyla, ale v posledním čase stala se z ní učiněná dračice. Ani za celý svět nechtěl bych vzíti si na svědomí její hříchy!"

„Však Pánbuh jí podlé zásluhy naměří!"

„Pamatuješ se, Baleji, co nebožtík mlynář v posledních chvílích jí prorokoval? Uvidíš, že se to na ní doslova vyplní!"

„Ono to beztoho už na všech stranách vře," potvrzoval Boreš, „znám dobře tenhle lid. Je sice jako beránek, můžeš ho dřít, mučit, ale je to jako s tětivou, když příliš ji napínáš, na krásně ti praskne, a běda tomu, kdo ji napínal . . . Jen kapka jedna dostačí, a číše hněvu jeho překypí — a pak běda utlačovatelům!"

„A to krátkozraká nenahlíží, že spěje jisté záhubě vstříc! Je zrovna jako šelma, ta když krev uzří, ještě více se rozzuří. Již je to na tvrzi pro bohabojného člověka k nevydržení. Půda mne tam pod nohama zrovna pálí, a nejednou mi něco našeptává, že stávám se všech těch zločinů účastným!"

„My aspoň již na tvrzi dlouho panský chléb jísti nebudem!" pravil Jíra.

„Ať já, Jíro, s tebou uzlíček si svážu. Všude na světě chleba o dvou kůrkách. Než-li s pány proti lidu robotnému bych za jeden provaz táhl,

raději s lidem protiv pánům . . . A což ty, otče Baleji, ty tu zůstaneš?"

Balej si jen povzdechl.

„Dávno třeba bych se byl už na stará kolena s pohodlným bydlem rozloučil, ale pomyšlení, že panna Evička v moci té dračice se nalezá, a že přítomností svou na tvrzi v lečems jí prospěti mohu, mne tu zdržuje. Spěšte raději!" pravil, aby své pohnutí zakryl. „Noc již hluboko pokročila!"

Bezděky poohledli se po mrtvole Mikuláškově. Mírný větřík noční poodhrnul černé roucho s hlavy, která všeckna byla zakrvácena, a oko jeho ztrnule rozevřené jakoby s výčitkou k nebi patřilo . . .

Z lesa zakvílelo to, že všickni se otřásli . . .

Hrob již byl vykopán . . .

Tudíž v roucho nebožtíka ouplně zahalili a zvolna do hrobu spustili.

„Byl's dobrým chlapem, Mikulášku," zahovořil Balej nad otevřeným hrobem skloněn. „Hoši, pomodleme se za jeho duši!"

Všickni tři s hlavy čapky sňali, poklekli, a vřelá modlitba nesla se vzhůru ku hvězdám . . .

Potom každý vhodil do hrobu tři hrstě hlíny, a hrob do rovnosti zasypali . . .

XVIII.

Jíra i Boreš splnili svůj slib — opustili tvrz Strašickou, a mnozí z čeledi šli za nimi.

Cizí najatci zaujali místo věrné čeledi.

Za takových poměrů stav věcí ovšem se nepolepšil.

Co surovým námezdníkům na blahu Strašických záleželo?! — —

Jitření lidu poddaného, obzvláště Zálesáků, pod porobou tak nelítostnou jen zmáhalo se, a nebývalo pořídku, že nejeden žoldák zmizel, jakoby se pod ním byla země propadla. Chaty Zálesáků těch přilepeny jako hnízda vlaštovčí na strmých, nedostupných skalách, v hloubí lesa, byly hostinnějším útulkem svobody, než-li chaty pod samou tvrzí Strašickou.

Hostinný, mlčenlivý les byl útulkem všech, kdož nemohli snésti jha panského. Sem také utíkali se ti, kterým za byt určena byla temnice ve tvrzi Strašické pro vzdory a neposlušnosť . . . V ztracených mýtinách lesních, zakrytých před slídivým zrakem námezdníků panských, scházívali se časem utečenci za účely mnohdy rozmanitými. Aby poslechli vášnivou řeč kazatele, a z rukou jeho přijali tělo i krev Páně, nelitovali cesty mnoha hodin, vydávajíce se při tom nebezpečí býti polapenu. Scházeli se z celé širé krajiny, aby o svém stavu porokovali, aby spojenců k odporu nabyli . . .

I rozmar zde časem místo měl.

Z hrachoviny naditce urobili, na žerdi v průvodu jej nosili provolávajíce, že ancikrista nesou. Pak na hranici spálili jej prozpěvujíce při tom a křepčíce.

Útulkem byl les tuze dobrým, ale tu chybu měl, že neposkytoval utečencům s útulkem zároveň i výživy.

Nepatrné ty plodiny, které les poskytuje, nestačily pro to množství. Podobně pramen podpor a příspěvků, jimiž utečence podporovali ve vsích pozůstalí, nebyl nevyčerpatelným. Sami měli ubozí co dělat, aby vlastní hrdla svá nasytili. Jinakým tedy způsobem musili se o svou výživu starati.

V hloučcích o několika mužích nočního času vypadávali z lesa brakujíce panské zboží, co kde

do rukou se jim dostalo. A že při picování tom hlavní slovo vedla msta, nešetřeno v kořistění míry a ničeno vše napořád.

Kdykoliv za šera noci rudá záplava nebesa rozjasnila, šeptali si v hloučku sraženém doma pozůstalí.

„To jistě Kepka Mrňavý odpověděl tvrzi Strašické, že mu statek zabrali. Bůh ho dlouho k našemu spasení živ!“

Když k hroznému ustrnutí a žalu zpráva se rozlétla, že mlynář Mikulášek v temnici ranám biřičů podlehl, jako v odvetu nesla se zvěsť, že v dubině pod křížem nad silnicí Mejtskou tři z hradní sebránky ubiti leží. —

Přesvědčili se, že pověsť nelhala.

„To syn Mikuláškův otce svého mstí!“

S radostí nehrubě tajenou naslouchal lid podobným zprávám. — — —

Polyxena na tvrzi Strašické podobnými zprávami postrašena, nikoliv však od skutkův zdržena, aby vzdorný lid krotiti mohla, od svého bratra z Červeného Hrádku vyžádala si četnější pomoci zbrojné.

Byl to lid válečný, divoký, nevázaný, jehož dlouholeté řemeslo válečné jen choutkám naučilo; bylť pravým bičem ubohému lidu poddanému v ruce kruté Polyxeny.

Zvláště hejtman jejich, zavilý Němčík, ze služeb pana Oldřicha, byl obyvatelům okolním pravým postrachem.

Pravý katan a svůdník! Před zjevem jeho prchaly děti jak ptáci, když dravý jestřáb v oblacích se objeví, a před nestoudným pohledem jeho do krve zardívaly se ženy i panny. — — —

Ku dvěma místům tehdy s dychtivostí patřil lid, jakoby odtud vysvoboditele hledal: ke Smo-

lárně, kde prudký kovář Kladivák v rukou svých předivo odporu proti tvrzi držel, a ku Praze, odkud zprávy stále povážlivější přinášel nebožtíka Mikuláška syn. K tomuto pak poslednímu jako k budoucímu osvoboditeli svému vesměs všickni vzhlíželi.

* * *

Stará mlynářka v nemoci své pečlivého útulku nalezla na Smolárně. Když mlýn jejich popelem lehl, mlynářka neváhala do plamenů se vrhnouti, aby něco zachránila, ale trámec uhořelý se střechy na ni sřítil se a těžce ji pochroumal. Kovář Kladivák se opuštěné ujal.

Bylť sice vdovcem ode mnoha let, ale v domě jeho nalezla ošetření bedlivého. Dcera jeho Hanička pečovala o ni, jakoby vlastní dcera, bolesť plašíc z těla jejího slovem i skutkem. Mnoho nocí probděla u lože jejího bolestného. Ani dost vynaděkovat se jí stará mlynářka nemohla za její laskavosť, a všecko požehnání s nebes svolávala na hlavu její, naději slovy polozakrytými projevujíc, že Václav synem jejím ani by nebyl, kdyby za služby její neodměnil se jí, jak srdce její si toho přeje a žádá.

Při těchto nejlepších slovech a oumyslech na hlavu Haniččinu řeřavé uhlí shromažďovala.

Marně snažila se Hanička v dlouhých, bezesných nocích, když svědomí červem jí v útrobách hryzlo, ukonejšit se přimlouváním, že jest bez viny. Vždyť odměnu za zradu svoji vyžádala si, aby milenec její trestem stihán nebyl.

Což tedy za to může, že krutá Polyxena slovo své zrušila?

Předce, předce!

Mohla dobře znáti hrdou, neoblomnou, krutou povahu těch, jimž zradou oběti, své nevinné vydala . . . O jak teď z plna srdce litovala své pomsty!

Trpěla nevýslovně! Nebyla srdce zkaženého. K činu tomu neblahému okamžitá vášeň ji svedla: láska Václavem neopětovaná, která v oné chvíli nešťastné, kdy Václava s Evou spatřila, klidného rozvažování ji zbavila. Nyní teprvé čin svůj v celé své ohavnosti spatřovala vidouc záhubu rodu Mikuláškovic . . .

Těžce, přetěžce pykala! Nedosti na tom, že hlodavé výčitky svědomí bez ustání dnem a nocí hryzly na duši její, k tomu ještě z úst staré mlynářky chválu skutků svých slyšeti musila — — —

Nyní zase u lože mlynářčina seděla.

Paprsky sluneční draly se okénkem do sednice a spočinuly na vrasčitých lících mlynářčiných, na nichž již zsinalý stín anděla smrti zříti bylo.

Teď ve spánku klidném, jenž ulevou byl ve velkém její utrpení, byla pohřížena... Pojednou ústa k slovům zprvu nesrozumitelným se rozevřela . . . Mluvila ze sna.

„Václave, můj synu zlatý, slyšíš? Pomoz své staré matičce. Střecha již praská a plamen z ní k nebesům šlehá . . . Ach ten plamen, ten plamen, na prsou mne pálí . . .“

Tvář ve snu pohřížená šerem se obestřela, a výraz bolesti na ní bylo zříti, že Haničce úzkostí studený pot na čela vyvstával. A zas nová vidina vznikla v zachmuřené mysli stařenčině.

„Tebou ten požár podložen, tebou!“ vykřikla ze sna pojednou divoce. „Ty bídná! Ať plamen ten v prsou tvých na věky neuhasne! Věčně ať tebe pálí! Nevinně jsi nás ubila! Mne stařici, mého muže dobrého i syna drahého . . . toho

anděla . . . Bůh spravedlivý tobě ani odpustit nesmí . . . A taky neodpustí! . . .“

Hle, Bůh sám vnukl té ženě, kdo že vinen jest všemi těmi zločiny, kdo rod jejich celý zahubil.

Bez vlády stála tu Hančí, jak vtělený obraz smrti; kolena pod ní chvěla se. Musila lože se zachytit, aby neklesla. Jen více podobných ran, zaslouží toho, zaslouží plnou měrou — tak kajicně vyznávala se. A vědomí nyní poznané o novém zločinu, kterého posud nedopustila, se kmitlo jí hlavou.

Mlynářka nadzemským duchem ovanuta o nové oběti, panně Evičce zmínila se — pověsť o ní šířila, že těžce nemocnou.

Však pravdivou-li pověsť ta? Zda za podezřelou tou zprávou pravda krutá neskrývá se, že i panna Evička v oběť neklesla mstivosti sestřině?

Běda! Pravdu hořkou umírající sdělila, jejíž duch vznášeje se již mezi životem a smrtí, jasnějším zrakem, než-li člověk zdravými smysly vládnoucí prozírá až na samo nitro pravdy.

Pravdou touto zůstala Hanči zkrušena . . .

Ani po smrti Bůh jí neodpustí . . .

Pojednou nemocná ze svého horečného spánku procitla. Vzchopila se a zkalené oči na Hančí pozvedla.

„Zlaté dítě, tys tu?“ hlasem třaslavým Hančí ze ztrnulosti probudila. „A Vácslav dosud nepřišel? Vždyť slíbil mi, že přijde co nevidět!“

„Upokoj se, matičko, Vácslav přijde, najisto přijde!“ a hlas její pohnutím až se zatajil.

„Již jde, již jde, můj hodný synáček!“

Kroky zarupaly přede dveřmi, dveře zavrzly, a v nich jak přízrak postava Vácslavova se objevila.

Zář radosti zaleskla se v kalících se očích mlynářčiných.

„Matko! o jaké shledání!"

„Můj dobrý, zlatý Václave!"

Rozepjala po něm rámě, jakoby přitisknouti jej chtěla ku svému mateřskému srdci — leč ruce bez vlády klesly jí do podušek — jediný táhlý vzdech, jakoby v něm veškerá radost ze šťastného shledání obsažena byla i hoře veškero... a duše mlynářčina vyprostivši se z choré, tělesné schrany, ubírala se k lepšímu životu tam nad hvězdami...

Jakoby ani přítomnosti Hančiny nepozoroval, vrhl se Václav na mrtvolu ubohé trpitelky, jejíž duši žádný žal již netísnil, zlíbal chladnoucí líce, a skropil horkými slzami zármutku a litosti. Dotrpěla, a v chladnoucí tváři její jevil se zvláštní onen výraz míru, který nesmazatelný dojem vtiskuje v duši pozorovatelovu. Žádné hoře neobrazilo se v ní — jen mír, klid a odpuštění. Hluboce obrazem tím dojat u lože poklekl Václav a tiše za nebožku se modlil. Pak povstal.

Naposledy poceloval mrtvou ruku a zvolna odcházel . . .

„Václave!"

Tichý šepot, v němž ale tolik pohnutí a vášně chvělo se, zarazil jeho kroky. Pohledl na dívku s nevyličitelným výrazem v tváři.

„Co zdržuješ mne, když cíl veliký mne dále volá?"

„O bez odpuštění neodcházej!" úpěla. „V té chvíli, když duch zesnulé nad námi vznáší se, buď milosrdným! Těžce prohřešila jsem se na rodu vašem, přetěžce, ale i trest můj těžký! Pro všecko, co ti svatého, tebe prosím, nečiň jej ještě krutějším. Z lásky k tobě jen zločinu jsem se

dopustila. Raději klň mi, srdce mi z prsou vyrvi!" a na kolena před ním poklekla štkajíc usedavě.

Václav vyzdvihl ji.

„Povstaň! V té chvíli posvátné, kdy duch matčin každý nízký cit z duše mi zaplašuje, klnouti tobě nemohu. Vinu a hřích hleď skutky milosrdenství odčiniti. Odpusť ti Bůh, jakož i já ti odpouštím."

Pravil a odešel — — —

Odpustil jí a neklnul! Jen pokání uložil jí, aby dobrými skutky vinu svou smazala.

Především jest jí hleděti, poslední-li oběť jejího zločinu nepodlehla těžkému osudu . . .

Pojednou udeřila se v čelo.

„Ano, ano, pannu Evu musím zachrániti!"

Toť bylo nyní jediným cílem jejího snažení!...

Poklekla u smrtelného lože mlynářčina, a dlouho — dlouho velmi modlila se. Potom odešla.

XIX.

Několik sousedů svátečně oděných vešlo do klenuté kovárny, kteráž mimo obydlitelná stavení se nalezala. Kovář je uvítal.

Sousedé rozsedli se na kamenné lavici, a kovář, aniž by byl ustál ve své práci, žhavý kov kleštěmi z výhně vytáhl a doň perlíkem na kovadlině bušil vší silou, až jiskry se sykotem na všechny strany se rozletovaly, jakoby v tuhé té práci zaplašiti chtěl myšlenky neveselé, jež v duši jeho se zahnízdily, a nedaly a nedaly se odtud vypuditi.

„Krásné máš, Kladiváku, řemeslo!" zahovořil

jeden ze sousedů, „v zimě ni v letě netřeba ti zahálet!“

„A poučlivé!“ dodal kovář hrdě. „Hle, ten kus kovu nezpracovaného, všecek zčernalý, rzí a blátem pošpiněný do výhně vložím, a rozpálený pak na kovadlině zhnětu, a všeho kazu i špíny jej pozbaviv, ve krásný a užitečný nástroj jej přeměním. Jako s pány! Nic jinak! Nic dobrého z nich nevykřešeš mírnými slovy. Silou hrubou a mocí, to ano! Napřed ohněm nutnosti je zkrušit, a pak bít jen do nich, co síly stačí!“

A zas ranami strašlivými do železa rozžhaveného bušil, a celáprška jisker do výše od kovadliny odlétající jeho tvář ozařovala.

„Myslíš, že něco dobrého z pánů vykuješ?“

„Proč ne? Vždyť i páni jsou krev z krve naší, maso z těla našeho! Délkou času jako na ocel bláto a rez cizáctví uchytilo se; jádro však zůstalo. Tož ohněm jen zkrušit a potom bít!“ ...

Při těch slovech hlasitě se zasmál.

„Dobře, Kladiváku, dobře jsi prohodil, jak na kováře se sluší a patří,“ potakal jeden ze sousedů. „Ze srdce k srdci!“

Do kovárny vešel kovářův tovaryš, junák mladý, ale plecí tuřích, a rukou jak perlík tuhých a pádných. Náruč plnou cepů obitých nesl, a s třeskotem na udupanou zem kovárny hodil.

„Mistře,“ zahovořil, „obroučky jsem zde na cepy svařil a dobře zakalil. Žulu drtit lze takovým cepem. A co s hřeby?“

„Ty sám obiju! Jen do výhně uhlí přidej a měchem zaduj!“

„Mistře, znamenité cepy robíš,“ pochvalně zahovořil kýs kmocháček, v ruce jeden z cepů třímaje. „Cep dobrý, ale kde mlat pro takový cep?“

„Kde že mlat? Jářku ty se ptáš? Mlatem a humnem bude celá česká zem. A k čemu cep? Tys sedlákem a víš nejlépe, že třeba zrno dobré z plev vymlátit! Dobrý hospodář, když požehnanou žeň z rolí byl sklidil, o dobrý cep se stará... A žeň naše, bratří, dozrává již, budeme sklízet. Já starost vaši o cep dobrý na sebe jsem vzal.“

Při řeči té cepem nad hlavou zatočil, a silou obrovskou o desku kamennou mrštil, která u kovadliny se povalovala. Tuhá deska na kusy se roztřepila, ale cep zůstal neporušen.

„Špatný-li cep, bratří? A rcete, která leb panská mu odolá, i kdyby sebe pevnější šišák ji kryl?“

„Kováři, kováři, s takovým cepem i veřeje pekel rozkotáme!“

„Jen ruče nás ku práci veď!“

„Jistě, že obuchem nás nebudeš musit pobízet!“

„Kladiváku, takový cep mi prodej!“

„Neprodám!“ odvětil divoce. „Svůj nepobitý cep mi přines, ten okovaný ti za něj dám! A kdo z podruhů a robotěřů vlastního cepu nemáš, pro lásku boží a pravdu ti ho daruju!“

Pochvalný křik zahlaholil kovárnou, a jeden přes druhého tiskli ruce kovářovy. A hlukem tím jiní přivábeni hrnuli se ze dvora, po příčinách toho nadšení se tázajíce . . .

Z daleka i z blízka sešlo se lidí doprovodit dnes zesnulou mlynářku do hrobu. Přečetná ta schůzka byla nejen výrazem úcty a vážnosti k rodu mlynářovu, jejž kdo znal také miloval, ale i vzdoru a pohrdání k panstvu na tvrzi!

Plebánovi Dobřívskému zakázalo panstvo, aby mrtvolu matky psancovy neodvážil se vykropiti a v zem posvěcenou uložiti.

Odtud ten živý ruch, pohnutí, výhrůžné řeči . . .

K tomu i zpráva nová rozlétla se, že i Václav, nedbaje nebezpečí, že bude polapen, veřejně pohřbu matky své se zúčastní — tož na bílední, že něco se strhne . . .

Dvorek kovárny byl účastníky pohřbu přeplněn, že by ani jablko nebylo propadlo. Byliť to Strašičtí a sousedé Těněští a Hůrečtí, kteří poslední vážili namáhavou cestu až sem.

Na zahradě na trávníku hověly si ženy a děti.

Bylo to nějakého hluku, řečí, ševelu, jako o nejhlučnějších obžinkách. Onde v tlupě mužové stáli o pádné hole dřínové a jalovcové se opírajíce. Zaprášený šat svědčil, že nemalý kousek cesty vykonali; vášnivá řeč a posuňky ji doprovázející, jiskřící zrak a zaťaté pěsti nevěstily nic dobrého.

A jako dvorek, místnosti domu a sad příchozími přeplněn byl, tak i před stavením a na kraji lesa hemžilo se plno lidu. Mužové v sražených těch tlupách převládali. A stále a stale noví a noví ještě přicházeli. Silnice téměř se ani netrhla. I vozy lidem přeplněné, z míst již vzdálenějších drkotaly po kamenité cestě, proplétajíce se zvolna zástupy pěšího lidu. A bylo tu nějakého vítání a pozdravování. I ti, kteří pro ledakterou příčinu měli se blízkosti tvrze obávati, nebezpečím nedali se odstrašiti a přišli. Mnozí z nich několik týdnů již rodinnou střechu neviděli. A že daleko před mocnou rukou panstva se utéci musili, zprávy podivné a úžas budící sebou přinesli.

Nebylť tehdy v Čechách stav věcí takový, aby utišení myslí působil. Rozčilení víc a více vzmáhalo se. Zálesáci, neohrožení ti obyvatelé lesů, tvrdí a pevní jako ty skály, na nichž bydlili

hlavní slovo vedli v té spoustě hlasů. Vždy hlouček kolem vypravěče skupil se, a jitření jím vzbuzené jak vodní kruhy vždy dál a dále se šířilo . . .

Nemohouce na pustých skalách dostatečné obživy nalézti, do vzdálenějších krajů za chlebem se ubírali. V předtuše, že v domově bouře co nejdříve propukne, vrátili se, aby víru svou obhájili. V cizině více viděli, více slyšeli, než jejich sourodáci doma zůstalí — proto každý z nich bedlivých nalezá posluchačů.

Zprávy jejich dále se nesly, a heslem se staly.

„V matičce Praze tam již počato s dílem.“

„Slyšte! Konšely na Novém městě pražském, Němčíky, kteří po knězi kalich v processí nesoucím kamení házeli, oknem dolů smetali, a dole na sudlice a bradatice chytali, a potom na zemi dobíjeli!“

„Dobře tak! I my podobně s našimi vrahy učiníme! Jen prvý ráz, a pak vše půjde!“

„Kartusiánský klášter za branami menšího města pražského vybili a rozkotali!“

„A holohlavce na ohníčku pěkně upekli!“

„Dobře tak! Toť odveta jen za upálení mistra Jana z Husince!“

„Našemu plebánu taky se tak stane, nebude-li podávati z kalicha!“

„Jářku, to bychom se na to podívali! I nebožku mlynářku pochovat na hřbitově musí, sic jinou na ohni housti bude!“

„Napřed na plebána, a potom na tvrz!“

„Boží pravda!“

„Poděkujem se té zámišce za to, čím nás dlouho uctívala!“

„Však mlynáře ubít dala, syna jeho psancem učinila.“

„Rovnou měrou jí naměříme!“

„Tak, tak!“

„I kovářovic Hančí na tvrzi v žaláři úpí, aneb snad již taky utracena. Pravda-li?“

„Třetí den tomu, co domů se nevrátila.

„Chuděrka!“

„Běda jim, jest-li jen jediný vlásek na hlavě jí zkřivili. Co ruka kovářova zasáhne, peklo ze svých spárů nevydá!“

Tak a podobně na všech stranách hovořilo se. Ruch zvolna stával se ohlušující vřavou — — —

Uvnitř v kovárně setkali se Václav s Kladivákem. Pozdravivše se, o stavu věcí, o četném shromáždění lidu si pohovořili.

„A o Haničce posud ani jediné zprávy nemáš?“

„Nižádné! Tři dny tomu, co jsem ji neviděl. Když jsem se po ní na tvrzi ptal, dráby mne vyštvat dali, k čemu prý by se o poběhlici ledajakous starali? A předc to určitě vím, že na tvrzi byla a potom že nikdo více ji nespatřil.“

„Tuším věci nedobré!“ starostlivě zahovořil Václav.

Zprvu sice chtěl kováře ušetřiti sdělením, čím na rodu jeho provinila se, tuše zajisté podle duševního jejího rozpoložení, že na tvrz se vypravila, aby aspoň nějak provinění své napravila, ale potom vida nezbytí, prozřetelně a šetrně celý stav věcí mu vyjevil.

Jak rána hromová překvapila zpráva tato o vině dceřině starého Kladiváka. Ve tváři zesinal; ruka křečovitě se chvěla. Tuze musil jej Václav konejšiti, aby vzpamatoval se, ale jak k soše kamenné mluvil.

„Má dcera, mé dítě jediné — a zločincem se stalo! A pánům zotročitelům našim zradila vás

jim na milost a nemilost vydala tebe, otce tvého i matku tvou. Tys neklnul jí — ale já dcery více nemám! Již tytam veškery naděje na klidné, spokojené stáří!"

„Dost již nářků! Mužové jsme, mužům činy přísluší, ne psovský pláč! Nižádná překážka nás od nich odstrašiti nesmí! Když na pánech mstít se budem, nejen za sebe krvavou pomstu vezmeme, ale i za Hančí tvoji. Ne vinou svojí, ale vinou pánů poklesla."

„Teď nejdříve matku tvoji ke hrobu doprovodíme!" — — —

Vešli do komory, kde v rakvi otevřené matka Vácslavova věčný sen dřímala. Komora byla bližšími přátely Vácslavovými i kováře Kladiváka přeplněna. Tísnili se kol rakve, a když Vácslav s kovářem vešli, tichý ševel nesl se komorou.

Když Vácslav se pomodlil a naposled křížkem se rozžehnal s drahou zesnulou, rakev hřeby zatlučena, vyzdvižena a nesena v čele průvodu. Za rakví přímo Vácslav s Kladivákem, s hlavami obnaženými.

Vácslavova neohroženosť, s jakou, psancem jsa, pohřbu se veřejně účastnil, vzbudila obdiv všech, a každý z mužů hotov byl i život svůj nasaditi, kdyby mu nějaké nebezpečenství hrozilo.

Volně kráčel průvod nikým nezdržován a nad ním nesl se velebný zpěv. Když mimo tvrz kráčeli, tím hlasitěji ozýval se zpěv celého množství, že i nedaleké lesy ozvěnu vydávaly. Ale branka tvrze zůstala zavřenou., a bašty byly jako po vymření; nikde ani jediného ozbrojence nebylo zříti

— — —

Po dvou asi hodinách, právě když na tamnější kapli poledníčkem vyzváněli, minuli veliký,

nyní již vysušený rybník, a přiblížili se k Dobřívskému hřbitovu.

Nejspíše byl prvnější rozkaz ukrutné panny Polyxeny, aby nedovoleno mlynářku v posvěcené zemi pochovati, odvolán; snad obávala se krvavé srážky mezi čeledí její a lidem, ve které při převeliké přesile lidu nebylo čáky, že by čeleď robotéřský lid rozehnala. Protož hřbitov nejen otevřen, ale i pohřbení mlynářčinu se strany plebánovy žádné činěny nebyly překážky . . .

XX.

Poslední hrstka hlíny vhozena do plnícího se hrobu, poslední modlitba dozněla, a již celá spousta účastníkův touže cestou ubírala se zpět.

Kovář s Václavem zamlklí kráčeli. Chvíle nad osudem set lidu rozhodující blížila se krokem neodvratným. Tušili oba, že není již v moci jejich ji odvrátiti, i kdyby sebe více se namáhali. Lid nyní lavíně byl podoben s hory se řítící, která vše ssebou strhuje, ničí . . .

„Kováři! . . . Václave! . . .

Tak zazněl tichý tetelivý hlas z vysokého křoví. Odbočili z cesty po hlase.

„Aj, totě Buzínek!“

„A co se ti, hochu, přihodilo, žes tak nečistě pochroumán? Co tady děláš? Snad divoký kanec tě na tesáky nenabral?“

Oba mužové naklonili se k nebohému hochovi, který všechen zkrvácen, po těle rozedrán, s očima krví podlitýma na zemi spočíval.

„Díky Bohu, že jsem se vás dočekal. Slyšte! Pannu Evičku ze žaláře jsem vyprostit chtěl, ale spozorovali mne . . . Ta ukrutnice mne zmrskat dala — a ji ubožku spoutanou do dusíku uza-

vřela . . . Když na dvoře mne bičovali, dobře jsem viděl, jak do jiného vězení ji vlekli . . . Na živě-li posud, Bůh milý sám ví!“

„Jakoby již dosti nebyla těch zločinů spáchala! Tím děsnější pomsta ji stihnouti musí! Jinak ani Bůh by spravedlivým nebyl. Budeme jen trestajícím ramenem věčné spravedlnosti!“

Zbědovaný Buzínek na chvíli odpočíval. Potom znovu jal se mluviti, ale již jen pošeptmu.

„Pohodili mne v kout, ale já dobře slyšel, co pochopové ti si povídali . . . Na pozoru měj se, Vácslave, i ty Kladiváku! V pohřbu vás nerušili, aby vás v bezpečí ukolébali, a tím jistěji bezstarostné zardousili. Střežte se! O mé rány, ty bolí, ach, ty můj Bože, bolí, bolí . . . V lesíku u Mikuláškovic mlýna . . . pochopové . . . tam na vás . . . číhají . . . střežte se! O ty můj spasiteli! — Ty kováři . . . Hančí . . .“

„Probůh, chlapče, mluv!“ vzkřikl kovář.

Mrákoty již ubohého hocha obestřely, a oči v sloup se obracely.

„Hančí na tvrzi . . . ryšavý hejtman . . . v čeledníku . . . O Bože . . . Bože . . . co jsem musil vše — všeckno za — zažíti . . . v té . . . tvrzi pro — prokleté! O kletba vám, kletba, tisí —!“ Proud krve vyřinul se mu z hrdla — a ubožáka nebylo více mezi živými. Skonalť v náručí kovářově — — —

Lid, jenž pohřešil kováře s Vácslavem, vrátiv se mimoděk stal se svědkem tohoto výjevu. Dívadlo toto jen ještě více ho rozdrážděilo.

„Dobrý hoch,“ pravil Vácslav oči mu zatlačiv krví podlité, „a pravé víry věrný vyznavač. Ač smrt již v prsa smrtonosný šíp mu vetknula, předce až sem se doplížil, aby nás varoval. Bratří! Katané našich otců a matek, našich synů, mrha-

čové cti našich dcer, zálohu na nás položili. Ubít nás chtějí bezbranné, nepřipravené. Však najíti nás mají připraveny k svatému boji za spásu víry naší, za život náš, za statky naše. Za mnou každý, kdo dobrý jsi!"

„Veď nás na pány!"

„Hr na ně, hr!"

„S tebou třeba do pekel půjdem!"

„Holou rukou ty panské pochopy zardousíme!"

„Ne holou rukou, cepem do nich! Dobře nás jimi kovář zavčas opatřil!" —

Vůz dvěma koni tažený podál jel. Slamou byl na povrchu zastřen, aby podezření nevzbudil, jakýs as tovar veze.

Kovář ruče pokynul, a když vůz předejel, nahoru se vyhoupl, několik otepí slámy shodil, a obsah objevil se dychtivým zrakům.

Sta ruk vztahovalo se po vražedném nástroji. Cep železnými hřeby obitý, toť byla stvořená zbraň pro lid, jenž jím stal se nepřemožitelným.

„Nyní, kováři, když cepy máme, na mlat nás veď a setbu zralou ukaž!"

„Dobře tak, dobře, vícekrát po jedné ráně hlava jich nerozbolí!"

Cepy lid nad hlavami zamával. Ženy a děti, které v průvodu se nalezaly, rozprchly se strachem.

Kdo proti lidu cestou kráčel, byl zadržán, aby záloze ničeho netušící zprávy nedonesl.

Lid podle příkazů Kladivákova všeho křiku stříci se musil, a zvolna jen postupoval v řadách nespoutaných — — —

Hladina dolejšího rybníka Strašického, nad mlýncem Mikuláškovým zatřpytila se v paprscích odpoledního slunce, jen kroků ještě několik, a již na zálohu napadnou.

Do rybníka několik rybáků pod dozorem po-

rybného Moce sítě spouštělo, aby zde ryby vylovili, a do padrťských sádek do zimy uschovali.

„Ty, porybný a rybáci, lovu nechte, a s námi na pány jechejte!"

„Jen jednou ještě ať zatáhnou!" houkl porybný na pramici, „však na ně ještě dosti je času!"

„Jen čerstva s námi! Nechceš-li, aby's s tvou čeládkou vody se nalokal, zrychla ku břehu zarejduj!"

„Hned, hned!" zvolal porybný výhrůžnými výkřiky zastrašen, „jen co sítě zatáhnou!" Vydatný lov! Sotvaže sítě zatáhli. Až nad zdařilým tím lovem porybný Moc hlasitě ruce spráskl a na lid zavolal.

„Jářku, vydatný lov, kováři Kladiváku, tvou spanilou dcerušku jsme vylovili."

K nepoznání téměř byla ubohá.

Když pramice ku břehu přirazila, bodrý porybný Moc dívku v náručí pojal a na zem položil. Hlava její na znak poklesla, a z dlouhých její vlasů sítinou a šáchorem propletených voda proudem crčela. A bílá ruka bez vlády dolů visela.

Kovář před nebohou dcerkou svojí na kolena klesl a vlasy si rval.

„Hleděla's vinu svoji napraviti," pro sebe zahovořil, „ale Bůh ti té milosti nepopřál. Ti, kdož vášně tvé ku zločinu použili, k potupné smrti tě dohnali. Smrtí svou aspoň poněkud vinu svou jsi smazala. Bůh nebudiž tobě na věčnosti přísným soudcem . . . Chtěl jsem ti klnouti — ale pokání tvé tvrdé a snaha tvá, abys vinu odčinila, kletbu na rtech mých v modlitbu proměnila. Buď s Bohem! Brzy opět se shledáme!"

„Dosť již marných nářků a kvílení. Čas jest

mstíti otce a matky ubité, víru potupenou, své sestry a dcery o čest jimi oloupené!"

„Nuže, ve svatý boj ve jménu Boha a svatého jeho syna!" — — —

Již cesta vešla v les, a v hustém větvoví žhavé paprsky sluneční valně své síly ztrativše, jen sporou síť svého lesku na půdě lesní střely, a chlad vanul příjemně osvěžuje množství k nastávající půtce . . .

Zahlaholení rohu se rozlehlo.

„Ve jmenu Páně!"

Rozptýlené řady lidu sevřely se rázem jak voda nad kamenem ponořeným, a prvý prudký náraz čeledi panské, která ze zálohy z obou stran cesty z houštin lesních vyrazila se zbraní v pěsti, roztříštil se o neproniknutelnou řadu lidu.

„Hr, na ně, hr!"

„Bíte, zabíte, nikoho neživte!"

O jak vesele pobíhal kovaný cep po tělech útočící čeledi, jak zbystra křesal jiskry na ocelových šišácích . . . krev tryskala z ran. O jak hbitě pracoval cep, jakoby byl ke krvavé té práci cvičen, jak mihal se a kmital a bezpečně dopadal v rukou lidu! Co platen byl proti němu krátký meč, sudlice a dřevec dlouhý, a předce toporný a neobratný!

Čeleď panská neočekávala takového odporu, a řady její viklaly se; snad v útěku by spásy hledala, kdyby hejtman s válečným těžkým mečem v pěsti ji zpět k boji nehnal.

Lid naproti tomu byl ve svém živlu... A kovář Kladivák jakoby byl ve své kovárně při práci, která spěchá. Obrovskými pažemi cep jako doma perlík do výše zdvihal a s děsným svistem na hlavy pochopů spouštěl.

„To za moji Hančí!"

„To za mlynáře!“

„Tohle za ženu jeho starou!“

Hrozné spousty dělal obrovský jeho cep v řadách panských. Koho cep zasáhl, ani hlesu nevydal ze zkřivených úst. Byl již celý zbrocen krví svých protivníků ... Oko jeho takměř žhavé, a kol úst pěna krvavá. Stále postupoval a po boku jeho Václav.

Teď hejtmana ryšavce zahlédl, lid svůj k útoku ženoucího. Lupiče vínku panenského dcery své! Vraha jejího! Tryznitele lidu, lájce dobré víry! ... Cepem až k němu se dopracoval.

„Příšero! Ohavo pekelná! Vrahu mé jediné dcery!“ vztekle rozkřikl se naň. „Na cestu do pekel se chystej i se svým panstvem. Mou rukou zahynout musíš! Braň se, ohavo!“

Ze všech stran prudce jej napadal, děsně kolem hlavy jeho cepem toče, že hejtman jen odrážením útoků jeho se spokojiti musil. Teď prudce cep na paži pravou mu dopadl, meč z ruky hejtmanovy vyklouzl, a prudkostí rány až na kolena poklesl.

„Dceru jsi mi zadávil, teď tebe satan sám rdousiti bude!“

Druhá rána šišák prorazila a pod ním leb se roztřepila ... Sklesl, a do padlého ráz na ráz cep dopadal, a tělo drtil a trhal ...

„Havranům a vlkům měkké zvěřiny z tebe nadělám!“

Čeleď panská, když vůdce svého padlého spatřila, pozbyla zbytku odvahy, a když nebylo koho, kdo by ji k dalšímu odporu nutkal, porůznu na útěk se dávala; jiní z ní zbraň odmetavše na kolenou o milosť žebrali, jiní ještě, ale ti byli málokteří v marném již boji draze chtěli životy své zaprodati. Za několik okamžiků byli hromadou mrtvol.

Druhým, o milosť žebrajícím, heslo Kladivákovo: „bíte, zabíte, nikoho nešivte,“ brzy ústa zacpalo. Za prchajícími lid prudce se hnal, rázně jich tepaje. Ku tvrzi kvapili. Cesta ta krví a četnými padlými znamenána byla. Jen hrstka zbrojnošů brankou dostala se do tvrze. Marně volali pronásledovaní na hradního Baleje, aby za nimi branku zatarasil a mostek vytáhnul. Balej jen příšerně se zachechtal, a v rázy řetěz sekyrou ve dví přeťal, aby nikým více vyzdvižen býti nemohl . . .

XXI.

Celá tvrz octla se v rukou lidu.

Pod košatými ořešáky na nádvoří dokonávána poslední žertva bitvy. Z čeledi panské, která z Červeného Hrádku k posile od pana Oldřicha byla vyslána, nezbylo muže živého. Kdo že starší čeledi stejně s lidem smýšlel a cítil, byl na životě zachován, a spřátelil se okamžitě s nimi.

Pan písařík spravedlivému trestu, jaký lid mu pro zlé ssebou nakládání chystal, unikl zvláštním spůsobem. Však jinakým, horším osudem byl postižen.

Zkusil toho od jedovaté své manželky měrou vrchovatou; trápila jej, trýznila, hlady mořila, ano i pádnosť buclatých rukou mu pocítit dala. Bylť v posledním čase jen kosť a kůže.

Posléze dna a hostec tvrdošíjný lomcující sílu na oudech jeho zkoušely; chuďas na loži chorobném tím tížeji zakoušel od ní. Pozvolna zmíral opuštěn ode všech, od té pak, která měla býti pečlivou jeho ošetřovatelkou, to nejhorší snášeti musil.

Když lid do tmavé, nečisté díry vrazil, kde

ubožák ležel, ten již v posledním tažení se nalezal. Schválně osla na nádvoří připravili, aby pojezdil si na něm, jakož jiné naň velmi rád sázel, ale při dotknutí jejich rukou s proklínáním celého světa bídnou, zbabělou duši vypustil.

S hrdopyšnou ženou jeho lid jináče naložil. V tajném místě tvrze ukryla se před vítězi, ale ženy Strašické, kteréž na ni pro ničemnou povahu její zvláště svrchu měly, ven ji z úkrytu vyvlekly. Zvláštní pomstu na ní vzaly. Svlékše ji ze všech šatů, medem po celém těle ji potřely a peřím slepičím posypaly hustě. V tak zvláštní roucho oděnou z tvrze vyhnaly, a nemalou ještě kratochvíli provozovala s ní v polích svévolná mládež Strašická.

První starostí Václavovou, když vřava válečná dozuřila, bylo, aby Evičku nalezl. Pátral tedy po ní ve všech komnatách tvrze, a když ji nikde nalézti nemohl, dolů do sklepů sešel. Jemu věrným průvodčím byl hradní Balej. Posléze ve sklepení, jež dávno již za vězení nejhorších zločinců sloužívalo, nalezli stopy po ubohé panně. Stuchlý vzduch nezdravý, kterýž dýchání téměř nemožným činil, a nejisté plápolání kahance, jímž na cestu si svítili, bylo důkazem, že zřídka kdy sklepení toho používáno bylo. A sem sestra rodnou sestru uvrhla!

„Zde, Václave, zde musí býti vězněna!“

Nízké, dubové a železem pobité dveře v mohutných kamenných stěžejích na zámek uzamčeny byly.

„Evičko, jsi tu? Ozvi se, tvůj Václav tě volá!“

„Zas přicházíš, ukrutná, mne mučit? Odstup! Můj úmysl pevný jak skála, ničím jej nezviklᚠRaději smrt podstoupím!“

Tichý, známý ten hlas rozkoší naplnil srdce obou mužů dychtivě naslouchajících.

„Sláva Bohu! Posud je živa!"

Balej několika pádnými ranami zámek sekyrou rozrazil.

„Evičko má!"

„Drahý Václave! A zdráv's posud, svoboden? Tedy tě neubili? Jak včera sestra mne mučila, když nezdařil se útěk pomocí Buzínkovou! Bohudíky! Musila jsem tomu věřiti, když vše tomu nasvědčovalo... A chtěla jsem zemříti! Co život byl by mi bez tebe?"

Klesla v otevřenou náruč Václavovu a na prsou jeho tiše zaplakala pláčem radostným.

„A jak ocítil jsi se až zde v tom sklepení hlubokém? Nejsi vězněm, viď, drahý, jako já, ale svoboden! Či srdce sestřino by se bylo změnilo?"

„Žel Bohu, že spíše kámen by se obměkčil, nežli srdce její! Zločiny její k nebi o pomstu volají! Lid dalšího sužování nemoha snášeti, útisk své víry, katanování svých drahých, pozdvihl se náhle, jako bouře když přichází, katany zničil a tvrze se zmocnil. Tys nyní neobmezenou paní tvrze, v tvé ruce jménem lidu vítězného vládu nad tvrzí a vším, co v sobě chová, odevzdávám!"

Nenadálý ten přechod z úplné beznadějnosti a zoufalého hoře v bezměrnou radosť nad vysvobozením z tuhého vězení, nad šťastným shledáním se s Václavem, div ji o smysly nepřipravil. Pobledla v lících, tělo její chvělo se v objetí Václavově a ústa ani slova ze sebe vydati nemohla.

To polekalo Václava.

„Pryč odtud!" zvolal, „ze chmurné té peleše sesterské zloby! Na světlo boží vyjděmež!"

Jako pírko v náruč ji pojal a za Balejem,

jenž na cestu svítil, chvátal se sladkým tím břemenem po příkrých schodech nahoru na nádvoří.

Zde bylo života a ruchu, až sluch přecházel. Lid zaneprázdněn byl odklizováním padlých a raněných.

Mezi lidem rozhlásilo se, že anděl jejich, panna Evička, sestrou ukrutnicí do vězení uvržena a nyní snad že již jest utracena a hle, teď uprostřed nich o Václava se opírajíc, živa, zdráva se objevila.

Jásot nelíčený zabouřil rozlehlým nádvořím, od hospodářských stavení dole odrážel se a až do lesa kol do kola tvrze se táhnoucího zalehal.

„Anděle náš, tys živa a zdráva? Dlouho tě nám milostivý Bůh pro naši spásu živ a zachovej!“

A se všech stran k ní se tiskli, a blažen byl každý, kdo jen cípu roucha jejího se dotknouti mohl.

I Evička byla hluboce výjevem tím dotknuta.

„Díky vám, dobří lidé! Vám do smrti nejdelší vděčnou býti nepřestanu, že o mne jste tak velice pečovali a ze žaláře mne vytrhli. Bratr můj v trapném stavu mém ke mně se zatvrdil, sestra mne mučila, v žalář uvrhla — vy, lidé chudí a cizí, mne ubohé jste se ujali. Neznám více rodiny své, která mne od sebe odvrhla. Vy, lidé dobří, mými bratry a sestrami budete. A Václav mým chotěm!“

Bouře jásotu zas zvedla se nad hlavami zástupu a nijak utišiti se nechtěla. Druh druhu v náručí klesal, objímali se, výskali, slzy radosti prolévali.

„Dlouho budiž zdráva naše milostivá paní!“

„Náš anděl, naše vysvoboditelka!“

„A Václav nechť také žije!“

„I přijímání pod obojí spůsobou: chleba i vína, nám, milostivá paní, dovolíš?"

„Já že bych u věrném plnění zákona Páně vám překážet chtěla? Toť sama sobě násilí bych činiti musila! Vždyť i já jsem vyznavačkou učení mistra Jana z Husince!"

„Nyní teprvé pro tebe, milostivá paní naše, i poslední krůpěj krve vycedíme!"

„Ukaž nám své vrahy, a do posledního je ubijem!"

„Veď nás, paní naše, ve svatý boj, s tebou vždy zvítězíme!"

„A sestru svou krkavčí nám vydej, ať ji potrestáme!"

„Nikoliv, drazí přátelé," zahovořila měkce. „Chvíli tak radostnou neznesvěťme nízkou mstylačností. Msta Hospodinu náleží. Tenť nejlépe dovede ztrestati zločiny její a zkrušiti pych a tvrdé srdce!"

Nejeden hlas reptavý ozval se v zástupu, že hlavní vinice trestu zaslouženému ujíti má; ale byly to jen hlasy porůznu, osamělé, a neměly síly, aby ostatní za sebou strhly. Většina chválila dobré srdce Evino, že dobrým za zlé se odměňuje.

„Anděl!"

„Vskutku dobrota andělská!"

„Pod takou paní blaze bude nám žíti!"

Na to Evička s Vácslavem nahoru do komnat hradských odebrala se, aby sestru před možným příkořím ochránila.

Nalezla ji v komnatě střeženou sedláky. Ti uctivě před ní poustoupili a na pokynutí pryč odešli. Jen Vácslav s ní přítomen byl.

Nemínila nikterak po slavném vítězství nad zrádnými záměry sestřinými jásati a se pyšniti;

jakkoliv mnoho zlého od ní vytrpěla, předce posud cit sesterský v srdci jejím neutuchl.

Odpuštění chtěla jí nabídnouti. Ale Polyxena jakoby ani přítomnosti její nepozorovala, upřeně a zarytě mlčíc zrak svůj v podlahu upírala.

„Polyxeno, sestro! Hle, mocí božskou a pomocí věrného lidu svobodna před tebou stojím! Odlož z mysli své tvrdý pancíř pýchy a zloby a staň se mi opět sestrou, ne podle jmena jen, ale i lásky sesterské. V zapomenutí všech trpkých chvil hledejme lepší budoucnosť."

„Co blábolí tvůj potměšilý ret?" prudce vyjela Polyxena. „Nežádám z tvé ruky milosti nižádné! Neznám svou sestru! V tvých žilách nekoluje hrdá krev Rožmberků! Ani pomstíti se nedovede tvá bojácná, zbabělá duše! Nenávidím tě — pohrdám tebou! O bych měla moc a nestála zde přemožena, pokořena svými roby, kteréž sestra proti rodné sestře pobouřila, krutě pocítila bys, ničemná, spravedlivý hněv a pokoření mé! Mně, že milosť prokazovat chceš? Raději pro sebe žebři, až hodina tvé slávy vyprší!"

„Při těžkou proti Bohu samému zvedla jsi!" zahovořila Eva, kteréž bolestně se dotkla slova sestřina, „leč bělmo zastřelo tvůj zrak, že křivdu neprozíráš svoji. Ani tato pohroma nezkrušila hrdé srdce tvé, že jen tomu lidu dobrému, jejž mučila jsi a trýznila stále, za život svůj děkovati máš? Bůh to naprav! Kletba nevinných obětí, slzy sirotků, jimž rodiče jsi zadávila, na duši tvé těžce jednou spočinou, a přízraky tvých obětí i před soudem slitovníka na tebe žalovati budou! Probůh, dokud čas, odvrať kroky své před propastí bezednou!"

„Aj, jak mistrně kázat jsi se naučila, že by ani mistr a miláček tvůj Jan z Husince, o jehož

duši nyní v pekle satanové se hrdlují, tak jistě nedovedl mluviti," jizlivě pronášela Polyxena. „Mermomocí chceš-li, abych tobě vlídnou ukázala tvář, tož lid schytat a zmrskat dej. A tohoto, zločinů těch původa," při tom na Vácslava ukázala, „čtverospřeží roztrhati dej, jenž k růži pětilisté nestoudný svůj zrak povznesl."

„Šílíš, sestro moje?" ulekána Eva zvolala. „Odkud to, že v srdci tvém tolik sliny jedovaté uhnízdilo se? Tož patrný jest rozkaz Boha samého, že ne my, ale ruka jeho jednou na bedrech tvých přetěžce spočine... Tomu soudci při svou odevzdám, nech s tebou podle nejsvětější vůle své naloží ... Já svobodu ouplnou ti daruji!"

A nepromluvivši již ani slova více, spolu s miláčkem svým odcházela. Potom u stráží zastavila se.

„Slyšte, dobří lidé! Sestru moji Polyxenu k mezím Červeného Hrádku bezpečně dopravte. Mstíti se na ní nebudu, nechť Bůh sám v té při rozsoudí. A bděte bedlivě, aby ani vlásku na hlavě její nebylo zkřiveno!"

Zatím slunce na sklonu denní dráhy se octlo. Pochlad večerní příjemně vanul, z lesů sem větřík večerní vůni přivál, na nebi růžová záplava červánku klenula se.

Každému blaze bylo v srdci, že leckterý ret zašeptal: „Dobře jest nám tu býti. „Kéž by tak jako jest nyní, i dále nám bylo!"

Bohužel, že se tak nestalo. Doba rozhodnutí nadcházela . . .

XXII.

Od božího rána sjíždělo se na Červený Hrádek pánů bratří šlechticů k panu Oldřichovi III. na návštěvu.

Přijeli s celou družinou. Hradní dnes pilně zavlažovati musil.

Nádvoří dosti rozlehlé skoro plno panské čeledi všech znakův: sviní hlavy pánů z Valdeka, Třebouně, Rožmitála, Žebráka, Hasenburka, orlice pánů z Kolovrat, labuť bílá ze Švamberka, střela přistěhovalých pánů z Žeberka, vůbec všech, kteří tehdáž při straně katolické stáli.

Zatím panstvo v bohatých komnatách nahoře při pěnivých číších veselo bylo, proč by tedy i sluhové jejich za dlouhý čas si nepokvasili.

Proč by se neveselili, když co nevidět jiný rejdovák zahude na krvavém poli válečném, kde místo šprýmů a žertů a veselého zpěvu jen rány krvavé, úpění a ryk válečný bude zaznívati . . .

Však ono panstvo dnes k panu Oldřichovi nesjelo se k přátelskému toliko posezení při pěnivých číších vína. Tož tedy jen vesele života užívat, pokud k tomu čas.

Čeleď to dobře tušila.

Jak by nejlépe hlavu ouplně potřeli té hydře divé, lidu, která na všech stranách jitří se a bouří, a za nic cení životy a statky pánů bratří šlechticů, o tom teď úrada brána.

Mínění jednohlasné o věci té pronešeno, aby jedenkaždý na zboží svém kacířský plevel vyhubil nelítostně; hlasy mírnější uduseny v zárodku valnou většinou.

Teď již po úradě bylo, a žert kluzký a bujný smích o závod se vpustil, přehlušiti hudbu, již na pavláně pištci a hudci k obveselení panstva provozovali . . .

Cinkot pohárů do výše pozdvihnutých ku poctě pana bratra hostitele, smích a rozprávka veselá, i hudba živá utlumila v každém tušení

těžkých věcí příštích; dnes žili všickni jen přítomnosti.

Ve výklenku vysokého okna pan Oldřich s důvěrným svým přítelem Bohuslavem ze Švamberka v rozmluvu byl zabrán.

„Což, pane bratře," zahovořil Oldřich, „když úrada naše skončena k tak příznivému výsledku, abychom i my jednou tu věc skoncovali? Stále odkládáš tu věc, na malicherný dívčí rozmar dbáš! Věř, až Eva na hradě tvém Krasíkově jako paní sídleti bude, v duchu své lehkověrnosti se vysměje. Jen s chutí do toho, pane Bohuslave! Již ti to plahočení po dobrodružstvích nesvědčí! Jinaký život vede člověk, když s jistotou ví, že srdce drahé bytosti proň bije jedině! Nuž konečně rozhodni se a uber mi starostí, až vřava válečná se tu u nás rozbouří . . . Nuže svoluješ, pane Bohuslave, abych radostnou tu zprávu, že bílá labuť Švamberská s růží pětilistou se snoubí, shromážděným pánům bratrům ohlásil!"

„Čiň podle svého nejlepšího svědomí," zahovořil Bohuslav. „Miluji sestřičku tvou Evu, a po boku jejím život tráviti, bylo by mi blahem největším. Však zaručiti mi musíš dobrovolné její k tomu kroku svolení!"

„Nestarej se!" — — —

Teď z nádvoří křik a smích zmatený až sem vysokými okny do hodovní síně zalehl. I ve vznešeném panstvu rozruch ten pozornosť vzbudil. Četní hlasové mezi nimi po příčině toho dotazovali se.

Pan Buzek ze Tmáně poněkud již rozjařen od stola povstal, kníry nemenší než kly kance, jenž v jeho erbu se nalezal, si zatočiv, zahovořil.

„To jistě náš hostitel nějaké překvapení nám uchystal. A že zdařilé bude, o to žádný z pánů

bratří hádati se nebude, aniž odporovati, když tuto číši na zdraví jeho pozvednu!"

Nikdo neodporoval, a se smíchem všickni přání páně Buzkova uposlechli.

Pan Oldřich ukláněje se, za poctu děkoval, a se smíchem panu Buzkovi odpovídal.

„Cosi o překvapení promluvil jsi — o něčem podobném ani já sám nevím, a v prvé řadě bych byl překvapen. Čeleď dlouhým lenošením zbujnělá nejspíš nějakou kratochvíli strojí. Však postarám se, aby páni bratři rušeni nebyli!"

„Touhle malicherností, pane Oldřiše, hlavu si nelam!"

„Ať i chasa s pány svými se veselí!"

„Vždyť beztoho co nejdříve krutá práce jim nastane!" —

V tom kastellán tvrze Tluksa z Buřenic vešel.

„Pane Tlukso, co vzteká se dole čeleď, že na povinnou úctu k pánům svým zapomíná?"

„Pane vladaři!" odpovídal kastelán, „věru sám divit se nebudeš. Ženština jakás prostovlasá, bosá do tvrze se dostala. Přístupu k tobě mermomocí domoci se chce. Že prý nutně s tebou mluviti musí! Když čeleď s ní zažertovat chtěla, hrdou na se, jak královna tvářnosť vzala, pravíc se býti — odpusť, věru až až ostýchám se vypověditi té ženštiny smělosť!"

„Jen dál, pane kasteláne, náš sluch již ledacos snese!"

„Ale slib mi, že se na mne horšiti nebudeš!"

„Nu konečně začni!"

„S tvým prominutím! Praví se býti sestřičkou tvé milosti!"

Bujný, dlouho trvající smích zakončil slova ta.

„Hahaha! Ten vtip se ti, pane Tlukso, jak náleží podařil!"

„Pozvol, pane Oldřiše, ať na novou, tobě posud neznámou sestřičku pohledem se pokocháme!"

A pan Oldřich sám nejvíce smál se, až až za boky se popadal . . .

„Nu tak, pane kastelláne, tu čest prokaž novopečené mé sestřičce, a uveď ji v naši společnost!"

Ale hned smích ho přešel, když pan kastellán přivedl ženštinu prostovlasou, v cáry oděnou, se zrakem zlobně planoucím, smích zmizel, a výraz strnutí a úžasu na tváři se objevil.

„Poznáváš mne, pane Oldřiše," zvolala, a zdrcujícím pohledem změřila kastellána i ostatní panstvo, které ze ztrnulého výrazu hostitelova neblahou věc tušíc, pozvolně ve smíchu ustávalo. „Či jako otrocký tvůj lid ve mně jen poběhlici ledajakous vidíš? Či žádáš důkazů? Mám zavolati pana Buzka či pana Bohuslava, starostlivého snoubence Evina, která za zády jeho s robem se milkuje?"

Pan Oldřich byl na dobro zdrcen; rázem vystřízlivěl . . .

„Nešálí mne zrak? Tys Polyxena, poznávám tě, ale v jakém to stavu . . . A co ústa tvá o sestře promlouvala, zda to není jen smyšlenkou?"

„Nesníží se odchovanka růže pětilisté ku lži! Do poslední litery zpráva moje pravdivou o zproněvěřilé sestře naší, a o dobytí tvrze Strašické lidem vzbouřeným! A ty pane Bohuslave, dobře jsi o snoubenku svou pečoval, předobře. Ponechals ouplně dohled na ni mně, dívce slabé, nezkušené, místo abys sám o ni slušnou péči měl, aby za zády mými s robem se nescházela. Když přítrž tomu jsem učiniti chtěla, lid pomocí zlotřilého milána pobouřila proti mně, že tvrz napadl, čeleď zbil a mne, Rožmberkovnu, hanebně až

k mezem Červeného Hrádku vypudil. A sestra tvá mně, bratře, nestoudně metla v tvář, že tu ohavu za muže si vezme, a že píti z kalicha lidu dovolí. Tou dobou na Strašicích hříchy Sodomské páší se — a vy, pánové, výkvět šlechty a urozenosti, kvasujete jen a hodujete, dovolíte, aby zlotřilý ten lid poddaný přes hlavy vám přerostl, a vlnami neodolatelnými v tůni záhuby smetl? Kdo dobrý jsi, kdo štít máš neposkvrněný, za mnou protiv buřičům svéřepým, proti vrahům víry pravé!"

Reč tato vášnivá s oučinkem se neminula. Panstvo ze zástolí vyskákalo, meče tasilo a nad hlavami jimi mávalo . . .

„Pane Oldřiše, tuhle potupu nesmíš nechat nepomstěnu!"

„Veď nás proti buřičům!"

„Do posledního nutno kacíře vyhubit!"

„Na chvíli přemohl mne cit bratrský — té však povinnosti své co šlechtic a katolík dobře jsem si vědom. Sama bývalá sestra má práva na šetření a outrpnost se vzdála, nyní jako protiv buřičce a odpadlici od náboženství budu jednati. Díky, páni bratří, že jste mne na povinnost upamatovali. Za podporu v podniknutí tomto vás snažně prosím. A ty, pane Bohuslave," obrátil se k němu. „i tebe pohana rodu našeho se dotýče. Tys za choť bídnici onu pojmouti chtěl — potupu, kteráž bílé labuti Švamberské na štítu tvém způsobena, jen krví smýti můžeš!"

Pan Bohuslav jen hluboce se uklonil.

Teď pán Oldřich prudce na kastellána vykřikl:

„Tož ať píštci a hudci válečnou nám zahudou, a lid ať okamžitě před tvrzí na pochod se seřadí, a na smolnice a žebříky ať nezapomenou!" a k pánům bratřím obrátiv se mečem zamával.

„Vzhůru, páni bratří, tam, kam povinnost nás volá!“

A jako bouře divá, když nad horami se zvedne, zaburácelo to v hodovní síni.

„Vzhůru na Strašice!“

XXIII.

Na tvrzi Strašické výjev pohnutlivý se odehrával. Oblehnuta byla lidem spojených pánů katolických pod vůdcovstvím pana Oldřicha. Korouhev vůdčí se znakem růže pětilisté na straně obléhatelů i ve tvrzi na cimbuří s věže ve vzduchu vesele se dmuly.

Pod tvrzí lidu hojně dobře ozbrojeného, ve tvrzi pak jen hrstka čeledi, jež i v neštěstí Evě zůstala věrna, a pak houfec lidu poddaného ze Strašic, Těň a Hůrek, sedláků robotěřů, jichž cep ve tvrzi bezmocen.

Před chvílí za hlasatelem panským branka se skřipotem zapadla a mostek zdvižen.

Hodinu k rozhodnutí ponechali panští obleženým, chtějí-li vzdáním tvrze životy své zachrániti. Hlavní podmínkou však bylo, aby zpronevěřilá sestřička páně Oldřichova v klášteře v Panenské Týnici odpuštění hříchů svých vyhledávala, úhlavní pak zločinec, svůdce a buřič, rouhač pravé víry do rukou pana vladaře ku příkladnému potrestání byl vydán . . . Jinak že tvrz se vším živým, co ve zdech svých chová, v plen bude vzata, a nikdo šetřen nebude. V útulné komnatě Vácslav panně Evě domlouval, aby přijetím podmínek život svůj zachovala. Pro ni i muka tisícerá s radostí že podstoupí. Dále na mysl jí kladl k důkladné úvaze, že k vysvobození nižádné čáky se jim nenaskytá. Co pořídí hrstka nevycviče-

ných sedláků proti zástupům panského lidu? A i kdyby sám Bůh jim přál, a oni dovedli odrážeti jich útoky, jak dlouho mohli by odolávati? Spíže, jež na tvrzi se nalezá, sotva na dva dny vystačí . . .

Ale Evička ni na jeden z důvodů těch nepřistoupila.

„Tak málo že jsi poznal tu panskou víru? Od slibů k vyplnění krok daleký! Poznali poněkud moc naši a přílišných ztrát se bojí. A posléze i kdybych život zachovala, co získala bych? Svoboda bez tebe mi otroctvím; však mně nikoliv svobodu, ale pouta přislibují. A k tomu lid ten dobrý zradit mám? Nikoliv, tisíckrát nikoliv!“

Takovým důvodům Vácslav odporovati nedovedl. — Sestoupilť na nádvoří s lidem porokovat.

Ve skupeních odpočívali si tu pod košatými ořešáky. Chmurná, neveselá nálada vládla mezi nimi, ale ze zraků ponurých ne zbabělosť, ale vzdor spíše a pevná odhodlanosť sálala. Co ztratit mohli v nastávajícím boji, co získat? Nic jiného než-li smrt, to vyprostění z utrpení a běd. Lehká věru volba!

S křikem Evu a Vácslava uvítali.

A když rozhodnutí své oznámila jim a na vůli jim ponechala, pokřikem jejich až lesy protější se rozezvučely.

„Paní naše, s tebou půjdeme do jediného!“

„Život za tebe milerádi položíme!“

„Nuže, tedy ve jmenu Páně k poslednímu boji se uchystejme!“

Všickni mžikem byli na valech, aby vše k řádnému uvítání nepřátel přichystali. Snášeli velké kameny i klády. Jako v mraveništi to na tvrzi

vypadalo; starší i mladí chutě ruce k dílu přikládali.

Kovář Kladivák, ač poraněn byl nikoliv nepatrně, jak obr v pohádkách pracoval.

Balvany, jimiž dva co pohnouti měli, sám na valy odnášel. Vyrovnal si jich na místě nebezpečném u branky, kterou sám si byl vyvolil, kolem sebe jako poprsní baštu.

V hodinu sedmnáctou zarachotila dole rána z kusu na důkaz, že doba rozhodnutí uplynula. Z cimbuří hlásky zatřepotal prapor s červenou růží pětilistou.

Posilou k blížící se smrti bylo tělo Páně a krev jeho přesvatá, již pospolu z rukou kněze přijali . . . chvíle pohnutlivá, při které v náručí padli si všickni přítomní vespolek slzy prolévajíce.

Se strany oblehajících opět rána z pušky zahřímala. Tentokráte však na ostro vypálili. Kamenná kule švihla vzduchem a narazila o baštu . . .

Po třetí zahoukala opět houfnice. Tentokráte s lepším výsledkem.

S pokřikem sešikované zástupy panských pustily se v běh, po srázném svahu, na kterémž tvrz byla zbudována. Hromový výkřik jejich: „čest a víra," s hradeb odvetu: „kalich, kalich!" vyvolal . . .

Kamení a šípy svištěly vzduchem, a s cílem se neminuly . . . Již několik panských krví svou potřísnilo horský svah, ale rychlost útočících nezmenšovala se . . .

Již téměř ku nevysokým baštám samým přilehli. Puška z tábora ráz na ráz započala svou zhoubnou činnosť, a vyžádala již nejednu oběť. Panští lučištníci ve dva zástupy se seřadili, a zasypávali deštěm šípů obrance, zatím co hlavní

zástup výbojný se žebříky, trámci, prkny a otýpkami k vyplnění příkopů dále se hnal.

Teď vhodný okamžik nastal k svržení balvanů a klád na útočící. Svržené klády celé řady jich smetly v příkop a balvany svalené dobijely raněné v příkopě . . . leč příkop jinak dosti hluboký plnil se vždy víc a více raněnými . . . již první žebřík oblehací zachytil se o poprsní zeď, druhý, třetí, a na žebřících tísnil se řetěz panských ozbrojenců. A zas kláda slítla ze zdi, a strhla sebou celý ten živý řetěz, a kámen těžký a cep železem obitý temně zaduněl na hlavách smělých odvážlivců, kteří až k poprsní zdi vystoupili po žebříce. A zas nové řady vystupovaly na místo smetených, však řídnoucí hrstku obležených nikdo doplňovati nemohl.

Kovář u branky na stanovišti svém jako vtělený obraz pomsty.

Celou spoustu narovnaného kamení již na tělech rozmetal, a teď cep panské odvážlivce drtil. A jemu po boku hradní Balej z okénka bytu svého ve bráně samostřílem odvážlivější dotěravce srážel, aby práci mu ulehčil.

Teď obrovský jakýsi zbrojnoš panský meč v zubech, a v ruce samostříl dobré práce svíraje, na žebřík se vyšvihl, v polovině však náhle se zastavil, aby šíp z ramena vytrhl, a potom ohledl se, aby střelci lepší ranou mohl se odplatit. A hle, v okénku Baleje zastihl. Prst maje na spoušti samostřílu, vzhůru naň zahoukl.

„Pěkně, tatíku, kamaráda Hroznatu vítáš!"

„To's ty, bratříčku? Tož rychle dolů slez!"

„Raději ty, tatíku, od okénka odstup! Nerad bych ti ublížil. U pana Bohuslava milosť ti vyprosím! Ustup! Já nahoru musím!"

„Nelze!"

„Nuž bohu poručeno!"

Stejnou dobou šípy oba zafičely... a obrovský zbrojnoš skácel se do příkopu.

„Pěkně jsi mi tu, bratře Hroznato, studenou lázeň odplatil!"

I tatíka Baleje duše k velké armádě, kde žízně nikdy nebude, se odebrala . . .

Od té chvíle Kladivák sám na starosti měl srážení nepřátel, okénko ve bráně opuštěno zůstalo — — —

Na baštách zatím divoký boj zuřil dále. Ani na krok nepostoupili oblehatelé, ač kde který na valy se vyšinul, opět smeten dolů. Ale obhájců neustále méně a méně.

Jižní cíp bašty k hájení měl Václav se statným lidem ze Zálesí. Jemu po boku stála panna Evička rozněcujíc lid k chrabrému zápolení . . . Zde stále obležení vítězili, zde ani jediný žebřík nepřistaven.

Však předce i zde po chvíli žebřík přistaven a proud žoldnéřů hrne se nahoru. Marně do nich Zálesáci svými cepy buší. Teď výkřik, a Václav obrací se. Toť Evin hlas! . . . Na baště o výstupek zdi opírajíc se stála, křečovitě ruce v prsa zarývajíc, v nichž šíp až po pápeř utkvěl.

„Evičko má! Ty beze mne již pryč se ubíráš?"

Sotvaže v náručí zachytil k zemi klesající.

„O Václave můj, s Bohem navždy!"

Evičky nebylo více!

„Evičko drahá, o . . .," a druhý šíp přerval mu další slova . . . Bez hlesu skácel se k zemi, a v pádu stydnoucí tělo své drahé Evičky k sobě strhl.

Smrtí vůdců odpor obležených své moci pozbyl. Na hradby hrnuli se panští zbrojnošové již proudem.

I Kladiváka nebylo již na jeho stanovišti viděti . . . Na baštách bylo již pouhé ubíjení; vždy několik obranců v tlupu se srazilo, a v marném boji odolávali útočícím, aby draze životy své zaprodali.

Teď v hrozný ryk bojujících, a kvílení a bědování raněných a třesk zbraně zvláštní praskot se vmísil. Střechy hospodářských stavení v plném plameni. Kladivák to učinil. Vida, že marné již porůzné na baštách potýkání, od branky odkvapil, a plamen vrhl do stavení, aby tryznu nad hrobem padlých svých přátel vystrojil, a nepřátely později hašením zaměstknal.

Úmysl měl při tom zvláštní.

Když druzi jeho tísnili se u bašt na nádvoří, a nepřítel vždy víc a víc hradby slézal, opět do bojovné vřavy se vmísil.

Zde udušeni by byli pouhým již množstvím. Hromovým hlasem vykřikl na druhy, že řev jeho i lomoz boje přehlušil:

„Za mnou, bratří! Zde bez odvety do jednoho bychom padli! Z brány ven!“

Asi třicet bojovníků seskupilo se kol něho, branka rozevřena zaskřípala, a již do davu nepřátel útočících vrazili jako krupobití.

Boj krutý, však nedlouho trvající.

Jak nad kamenem do vody vrženým sevřely se nad nepatrným houfcem tím vlny nepřátel . . .

XXIV.

I pohřbena jest panna Evička s velikým pláčem a naříkáním v kaplici r. 1382 vystavěné a sv. Vavřinci zasvěcené, kamž ji po čtvrt letě následovala sestra starší, kdež konečně se smířily.

Pan Oldřich III., jenž růži pětilistou s la-

butí Švamberskou snoubenu si viděti žádal, zasnoubil panu Bohuslavovi jedinou svou velenadějňou dceru Adletu. Krásná Adleta zemřela náhle, a nad smrtí její utrápil se i pan Oldřich, v čemž skladatel starých letopisů českých, z nichž toto vypravování vzato, spatřuje trest za ukrutnosť a věrolomnosť, s jakovou se choval oproti stoupencům svaté paměti mistra Jana z Husince.

Tvrz Strašická vystavena znovu, ale té důležitosti, jakou měla dříve, nikdy více nenabyla . . .

